

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ARAP DİLİNDE SÖZDİZİM VE ANLAMSAL YORUM
(MUKADDEM MEF'ÛL VE KUR'ÂN'DAKİ UYGULAMALARI)**

DOKTORA TEZİ

TAHSİN YURTTAŞ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA 2019

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARAP DİLİNDE SÖZDİZİM VE ANLAMSAL YORUM

(MUKADDEM MEF'ÛL VE KUR'ÂN'DAKİ UYGULAMALARI)

DOKTORA TEZİ

TAHSİN YURTTAŞ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DR. ÖĞR. ÜYESİ M. MÜCAHİT ASUTAY

DANIŞMAN

ANKARA 2019

ONAY SAYFASI

Tahsin YURTTAŞ tarafından hazırlanan ‘‘Arap Dilinde Sözdizim ve Anlamsal Yorum (Mukaddem Mef’ül ve Kur’ân’daki Uygulamaları)’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliğı ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda ‘Doktora Tezi’ olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi M. Mücahit ASUTAY	A.Y.B.Ü. İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yakup CİVELEK	A.Y.B.Ü. İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniv. Eğitim Fakültesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Kazım ÜRÜN	Selçuk Üniv. Edebiyat Fakültesi	
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU	A.Y.B.Ü. İslami İlimler Fakültesi	

Tez Savunma Tarihi: 25.11.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda ‘Doktora Tezi’ olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 25/11/2019

Adı Soyadı : Tahsin YURTTAŞ

İmza :

İTHAF

Muhterem Annem ve Merhum Babam'a...

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamama katkı sağlayan, yüksek lisanstan itibaren beni destekleyen, bana hep güvenen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi M. Mücahit ASUTAY'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, araştırma sürecinde desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Yakup CİVELEK'e, tez jürisinde bulunarak değerli öneri ve eleştirileriyle çalışmamıza katkı sunan sayın hocalarım Prof. Dr. Ahmet Kazım ÜRÜN ve Prof. Dr. Musa YILDIZ'a, aynı kurumda çalışmaktan onur duyduğum kıymetli katkılarıyla tezin niteliğini artıran sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU'na, tezi okuyarak tashih eden kıymetli meslektaşım Arş. Gör. Hüseyin ŞIRA'ya, akademik hayatım boyunca manevî desteğini esirgemeyen kıymetli eşim Saliha YURTTAŞ'a, can şenliklerim olan kızım İclal ve Zeynep'e teşekkürler.

ÖZET

ARAP DİLİNDE SÖZDİZİM VE ANLAMSAL YORUM (MUKADDEM MEF'ÛL VE KUR'ÂN'DAKİ UYGULAMALARI)

YURTTAŞ, Tahsin

Doktora: Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi M. Mücahit ASUTAY

Kasım 2019, 199 sayfa

Araştırma bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavramsal çerçeve verildikten sonra, tarihsel süreçte takdîm olgusu, takdîmle ilgili nahiv ve belâgat âlimlerinin görüşleri ve kuramsal yaklaşım farklılıkları ele alındı. Ayrıca sözdizim teorisi bağlamında tespit edilen çekirdek modların sözdizimsel anlamlarının neler olduğu incelendi. Anlatım güzelliği ve fâsıla uyumu açısından mef'ûlün takdîminin izahı ele alınarak bunun sözdizimsel anlamlarla ilişkisine değinildi. Yine sözdizimsel yöntemden hareketle “belirli sözdizimlerinin belirli anlamları gerektirdiği” sonucu vurgulandı. Bu yargının, aynı sözdizimlerde gelen Kur'ân âyetlerinin açıklanmasında tatbikinin imkânı tartışıldı. İkinci bölümde, sözdizimde mef'ûlün takdîm hükümlerine değinilerek mef'ûl çeşitlerinde görülen takdîm durumları ve anlamsal yorumları incelendi. Üçüncü bölümde ise, Kur'ân'da zâhir isim olarak gelip fiiline ya da fâiline takdîm eden mef'ûllerin geçtikleri âyetler sıralanarak ‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ ve ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ sözdizim modunda devrik olarak gelen bu âyetlerin, takdîmden dolayı hangi standart anlamları yükledikleri izah edildi. Böylece sözdizimsel yöntemden hareketle Kur'ân'ın dilsel tefsirinin örnek bir uygulaması gösterildi. Ayrıca dilbilimsel açıdan sözdizimsel yöntemin standart anlam modeli mef'ûlün takdîmi bağlamında incelenmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Kur'ân, Mef'ûl, Sözdizim, Takdîm.

ABSTRACT

SYNTAX AND SEMANTIC INTERPRETATION IN ARABIC LANGUAGE (FOREGROUNDED OBJECT AND APPLICATIONS IN THE QUR'AN)

YURTTAŞ, Tahsin

Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Assistant Prof. M. Mücahit ASUTAY

November 2019, 199 pages

The research consists of an introduction, three chapters and conclusions. In the first chapter, after the conceptual framework is given, the phenomenon of foregrounding in the historical process is examined. In this context, the views of grammar and rhetoric scholars regarding the foregrounding of object and differences in theoretical approaches were discussed. In addition, the syntactic meanings of the kernel modes determined in the context of syntax theory were examined. Explaining the case of presentation of object in terms of narrative beauty and the harmony of the chapter was discussed. The relationship between this and syntactic meanings was discussed. Once again, it was emphasized that “certain syntaxes require certain meanings” based on the syntactic method. The possibility of applying this idea in explaining the Qur’anic verses that in the same syntax was discussed. In the second chapter, the foregrounding situations and semantic interpretations seen in object varieties were examined by referring to the object’s foregrounding provision in the syntax. In the third chapter, the verses in the Qur’an that their objects precede verb and subject ordered as such ‘1.Form: [فعل+مفعول+فاعل]’ ve ‘2.Form: [مفعول+فعل+فاعل]’; these verses, which are inverted sentence in syntax mode, have been explained which standard meanings can be assigned due to the precedence. Thus, an exemplary application of the Qur’an’s linguistic tafsir was shown by using the syntactic method. In addition, the standard meaning/a model of the syntactic method was examined in the context of the foregrounding of the object.

Keywords: Meaning, Qur’an, Object, Syntax, Foregrounding.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	III
BEYAN	IV
İTHAF	V
TEŞEKKÜR.....	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1
1. Konu ve Kapsam.....	1
2. Amaç ve Önem	6
3. Yöntem.....	8
4. Takdîmle İlgili Literatür	12
BİRİNCİ BÖLÜM: SÖZDİZİM BAĞLAMINDA TAKDİM, MEF'ÛLÜN TAKDİMİ VE ANLAMA ETKİSİ.....	18
1.1. Kavramsal Çerçeve	18
1.1.1. Sözdizim (Nazm)	18
1.1.2. Takdîm.....	20
1.1.3. Kelam, İsnâd ve Fadla	21
1.1.4. Me'ânî (İlmi)	22
1.1.5. Rütbe	23
1.1.6. Mef'ûl.....	25
1.1.7. Bağlam	25
1.1.8. Anlamsal Yorumlar	26
1.2. Tarihsel Süreçte Takdîm-Tehîr Olgusu ve Mef'ûlün Takdîmi.....	28
1.2.1. Nahivcilerde Takdîm-Tehîr Olgusu.....	28
1.2.2. Belâgatçılarda Takdîm-Tehîr Olgusu.....	31
1.3. Teorik Çerçeve.....	35
1.3.1. Nazm Teorisi ve Sözdizimsel Yöntem Bağlamında Mef'ûlün Takdîmi..	36
1.3.2. Mef'ûlün Takdîminde Görülen Temel Sözdizimsel Modlar	43

1.3.3. Söz Güzelliği Açısından Mef'ûlün Takdîmi	56
Değerlendirme.....	62
İKİNCİ BÖLÜM: MEF'ÛLÜN TAKDİM HÜKÜMLERİ VE MEF'ÛL ÇEŞİTLERİNDE TAKDİM OLGUSU	64
2.1. Mef'ûlün Takdîm Hükümleri.....	64
2.1.1. Mef'ûlün Vücûben Öne Geçmesi	64
2.1.2. Mef'ûlün Cevâzen Öne Geçmesi	75
2.2. Mef'ûl Çeşitleri ve Takdîm Şekilleri.....	82
2.2.1. Mef'ûlü Bih ve Öne Geçmesi	82
2.2.2. Mef'ûlü Mutlak ve Öne Geçmesi.....	88
2.2.3. Mef'ûlü Lieclih ve Öne Geçmesi	92
2.2.4. Mef'ûlü Meah ve Öne Geçmesi	97
Değerlendirme.....	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KUR'ÂN'DA MUKADDEM MEF'ÛLLER VE ANLAMSAL YORUMLARI.....	101
3.1. Kur'ân'ın Yorumlanmasında Sözdizimsel Yöntemin Katkısı	101
3.2. Kur'ân'da Öne Geçen Mef'ûller ve Sözdizimsel Anlamları.....	103
Fâtiha Sûresi.....	104
Bakara Sûresi	106
Âl-i İmrân Sûresi	117
Nisâ Sûresi	119
Mâide Sûresi.....	123
En'âm Sûresi	126
Arâf Sûresi.....	138
Yûnus Sûresi.....	144
Hûd Sûresi	146
Yusuf Sûresi	148
Hicr Sûresi.....	149
Nahl Sûresi	151
İsrâ Sûresi.....	152
Tâhâ Sûresi.....	153
Hac Sûresi.....	156

Müminûn Sûresi	157
Neml Sûresi	158
Ahzâb Sûresi	160
Yâsîn Sûresi	162
Sâffât Sûresi	163
Sâd Sûresi	165
Zümer Sûresi	166
Necm Sûresi	171
Kamer Sûresi	172
Hadîd Sûresi	175
Hâkka Sûresi	176
Müddessir Sûresi	178
Fecr Sûresi	180
Duhâ Sûresi	181
Değerlendirme	183
SONUÇ VE ÖNERİLER	187
KAYNAKÇA	189

KISALTMALAR

b.	:	Bin, İbn
bk.	:	Bakınız
Bs.	:	Baskı/Basım
c.	:	Cilt
<i>EKEV</i>	:	Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Dergisi
H.z.	:	Hazreti
Nşr.	:	Neşreden
ö.	:	Ölümü
t.y.	:	Tarih yok
TDK	:	Türk Dil Kurumu
Thk.	:	Tahkik eden (Muhakkik)
Trc.	:	Tercüme eden (Çeviren)
v. dğr.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Ve sair
Yay.	:	Yayın/cılık, Yayınları

GİRİŞ

Cümle, kelimelerin sözlük anlamlarının yanısıra işlevsel anlamlar da yüklendikleri bir yapıdır. Arapçada cümle sözdiziminde meydana gelen bir değişiklik, doğal olarak anlama da yansiyacaktır. Buna göre mukaddem öge sözdiziminde hem işlevsel hem de semantik anlamlar yüklenecektir. Arapçada her takdîm olgusunda bir sözdizim değişikliği vardır. Dolayısıyla bu durum, cümlenin anlamsal yorumunu etkiler. Bu çalışmada mef'ûlün, sözdiziminde takdîm edildiğinde anlama nasıl etki ettiği ele alınmıştır.

Araştırmada sözdizimden çıkarılan anlamsal yorumlara dikkat çekilmiştir. Söz güzelliği, kâfiye ve fâsıla uyumu gerekçeleriyle izah edilen sözdizim değişikliklerinin sözdizimsel¹ anlamla ilişkisi ifade edilmiştir. Belirli sözdizimlerinin belirli anlamsal yorumları gerektirdiği iddiasından hareketle, bunun Kur'ân'da tespit edilen fiil cümlelerinde mef'ûlün takdîmine nasıl uyarlanabileceği açıklanmaktadır. Böylece, sözdizimsel yöntemin standart anlam modlarını tespit ederek bu yöntemin Kur'ân'ın tefsir edilmesindeki muhtemel katkılarını göstermek amaçlanmıştır. Bu açıdan, Kur'ân-ı Kerim'i anlamada, sözdizimsel anlamın da göz önünde bulundurulmasının onun tefsirine katkı sunacağı kanaati belirtilmektedir. Yine mef'ûlün takdîmi bağlamında gerçekleşen sözdizim değişikliklerinin Türkçe âyet meâllerine nasıl yansıtılabileceğine değinilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, sözdizim temelli, tutarlı, test edilebilir ve başka edebi türlere uygulanabilir bir anlamsal yorum yönteminin imkânını tartışmaktadır. Temel olarak ise dilbilimsel açıdan sözdizimsel yöntemin bize standart bir anlam modeli sunduğu ifade edilecektir.

1. Konu ve Kapsam

Araştırmada, “Taktîm ve mef'ûlün takdîmi nedir?”, “Taktîm ve özel olarak da mef'ûlün takdîmi cümlelerin anlamsal yorumlarını nasıl değiştirir?”, “Mef'ûlün takdîminde görülen belirli sözdizim modlarının her cümleye uyarlanabilen standart anlamsal yorumları var mıdır?”, “Taktîmin edebî ve söz güzelliği gerekçeleriyle yapılması semantik açıdan izahına engel midir?”, “Mef'ûlün takdîminde görülen sözdizim modları ve sözdizimden kaynaklanan anlamları nelerdir?”, “Mef'ûl çeşitlerinde görülen takdîm olguları ve anlamsal yorumları nelerdir?”, “Anlamsal yorumların çıkarılmasında dil dışı bağlamın veya fâsıla,

¹ Sözdizimsel: (الخاصُّ بِنَظْمِ الْجُمَلَةِ) النَّظْمِيُّ/Syntactic Bkz. Muhammed Hasen Bâkîllâ v.dğr., *Mu'cemu Mustalahâtu 'İlmi'l-Luğati'l-Hadîs*, 1. Bs (Mektebetu Lubnan, 1983), 103.

kâfiye uyumu gibi anlatım güzelliklerinin katkısı var mıdır?”, “Düz ve devrik² sözdizim modlarının gerektirmiş olduğu belirli anlamsal yorumları ve yöntemini aynı sözdizimin görüldüğü Kur’ân âyetlerine uyarlayabilir miyiz?”, “Sözdizimden hareketle anlam standartlaştırılabilir mi?” gibi sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır. Araştırmanın konu ve kapsamını bu sorular belirlemektedir. Bu soruların tamamına, mef’ûlün takdîmi bağlamında cevap aranacaktır.

Kur’ân’ın Arapça indirilmiş ilahi bir hitap olması, onu, insani/toplumsal bir dilin ifade imkânları içerisinde anlamayı mümkün kılmaktadır.³ Buna göre Kur’ân-ı Kerîm’i her anlama ve yorumlama teşebbüsü, kişiyi Arapçanın sözdizimsel yapısını⁴ inceleyip araştırmaya sevk etmiştir. Tersinden ifade edilecek olursa, Arapçanın sözdizim yapılarını ölçü alarak ulaşılan linguistik ve semantik bir yöntem, Kur’ân’ı anlayıp yorumlama hususunda bir model ve paradigma⁵ sunabilir. el-Curcânî’nin Sözdizim Teorisinin bu anlama ve yorumlama modelini bize sunduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu teori, sadece Kur’ân’ın mucize oluşunu ispat etmeyi gaye edinmemekte, aynı zamanda bize muciz-i kelimeler olan Kur’ân’ı, dilin ve sözdizimsel yapının imkânları içerisinde sistematik olarak anlama ve yorumlamayı da mümkün kılmaktadır.

Bu teoriye göre belirli şartlar altında kayıt altına alınmış her sözdizim değişikliği mutlaka cümlelerin anlamsal yorumunu da etkiler. Ayrıca gramer kurallarına uyan belirli sözdizimleri, yine o sözdizimden kaynaklanan standart anlamları gerektirir. Bu, Arapça cümlelerde *sözdizim değişikliği*⁶ ifade eden takdîm olgusunda bariz olarak görülmektedir.

Sözdizim Teorisine göre, mef’ûl, asıl yerinde geldiği bir sözdizimde ifade etmediği anlamı, fiile ya da fâile takdîm edildiğinde ifade etmektedir. Dolayısıyla takdîm, bir sözdizim değişikliği olarak cümleye ek anlamlar katmaktadır. Öge, muahhar olduğunda o anlamı katmazken mukaddem olduğunda cümlelerin anlamını değiştirmektedir.⁷

² Türkçede *devrik cümle*, anlamı güçlendirmek veya güzelleştirmek için Türkçenin normal sözdizimine aykırı olarak yüklemi, cümlelerin öteki öğelerinden daha önce gelen cümledir. Örnek: *Aliver şu işi üzerine*. Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 4. Bs (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2010), 65.

³ (إِنَّا جَعَلْنَا قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) “İyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur’ân yaptık” (Zuhuruf: 43/3). Diyanet İşleri Başkanlığı D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 4. Bs (Ankara: Diyanet Yayınları, 2011), 488.

⁴ Sözdizimsel Yapı: “Syntactic Construction: التَّرْكِيْبُ النَّظْمِيُّ” Bâkillâ v.dğr., *Mu’cemu Mustalahât*, 91.

⁵ Paradigma: Genel olarak, ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip ya da model. Cevzici, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 2003), 317.

⁶ Sözdizimsel değişiklik: “Syntactic change: التَّغْيِيرُ النَّظْمِيُّ” Bâkillâ v.dğr., *Mu’cemu Mustalahât*, 90.

⁷ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu’l-Î’câz fi’l-İlmi’l-Me’ânî (I)*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001), 79-85; Ebû Ya’kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’Ulûm*, thk. Naim Zerkûr, 2. Bs (Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1407/1987), 292-306.

Eğer mef'ûlün takdîmi farklı cümlelerde yine aynı sözdizimsel anlamı verebiliyorsa sözdizimsel bir düzenliliğin⁸ gerektirdiği test edilebilir bir semantik yöntemden bahsedilebilir. Buna göre, araştırmanın konusu mef'ûlün takdîmi bağlamında açığa çıkan çekirdek sözdizim modlarının hangi anlamsal yorumları gerektirdiğinin ortaya koyulmasıdır. Ayrıca bu sözdizimsel/dilsel model kullanılarak aynı sözdizimlerde gelen Kur'ân âyetlerinin sözdizim açısından aynı anlamsal yorumları ifade edip etmediğini tespit etmek hedeflenmektedir. Diğer bir deyişle, sözdizim ve değişikliklerinden hareketle sözdizimsel anlamın standartlaştırılacağı ifade edilmiştir. Araştırmada bunu tespit etmek için mef'ûlün takdîmi bağlamında üç temel sözdizim belirlendi. Bunlar, fiilin sadece ihbâr anlamını⁹ veren 'Standart Sözdizim'¹⁰ [فعل+فاعل+مفعول]; mukaddem mef'ûlün tevakku¹¹ anlamı kattığı '1.Şekil': [فعل+مفعول+فاعل] sözdizimi ve mukaddem mef'ûlün tahsîs¹² anlamını kattığı '2.Şekil': [مفعول+فعل+فاعل] sözdizim modudur. Bu sözdizim modlarında mef'ûl, zâhir isim olarak gelip cevâzen bazen de vücûben fâiline ya da fiile takdîm edilir. Belirli anlamsal gayelere göre telif edilmiş ve gramatik şartları hâiz bir cümlede gerçekleşen sözdizim değişikliği cümleye ek anlamlar katar. Araştırmada bu sözdizimlerde gelen mukaddem mef'ûllü âyetlerin cümleye tevakku ve tahsîs anlamları kattığı ifade edilmektedir. Böylece

⁸ Sözdizimsel düzenlilik: النَّظْمُ النَّظْمِيُّ/Syntactic pattern Bâkillâ v.dğr., *Mu'cemu Mustalahât*, 91.

⁹ İhbar (الإخبار), Arapçada müsned ve müsned ileyhin hükmünü ifade eden sözdizimsel bir anlamdır. Örneğin, fiil cümlesi fâilden sadır olan fiilin hükmünü haber eder. İhbar, standart sözdizimde gelen cümlelerin anlamını ifade eder. Ebû Bişr 'Amr b. Osman Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselam Muhammed Harun, 3. Bs (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988), 2: 407. İhbar, Türkçede *bildirme cümlesi* olarak ifade edilir. "Bildirme Cümlesi: Sentence statement. Bir yargıyı, bir gerçeği bildirmek için yüklemi bildirme kiplerinden biriyle kurulan ad ya da fiil cümlesidir. Örnek: Havuzun suyu bulanıktır." Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 42, 289.

¹⁰ *Standart sözdizim* ifadesi Arapçada النَّظْمُ النَّظْمِيُّ للكلمات şeklinde İngilizcede *fixed word order* şeklinde ifade edilebilmektedir. Bâkillâ v.dğr., *Mu'cemu Mustalahât*, 103.

¹¹ Tevakku (التَوَكُّع), kelime anlamı olarak beklemek, ummak, hazırlıklı olmak, endişe duymak, merak etmek ve vuku bulmasını arzulamak anlamındadır. Terim anlamı ise, فعل+مفعول+فاعل sözdiziminde gelen bir cümlede mef'ûlün fâile mukaddem olarak gelmesinden fiilin özellikle mef'ûlde vukuunun beklenmesi durumunun çıkarılmasıdır. Bu devrik sözdizimden ve mef'ûlün takdîminden kaynaklanan bir anlamsal yorumdur. Bu sözdizime göre telif edilen bir cümlede muhataplar fâille ilgilenmemektedir. Onlar mef'ûlü bilmekte ve fiilin mef'ûlde amel etmesini beklemektedir. Cümle, فعل+مفعول+فاعل sözdiziminde kurulduğunda ise bu beklentinin karşılandığı ve fiilin vuku bulduğu anlaşılır. Örnek: ضَرَبَ عُمَرُ زَيْدًا/Amr'ı dövdi Zeyd.. Tevakku kelimesi ve sözdizimsel anlamları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1994), 3: 346; el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78.

¹² Tahsîs (التَّخْصِيسُ), fiilin haber verdiği iş, oluş ve eylemin mef'ûl üzerine hasredilmesidir. Nahiv ve belâgat kitaplarında tahsîs kelimesi, kasr, hasr, ihtisas gibi kavramlarla da karşılanmaktadır. Tahsîsin, kasr-ı ifrâd, kasr-ı tayin ve kasr-ı kalb şeklinde türleri vardır. Tez konusu bağlamında tahsîs, fiil cümlesinde '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdiziminde gelen mef'ûlün cümleye kattığı ek anlamı ifade eder. Bu sözdizime göre, muhataplar fiilin bir fâil tarafında kesin olarak yapıldığını bilmekte; fakat yapılan şeyin (mef'ûl) neye/kime olduğunu bilmemektedirler. Buna göre takdîm, cümlede en önemli ögenin mef'ûl olduğunu ve fiilin sadece ve özellikle cümlede en başında zikredilen mef'ûlde vuku bulduğunu ifade etmektedir. Tahsîs konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, trc. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera, 2017), 162-168, 213-214.

zikredilen anlamsal yorumların bağlam dikkate alınmaksızın sadece sözdizimden çıkarıldığı ifade edilmiştir.

Arap dil ve belâgat ilimleriyle ve Kur'ân-ı Kerîm'de takdîm olgusu çok geniş yer aldığı için araştırmanın kapsamı şu şekilde sınırlandırıldı:

- 1- Araştırma, fiil cümlesi¹³ ve mef'ûlün takdîmi konusuyla sınırlandırılmıştır. Buna göre isim cümlesinde takdîm olgusu kapsama dâhil edilmemiştir. Aynı şekilde isim cümlelerinde ism-i fâilin nasb ettiği mukaddem mef'ûllerin anlamsal yorumları da konu bağlamında ele alınmamıştır.¹⁴
- 2- Sözdizimde mef'ûl dışında hal, temyîz, zarf gibi pekçok fadla türü vardır. Araştırmada bu ögelerin takdîmine değil, sadece mef'ûlü bih, mef'ûlü mutlak, mef'ûlü leh ve mef'ûlü me'ahın takdîmlerine değinilmiştir. Nahivciler tarafından genellikle zarf olarak görüldüğü için¹⁵ mef'ûlü fihin takdîmine değinilmemiştir. Ayrıca tevil edilen ve cümle olarak gelen gayri sarîh mef'ûllerin takdîmi de söz konusu edilmemiştir. Yine câr-mecrûrdan oluşan mef'ûlü bih gayri sarîhin takdîmi ayrı bir çalışma konusu olduğu için kapsam dışı bırakıldı.¹⁶
- 3- Mef'ûlde aslolan munfasıl yani ayrı bir isim olarak gelmesidir.¹⁷ Bu açıdan araştırmanın kapsamında sadece ayrık gelen mu'rab zâhir isimlerin ya da sarîh isim olarak kabul edilen mansûb munfasıl zamirlerin takdîmi incelendi.¹⁸ Bunların dışında

¹³ Araştırma kapsamında sadece fiil cümlesi ve fiil cümlesinde mef'ûlün takdîmi ele alınacağı için, bu cümlelerde fiilin aynı zamanda geçişli yani müteaddi olması gerekmektedir. Geçişsiz/lâzım fiillerle kurulan fiil cümleleri de kapsam dışıdır. Burada müteaddi fiili açıklamak yararlı olacaktır: “Müteaddi fiil, etkisi fâile ve ondan da bir mef'ûle ulaşan geçişli bir fiildir. Örnek: فَتَحَ طَارِقٌ الْأَنْدَلُسَ/Tarik Endelüs'ü fethetti. Geçişli fiil, bir fâile ve fiilin kendisinde amel edeceği bir mef'ûle ihtiyaç duyar.” Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414/1993), 1: 34.

¹⁴ Sibeveyh, isim cümlesinde mef'ûlün takdîm durumlarıyla ilgili çeşitli sözdizim örnekleri vermiştir. Bunlar genellikle mübteda ve haberine takdîm eden mukaddem mef'ûllerdir. Örneğin: وَمَا زَيْدًا أَنَا ضَارِبُهُ - زَيْدًا أَنَا ضَارِبٌ - مَا زَيْدًا أَنَا الضَّارِبُ - bkz. Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 93,96,130,145.

¹⁵ Bkz. el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 54.

¹⁶ Câr-mecrûrun takdîmi ve anlamsal yorumları için bk. Tahsin Yurttaş, “Kur'ân'da, Fiil Cümlesinde Câr-Mecrûrun Takdîmi ve Sözdizim Açısından Semantik Yorumları”, *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (15 Haziran 2019): 56-70.

¹⁷ مَفْعُولٌ فِي الْمَفْعُولِ أَنْ يَنْفَصِلَ / Mef'ûlde aslolan ayrı gelmesidir. Yani normal olan, mef'ûlün amilinden ayrı olarak zikredilerek sözdizimde müstakil bir öge olmasıdır. Mef'ûlün ayrık veya bitişik gelme durumları ve açıklamaları için bk. Ebu'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, 1421/2000), 1: 412; Ahmed b. Ömer b. Musâ'id el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye* (Mekke: Mektebetu'l-Esedî, 1431/2010), 1: 240; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 3. Bs (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, t.y.), 2: 92.

¹⁸ Mef'ûlün sarîh olması, müteaddi fiilin harf-i cersiz ve vasıtasız olarak -doğrudan- mef'ûlüne ulaşması anlamındadır. Örnek: كَلَمْتُ / Kalemî açtım. Gayri sarîh mef'ûl ise, fiilin kendisine bir vasıta ve harf-i cerle ulaştığı mef'ûldür. Örnek: سَنِيَّ گۆتۆردۆم / Seni götürdüm” el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûs*, 1: 35. Buna göre mef'ûller sarîh ve gayri sarîh olarak ikiye ayrılır. Sarîh olanları da yine ikiye ayrılır: Zâhir isim ve zamirler olarak. Zamirler muttasıl, munfasıl zamirler olarak ikiye ayrılır. Gayri sarîh mef'ûller ise câr-mecrûr, müfrede tevil edilebilen müevvel mastar terkipleridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah b. Abdurrahman İbn 'Akîl, *el-Musâ'id*

- kalan, merfû ya da mansûb, munfasıl ya da muttasıl zamirlerin takdîmleri, dolayısıyla geldikleri sözdizimdeki anlamsal yorumları ele alınmadı.
- 4- Soru isimlerinden olan, mu‘rab kabul edilen مَنْ hariç, mebnî olarak i‘râbı yapılan مَنْ مَتَّى ، مَا gibi isimlerin takdîm durumları incelenmemiştir. Çünkü bu kelimeler sözdizimde sadâret hakkına sahiptir ve i‘râbları mebnî olarak yapılmaktadır. Aynı kapsam dışılık مَا مَن ، أَمَا ، مَهْمَا gibi mebnî ve sadâret hakkına sahip olan şart isimleri için de geçerlidir. Fakat bu isimlerin mukaddem mef‘ûl olarak sözdizimde başa gelme hükümlerine kısaca değinilmiştir.
- 5- Araştırmada, sözdizim açısından lafızların tek başlarına anlamlarından kaynaklanan bir üstünlüğünün olmadığı kabul edildiği için, lafızların birbirine takdîmi olgusu da kapsam dışı bırakılmıştır. Çünkü araştırma, lafızların değil sözdizimdeki belli işlevleri yüklenen ve terkîbe giren öğelerin takdîmini incelemektedir. Örneğin Fâtiha sûresindeki ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ “(Allah’ım!)Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz”¹⁹ (Fâtiha: 1/5) âyetinde, neden نَعْبُدُ lafzının نَسْتَعِينُ lafzına takdîm edildiği hususu, konunun kapsamı dışındadır. Araştırmayı ilgilendiren husus, öge olarak sözdizimde mukaddem mef‘ûl olan إِيَّاكَ kelimesinin niçin âmili olan fiile takdîm edilerek getirildiğidir.
- 6- Araştırmada mef‘ûlün takdîmi bağlamında çekirdek dizimlerden²⁰ çıkarılan sözdizimsel anlamlar mevzu bahis edilmiştir. Bu anlamlar, ihbâr, tevakku ve tahsîstir. Dolayısıyla mef‘ûlün takdîm edildiği cümlelerde sözdizimlerinden doğrudan çıkarılamayan; fakat lugavî delalet ve bağlam nedeniyle tespit edilebilen hükmü takviye, telezzüz, teberrük, tazîm, teşvik, korkutma, övgü-yergi gibi bağlamsal anlamlara sadece birer örnek vermekle yetinilmiştir. Bunlara en azından kısa bir şekilde değinmekteki gaye ise, mef‘ûlün takdîmi bağlamında elde edilen sözdizimsel anlamlarla, bu takdîmden doğrudan çıkarılamayan bağlamsal anlamlar arasındaki semantik farka işaret etmektir. Üçüncü bölümde mef‘ûlün takdîm edildiği âyet örneklerinde bahsedilen semantik farklara işaret edilmiştir.
- 7- Mef‘ûlün takdîmi olgusu zikr-hazf, vasıl-fasl ve harf-i tarîf konularıyla da ilgili olmakla birlikte bu konular da kapsam dışı bırakılmıştır. Sadece mef‘ûlün mezkûr

---

‘alâ Teshîli’l-Fevâid, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1400/1980), 2: 33; el-Ğalâyînî, Câmi’u’l-Durûs, 1: 35-50.

¹⁹ D.İ.B., Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 1.

²⁰ Çekirdek sözdizim, araştırmada ihbar, tevakku ve tahsîs olarak belirlediğimiz düz veya devrik standart sözdizimlerini ifade etmektedir. Araştırmada çekirdek sözdizim ifadesi yerine nizami dizim veya nizami kuruluş tamlamaları da kullanılmıştır.

- olduğu sözdizimlerinin anlamsal yorumlarına değinilirken mef'ûlün dilsel veya dil dışı (bağlam) nedenlerle hazfedildiği sözdizimleri incelenmemiştir.
- 8- Gramatik açıdan takdîmi zorunlu olan ve öne almadan dolayı cümleye ek bir anlam katmayan kimi takdîm olguları bulunmaktadır. Bunlar; fiile bitişen zamirin fâiline takdîmi, *إِنَّمَا* ve *مَا-إِلَّا* hasr üslûbunda gelen mef'ûlün takdîmi gibi durumlardır. Araştırmada bu özel durumlara örnekleriyle beraber işaret edilmiştir; fakat teorik ve pratik kısımlarda bu özel durumlarda karşılaşılan takdîm olgularını ölçü kabul ederek herhangi bir semantik tahlil yapılmamıştır.
- 9- Araştırmanın üçüncü bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli şekillerde takdîm edilen mef'ûllerin bu takdîmden dolayı âyete hangi anlamsal yorumları kattığı ele alınmıştır. Buna göre yukarıda birinci ve ikinci bölüm için bahsedilmiş olan ve araştırmanın kapsamı ve mef'ûlün takdîmiyle ilgili ifade edilen tüm sınırlılıklar ve nahiv şartları, tespit edilen âyetler ve sözdizimleri için de geçerlidir.
- 10- Kur'ân'daki takdîm olgusunun görüldüğü âyetlere sözdizim-anlamsal yorum ilişkisi bağlamında meâl verilmesi, Kur'ân'ın doğru çevirisi açısından son derece önemlidir.²¹ Buna göre tespit edilen âyetlerin sözdizimsel anlamlarını tamamen ya da kısmen yansıttığını düşündüğümüz üç meâl tercih edildi. Bunlar: Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili*²² adlı tefsiri, Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'i²³ ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'na ait *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*'dir.²⁴ Bu kaynakları tercih etmemizin temel sebebi çağdaş meâllerde kaynak olarak kullanılması ve Türkçe üslup ve sözdizim açısından muteber kabul edilmeleridir. Ayrıca Türkçe meâl sayısının fazla olması nedeniyle âyet meâlleri bu üç kaynak ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada geçen her âyet meâlinin bunların hangisinden verildiği dipnotlarla gösterilmiştir. Âyet meâlî verilirken sadece bu üç kaynaktan biri kullanılmış aynı anda üç kaynağın meâlî verilmemiştir.

2. Amaç ve Önem

Araştırmanın amacı, Sözdizim Teorisi çerçevesinde sözdizimdeki bir öge yer değiştirdiğinde, bunun cümlenin anlamsal yorumunu nasıl değiştirdiğini tespit etmektir. Buna göre gayemiz, bir sözdizim modunun belirli/standart anlamsal yorumları verip

²¹ Takdîm ve tehir olgularının Kur'ân tercümelerine yansıtılma problemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Keleş, "Ayelerdeki Takdîm ve Tehirlerin Kur'ân Tercümelerinde Neden Olduğu Problemler -Sûre-i Bakara Örneği-", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I* (2007): 232-250.

²² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8 c. (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993).

²³ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3 c. (İstanbul: İslam Mecmuası Yay., 1985).

²⁴ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*.

vermediğini araştırmaktır. Yani bu yaklaşımdan hareketle “Belirli sözdizimleri standart anlamları verir” iddiasını ispat etme gayesi güdülmektedir. el-Curcânî’nin ifade ettiği gibi, belirli türden devrik sözdizimleri, her durumda ve cümlede, standart anlamsal yorumları gerekli kılar. Bu iddianın doğruluğu, aynı sözdizime sahip farklı cümle örneklerinde (şiir, nesir, âyet vs.) ispat edilebilir görünmektedir. İddianın doğru olduğu gösterilirse, bu yöntemin bize aynı devrik sözdizimlerinin bulunduğu Kur’ân âyetlerinin açıklanması, yorumlanması hususunda sözdizimsel anlamın standartlaştırılması imkânı sunuyor demektir. Nitekim araştırmada mef’ûlün takdîmi bağlamında tespit edilen iki temel sözdizim modunun bize her durumda tevakku, tahsîs gibi aynı standart anlamları verebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’den tespit edilen mukaddem mef’ûllü âyet-i kerimelerde aynı anlamsal yorumların olup olmadığının tespiti hedeflenmektedir. Böylece sözdizimsel bir analiz ve önerme²⁵ mantığı içerisinde kalarak Kur’ân’ın açıklanması ve yorumlanması hususunda dilsel bir yöntem ve tahlil sunmak gaye edinilmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerin hususlar dışında araştırma şunları da amaçlamaktadır:

1. Tez konusu ve ismi bağlamında zikredilen *sözdizim, anlam, rütbe, bağlam, mef’ûl, takdîm-tehîr, anlamsal yorum* gibi kavramların açıklanması.
2. Tarihsel süreç içerisinde nahivcilerin takdîm olgusunu gramatik, işlevsel düzeyde incelediklerini; fakat başta el-Curcânî olmak üzere belâgatçılarının, takdîmi, sözdizimsel ve semantik düzeyde ele aldıklarını ortaya koymak ve bu iki yaklaşımın kuramsal farklılıklarına değinmek.
3. Nahiv açısından takdîmin, özellikle de mef’ûlün takdîminin gramatik şartlarının ve hükümlerinin izahını yapmak. Gramatik şartları hâiz olsa da takdîmin sözdizimsel anlamı gerektirdiği veya gerektirmediği sözdizimlerini tespit etmek.
4. Mef’ûlün takdîmini sec’i, fâsıla uyumu, şiir zarûreti gibi olgularla açıklamanın sözdizimsel açıklamayla ilişkisinin tespit edilmesi; ayrıca Kur’ân’da mef’ûlün takdîm edildiği âyetlerde görülen fâsıla uyumunun onun sözdizimsel ve semantik analizine engel olup olmadığının tespitini yapmak.
5. Mef’ûlü bih, mef’ûlü leh, mef’ûlü mutlak, mef’ûlü me‘ah gibi mef’ûl çeşitlerinin takdîm şekilleri, hükümleri ve anlamsal yorumları hakkında açıklamalar yaparak bunun Kur’ân-ı Kerîm’e yansımalarını izah etmek.

---

²⁵ “Önerme, mantıkta, dilin sözdizim kurallarına uygun olarak ve haber kipinde ifade edilmiş cümle, yargı ya da inançtır. Önermeler, analitik, zihni, psikolojik, empirik ve ahlaki olabilir. Örneğin, tüm üçgenler üç açılıdır önermesi analitik, kendimi iyi hissediyorum önermesi psikolojik, kürtaj kötüdür önermesi ise ahlaki önermedir.” Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 306; Jean Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, trc. Atakan Altınörs (İstanbul: Bilge, 2013); Zeki Özcan, *Dil Felsefesi (Mantıkçı Paradigma)* (İstanbul: Sentez Yay., 2014).

6. Mukaddem mef'ûlün geçtiği âyetlerin sözdizimsel anlamlarını yansıtan meâlî ifade etmek ya da ilgili âyetler için tercüme önerilerinde bulunmak.

3. Yöntem

Sözdizim ile anlam arasında sıkı bir semantik ilişki vardır. Cümlelerin anlamı sözdizimsel yapılarına göre belirlenir.²⁶ Araştırmada, sözdizim-anlam ilişkisi, özel olarak da mef'ûlün takdîminin cümlelerin anlamsal yorumunu nasıl değiştirdiği izah edilmiştir. Bu yapılırken dilin, özellikle de cümlelerin sözdizimsel doğruluk şartlarını belirleyen *sentaktik yöntemden* istifade edilmiştir. Aynı şekilde cümle düzeyindeki sözdizimsel yapıların standart anlamlarını verebilmesi açısından *semantik yöntemden* de faydalanılacaktır. Bu kuramların dışında bir de dilin kullanımını ve bağlamı dikkate alan pragmatik yaklaşım söz konusudur. Bu üç yöntem de analitik dil felsefesinin üç farklı kuramına tekabül etmektedir.²⁷ Araştırmada pragmatik yaklaşım daha çok dilsel işlevleri, dili kullananı ve bağlamı dikkate aldığı için kapsam dışı tutuldu. Burada bu yöntemleri kısaca açıklayalım:

1. *Sentaktik Yöntem*: Sentaks, sözü gerek kullanan faktörünü gerekse dil dışı bağlam faktörünü hesaba katmadan inceleyen semiotik dalıdır. Burada sözcüklerin cümle içerisinde belli kurallara dayalı olarak sıralanmaları ve bir araya geliş biçimleri incelenir. Yani sentaks, dilsel terkîplerin, sözcüklerin bir cümle içinde dilbilgisi kurallarına ve kullanıma uygun olarak oluşturulması veya düzenlenmesidir. Burada, sözcük ve söz öbekleri arasındaki yapısal ve gramatik ilişkileri dikkate alarak onları bir araya getirmek söz konusudur. Cümlelerin gramer kurallarına uygun olarak çeşitli kombinasyonlarla kuruluşu da sentaktik yaklaşımların kapsamındadır. Genel olarak ise cümlelerin nasıl kurulduğu bilgisini ifade eder.²⁸ “Sentaks, adından da anlaşılacağı üzere konuşma, yazma ve düşünmede en küçük birlik olan cümlelerin nasıl teşkil edileceğini, nasıl sıralanacağını bildiren gramer koludur.”²⁹ Buna göre sentaktik yöntem, tek tek cümledeki lafızların delaleti ve bağlam dikkate alınmaksızın, gramatik kurallara bağlı olarak sözdizimde ögeler arası dilsel bağıntıları incelemeye dayanır. Buna göre, sentaktik yöntem, bir cümlelerin sözdizimsel yapısını analiz etmeye, buradan, belirli sözdizimlerinin semantik izahlarını yapmaya zemin hazırlar.

²⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim*, 2. Bs (Ankara: Engin Yay., t.y.), 162.

²⁷ Dil felsefesinin bu üç temel alanı ve tasnifiyle ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. İbrahim Bor, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam* (Ankara: Elis, 2014), 9-14.

²⁸ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: TDK Yay., 2015), 29-30; Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Lengüistik)* (İstanbul: Multilingual, 2004), 130-133; Edward Finegan, *Language: its structure and use*, 2. Bs (Florida: Harcourt Brace College Publishers, 1994), 117-118; Teo Grünberg, *Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık* (Ankara: Gündoğan, 1999), 8.

²⁹ Üçok, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, 130.

Sentaktik yöntemde sözdizimsel anlamlardan ziyade, cümle öğelerinin birbiriyle olan ilişkisi, gramer kurallarına uygunluk ve bunların işlevsel analizi ön plana çıkar.

Sentaktik yöntemde dikkat çeken bir husus ise cümle içerisindeki öğelerin ayrı ayrı kendinden referanslı oluşunun değil; aksine diğer öğeler ile birlikte bir dizim/terkîp içerisinde olmasının gerekliliğidir.

Çünkü “cümle kurulumunun içsel düzeneğini oluşturan sentaks, cümlenin neden sadece kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşmadığının nedenini daha iyi açıklar. Sentaks, kelimelerin cümle içinde doğru bir şekilde yer almasının formunu oluşturur. Kelimeler, cümlelerde herhangi bir şekilde bir araya gelmezler. Harfler kelimeleri oluştururken belli bir düzenek için yer aldıkları gibi kelimeler de cümlede bir araya geldiklerinde cümle düzeneğine uyarlar.”³⁰

el-Curcânî'nin *Delâilu'l-İ'câz*'da ifade ettiği Sözdizim Teorisi, cümlelerin sözdizimsel yapılarının analizi üzerine kurulmuş sentaktik bir yöntem vermektedir. Ona göre sözdizimsel yapıların semantik analizinin doğruluk şartlarını Arapça cümle öğelerinin dizim kuralları belirler. Buna göre, cümlelerin anlamsal bir yorumu ancak nahvin belirlediği gramatik kurallara, i'râb şartlarına uyması ve sözdizimin buna göre getirilmesiyle yapılabilir.

2. *Semantik Yöntem*: Semantik, genel olarak anlam konusunu inceleyen, dili anlam bakımından ele alan, sözcüklerle anlamları arasındaki ilişkiyi ele alan bilim dalıdır. Bu tanım, semantiğin genel tanımıdır ve onun, herhangi türden dilsel bir anlam araştırması olduğunu ifade eder. Semantiğin tanımı konusunda bir uzlaşma yoktur. Semantik kuramlara göre yöntemleri de farklılık arz etmektedir.³¹ Anlambilim, felsefe ve mantıkta da kullanılır fakat araştırmamız, dilbilimsel semantik ile ilgilidir. Dilbilimsel semantik ise, anlamları ve bunların değişmesine yol açan yasaları inceleyen bilimdir.³² Başka bir deyişle “*kullanan* faktörünü hiç hesaba katmadan, dilsel ifadeleri sadece dile getirdikleri nesnelere açısından inceleyen semiotik dalıdır.”³³ Semantik, kelimelerin, ifadelerin ve cümlelerin anlamını araştırmaktır. Dilbilimsel semantik ise, dildeki kelime ve cümlelerin kullanımıyla açığa çıkan genel anlamlarla ilgilenir.³⁴ “Dilbilimsel semantik, özellikle kelime ve cümlelerin

³⁰ Bor, *Dil, Düşünce ve Anlam*, 27.

³¹ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, trc. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual, 1999), 10-15; Muhammed Ulyân b el-Hâzîmî, “Arap Anlam Bilimi”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, trc. Tahsin Yurtaş I/2 (2014): 95.

³² Guiraud, *Anlambilim*, 17-21.

³³ Teo Grünberg, *Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık*, 8.

³⁴ George Yule, *The Study of Language*, 2. Bs (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 114.

yapısal anlamları hakkında sistematik bir araştırma yöntemidir.”³⁵ Bu tanımlara göre semantik, hem sözcüklerin delaletleri hem de cümlelerin anlamsal yorumlarıyla ilgilidir.

Araştırma, semantiğin cümle ve terkîplerin sözdizimsel anlamlarını konu edinmektedir. Böylece dilin sözdizimsel yönünü, terkîpsel yapılarını esas alan bir semantik yöntem kast edilmiştir. Semantiğin bu dalına *cümle anlambilimi*³⁶ denilmektedir. Fakat cümle anlambiliminden hareketle bir semantik yöntemden bahsetmek için dilbilimsel semantik dalında bir teorinin olması gerekir. Buna göre, el-Curcânî'nin *Sözdizim Teorisi* ile Noam Chomsky'nin *Syntactic Structures* adlı kitabında anlattığı *Üretici-Dönüşümsel Dilbilim* kuramı, sözdizimsel yapılara dayanan semantik bir yöntemi de ifade etmektedir. Dönüşümsel teoriye göre sözdizimsel yapılar cümlelerin anlamsal yorumunu belirler. Sözdizim değiştiğinde anlam da değişir.³⁷

el-Curcânî'nin Nazm Teorisi'ne göre de belirli türden sözdizim yapıları standart anlamsal yorumları gerektirir. Bu da onun semantik yaklaşımının daha çok sözdizim kuramına dayandığını göstermektedir.³⁸ Araştırmada tercih edilen semantik yöntem, el-Curcânî'nin Sözdizim Teorisi ile sınırlandırılmıştır. Buna göre “anlambilim sözdizime dayanır, anlamı sözdizim belirler.”³⁹

3. Pragmatik Yöntem: Bir semiotik dalı olan pragmatik, dili kullanan açılarından ele alır. Sözcükler, deyim ya da cümlelerle onların kullanılma tarzları arasındaki ilişkileri araştırır. İfadeleri, konuşmacı ve dinleyicilerle olan ilişkileri yani bağlam içinde ele alır. Burada dilin kullanılma biçimleri çok önemlidir; çünkü pragmatik, sözdizim ve anlamsal yorumlarını öncelikli olarak dikkate almadığı, dilin kullanımına ve bağlama yoğunlaştığı için aynı zamanda *görünmeyen anlamı* (invisible meaning) araştırma eylemidir.⁴⁰ Pragmatist yöntem, dil dışı bağlamı, iletişim ortamını ve gündelik kullanımı ölçü kabul ederek *çok anlamlılık* probleminde yol açtığı için araştırmada bir yöntem olarak kullanılmayacaktır. Çünkü pragmatik yöntemde dilin ve anlamlılığın doğruluk şartlarını belirleyen ölçü kullanım, işlev ve bağlamdır. Pragmatik yaklaşım, dil felsefesinin sentaktik, semantik yöntemlerinden farklı olarak, dilin kullanılmasına, diyalojik ortama ve bağlama özel önem veren bir yöntemi ifade

³⁵ İfadenin İngilizce metni şu şekildedir: “Semantics: The study of meaning in words and sentences... Linguistic semantic is the study of the systematic ways in which languages structure meaning, especially in words and sentences” Finegan, *Language: its structure and use*, 156.

³⁶ Semantiğin alt dalı olarak cümle anlambilimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aksan, *Anlambilim*, 139.

³⁷ Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, 2. Bs (Berlin: Mouton de Gruyter, 2002), 92-105.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. el-Curcânî, *Delâil (I)*, 11-14.

³⁹ Ömer Soykan, “Sözdizim ile Anlambilim Arasındaki Bağlantıya Türkçe Açısından Bir Bakış”, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20 (15 Nisan 2013): 140.

⁴⁰ Teo Grünberg, *Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık*, 8; Yule, *The Study of Language*, 127.

eder. Wittgenstein'in ikinci döneminde ifade ettiği "Anlama bakma kullanıma bak!" sözü, anlamı bir tür kullanıma indirgeyen pragmatist bir yaklaşımı ifade eder.⁴¹ Bu yaklaşımın proplemi ise bağlamı ve kullanımı esas kabul etmesi nedeniyle dilsel ifadelerin ve cümlelerin çok anlamlılığı problemiyle karşı karşıya olmasıdır.⁴² Bu, yukarıda değinildiği üzere *anlamsal görecelilik* sorununa neden olmaktadır. Çünkü burada konuşmaya eşlik eden ses, hareketler, jest ve mimikler devreye girmektedir.

Sentaktik yöntemde, sözdizimin ilk düzeyde doğruluk şartlarını belirleyen ölçü o dilin grameri ve işlevsel tahlilidir. Semantik yöntemde ise belirli sözdizimlerinin belirli anlamsal yorumları bize vermesi araştırılır. Nitekim Arapça açısından bir cümlede takdîm olgusunun cümlelerin anlamına etkisini konuşmadan önce cümlelerin nahvin kurallarına uygun olup olmadığının sağlamlasının yapılması gerekir. Daha sonra ise cümle öğelerinin işlevlerinin ortaya koyulması, ardından da bu cümlelerin sözdiziminden onun gerektirdiği semantik yorumların çıkarılması söz konusudur. Bu açıdan nahiv, sözdizimsel bir analizin ve buna göre yapılacak semantik bir açıklamanın gramatik şartlarını belirleyen dilsel bir temel olmaktadır.⁴³

Sözdizim ve değişikliklerinin cümlelerin anlamsal yorumunu nasıl etkilediğini, ona hangi anlamları kattığını inceleyen araştırmada, bu yöntemlerden hangisinin kullanılacağı önem arz etmektedir. Çalışmada ağırlıklı olarak sentaktik ve buna bağlı olarak semantik yöntem tercih edilmiştir. Nitekim araştırmanın kavramsal ve yöntemsel çerçevesini oluşturan el-Curcânî'nin Sözdizim Teorisi de -dil merkezli felsefî ve metafizik tartışmaları bir kenara bırakırsak- daha çok sentaktik ve semantik yöntemlerle uyuşmaktadır. Çünkü onun teorisi, sözdizimsel yöntemi ifade eder; ayrıca o, bu yöntemi Kur'ân'ı anlamak ve tefsir etmek için de pratik olarak göstermiştir.

Takdîm olgusu bağlamında sentaks-semantik ilişkisinin ne türden standart anlama imkânları sunduğunu belirlemek için tümdengelim yönteminden de istifade edilmiştir. Buna göre öncelikli olarak belirli sözdizim modları ve anlamsal yorumlarıyla ilgili genel kurallar ve şablon belirlenmiştir. Örneğin, nahivde "Standart Sözdizim", [فعل+فاعل+مفعول] şeklinde gelir. Bu sözdizim üzere gelen bütün cümlelerde, *ihbâr* anlamı vardır. Söz doğru da olabilir

---

⁴¹ Wittgenstein'in işlevsel ve pragmatik dil anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ludwig Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar* (İstanbul: Küreyl Yay., 2000). "Şimdi bu dilin sözcüklerinin imlediği nedir? Onların neyi imlediklerini göstermesi gereken şey, sahip oldukları kullanım türü değilse nedir?" Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar*, 16.

⁴² Bor, *Dil, Düşünce ve Anlam*, 13-14; Teo Grünberg, *Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık*, 9.

⁴³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 16,6-63; es-Sekkâkî, *Miftâh*, 251.

yanlış da.” tespitini⁴⁴ yaptıktan sonra, ardından, bu genel kurala göre tikel örnekler verildiğinde tümünden gelim yöntemi uygulanmış olacaktır. Yine el-Curcânî’ye göre “1.Şekil’: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde gelen bütün cümlelerde mef’ûlün fâiline takdîmi ve cümlede tevassut etmesi cümleye *tevakku* anlamını katar” denildiğinde, genel kural verilmiş olacaktır. Ardından *bütünden parçaya* yöntemine uygun olarak bu genel kuralla ilgili örnekler verilmiştir. Ayrıca el-Curcânî, hem *betimlemeci* hem de *analitik yöntemi* kullandığı için araştırmada onun bu usûlü de takip edilmiştir. Bu iki yöntem, âyetlerde görülen takdîm olgularının anlamsal yorumlarını sunarken de kullanılacaktır.

Araştırmada takdîm olgusu bağlamında herhangi bir cümle ele alındığında, o cümle terkîp ve öge ilişkileri bakımından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Örneğin ‘1.Şekil’: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde gelen devrik bir cümlede, cümle ögeleri olan fiil, fâil ve mef’ûlün i’râb durumları, takdîm edilen mef’ûlün takdîm hükümleri ve bu ögelerin sözdizim açısından sıralanışı çözümlenmiştir. Bu işlevsel izah, yapılacak semantik yorumlara temel kılınacaktır. Böylece parçadan bütüne doğru giderek tümevarım yöntemi de takip edilmiş olacaktır. Aynı yöntem, mef’ûlün takdîm edildiği âyetlerin açıklamalarında da kullanılacaktır. Kısacası bazen tümevarım, bazen de tüm dengelim yöntemiyle konu açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

4. Takdîmle İlgili Literatür

Arap dil çalışmalarının gelişmesiyle birlikte, cümlelerin anlamsal yorumunda etkili olan takdîm olgusu dilcilerin dikkatini çekmiştir. Sîbeveyhi’nin (ö. 180/796) bu konuya yer veren ilk nahiv bilgini olduğu kanaatindeyiz.⁴⁵ Onun *el-Kitâb* adlı eseri, doğrudan me’ânî konularını işleyen bölümleri ihtiva etmese de sözdizim-anlam ilişkisine dair önemli bilgiler

⁴⁴ “Arapçada, cümledeki bütün ögeleri içeren iki temel kavram vardır: Bunlar: itlâk ve takyîddir. Itlâk, cümlelerin müsned ve müsnedün ileyle tamamlanmasına denir. Diğer bir deyişle itlak kavramı, özne ve yüklemi ifade eden temel ögelerdir. Takyît ise, cümlelerin müsned ve müsnedün ileyle tamamlanmayıp, mef’ûller, tâbiler, fasl zamiri, nevâsîh, şart edatları, nefîy edatları, hâl ve temyîz gibi diğer ögelere de duruma göre ihtiyaç duymasıdır.” Mehmet Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mef’ûlü Mutlak”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/25 (2015): 1-25.; Mef’ûlün mütekellimin kastına göre sözdiziminde zikredilmesinin esas gayesi fiille açığa çıkan ve mutlak olarak sadır olan vuku ve oluşun (isnâdın) takyit edilmesidir. Mef’ûlün takyit görevi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdulfettah Besyûnî, *‘İlmu’l-Me’ânî: Dirâse Belâğîyye ve Nakdiyye li-Mesâilî’l-Me’ânî* (Mektebetu Vehbe, 1406/1986), I/227.

⁴⁵ Sîbeveyhi’nin hocası Halil b. Ahmed takdîmle ilgili bilgi veren ilk nahiv hocasıdır. O takdîm-tehîrle ilgili çeşitli örnekler vermiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla takdîmin bir sözdizim değişikliği olduğu ve bunun belirli anlamsal yorumları gerektirdiğine dair bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla araştırmamızda sözdizimsel anlama ilk işaret eden nahiv uzmanının Sîbeveyhi olduğu ifade edildi. Halil b. Ahmed’in takdîmle ilgili örnekleri hakkında bkz. el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, thk. Fahreddîn Kabâve, 1416/1995, 123, 323.

vermektedir.⁴⁶ Sîbeveyhi'den sonra takdîm olgusu genellikle gramatik açıdan ele alınmış, daha çok mef'ûlün sözdizimdeki yeriyle takdîm hükümleri üzerinde durulmuştur. Nahiv kaynaklarında sözdizimsel anlamlar ve semantik yorumları hususunda gerekçeli ve yeterli bilgilere rastlayamadık. Dolayısıyla el-Curcânî'ye gelene kadar, teorik açıdan takdîm olgusunun cümleye hangi ek anlamlar kattığına dair yöntemsel ve ayrıntılı bir açıklama yapılmadığı tespit edilmiştir. Me'ânî ilminin teşekkül etmesi ve takdîm, hazf-zikr, fasl-vasl gibi alt konularının ayrıntılı telifi hicri IV. asrın sonlarına tekabül etmektedir. Dolayısıyla Arap dili ve belâgatında takdîm olgusuna (ve onun anlamsal yorumlarına) verilen önem geç denilebilecek dönemlerde ortaya çıkmıştır.

Mukaddem ögenin sözdizimde yer değiştirmesi durumunda anlamı da değiştirdiğine işaret edilmesine karşın, bu anlam değişikliklerinin neler olduğuna dair el-Curcânî'nin *Delâilu'l-Î'câz* adlı kitabını ve *Sözdizim Teorisini* beklemek gerekmiştir.⁴⁷ Onun bu eseri ve kuramına göre takdîm, bir sözdizim değişikliğidir. Bu yer değiştirme aynı sözdizimdeki her cümlede standart anlamsal yorumları gerektirmiştir.⁴⁸ el-Curcânî'nin ardından es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinde onun bu kuramsal tezine dayanarak takdîmle ilgili açıklamalarını geliştirmiş, mef'ûlün takdîmi bağlamında tahsîs anlamına vurgu⁴⁹ yaparak belirli sözdizimlerinin semantik yorumu konusunda önemli bilgiler aktarmıştır. Bu sebeple araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelleri bu iki kaynağa dayanmaktadır. Bunlar dışında el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *el-Îdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa* ve *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserleri de araştırmada atıfta bulunulan önemli kaynaklardandır.

Araştırmada, "Tarihsel Süreçte Takdîm Olgusu ve Mef'ûlün Takdîmi" başlığı altında klasik kaynaklarda bu olgunun nasıl ele alındığıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılacaktır. Bununla birlikte, burada, Arap dili ve belâgatında takdîm konusuna değinen, ayrıca,

---

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, I/34-38; Enfâl Nâsır, "Cumletu'l-Mef'ûlu bih inde Sîbeveyhi fi Dav'i'l-Musteviyeyni's-Sâbiti ve'l-Muteharrik", *Mecelletu Dirâsâti'l-Basra*, 15 (2013): 88-150.

⁴⁷ el-Curcânî, anlam değişiminin daha çok cümle düzeyindeki durumlarıyla ilgilenmektedir. Burada, isnâd ilişkisinin gerektirdiği belirli sözdizimlerinin anlamsal yorumları kast edilir. Anlam değişiminin gramatik, lugavî ve bağlamsal olan diğer yönleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Muhtâr Ömer, "Anlam Değişimi", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, trc. Abdullah Hacibekiroğlu - Tahsin Yurttaş IV/8 (2017): 457-468; el-Hâzîmî, "Arap Anlam Bilimi", 89-112.

⁴⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

⁴⁹ Vurgu: Konuşma sırasında kelimedeki bir heceyi diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla, daha baskılı bir şekilde söyleme. Vurgunun, *kelime vurgusu*, *cümle vurgusu*, *anlam vurgusu* ve *ünlem vurgusu* gibi türleri vardır. Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 234. Tez konusunda vurgu kelimesiyle *cümle vurgusu* ve *anlam vurgusu* türü kast edilmiştir. "Cümle vurgusu, konuşma sırasında, cümlelerin anlamına bağlı olarak, kelimeler arasında yer değiştirebilen ve kelimelerin, kelime gruplarının kendi vurgularından daha güçlü olan vurgu. Cümle vurgusunu daha belirgin duruma getirebilmek için cümle düzeninde de değişiklik yapılabilir: *Ahmet bugün beklediğiniz paketi getirecek; Ahmet beklediğiniz paketi bugün getirecek.*" Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 56.

sistematik ve ayrıntılı olmasa da sözdizimdeki bu türden değişikliklerin cümlelerin anlamına etki ettiğini söyleyen klasik nahiv ve belâgat kaynaklarından bazıları şunlardır:

1. *el-Cumel fi'n-Nahv*, el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791).
2. *el-Muktedab*, el-Müberred (ö. 285/898).
3. *el-Hasâis*, İbn Cinnî (ö. 392/1002).
4. *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239).
5. *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik ve Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab, Muğni'l-Lebîb*, İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360).
6. *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, es-Suyûtî (ö. 911/1505).

Çağdaş dönemde takdîm olgusuyla doğrudan ilgilenen ve araştırmada faydalanılan pek çok Arapça dilbilim ve belâgat kaynağı bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri Ali Ebu'l-Kasım Avn'ın *Belâgatü't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı üç ciltlik eseridir. Avn, bu eserinde takdîm olgusunun semantik analizini ve takdîm çeşitlerine göre Kur'ân'da geçen âyetlerin açıklamalarını geniş bir şekilde yapmıştır. Bu yönüyle oldukça kapsımlı bir çalışmadır. Bunun dışında takdîmle ilgili kavramsal ve tarihsel çerçeveyi sunuşu bakımından oldukça faydalı bulduğumuz Haldûn Saîd Subh'un *et-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı çalışması da ilk başvurduğumuz kaynaklardan biridir. Yine, mef'ûlün ve çeşitlerinin takdîmiyle ilgili yapmış olduğu isabetli yorumları ile dikkat çeken Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâi'nin *el-Cumletu'l-'Arabiyye Te'lîfuhâ ve Aksâmuhâ, Lemesât Beyâniyye fi Nusûsin mine't-Tenzîl ve Me'âni'n-Nahv* adlı eserleri faydalanılan kaynaklardandır. Ayrıca takdîmli sözdizimlerinde bağlamın anlama etkisini ifade eden Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî'nin, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye* adlı eserini de zikretmek yararlı olacaktır. Bu eserler, sözdizimsel yöntemin imkânlarını kullanarak dilsel ifadelerin anlamsal yorumları hususunda önemli ve ayrıntılı açıklamalar yapmaktadır. Araştırmada çokça kullanılan diğer bazı çağdaş kaynaklar ise şunlardır:

1. *Fethu'l-Beyân fi Mekâsidi'l-Kur'ân*, Lutfullah el-Kınnevcî (ö. 1307/1889)
2. *Mute'allakâtu'l-Fi'liyyât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cihâd Yûsuf İbrahim el-'Urcâ.
3. *Delâletu't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li-Mesâili İlmi'l-Me'âni*, Muhammed Huseyn Ebû Mûsâ.
4. *Delâletu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Munîr Mahmûd Mesîrî
5. *İlmu'l-Me'âni Dirâse ve Tahlîl*, Kerîme Mahmûd Ebû Zeyd.

6. *İlmu'l-Me'ânî: Dirâse Belâğiyye ve Nakdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî*, Abdulfettah Besyûnî.

el-Curcânî'nin “sözdizim anlayışı, ez-Zemahşerî tarafından Kur'ân tefsirinde sitematik olarak uygulanmıştır.”⁵⁰ Bu bağlamda onun *el-Keşşâf* adlı tefsiri, el-Curcânî'nin ayrıntılarıyla ifade ettiği takdîm olgusunu tatbik ettiği bir eserdir. Bu me'ânî uygulamaları yaklaşımını er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı tefsirinde devam ettirmiş ve el-Curcânî'nin me'ânî alanındaki projesini ileri noktalara taşımıştır.⁵¹ Araştırmanın üçüncü bölümünde mukaddem mef'ûllü âyetlerin sözdizimsel ve semantik açıklamaları ele alınırken bu iki temel tefsire öncelikli olarak başvurulacaktır. Bu temel kaynaklar dışında sözdizimsel yöntemi kullanan ve araştırmada sıklıkla faydalanılan diğer bazı tefsirler ise şunlardır:

1. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, el-Beydâvî (ö. 685/1286).
2. *İrşâdu'l-Aklı's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Ebu's-Suûd Muhammed (ö. 982/1574).
3. *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725).
4. *et-Tefsîru'l-Muzhirî*, Muhammed Senâullah el-Muzhirî (ö. 1225/1810).
5. *Fethu'l-Kadîr*, eş-Şevkânî (ö. 1250/1834).
6. *Rûhu'l-Me'ânî*, el-Âlûsî (ö. 1270/1854).
7. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942).
8. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tahir İbn Âşûr (ö. 1973).
9. *et-Tefsîru'l-Vasît*, Muhammed Seyyid Tantâvî (ö. 1987).
10. *Zehratu't-Tefâsîr*, Muhammed Ebû Zehra. (ö. 1974).

Ülkemizde dilbilimsel açıdan takdîm olgusu ve Kur'ân'a yansımaları hususunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Halil İbrahim Kaçar'ın *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu* adlı çalışması son derece önemlidir. Kaçar, takdîm olgusunu, nahiv ve belâgat ilimleri açısından ele almış ve takdîm nedeniyle cümlelerin anlamsal yorumlarının değiştiğini Arap şiiri, nesri ve Kur'ân âyetleri üzerinden örneklendirmiştir. Ayrıca mef'ûlün takdîmiyle ilgili de oldukça spesifik bilgiler sunarak bu sözdizim değişikliğini *devrik cümle* olarak kavramsallaştırmıştır. Bu terim araştırmada aynen kullanıldı. Yine el-Curcânî'nin Nazm Teorisinde ifade ettiği sözdizimsel yöntemin tefsirlere etkisini göstermesi bakımından M. Taha Boyalık'ın *Abdülkâhir Cürcânî'nin*

⁵⁰ M. Taha Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat: Abdülkâhir el-Curcânî'nin Sözdizimi Nazariyesi* (İstanbul: Klasik Yay., 2017), 245.

⁵¹ Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat*, 245.

Sözdizim Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi adlı doktora tez çalışması da nispeten önemlidir. Fakat bu kaynakta takdîm olgusu ile ilgili verilen bilgiler sınırlıdır.

Ülkemizde Arap dilinde takdîm-tehîr olgusu ve bunun Kur'ân'daki semantik yansımalarıyla ilgili yapılan tez çalışmaları daha çok yüksek lisans seviyesinde kalmıştır. Konuyla ilgili bir doktora çalışması tespit edilmiştir.

Ahmet Tekin'in *Kur'ân-ı Kerîm'deki Takdîm-Tehîr ve Anlam Üzerindeki Etkisi*,⁵² Abdullah Kılınçkaya'nın *Nahiv ve Belâgat Açısından Takdîm-Tehîr ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanılışları*⁵³ ve Fethullah Yener'in *Üslûbî Anlatım ve Takdîm Tehîr Üslûbunun Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımı*⁵⁴ adlı yüksek lisans çalışmaları sözdizim değişikliklerinin cümlelere artı anlamlar kattığını tespit etmeleri açısından önemlidir. Ayrıca Yusuf Çetin'in *Arapça'da Takdîm-Tehîr ve Şiirde Kullanımı*⁵⁵ adlı yüksek lisans çalışması, şiirde, takdîm olgusunun gramatik açıklamaları ve semantik yorumları ifade etmesi bakımından önemli bir kaynaktır. Yine, Yusuf Akçakoca'nın *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu -Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam-*⁵⁶ adlı doktora çalışması sözdizim-anlam ilişkisini genel hatlarıyla ortaya koyması bakımından önemli bir kaynaktır. Araştırmanın değinilen bu akademik çalışmalardan farklılıklarını şu şekilde izah edebiliriz:

1. Belirli ve devrik sözdizimleri standart anlamları gerektirir. Dolayısıyla mef'ûlün takdîminde ifade edileceği üzere bir sözdizim değişikliği cümlenin anlamsal yorumunu değiştirir. Ayrıca bu semantik değişiklik aynı sözdizimde gelen bütün cümleler için geçerli olacaktır.
2. Bir sözdizimsel anlam doğrudan sözdizim ve değişikliklerinden çıkarılır. Fakat bir de sözdizimden doğrudan çıkarılamayan bağlamsal anlamlar vardır. Bu anlamlar, cümlenin anlamını etkilemekle beraber, sözdizimsel anlamdan farklı bir semantik düzeyi ifade eder; çünkü ya dil dışı bağlamdan ya da lafzî, lugavî delalet gibi sözdizimsel olmayan dilsel bağlamdan çıkarılırlar. Buna göre araştırmada sözdizimsel anlam ve bağlamsal anlam, farklı düzeydeki semantik açıklamalar olarak birbirinden ayrıştırılmıştır. Araştırmanın gayesi ise sözdizimden doğrudan çıkarılan

---

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Tekin, *Kur'ân'da Takdîm-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2013).

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Kılınçkaya, *Nahiv ve Belâgat Açısından Takdim-Tehir ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanılışları* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü, 2015).

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fethullah Yener, *Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2010).

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Çetin, *Arapça'da Takdîm-Tehir ve Şiirde Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018).

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Akçakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu -Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam-* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019).

sözdizimsel anlama hasredildi. Bununla birlikte üçüncü bölümde sözdizimsel anlamdan farkını net bir şekilde ifade etmek için tablolarda bağlamsal anlamlara da değinilmiştir.

3. Taranılan kaynakların takdîmle ilgili başlıklarında hangi belirli sözdizimlerinin hangi anlamlara geleceğine dair sözdizim modları belirleyen analitik ve pratik bir çalışma tarafımızca tespit edilemedi. Araştırmada, -mef'ûlün takdîmi bağlamında-belirli devrik sözdizimlerinin standart anlamları hususunda bir tahlil çalışması sunmak gaye edinildi. Buna göre tespit edilen sözdizim modları, standart şablonlarla ifade edildi.
4. el-Curcânî'nin, Kur'ân'ın sözdizimsel bir yöntemle anlaşılması ve tefsiri babında açtığı çığır, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı tefsirinde somutlaşmış ve onun ardından pekçok müfessir tefsirlerinde bu yöntemi kullanmıştır. el-Curcânî'nin sözdizimsel yöntemi ile Kur'ân tefsirlerine etkisi çağdaş dönemde çalışılmış,⁵⁷ fakat doğrudan takdîm, vasl-fasıl, zikr-hazf, harf-i tarif gibi konular üzerinden ayrı ayrı ve örnek uygulamalarıyla birlikte yapılan özel çalışmalar tespit edilememiştir. Araştırmada mef'ûlün takdîm edildiği Kur'ân âyetleri üzerinden sözdizim-anlamsal yorum ilişkisi ele alınacaktır. Buna göre Sözdizim Teorisi çerçevesinde belirli sözdizimlerinde gelen mukaddem mef'ûllü âyetlerin, standart anlamsal yorumları ifade ettiği gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca tespit edilen sözdizimsel anlamın meâllere yansması da kısmen ifade edilmeye çalışılacaktır. Böylece anlamın standartlaştırıldığı bir anlam modeli ifade edilmiştir.

---

⁵⁷ Konu hakkında geniş bilgi için bk. M. Taha Boyalık, *Abdülkâhir Curcânî'nin Sözdizimi Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 256-303.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZDİZİM BAĞLAMINDA TAKDİM, MEF'ÛLÜN TAKDİMİ VE ANLAMA ETKİSİ

Bu bölümde bir me'ânî ve sözdizim konusu olan takdîm olgusu, özel olarak da mef'ûlün takdîminin cümlelerin anlamsal yorumunu nasıl değiştirdiği incelenmektedir. Bunu yaparken takdîm türleri ve belirli sözdizim modlarının cümlelere hangi ek anlamlar kattığı ele alınacaktır. Böylece Kur'ân'ın anlaşılmasında tutarlı, genellenebilir ve test edilebilir bir yöntemin imkânları ve sınırlılıkları ifade edilmiştir.

Sözdizim Teorisi'ne göre sözdizim değişiklikleri, zorunlu olarak cümlede belli türden anlam değişiklikleri gerektirir.⁵⁸

Eğer sarîh ve zâhir isim olarak gelen mef'ûl, fâiline ya da fiiline takdîm edilmişse ve telif nahiv kurallarına uygunsa, takdîm, cümleye mutlaka ek bir anlam katar. Bunun istisnâsı da söz konusu değildir. Yani bu kural, düz yazıda geçerli olduğu gibi şiirde de geçerlidir ve aynı sözdizimdeki tüm cümlelere genellenebilmektedir. Bu anlamlar, sözdizimin getirildiği farklı modlara göre değişir. Eğer sözdizim, mef'ûlün takdîminde olduğu gibi devrik olarak getirilirse, geldiği sözdizim şekline göre mutlaka cümleye özel ve belirli bir ek anlam katar. Dolayısıyla bu türden sözdizim değişiklikleri cümlelerin anlamsal yorumunu değiştirir.⁵⁹

1.1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde araştırmanın ilişkili olduğu kavramların terim anlamları verilmiştir.

1.1.1. Sözdizim (Nazm)

'Sözdizim' kelimesi Türkçede *dizimbilgisi* olarak da isimlendirilir.⁶⁰ "Sözdizim, sözcüklerin birbirine eklemlenmesiyle cümlelerin nasıl oluştuğunu araştırır."⁶¹ Gramatik yön kast edildiğinde *sözdizim* kelimesinin Arapça karşılığı nahivdir. Sözdizim ile semantik

⁵⁸ el-Curcânî bu hususta şöyle söyler: "فَأَمَّا إِذَا تَغَيَّرَ النَّظْمُ فَلَا بُدَّ جِيئَ أَنْ يَتَغَيَّرَ الْمَعْنَى" "Buna göre sözdizim değiştiğinde anlamsal yorumun da değişmesi gerekir." el-Curcânî, *Delâil (I)*, 174.

⁵⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78-79.

⁶⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 29. Türkçede *sözdizim* ise "cümleyi ve kelime gruplarını oluşturan kuralları, kelimelerin bir araya gelme koşullarını, kelimeler ve cümle öğeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen dilbilgisi dalına denir." Mehmet Özmen, *Türkçenin Sözdizimi*, 2. Bs (Adana: Karahan, 2016), 3.

⁶¹ Fatma Erkman Akerson, *Dile Genel Bir Bakış*, 2. Bs (İstanbul: Multilingual, 2008), 108.

yön, yani ‘belirli kural ve dizimlerde getirilen kelime ve cümlelerin anlamsal yorumu’ kast edildiğinde ise ‘nazm’ ya da ‘terkip’ kavramı kullanılır. Buna göre nazm, sözlükte telif, terkîp, peşi sıra dizmek, düzenlemek, bir araya getirmek demektir. Nazm, nizam, intizam, tanzim gibi kelimeler aynı kökten gelip bir düzen ve dizimi ifade eder.⁶² Bir me‘âni terimi olarak nazm⁶³, bilinen nahiv kurallarına uyarak kelimelerden cümle oluşturma yollarının araştırılmasıdır.⁶⁴ Nazm terimi İngilizcede *order system* ya da *syntax* şeklinde karşılanabilmektedir. Buna göre nazm, farklı iletişim gayelerine göre cümle terkîplerinin çeşitli dizimlerle bir araya getirildiği temel sözdizimsel bir yapıdır.⁶⁵

el-Curcânî sözdizimi, kelime ve kelime grupları arasında nahiv manalarını gözeterek cümle/söz oluşturma şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre sözdizim, kelimeler arasında nahiv kurallarının gerektirdiği anlamları (me‘âni’n-nahv) tespit ederek anlam farklılıklarını (vücûh-furûk) arayıp bulmak ve kelimeleri kast edilen manalara göre dizmektir.⁶⁶

⁶² İbn Manzûr, *Lisânul-‘Arab*, 7: 578; İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, 5. Bs (Tahran: Muessesetu’s-Sâdık, t.y.), 933.

⁶³ Syntax: نَطْمُ الْجُمْلَةِ ; Syntactic: الْأَخَاصُ بِنَظْمِ الْكَلَامِ و النُّظْمِيّ و النُّظْمِيّ Ayrıntılı bilgi için bk. Bâkîllâ v.dğr., *Mu‘cemu Mustalahât*, 90-91.

⁶⁴ Mahmud es-Sa‘ rân, *‘İlmu’l-Luğa*, 2. Bs (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1997), 185.

⁶⁵ Hussein Abdul-Raof, *Arabic Rhetoric* (New York: Routledge, 2006), 98; Bâkîllâ v.dğr., *Mu‘cemu Mustalahât*, 90-91.

⁶⁶ el-Curcânî, *Delâil*, 234; Kadir Kınar, “Abdulkâhir el-Curcânî’nin Nazm Teorisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2006): 65-101. el-Curcânî’nin Nazm Teorisi ve nazm kavramı kesinlikle onun varlık, bilgi ve değer (ahlak) anlayışından, bir düzeni ifade eden kozmos yani evren tasavvurundan, içinde bulunduğu İslam Medeniyetinin dünya görüşünden ve onun dil felsefesinin arka planını oluşturan *kelâm-ı nefsi* düşüncesinden ayrı düşünülemez. Çünkü “İslam dilbilim mirasının böylesine büyük bir zenginlik ve derinlikle muttasıf olması, doğrudan İslam’ın ‘varlık’ (nesne) ve ‘bilgi’ (kavram) tasavvuruyla alakalıdır. Bu ‘varlık’ ve ‘bilgi’ tasavvuru nazar-ı itibara alınmaksızın ‘dil’le ilgili yapılacak tüm açıklamalar, belki uzmanlar için bir nebze değer taşır ve fakat bize olup bitenleri anlamamızı, ihata etmemizi sağlayacak sağlıklı bir tasavvur, bir nüfuz kudreti vermez; bu kadarını bile vermediği gibi, içinde yaşadığımız dünyayı anlamak ve anlamlandırmak konusunda bize ihtiyacını duyduğumuz o köklü duruşu da kazandırmaz.” Düccane Cündioğlu, “Vaz’-ı Cedîd mi, Keşf-i Kadîm mi? (Varlık/Nesne>Düşünce/Kavram>Dil/Sözcük Bağıntısına Dair)”, *Kur’an ve Dil (Sempozyum)*, 2002, 461-467. O dilin kendisine dayanmış olduğu varlık ve bilgi tasavvuru olmaksızın tek başına dil veya dilsel bir sistem üzerinde konuşmak mümkün değildir. “Abdulkahir el-Curcanî (471/1078) kelam, felsefe, psikoloji ve dil bilimleri gibi zamanının birçok ilimlerine vakıf bir âlimdir. Kendisi Eşarî kelam okuluna mensup bir âlim olarak zamanında yapılan Kur’ân’ın mahluk olup olmaması gibi kelâmî tartışmalara katılmıştır. Kendini, Kur’ân’ın mahluk olmayıp beşer sözüne benzemeyen eşsiz Allah kelâmı olduğunu ispatlamak zorunda hissetmiştir. Bunu yaparken sözü edilen tartışmalı ortamının kültüründen etkilenmiştir. Onun fikirlerinin tohumlarını, çevresinde yapılan bu münazaralardan aldığı uzak bir ihtimal değildir. Abdulkahir el-Curcani kendisinin de *er-Risaletü’ş-Şâfiye*’de belirttiği gibi, İslam dünyasında ortaya çıkan inkârcılık hareketlerine karşı inancı, dolayısıyla onun temel- kaynağı Kur’ân’ı savunma ve onun mucizeliğini ispat ihtiyacından dolayı nazm teorisini geliştirmiştir.” Kınar, “Abdulkâhir el-Curcânî’nin Nazm Teorisi”, 65-101. Bu açıdan onun bir tür *dilsel/sözdizimsel düzenliliğin* (النَّمَطُ النَّظْمِيّ/syntactic pattern) semantik yorumlarını ifade eden teorisinin zemininde bu kelâmî, metafizik ve ontolojik düzen anlayışı olduğuna işaret etmekle yetinilmiştir. Yani, araştırmanın sınırlarını aştığı için burada nazm teorisi bağlamında bir dil-varlık ilişkisi tartışmasına girilmemiştir.

Bu tanımlar, nahiv kurallarına uygun olarak kurulan cümlelerin anlamsal yorumuna vurgu yapmaktadır. Bu açıdan nazm, sözdizime bağlı bir tür anlam araştırması olmaktadır.⁶⁷ Buna göre nazm, sözdizimlerinin anlamsal yorumlarıyla ilgilenirken nahiv, bu sözdizimlerinin gramatik şartlarını denetler ve gramatik kuralları belirleyerek cümle kuruluşlarının doğruluk ölçütlerini verir. Nazmı nahivden ayıran başka bir husus da yerindelik durumudur. Her iki ilim de gramatik yapılarla ilgili olmakla birlikte, nahiv, daha çok cümle kuruluşlarının gramer kurallarına uygunluğuyla ilgilenirken, nazm, sözdizimsel formların anlamsal yorumları ve yerindeliğiyle ilgilenmektedir. Araştırma bağlamında nazmın bu açıklaması esas alınacaktır.

1.1.2. Takdîm

Takdîm kelimesi Arapça قدم kökünden gelen tef'îl vezninde bir mastardır.⁶⁸ Terim olarak ise, “التَّغْيِيرُ فِي التَّرْتِيبِ الطَّبِيعِيِّ لِأَجْزَاءِ الْجُمْلَةِ؛ لِعَرَضِ بَلَاغِيٍّ كَرِيذَةٍ الْإِهْتِمَامِ أَوْ الْقَصْرِ أَوْ التَّشْوِيقِ أَوْ النَّعْيِ لِضُرُورَةِ شِعْرِيَّةٍ، /İhtimâm, tahsîs, teşvik ya da şiir zarûreti gibi belâğî bir sebepten ötürü cümle öğelerinin dizilişinde yapılan bir değişikliktir⁶⁹ şeklinde tanımlanır. Tehîr de bunun zıddıdır. Yani takdîm edilmesi gereken bir cümle ögesinin sona alınması ve nakledilmesidir.⁷⁰ el-Ferâhidî, takdîme أَخْرَجَ عَمْرًا صَالِحًا örneğini verir. Burada mef'ûl fâile takdîm etmiştir.⁷¹

“Takdîm, cümlede, sonra gelmesi gereken bir ögeyi diğerinin önüne almak şeklinde gerçekleşir. Bu da haberi mübtedadan ya da mamûlü fiilinden önce zikretmek şeklinde olur.”⁷²

Bu açıklamalara göre takdîmin, nahvin belirlediği standart cümle dizilişi ölçüsünün değiştirilerek cümledeki bir ögenin öne alınması olduğu görülmüştür. Bu şekilsel bir değişikliktir. Öge, genellikle tercihen ve cevâzen öne alındığı durumlarda belli bir gayeye matuf olarak cümleye ek anlamlar katar. Yani takdîmin bu tanımları, sözdizim değişikliğinin doğrudan cümlenin anlamına etki ettiğini göstermektedir.

Buna göre takdîm, muktezâ-i hâle uygun olarak cümlenin anlamsal yorumunu değiştiren bir sözdizim değişikliğidir. Diğer bir deyişle, manaların zihindeki sıralanışına

⁶⁷ el-Curcânî bunu ‘nahvin manalarının araştırılması’ (تَحْرِي مَعَانِ النَّحْوِ) olarak kavramsallaştırmıştır. el-Curcânî, *Delâil (I)*, 344.

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânul-‘Arab*, 12: 465-466; Salâhuddîn ez-Za‘belâvî, “en-Nuhât ve'l-Kıyâs”, *Mecelletu't-Turâsi'l-‘Arabî*, 32 (Temmuz 1408/1988): 427.

⁶⁹ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arabîyyeti'l-Mu‘âsıra*, 1. Bs (Âlemu'l-Kutub, 1429/2009), 3: 1785.

⁷⁰ Ömer, *el-Mu‘cem*, 1: 71.

⁷¹ Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. ‘Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *el-Cumel fi'n-Nahv*, thk. Fahreddîn Kabâve, 5. Bs, 1416/1995, 73.

⁷² Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 1. Bs (İstanbul: İFAV, 2015), 383.

uygun olarak cümle ögelerinden birinin öne ya da sona alınmasıdır.⁷³ Örneğin **أَحَبُّ عَمْرًا زَيْدٌ** cümlesinde **عَمْرًا** kelimesi fâiline takdîm edilmiş ve sözdizimde tevassut ederek hemen fiilden sonra gelmiştir. Yine **مُنْطَلِقُ زَيْدٌ** denildiğinde de haber mübtedaya takdîm edilmiş ve bu takdîm cümlelerin anlamsal yorumunu değiştirmiştir. Genellikle takdîm olgusu, konuşanın özellikle öne alınan ögeye vurgu yaptığını göstermektedir. Dolayısıyla sözdizimde görülen takdîm olguları belirli anlamsal gerekçeleri ifade etmektedir. Takdîm nedeniyle görülen anlamsal yorumlar ve ilgili kavramları ileride ele alınacaktır.

1.1.3. Kelam, İsnâd ve Fadla

Konuşmak, söz söylemek manasında olan kelam, en az iki kelimedenden oluşup birbirine isnat edilen ve bizatihi bir manası olan her müstakil söz ya da cümledir. Örnek: **فَاقَمَ بَكْرٌ**/*Bekir kalktı* ve **زَيْدٌ أَخُوكَ**/*Zeyd senin kardeşindir*. Kelam, lafız cinsinden olmalı, kelimelerden oluşmalı, muhataba yeterli bilgi ulaştırmalı, müstakil bir manayı kast etmelidir. Buna göre kelam, isnâd terkîbine yani sözdizimine girmiş anlamlı bir cümle olmaktadır.

Kelam iki temel kısımdan oluşur. Bunlar *müsned* ve *müsned ileyhtir*. Müsned ve müsned ileyh arasındaki bağa ise *isnâd* denilmektedir. Bunlar, kelamın iki temel rüknü anlamında *umde* olarak isimlendirilir. Dolayısıyla umde olmaksızın bir kelamın telifi/terkîbi mümkün değildir. Nahiv açısından isnâd ilişkisinin kurulamadığı bir kelimeler dizini, cümle ya da kelam olarak isimlendirilemez. Nahivde müsned, isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiildir. Müsned ileyh ise isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde fâil veya nâib-i fâil olarak açığa çıkmaktadır. İster mübteda isterse de fâil/nâib-i fâil olarak gelsin müsned ileyh kendisinden bahsedilen öge olarak mutlaka isim ya da isim hükmünde olmak durumundadır. Müsned ise kendisiyle hüküm verilen ve bahsedilen ögedir. Ayrıca isim ve fiil cümlelerinde müsned, hem isim hem de fiil olarak gelebilir.

Umdenin dışında olanlara fadla denilir. Bunlar: Mef'ûller, hal, temyîz, muzâf ileyh ve tevâbidir. Fadlaya kayıt da denilir. Fadla ile cümleye ek yapılmakta ve bu ek öge cümlelerin anlamsal yorumunu daraltmaktadır. Fadla ile cümlede onun gereksiz olduğu değil, isnâd ilişkisindeki iki temel rükünden sayılmaması kast edilmiştir. Buna göre gramatik olarak cümle, fadla olmaksızın da kurulabilir. Yani bir cümlelerin telifi için zorunlu değildir. Örneğin **مُحَمَّدٌ قَائِمٌ**/*Muhammed ayaktadır* ve **سَافِرٌ خَالِدٌ**/*Halit gitti* cümlelerinde isnâd ilişkisi sadece müsned (**سَافِرٌ/قَائِمٌ**) ve müsned ileyh (**مُحَمَّدٌ/خَالِدٌ**) umdeleri ile kurulmuş ve cümleye fadla

⁷³ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 213; Cemâleddin 'Abdullah İbn el-Ensârî İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*(2), thk. 'Abdulğani ed-Dakr (Dimeşk: eş-Şeriketu'l-Muttehidetu li't-Tevzî', t.y.), 207; Halil İbrahim Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu* (İstanbul: Ocak Yay., 2007), 21.

eklenmemiştir. Her iki cümlede hem gramatik hem de semantik açıdan fazla zikretmek zorunlu değildir. Fakat bazı durumlarda cümlenin tam anlaşılması için fazla zikretmek gerekmektedir.

Müsned, mef'ûl, hal, istisnâ, tevâbi gibi mamûllerle de sınırlandırılabilir. Müsnedin mamûllerle sınırlandırılması muhatabın anlamasını artırmak ve kast edilen mesajı vermek içindir. Örnek: *رَكِبَ مَحْمُودٌ/Mahmut bindi* cümlesi, semantik açıdan mutlak bir ifade olup birçok ihtimal taşımaktadır. Mahmut bir gemiye, uçağa trene, otobüse taksiye ya da bir ata binmiş olabilir. Ancak *رَكِبَ مَحْمُودٌ الْحَافِلَةَ/Mahmut otobüse bindi* denildiğinde anlam sınırlandırılmış olur ve artık otobüs dışındaki diğer ihtimaller izale olur. Bu cümlede mef'ûl, standart sözdizimdeki yerinde gelmiş ve müsnede gerçekleşen eylemin nerede vaki olduğunu belirleyerek cümlenin anlamını takyit etmiştir. Burada mef'ûlün cümleye kattığı temel anlam ihbâr olmaktadır.

1.1.4. Me'ânî (İlmi)

Me'ânî, mana kelimesinin çoğuludur. Bazı klasik kaynaklarda Arapça tanımı şu şekilde yapılır: “عِلْمُ الْمَعَانِي : هُوَ تَتَبُّعُ خَوَاصِّ تَرَائِبِ الْكَلَامِ”/Me'ânî, kelamın terkîp özelliklerinin araştırılmasıdır.⁷⁴ Bu tanımda kelamın sözdizimsel bir yapı içerisinde telif edilmesi vurgulanır. Bir belâgat terimi olarak ise tanımı şöyledir: “أَصُولٌ وَقَوَاعِدٌ يُعْرَفُ بِهَا كَيْفِيَّةُ مُطَابَقَةِ الْكَلَامِ”/Kelamın, muktezâ-i hâle (yer, zaman, bağlam) uygun olmasına dair kuralları ve usûlü ele alan bir ilimdir.⁷⁵ Bu tanımda, sözün kelam yani cümle oluşu, yerindeliği, terkîp şekli gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Her iki tanımı da kapsayıcı olarak me'ânî ilmi şu şekilde tarif edilir: “Bağlama uygun olarak hangi söz dizimlerinin kullanılması gerektiğini konu edinen belâgat ilmidir. Me'ânî ilminin iki yönü vardır. Birincisi, konuşan kişinin hangi bağlamda hangi söz dizimlerini kullanması gerektiğidir. İkincisi ise sözdizimlerinin anlamsal yorumlarına dair kurallardır.”⁷⁶

Me'ânî ilmiyle öncelikle Kur'an'ın i'câz yönlerini bilmek hedeflenir. Bunlar ise lafızların belli bir terkîbe girdikten sonraki dizimi ile açığa çıkar. Nitekim haber ya da inşa formunda gelen söz, muktezâ-i hâle uygun olarak takdîm-tehîr, hazf-zikr, fasl-vasıl ve kasr

⁷⁴ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 70; ‘Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, thk. ‘Abdulmunim el-Hafâcî, 3. Bs (Beyrut: Dâru’l-Cîl, t.y.), 1: 53.

⁷⁵ Seyyid Ahmed el-Hâşimî el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa fî’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedi’* (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, t.y.), 47.

⁷⁶ M. Mücahit Asutay, *Arap Dilinin 100’ü* (Ankara: Otto, 2017), 18.

gibi belirli sözdizimlerini ifade eden üsluplarla getirilir. Bu da me‘ânî ilmiyle sözdizim arasındaki doğal ilişkiyi gösterir.

Me‘ânî ilminde ‘anlam’ söz konusu olduğunda, burada sözdizime ve me‘ânî konularına bağlı olarak cümlelerin anlamı kast edilir. Çünkü me‘ânî, cümlenin dil kuralları çerçevesindeki bazı anlam değişikliklerini inceleyen bir ilim dalıdır. Burada tek tek lafızların anlamı kast edilmediği gibi i‘râb, beyan, bedî ilimlerdeki üslup ve sanatların edebî anlamları da kast edilmemektedir.

Bu tespite örnek olması açısından me‘ânî ilminin konusu olan takdîm olgusundan örnek verebiliriz: Kişi *قَتَلَ زَيْدُ الْخَارِجِيِّ*/Zeyd Hâricî’yi öldürdü dediğinde sözdizim [فعل+فاعل+مفعول] şeklinde asla uygun olarak gelir. Burada ihbâr anlamı ortaya çıkmıştır. Sözdizimi değiştirip mef‘ûl öne alındığında cümle, *قَتَلَ الْخَارِجِيِّ زَيْدُ*/Hâricî’yi öldürdü Zeyd şeklinde söylenir; bu takdîmle cümlenin anlamı değişir. İşitenlerde Hâricî’nin öldürüleceği beklentisi ve söz sahibinin kastı, mukaddem mef‘ûl üzerinde yoğunlaştığı için sözdizim [فعل+مفعول+فاعل] şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla burada sözdizim değişikliği -ileride ele alınacağı üzere- tevakku anlamı katmıştır. Bu anlam, cümle düzeyinde açığa çıkmıştır.

Sonuç olarak, me‘ânî ilminde kast edilen anlam, en az cümle düzeyinde ve sözdizimden kaynaklı bir anlamdır. Kast edilen anlamlar, ancak sözcüklerin belirli bir şekilde terkîp edilmesi ve özel bir tarzda dizilmesi suretiyle ifade edebilmektedir. Mef‘ûlün takdîmi de bu kapsamda ele alınmıştır. Çünkü mef‘ûlün takdîmiyle açığa çıkan anlam, lafız düzeyinde değil, cümle düzeyinde tahakkuk eder.

1.1.5. Rütbe

Derece kademe, mevki, sıra, sınıf ve seviye gibi anlamlara gelen rütbe kelimesi⁷⁷ takdîm olgusunun mihver kavramlarından biridir. Çünkü takdîm ve mef‘ûlün takdîmi, sözcüklerin cümle içerisindeki sıralamasına bağlıdır. Herhangi bir doğal dilde asıl olan, cümlenin her bir ögesinin kendi ait olduğu sıralama içinde bulunmasıdır. Nahiv uzmanları, takdîm-tehîr konusunu kelimelerin cümledeki standart sıralaması temeline dayandırır. Bazı ögeler cümle içerisinde zorunlu olarak yer değiştirdiğinde onlar bu durumu *rütbe-i mahfûza* kavramıyla ifade ederler. Sözdizimde yer değiştirme esnekliğine sahip olan ögeler için ise *gayr-ı mahfûza* demişlerdir. Bu sıralamalardan kimisini müdahale edilemez ve

⁷⁷ Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehrûc (Lübnan: Mektebetu Lubnan, 1996), 2: 1754; Ömer, *el-Mu‘cem*, 2: 930. Tertip, sözdizimdeki sırayı ifade eder. İbarenin Arapça ve İngilizce karşılığı الترتيب النظمي/Syntactic order şeklinde ifade edilebilir. Bâkillâ v.dğr., *Mu‘cemu Mustalahât*, 91.

değiştirilemez (mahfûz rütbe, vâcip takdîm) olarak değerlendirirken kimilerini de esnek (gayr-ı mahfûz rütbe/câiz takdîm) öge telakki etmişlerdir.⁷⁸

Arapça sözdizimde en önemli ve vurgulu öge, rütbesi ilk olandan son olana doğrudur.⁷⁹ Nitekim Sîbeveyhi Arapların önem verdikleri ögeyi öne aldıklarını belirtir.⁸⁰

İlk nahivciler, kelamın ögelerini biri diğerinden önce gelecek şekilde belli bir sözdizim kuralı ve sistemine göre belirlediler. Eğer cümle ögeleri nizâmî kuruluşa göre dizildi ise bu takdîm olgusunun kapsamına girmemektedir. Araştırmada, buna *standart sözdizim* denildi. Eğer kelime, cümlede asıl yeri dışında getirilmiş ve aynı dilbilgisel işlevi taşıyorsa bu takdîm-tehîr bağlamında ele alınmıştır. Buna göre mef'ûlün takdîmi olgusu da bir tür rütbe değişikliğidir.

Bir cümlede fadla sonda getirilmelidir. Çünkü fadlaların gramatik olarak konumu aslen tehîr edilmesi yani müsned ve müsned ileyhten sonra gelmesidir. Fiil cümlesinde aslolan, ilk önce fiilin daha sonra fâilin ve en son da mef'ûlün zikredilmesidir. Yani mef'ûlün hakkı tehîr edilmesi yani müsned ve müsned ileyhten sonra gelmesidir. Buna göre fiil cümlesinde standart sözdizim [فعل+فاعل+مفعول] şeklindedir.⁸¹

Sarîh ve açık isim olarak gelen mef'ûl [فعل+مفعول+فاعل] veya [مفعول+فعل+فاعل] sözdizimlerine göre takdîm edildiğinde ögenin rütbesi de değişmiş olur. Asla uygun gelmeyen bu sözdizim modları araştırmada *devrik cümle*⁸² olarak kabul edilmektedir.

Mef'ûl, bu sözdizimlerinde takdîm edildiğinde cümleye ek anlamlar katar. Örneğin السَّيَّارَةُ يُصَلِّحُ أَحْمَدُ السَّيَّارَةَ / *Ahmet arabayı tamir ediyor* cümlesi fiil cümlesinin normal ve asıl olan kuralına göre fiil, fâil mef'ûl dizimine göre gelmiştir. Fakat cümle, السَّيَّارَةُ يُصَلِّحُ أَحْمَدُ şeklinde, mef'ûlü öne alınmış olarak gelirse, bu durumda hem ögenin yeri değişmiş olur, hem de bu takdîm cümleye ek anlamlar katar. Fiil cümlesi ise devrik cümle olarak isimlendirilir. Bu bağlamda rütbe olgusu sözdizimsel anlamlarla doğrudan ilişkilidir.

⁷⁸ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 28-29.

⁷⁹ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâi, *el-Cumletu'l-'Arabiyye: Te'lîfuhâ ve Aksâmuhâ*, 8. Bs (Ammân: Dâru'l-Fikr, 1427/2007), 270-275.

⁸⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 34.

⁸¹ el-Hâzimî, *Fethu Rabbi'l-Beriyye*, 320; es-Sâmerrâi, *el-Cumletu'l-'Arabiyye*, 34-35.

⁸² Türkçe dilbilim kitaplarında devrik cümlenin tanımı konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir; fakat genel olarak kabul edilen tanım “Yüklemi sonda olmayan cümledir” şeklindedir. “Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı özellikle şiirde ahenk endişesi diğer ögelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir.” Leylâ Karahan, *Türkçede Sözdizimi*, 15. Bs (Ankara: Akçağ, 2010), 100. Araştırmada fiil cümlesindeki Arapça standart sözdizime (فعل+فاعل+مفعول) uyanlar asıl kabul edilirken bu asla uymayanlar *devrik sözdizim* olarak isimlendirildi. Türkçe sözdizimde devrik cümleyle ilgili ayrıntılı tanımlar ve tartışmalar için bk. Gamze Doğan İnan, *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Devrik Cümle Meselesi* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2008), 10-23.

1.1.6. Mef'ûl

Mef'ûl, Türkçede *nesne* sözcüğü ile karşılanır. Türkçe “nesne, cümlede öznenin dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemine etkilediği şahsı veya şeyi gösteren kelimedir.”⁸³ Klasik kaynaklarda mef'ûl, genel olarak, “fiil cümlesinde, fâilin fiilinin kendisinde vâki olduğu ve geçişlilik (teaddî) özelliği gösterdiği her mansûb isimdir” şeklinde tanımlanır.⁸⁴ Mef'ûl konusu nahiv kitaplarında genellikle *mansûbât*⁸⁵ ve belâgat kitaplarında da *müteallakât*⁸⁶ başlığı altında ele alınır. İsnâd olgusu açısından ise bütün mef'ûller, mansûbât altında *fadla* olarak isimlendirilir.⁸⁷ Bunlar; *mef'ûlü mutlak*, *mef'ûlü bih*, *mef'ûlü fih*, *mef'ûlü me'ah* ve *mef'ûlü lehtir*.⁸⁸ Mef'ûl, sarîh isim, zamir, mastar-ı müevvel ve cümle olarak gelebilir.⁸⁹

1.1.7. Bağlam

Bağlam (context) bir sözün, içinde üretildiği koşulların tamamı olmaktadır. Bağlamı oluşturan öğeler arasında konuşanın ve dinleyenin karşılıklı konumu, sözün nasıl bir ortama bağlı olarak tahakkuk ettiği gibi hususlar zikredilebilir.⁹⁰ Belâgat ve me'ânî kaynaklarında bağlam, muktezâ-i hal, siyâk, makâm, karîne, hâl gibi kavramlarla ifade edilmiştir.⁹¹ Muktezâ-i hâl, sözün özel bir tarzda söylenmesini gerektiren duruma denir. Örneğin övme, ibarenin itnab şeklinde söylenmesini gerektiren bir durumdur. Sözün muktezâ-yı hale uygun olması, onu yerinde, yeterince ve kişinin durumuna göre söylemektir. Hal, konuşanı, özel bir tarzda konuşmaya mecbur eden durumdur.⁹²

⁸³ Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 157.

⁸⁴ Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed İbnu'l-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, 1. Bs (Dâru'l-Erkâm, t.y.), 83; Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî, *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fi'n-Nahv*, thk. Ramazan Ahmed ed-Dümeyrî (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1414/1993), 200.

⁸⁵ Mef'ûl konusunun mansûbat başlığı altında ele alınmasıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bk.; Ebû 'Amr Cemaleddin Osman b. Omer İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'İlmi'n-Nahv*, thk. es-Salih 'Abdulzîm eş-Şâir (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010), 18; el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Beriyye*, 493; Muveffikuddin Ebu'l-Bekâ b. Ali İbn Ya'îş İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1422/2001), 1: 272; Ebu Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdu'l-huseyn el-Fetelî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987), 1: 206.

⁸⁶ Mef'ûl konusunun müteallakât başlığı altında ele alınmasıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bk.; Ebu'l-Feth Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Fethi Ahmet Aliyyüddîn (Mekke: Câmi'atu Umî'l-Kurâ, 1420/2000), 1: 58; el-Kazvîni, *el-İdâh*, 2: 138-173.

⁸⁷ el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Beriyye*, 157.

⁸⁸ Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktesid fi Şerhi'l-İdâh*, thk. Kâzım Bahr el-Murcân (Bağdat: Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, 1982), 1: 579.

⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi Kavâ'id ve'l-İ'râb* (Karachi: Mektebetu'l-Büşrâ, 1432/2011), 64; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 6; 'Abduh er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî* (Mektebetu'l-Me'ârif, 1420/1999), 189.

⁹⁰ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yay., 2000), 12.

⁹¹ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 170-175; Nusreddin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 28.

⁹² Bolelli, *Belâgat*, 28.

Genel olarak bağlam şu şekilde tanımlanır:

“Bir cümlede bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilmesi için, kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütün. Söz gelişi, *baş* kelimesi “Dün başım çok ağrıyordu” ibaresinde *insan başı* anlamına geldiği halde; “Kumaşın iki başındaki eğrilik” ibaresinde *kumaşın uçları* anlamına gelir. Baş kelimesinin sıralanan örneklerdeki bu birbirinden farklı anlamları ancak, o cümleler içinde kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu bağlam sayesinde belirlenebilmektedir.”⁹³

1.1.8. Anlamsal Yorumlar

Fiil cümlelerinde, mef'ûlün asıl yerinde gelmesi ile sadece ihbâr anlamı oluşur. Fakat sarîh isim olarak gelen mef'ûllerin, takdîmi nedeniyle cümleye kattığı bazı ek anlamlar vardır. Bunlar: tevakku ve tahsîstir. Bu anlamsal yorumlar mef'ûlün takdîm edildiği sözdizime göre gelir ve doğrudan sözdizim değişikliğinden çıkarılır. Bu nedenle araştırmada bu anlamlara *sözdizimsel anlamlar* denilmiştir. Bağlamdan kaynaklı oluşan anlamlara ise sözdizim değişikliklerinden doğrudan çıkarılmadıkları için *bağlamsal anlamlar* denilmiştir. Burada anlamsal yorumları kısaca açıklayalım.

1.1.8.1. Sözdizimsel Anlamlar

İhbâr: Arapçada fiil cümlesinin standart dizimi [فعل+فاعل+مفعول] şeklindedir. Sözdizimin normal getirildiği her durumda öncelikle fiilin belli bir iş, oluş ve eylemden haber verdiği bilinmiş olur. Bu, standart sözdizimin temel bildirimsel anlamıdır. Fiil cümlesinde en önemli öge fiildir. Dikkat ve ihtimâm ona yöneltilmiştir. Haber verilen bu durum (isnâd-ı haberi) ya doğru ya da yanlıştır. Bu sözdizimde mef'ûl asıl yerinde gelmiş ve fiilin ihbâr anlamı vaki olmuştur.⁹⁴ Dolayısıyla standart sözdizimde mef'ûlün muahhar oluşu, ihbâra konu olması dışında cümleye ek bir anlam katmaz. Buna göre ihbâr, mef'ûlün kendi yerinde zikredilmesi nedeniyle cümleye kattığı en temel sözdizimsel anlamdır. Asıl yerinde gelerek cümlelerin anlamsal yorumunda bir değişikliğe neden olmadığı için ihbâr anlamına sadece *standart sözdizim* bağlamında değinilmiştir.

⁹³ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 34.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn ve Abdurrahman es-Seyyid, 1. Bs (Hicr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1410/1990), 1: 310; el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 1: 73; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 189; M.A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 3. Bs (İstanbul: Gökkuşbu, 2004), 57-58; Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 54.

Tevakku: Fiilin mef'ûlde vuku bulmasının beklenmesi ya da merak edilmesini ifade eder. Fiil cümlesinde sarîh isim olarak gelen mef'ûlün 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] sözdizimde cümleye kattığı anlamsal yoruma delalet etmektedir. Bu sözdizimde muhatapların fâille özellikle ilgilenmedikleri, onların daha çok, fiilin, mef'ûlde vuku bulup bulmadığını bekleyip merak ettikleri tasavvur edilir. Muhataplar, mef'ûlün kim/ne olduğunu zaten bilmektedirler; fakat henüz fiilin onda amel edip etmediğini bilmemektedirler. Buna göre tevakku, fiilin hemen peşinden gelen mef'ûlde gerçekleşmesini gösterir. Bu sözdizimde tevakku, mef'ûlün niçin önemli bir öge olup da fâiline takdîm edildiğinin anlamsal gerekçesini ifade eder. Tevakku, doğrudan sözdizim değişikliğinden çıkarılan ek anlamsal yorumdur.⁹⁵

Tahsîs: Tahsîs de fiilin haber verdiği iş, oluş ve eylemin mef'ûl üzerine hasredilmesidir. Nahiv ve belâgat kitaplarında tahsîs kelimesi, *kasr*, *hasr*, *ihtisas* gibi kavramlarla da karşılanmaktadır. Tahsîsin, *kasr-ı ifrâd*, *kasr-ı ta'yîn* ve *kasr-ı kalb* şeklinde türleri vardır.⁹⁶ Araştırmanın konusu bağlamında tahsîs, fiil cümlesinde '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdiziminde gelen mef'ûlün cümleye kattığı ek anlamı ifade eder. Bu sözdizime göre, muhataplar fâilin fiili işlediğini bilmektedirler. Ancak fiilin kim/ne üzerinde işlendiği konusunda şüphe içerisindedirler. Buna göre takdîm, cümlede en önemli ögenin mef'ûl olduğunu, fiilin sadece/özellikle cümlelerin mukaddem mef'ûlde vuku bulduğunu ifade etmektedir.

1.1.8.2. Bağlamsal Anlamlar

Bazı anlamlar, sözdizim ve değişikliklerinden doğrudan çıkarılmaz. Bunlar cümledeki tek tek lafızların anlamsal delaletinden ve bağlamdan çıkarılan anlamlar olabilmektedir. Bu ek anlamlar araştırmada, mef'ûlün takdîminde tespit edilen çekirdek sözdizimlerinden çıkarılmadığı için *bağlamsal anlam* (المَعْنَى السِّيَاقِيّ: *contextual meaning*)⁹⁷ olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde kısaca inceleneceği üzere bağlamsal anlamlar, *tekit*, *hükümü takviye telezüz*, *teberrük*, *tazîm*, *tahzîr*, *teşvik*, *korkutma*, *övgü-yergi* gibi yorumlardır. Bağlamsal durumlardan kaynaklanan anlamsal yorumların sayısını sınırlandırmak mümkün

⁹⁵ Bu devrik sözdizimden doğrudan çıkarılan bir anlamsal yorum olan tevakku hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78. “Mef'ûlü bih cevâzen fâilin önüne geçer. Bu durumda cümle, [فعل+مفعول+فاعل] (تَنَاولَ) فعل+مفعول+فاعل” şeklinde alır. Nahiv uzmanları, mef'ûlün cümlede ihraz ettiği konumu koruyarak cevâzen fâilin önüne geçebileceği konusunda hemfikirdirler.” Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 86.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 253-265. “İfrâd kasrı, muhatap bir sığata iki kişinin ortak olduğunu veya bir kişide iki ayrı sıfatın bulunduğuna inanmış ise mütekellimin ortaklığı ortadan kaldırmak için yaptığı tahsîstir... Kalb kasrı; muhatapın bir şeyi yanlış anladığını bildirmek için yapılır... Tayîn kasrı; muhatap zihnindeki tereddüdü ortadan kaldırmak için yapılan kasırdır...” Osman Ertuğrul, “Belâgatta Me'ânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015): 155-180.

⁹⁷ Bâkîllâ v.dğr., *Mu'cemu Mustalahât*, 14.

değildir. Bu sebeple bağlamsal anlamlara ileride birkaç örnekle değinilecektir. Ayrıca üçüncü bölümde sözdizimsel anlamlarla farkını belirtmek için tespit edilen bağlamsal anlamlar tabloda zikredilecektir. Araştırmanın konu ve kapsamı, doğrudan devrik bir terkîpten çıkarılan sözdizimsel anlamlar olsa da sözdizimsel anlamın bağlamsal anlamdan farkını zikretmek önem arz etmektedir. Çünkü araştırmamızdaki esas gaye, bu türden semantik düzeyler arasındaki farkları göstermektir.

1.2. Tarihsel Süreçte Takdîm-Tehîr Olgusu ve Mef'ûlün Takdîmi

Takdîm-tehîr olgusu Sîbeveyhi'den itibaren dilcilerin dikkatini çekmiş bir konudur. Fakat nahiv uzmanları ile belâgatçılar arasında konuya yaklaşım tarzı açısından önemli farklılıklar vardır. Nahiv uzmanları, takdîm olgularını daha çok nahiv kuralları ve takdîm-tehîr hükümleri açısından ele alırken, başta el-Curcânî olmak üzere belâgatçılar, konuyu, sözdizimsel değişikliklerin cümlelerin anlamına etkileri bağlamında incelemiştir. Dolayısıyla ilk grup konuyu, gramatik düzeyde işlevsel anlamları üzerinden ele alırken; ikinci grup, sözdizim-semantik ilişkisi düzeyinde incelemiştir. “Nahivciler, cümleyi oluşturan birimler arasındaki gramatik açıklamaları öncelerken, belâgatçılar ise retorik izahları, üslup ve anlam değişimlerini öncelemektedirler.”⁹⁸ Tarihsel süreçte takdîm olgusu ele alınırken ilgili başlıklar altında bu yaklaşım farklılıklarına değinilmiştir.

1.2.1. Nahivcilerde Takdîm-Tehîr Olgusu

Takdîm olgusunun anlamla olan ilişkisine ilk değinen dilci Sîbeveyhi'dir. O bu konuda şöyle söyler: “وَهُوَ عَرَبِيٌّ جَيِّدٌ كَثِيرٌ، كَأَنَّهَمْ إِنَّمَا يُقَدِّمُونَ الَّذِي بَيَّنَّاهُ أَهْمٌ لَهُمْ وَهُمْ بَيَّنَّاهُ أَعْنَى.” *Takdîm, kullanımı yaygın fasih bir üsluptur. Nitekim Araplar, anlam bakımından daha zengin olduğu için (sözdizimde) en çok önem verdikleri ögeyi öne alırlar.*⁹⁹ Sîbeveyhi bu açıklamayı ضَرَبَ زَيْدًا عِبْدُ اللَّهِ örneği üzerinden yapmış, mef'ûlün fâiline takdîminin gerekçesi olarak *ihtimâm* yorumunu getirmiştir. Ona göre mef'ûl, konuşan nezdinde önemli bir öge olduğu için fâiline takdîm edilmiştir.¹⁰⁰

O, haberin mübtedaya takdîminden de bahseder. Örnek: أَنَا تَمِيمِيٌّ / *Temimliyim ben*; مَشْنُوٌّ / *Kınanmıştır seni kınayan*. Sîbeveyhi'ye göre bu örneklerde de önemli olduğu için haber mübtedadan önce zikredilmiştir. O, takdîmi, Arapların kullanımı açısından fasih ve

⁹⁸ Emrullah Ülgen, “Nahivcilerle Belâgatçıların Me'ânî Konularına Yaklaşımları ve Bunların Mukayesesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/9 (Ocak 2014): 9-29.

⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 34.

¹⁰⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 34.

beliğ saymaktadır. Ona göre bu türden takdîmler, kast edilen anlama göre yapılır. Eğer öncelikle kast edilen isim değil de fiil olsaydı bu kez başa fiil getirilirdi.¹⁰¹

Sîbeveyhi'nin bu ve benzeri açıklamaları, takdîm olgusunun cümlelerin anlamını değiştirdiğini gösteren ilk yorum olması hasebiyle son derece önemlidir; çünkü hicri 2. yüzyılda henüz belâgat ve me'ânî ilmi teşekkül etmemiştir.¹⁰² Fakat Sîbeveyhi sadece mukaddem ögenin önemli olduğu için öne alındığını belirtmiş, ihtimâmın anlamsal gerekçelerine dair açıklama yapmamıştır. O, daha çok takdîm hükümleri ve gramatik açıklamalarına ağırlık vermiştir. Daha sonraki nahivciler de aynı yaklaşımı benimsemişlerdir.

el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde sözdizim değişiklikleri nedeniyle oluşan anlam inceliklerine değinmiştir. O, Kur'ân'dan örnekler üzerinden, takdîm olgusunun nahiv ilminde mümkün vecihler içerisinde değerlendirildiğini ifade etmiştir.¹⁰³ O, ﴿كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ âyetinde مَفْعُولُ اللَّهِ mef'ûlünün normalde, âmili olan عَالِيكُمْ câr-mecrûruna takdîm edildiği görüşünün daha sahih olduğunu; fakat bazı nahivcilere göre bu mef'ûlden önce mahzûf bir âmîl (fiil) takdir etmenin de câiz olduğunu zikretmektedir. Ona göre nasıl ki mef'ûlün fiiline takdîm edilmesi câizdir. Burada da âmili olan isim fiile takdîm edilir.¹⁰⁴ el-Ferrâ, takdîmi, muhtemel sözdizim vecihlerinin nahve uygunluğu açısından ele alırken bu değişikliklerin cümlelerin anlamına etkisi hususu üzerinde durmamıştır.

Takdîm olgusu hususunda Ahfeş de aynı yaklaşım içerisindedir.¹⁰⁵ O, takdîmin olduğu âyetleri, i'râb, nahiv vecihlerine ve farklı kıraatlara göre ele almıştır. Fakat bu sözdizim değişikliklerinin hangi türden anlamsal yorumları gerektirdiği üzerinde durmamıştır. Zaten o, lugavî tefsir yazmış ve takdîm-tehîrin olduğu âyetlerin manasını da daha çok lafızların anlamı açısından incelemiştir. Sözdizimsel anlamlara ise pek değinmemiştir.¹⁰⁶

İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân*'da takdîm olgusuna değinmiştir. O, takdîmi, yerinde bir şekilde 'maklûb' kavramıyla ifade etmiş ve ﴿فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ﴾

¹⁰¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 34. "İsim cümlesinde haberin öne geçirilmesi edebi açıdan ibareye önemli açılımlar getirdiği gibi, kâne ve benzerlerinin eklendiği isim cümlelerinde haberin takdîminin de şüphesiz anlamla ilişkili önemli açılımları vardır." Abdullah Kılınçkaya, "Nahiv (Gramer) Açısından Takdîm-Tehîr ve Kullanım Amaçları", *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi* IV/11 (2017): 803.

¹⁰² Belâgat ve me'ânî ilimlerinin teşekkülü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları* (İstanbul: Beyan Yay., 2014), 17-26.

¹⁰³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-'Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf en-Necâfî, 1. Bs (Kahire: Dâru'l-Mısriyye, t.y.), 260.

¹⁰⁴ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 260.

¹⁰⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşi'î el-Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hüdâ Mahmûd Kırâ'a (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1311/1990), 1: 235.

¹⁰⁶ Haldûn Sa'îd Subh, *et-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Bs (Dımeşk: Dâru'l-Yenâbî, 2002), 44.

﴿مُخْلِفتٌ وَعَدِه رُسُلُهُ﴾ (İbrahim: 14/47) âyetinde takdîm olduğunu ifade etmiştir. Ona göre standart sözdizim *مُخْلِفتٌ رُسُلُهُ وَعَدِه* şeklindedir.¹⁰⁷

el-Müberred takdîm hükümleri ve kurallarından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiş; fakat takdîmin anlamsal izahı hususunda sınırlı bir açıklama yapmıştır. O, meseleyi daha çok, nahiv kurallarına uygunluk ya da ihlal açısından ele almakta, sözdizim değişikliklerinin anlamı nasıl etkilediğine açıklıkla cevap vermemektedir.¹⁰⁸ el-Müberred, *mef'ûlün* fiile takdîmine kıyasla, *عَمْرُو ضَرْبٌ* cümlesinde *mef'ûlün* ism-i fâile takdîmini câiz görür. Ona göre bu, manayı da nahvi de ihlal etmez; fakat cümle *عَمْرُو الضَّارِبُ* şeklinde gelseydi sıla, mevsulüne takdîm edemeyeceği için bu takdîm câiz olmazdı.¹⁰⁹

İbn Cinnî, *el-Hasâis* ve *el-Muhteseb* adlı eserlerinde takdîm-tehîrin câiz, vâcip ve imkânsız olduğu yerleri ve kıraatlerdeki karşılıklarını ele almıştır. Takdîmi, kıyasa uygun olan ve vâcip takdîm olarak ikiye ayırmıştır. O, kıyasa uygun olan takdîme, *mef'ûlün* fâile ve fiile takdîmini örnek vermiştir. Örneğin, *عَمْرُو ضَرْبٌ* ve *عَمْرُو ضَرْبٌ* cümlelerinde *mef'ûl* fiil ve fâillerine takdîm edilmiştir. Yine ona göre, zarfın ve istisnânın fâile takdîmi de kıyasa uygundur.¹¹⁰ Dolayısıyla o, Arap dilinde görülen takdîmin nahiv kurallarına uygunluğunu ön plana çıkarmaktadır.

İbn Cinnî, takdîm edilen ögenin Arapların kullanımına uygun olarak öne alınabileceğini esas alarak konuya kullanım ve yerindelik açısından da katkı sunmaktadır.¹¹¹ Ona göre, *mef'ûlün* asıl sözdizimdeki konumu, fadla olması ve fâilden sonra getirilmesidir. *عَمْرُو ضَرْبٌ* örneğinde olduğu gibi. Araplar *mef'ûlün* zikrini kast ettiklerinde onu fâile takdîm ederler ve *عَمْرُو ضَرْبٌ* derler. Konuşanın, *mef'ûle* ihtimâmı artınca fiile de takdîm edip *عَمْرُو ضَرْبٌ* derler.¹¹² İbn Cinnî'nin bu yaklaşım tarzı, sözdizim değişikliğinin belli anlamsal yorumları gerektirdiğine dair düşüncesini ifade etmektedir. O, takdîm konusunda nahiv açıklamalarının ötesinde Sîbeveyhi'nin ihtimâm anlamını geniş ele almıştır. O, Arap kelimelerinin kullanımını ölçü kabul ederek mütekellimin durumu ve niyetine göre sözdizimin dolayısıyla anlamın da değişeceğini ifade etmiştir. Fakat takdîmin sözdizim değişikliğinden kaynaklanan anlamsal yorumları hakkında açıklamada bulunmamıştır. İbn Cinnî, ihtimâm anlamının derecelerinden bahsetmekle yetinmiştir. İbn Cinnî'de takdîm

¹⁰⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Te'vilu Muşkili'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 122.

¹⁰⁸ Subh, *et-Takdîm ve't-Tehîr*, 47, 57.

¹⁰⁹ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Muberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlık Azîme (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, t.y.), 4: 156.

¹¹⁰ Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1403/1983), 2: 382.

¹¹¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2: 390.

¹¹² Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhteseb* (Mısır: Vizâretü'l-Evkâf, 1420/1999), 1: 64.

olgusu sözdizimsel anlamları ifade edecek şekilde ele alınmamış, sadece bu hususa işaret etmekle yetinilmiştir.

Sonuç olarak nahivciler takdîmin nahvî sebeplerini açıklamayı öncelikle nedeniyle takdîm olgusunun anlamsal gayelerini dikkate almamışlardır. Onlar takdîm-tehîrin en çok gramatik hükümleri ve açıklamaları üzerine yoğunlaşmışlardır. Takdîm-tehîrin câiz veya vâcib olduğu ve olmadığı hallerle ilgili geniş beyanlara yer vermişlerdir. Cümleyi oluşturan öğelerin i'râbını yapmış, cümle içindeki işlevsel anlamlarına dikkat çekmişlerdir. Aynı yaklaşım tarzı fiil cümlesinde, mef'ûlün takdîminde de görülmektedir. Sonuç olarak onlar sözdizimsel anlamlara değinmemiş, *ihimâm* kavramı üzerinden sadece farklı sözdizim modlarına işaret etmekle yetinmişlerdir.

1.2.2. Belâgatçılarda Takdîm-Tehîr Olgusu

Takdîm-tehîr olgusu el-Curcânî'ye gelene kadar daha çok nahvin sınırları içerisinde ve gramatik işlevleri açısından ele alınmıştır. Bu sözdizim değişikliğinin cümlenin anlamsal yorumunu nasıl değiştirdiği hususu ise göz ardı edilmiş ya da yüzeysel açıklamalarla yetinilmiştir. Takdîm-tehîr olgusunun gramatik gerekçeleriyle birlikte sözdizimsel anlamları hususunda geniş açıklamalar yapanlar belâgatçılar olmuştur.¹¹³ Burada takdîm olgusu hakkında konuşan önemli belâgat âlimlerinin görüşlerine değinilerek konu tarihsel süreci içerisinde ele alınacaktır.

Takdîm-tehîr konusunu sözdizim-anlamsal yorum ilişkisi bağlamında en sistematik ve teorik olarak ele alıp inceleyen el-Curcânî'dir. Kendisinin de belirttiği üzere, bu konu üzerinde ondan önce kapsamlı ve ayrıntılı açıklamalar yapılmamıştır. Ona göre, bir ögenin önem verildiği için takdîm edildiğini söylemek yeterli değildir.¹¹⁴ O, takdîm-tehîr olgusunu *Nazm Teorisinin* ilk pratik konusu olarak ele alır ve onun önemi hususunda şu açıklamayı yapar:

“Bu konu, faydaları çok, pek çok güzelliği kapsayan, sözde tasarrufta bulunmayı sağlayan ve kapsamı çok geniş olan bir konudur. Her daim sana özgün bir ifade imkânı sağlar ve seni ince anlamlara ulaştırır. Dinlemekten hoşlandığın, zevk aldığın nice şiirler vardır ki çok etkilenirsin. Sonra bu hoşnutluğun sebebini araştırınca bir öge öne alındığı (takdîm) ve bir lafız olması gereken yerden başka bir yere nakledildiği için onu sevdiğini fark edersin.”¹¹⁵

¹¹³ Subh, *et-Takdîm ve't-Te'hîr*, 19.

¹¹⁴ el-Curcânî, *Delâil*, 78.

¹¹⁵ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 76-77.

Görüldüğü üzere el-Curcânî takdîmi, sözün tasarruf imkânlarını genişleten, söze yer değiştirme esnekliği kazandıran sözdizim olgusu olarak görmektedir. Ona göre takdîm edilen öge, ister önceki konumunu korusun isterse de başka bir cümle ögesine dönüşsün, her halukârda cümlenin anlamsal yorumunu değiştirir, bu yer değişikliği söze ek anlamlar katar. Yani, takdîm-tehîrin anlamlı ve anlamsız biçimindeki ikili taksimi ona göre yanlıştır. Çünkü ona göre nesir, şiir ve Kur'ân'da görülen bütün takdîm olguları, belirli semantik gayelere matuf olarak yorumlanmalıdır. Her sözdizim değişikliği belirli bir anlamsal yorumu gerekli kılar.¹¹⁶

el-Curcânî sarîh ismin takdîm edildiği tüm durum ve örneklerde önemli olduğu için takdîm edildiğini ifade eder. Yani ona göre de her takdîm durumunun en temel sözdizimsel anlamı ihtimâmdır. O bu konuda Sîbeveyhi ile aynı görüştedir; fakat ona göre bu açıklama tek başına yeterli değildir. Mukaddem ögenin bu takdîm nedeniyle niçin önemli olduğunun anlamsal gerekçelerinin de ortaya konulması gerekir. Diğer bir deyişle, takdîmi gerektiren anlamın tespit edilmesi, bu sözdizim değişikliğinin cümleye kattığı noktelerin açıklanması gerekir.¹¹⁷

el-Curcânî, takdîmin görüldüğü sözdizimsel anlamları ifade ederken bağlamı, mütekellimin kastını ve muhatapların durumunu da dikkate almaktadır. Fakat o, bağlamın sınırsız anlamsal yorumları gerektirdiğini bildiği için anlamı sözdizim yapıları üzerine bina etmektedir.¹¹⁸ Onun sözdizim modları ve anlamsal yorumlarıyla ilgili bu şekilde standart ölçüler ortaya koyması, hem Arap dilindeki cümleleri hem de Kur'ân âyetlerinin sözdizimlerini anlama ve yorumlama hususunda bize bir yöntem de sunmaktadır. Bu yöntem katkısına araştırmada mef'ûlün takdîmi bağlamında değinilmiştir. Çünkü mef'ûl, fiilinden önce geldiğinde ilgili sözdizimin bir gereği olarak cümleye tevakku, tahsîs türünden ek anlamlar katmaktadır. Bu anlamlar aynı sözdizimin geldiği her durumda ve cümlede tezâhür etmektedir. el-Curcânî sözdizimsel yöntemi ile anlamın standartlaştırılmasına açıklık getirmiştir.

ez-Zemahşerî, el-Curcânî'nin Nazm Teorisini esas alarak bunu tefsirine pratik olarak yansıtmıştır. O, *el-Keşşâf* adlı tefsirinde takdîme konu olan âyetlerin anlamsal yorumlarıyla ilgili geniş açıklamalar yapmıştır. Mef'ûlün takdîminin görüldüğü âyetlerde ihtimâm ve tahsîs anlamlarına özellikle vurgu yapmış; buna göre gerçekleşen sözdizim değişikliklerinin

---

¹¹⁶ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79, 174.

¹¹⁷ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78-79.

¹¹⁸ el-Curcânî, *Delâil*, 92-93.

âyetlerin anlamsal yorumlarını değiştirdiğini ifade etmiştir.¹¹⁹ Örneğin (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) âyetinde mukaddem mef'ûl olan إِيَّاكَ lafzının cümleye tahsîs anlamı kattığını ifade etmiştir.¹²⁰ ez-Zemahşerî, fiil cümlesinde müteallakâtın âmiline takdîmi söz konusu olduğunda genellikle tahsîs anlamının görüldüğünü ifade etmiştir. Böylece sözdizim değişikliğinin zorunlu olarak cümlenin anlamsal yorumunu değiştirdiğini belirtmiş, tefsirinde de pratik olarak bu yaklaşımı beyan etmiştir.¹²¹

ez-Zemahşerî'nin el-Curcânî'den alarak tefsirine tatbik ettiği sözdizimsel tefsir yöntemi ve izlerini ondan sonra, el-Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, en-Nesefî'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-Muhît*, Ebu's-Suûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *Îrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı tefsirlerinde sarahaten görmek mümkündür.¹²² Yine el-Âlûsî'nin *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'îl-Mesânî* adlı tefsiri de ez-Zemahşerî etkisinde yazılmış sözdizimsel tefsirlerin önemlilerindendir. Bu açıklamalara istinaden tarihsel süreçte sözdizimsel yöntemi kullanarak yazılan tefsirler dikkate alındığında bir ez-Zemahşerî ekolünden ve etkisinden bahsetmek mümkündür.

Dilbilimsel açıdan el-Curcânî'den sonra takdîm olgusunu araştıran, konuya değerli katkılar sunan belâgatçilerden biri de es-Sekkâkî'dir. O, el-Curcânî'nin takdîmle ilgili görüşlerinin çoğunu doğru ve ölçü kabul eder. Çok az sayıdaki hususta ise el-Curcânî'den farklı görüşler serdedir.¹²³ Nitekim takdîmin tahsîs ifade etmesi hususu bunlardan biridir. Burada onun takdîmle ilgili görüşlerine değinilmiştir.

es-Sekkâkî, takdîmle ilgili görüşlerini, müsned, müsned ileyh ve müteallakâtın takdîmi başlığı altında ele alır. Ona göre müsned ileyhin müsnelede takdîmi, sadece isim cümlesinde olur. Bu takdîm de cevâzen ya da vücûben olur. Takdîmin zorunlu olduğu durumda konuşan kişi gramer kurallarına uymak zorundadır. Onun takdîmle ilgili temel görüşü, hakkı tehîr olan ögenin sona alınması, hakkı takdîm olan ögenin de öne alınması şeklindedir. Sözdizimde asıl olan kural budur.¹²⁴

¹¹⁹ Subh, *et-Takdîm ve't-Tehîr*, 104-109.

¹²⁰ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Omer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, 3. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987), c. 1: 13.

¹²¹ Muhammed Hasaneyn Ebû Musa, *el-Belâġatu'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'z-Zemahşerî* (Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.), 279.

¹²² Konu hakkında geniş bilgi için bk. Boyalık, *Abdülkâhir Curcânî'nin Sözdizimi Teorisi*, 256-303.

¹²³ Talqıs Nurdianto, "Mefhûmu't-Takdîm ve't-Te'hîr Beyne'l-Curcânî ve's-Sekkâkî", *The Malaysian Journal of Islamic Sciences*, 19 (2017): 163-177.

¹²⁴ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 220; Nurdianto, "Mefhûmu't-Takdîm", 163-177.

es-Sekkâki mef'ûlün takdîm edilme gerekçelerini açıklarken iki tür neden sayar. Bunlardan birincisi, takdîmin standart sözdizime uygun olarak yapılmasıdır. Örneğin, marife olan mübtedanın habere takdîmi asıldır. es-Sekkâkî, âmilin mamûlüne takdîminin normal ve asla uygun olduğunu söyleyerek, mef'ûlün fiilden sonra gelmesi gerektiği örneğini verir: *عَرَفَ زَيْدٌ عَمْرًا/Zeyd Amr'ı bildi* [فعل + فاعل + مفعول]; Burada, fâil/âmil olan *عَرَفَ* fiili, mamûlü olan *عَمْرًا/Amr* mef'ûlüne takdîm edilmiştir. Yine ona göre, *ضَرَبَ زَيْدٌ الْجَانِيَّ/Zeyd canıye vurdu* örneğinde olduğu üzere fâilde asıl olan da mef'ûlüne takdîm edilmesidir.¹²⁵ es-Sekkâkî, mef'ûlü bihin, standart sözdizimin asıl kuralına göre, mef'ûlü bih gayrı sarîhten önce gelmesi gerektiğini de şöyle açıklar: “Yine fiile doğrudan bağlanan sarîh mef'ûl gibi. Çünkü onda da asıl olan fiile bir vasıta ile bağlanan gayri sarîh mef'ûle takdîm edilmesidir. Mesela *ضَرَبْتُ الْجَانِيَّ بِالسَّوْطِ/Suçluhya kırbaçla vurdum* örneğinde olduğu gibi”¹²⁶

es-Sekkâkî takdîmin anlamsal gerekçelerle yapıldığını ifade eder. Sözdizimsel anlam, rütbesi önde olan öge üzerinde yoğunlaşır. Ona göre bütün ilginin mukaddem ögeye yöneltilmesi, onun dikkatleri üzerine çeken ve giderek artan bir şekilde hatırdaki yer edinen bir sözdizimde bulunmuş olmasını gerektirir. Mesela ayrılık nedeniyle aşık maşukunu göremediğinde kendisine ‘Arzuladığın şey nedir?’ diye sorulur. O da, *وَجْهَ الْحَبِيبِ/Sevgilinin yüzünü (görmeyi) arzuluyorum* dediğinde mef'ûlü sözdizimde en başa alır. Burada sözdizim [مفعول + فعل + فاعل] şeklinde gelmiştir; söz sahibi, mef'ûlü, fiil ve fâile birlikte takdîm ederken tahsîs gayesi gütmüştür.¹²⁷ Cümleden, muhatapların onun, neyi temenni ettiğini bilmedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca muhatapların, fâille öncelikli olarak ilgilenmedikleri düşünülür. Onlar ya sadece mef'ûlü bilmek istemektedirler ya da söz sahibinin temenni ettiği şeyin sevgilinin yüzü dışında bir şey olduğu gibi yanlış bir zan içerisindeyler. Söz sahibi de, başka bir şeyi değil sadece ve sadece sevgilinin yüzünü görmeyi temenni etmektedir. O, bu anlamsal gerekçeden ötürü mef'ûlü cümlelerin en başına almıştır.

es-Sekkâkî'nin de belirttiği üzere, cümlede mef'ûlün takdîminin, bazı anlamsal gayeleri barındırdığı açıktır. Örnekte olduğu gibi eğer mef'ûlü bih, cümlelerin en başına alınmış ise söz sahibinin kastı açısından da o ögenin en öncelikli olduğu anlaşılır. Sözdizim açısından önemseme ve vurgu genellikle öne geçirilen ögeye yönelik olur. Diğer ögelerin cümleye kattığı anlam da ona yakınlıkları oranında taayyün eder. İlgili örnekteki sözdizimsel anlam da tahsîs olarak tespit edilmiştir.

¹²⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 236.

¹²⁶ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 236.

¹²⁷ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 236-237.

İbnu'l-Esir (ö. 637/1239) cümlenin anlamını etkilediğini kabul etmekle birlikte takdîm olgusunu daha çok edebî yönden ve söz güzellikleri açısından ele alır. Ona göre iki türlü takdîm vardır: Birincisi, lafızların manalara delaletiyle görülen takdîmdir. Burada anlamı değiştirmek için mukaddem öge tehîr edilir veya muahhar olan takdîm edilir. İkincisi ise takdîm derecesine göre vurgulanan takdîmdir. Birincisi yine ikiye ayrılır. İlki, takdîmin en belîğ olması, ikincisi ise tehîrin en belîğ olmasıdır. Takdîmin en belîğ olmasına, mef'ûlün fiiline, haberin mübtedaya, zarfın ya da halin âmiline takdîmini örnek verir.¹²⁸

Mesela ona göre, kişinin *زَيْدًا ضَرَبْتُ* sözü, vurmaya başkasına değil, sadece ona tahsîs etmeyi ifade eder. Bu sözdizimi ayrıca konuşanın birine vurduğunun muhataplar tarafından bilindiğini gösterir. Eğer bu sözdizimin tersine *ضَرَبْتُ زَيْدًا* denilseydi, fiil, istenilen mef'ûlde amel ettirilirdi. Fakat *زَيْدًا ضَرَبْتُ* cümlesinde sözdiziminden fiil tehîr edildiği için burada mef'ûle vurgu yapmak gerekir.¹²⁹

O, âyetlerde görülen bazı takdîmlerin tahsîs ifade ettiğini söylerken diğer bazılarının semantik bir gerekçeden değil sadece sözdizimsel insicam ve fâsıla uyumu gibi söz güzelliklerinden kaynaklandığını ifade eder. Nitekim ona göre *﴿بَلِ اللّٰهِ فَاعْبُدْ﴾* “*Sadece Allah’a kulluk et.*”¹³⁰ (Zümer: 39/66) âyetinde mef'ûlün (lafzatullâh) fiiline takdîmi tahsîs ifade eder. Fakat aynı sözdizimde gelmesine rağmen, *﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾* “*(Allah’im!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz*”¹³¹ (Fâtiha: 1/5) âyetinde mef'ûlün fiiline takdîmi ez-Zemahşerî’nin söylediği gibi tahsîs değil, sadece sec’iden kaynaklanan bir sözdizimsel uyum ifade etmektedir.¹³²

Onun bu görüşü, ikinci bölümde teorik kısımda, üçüncü bölümde ilgili âyetler altında ele alınırken kritik edilmiştir.

Takdîm olgusunun ve husûsen de mef'ûlün takdîminin tarihsel süreç içerisindeki seyrini genel olarak aktardıktan sonra mef'ûlün takdîmiyle ilgili teorik açıklamalara geçilebilir.

1.3. Teorik Çerçeve

Mef'ûlün varlığıyla sözdizimde görülen anlamsal genişleme, onun fiile ya da fâile takdîmiyle daha belirgin hale gelmektedir.

¹²⁸ Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve 'Ş-Şâir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1420/2000), 2: 35-41.

¹²⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 35.

¹³⁰ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 464.

¹³¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 1.

¹³² İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 36.

Bu bölümde mef'ûlün fiil ya da fâiline takdîminin semantik yönleri ele alınacaktır. Konuya temel olması için sözdizimsel yöntem bağlamında takdîmin anlamsal yorumlarının neler olabileceği ifade edilmiştir.

1.3.1. Nazm Teorisi ve Sözdizimsel Yöntem Bağlamında Mef'ûlün Takdîmi

Araştırmanın kuramsal temellerini Nazm Teorisi oluşturmaktadır. Bu teori bağlamında isim ve fiil cümlesinde tespit edilen takdîm olguları, bunların sözdizimsel anlamları ve açıklamalarına değinilmiştir.

el-Curcânî, nazmı, nahvin manalarının gerektirdiği bütünsel yapıyı düşünerek kelimelerin belli bir sözdizimde getirilmesi olarak tanımlar. Getirilen sözdizim ile özel bir biçim ve nitelik kast edilir. Ona göre nazım, anlamsal gayeler güderek nahiv kurallarına uygun olan cümleler kurmaktır.¹³³ “el-Curcânî, edebî bir metnin kıymetini onun nazmına bağlamakta, nazmı da kelimeler ve terkîpler arasında nahiv manalarının gözetilerek cümle oluşturulması esasına dayandırmaktadır.”¹³⁴ Burada sözcüklerin gelişi güzel bir dizimi ya da lafızların kendilerinden kaynaklanan bir üstünlüğü söz konusu değildir. Önemli olan, sözün özel bir yolla ve özel bir şekilde telif edilerek kast edilen anlamın ifade edilmesidir.¹³⁵ Belirli anlamlar, dilsel bir terkîp ve sözdizimsel bir düzenlilikle tezâhür eder.

Diğer bir deyişle, zihinde kelimeler arasında bağlantı kurmak demek, lafızlardan birinin anlamını ötekisinin anlamıyla ilişkilendirip bunları nahve uygun olarak dizmek/söylemek demektir. O bu konuda şu meşhur örneği verir:

“عَمْرًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَأْذِيْبًا لَهُ/ Zeyd, Amr'ı Cuma günü tedip etmek için dövdi.

Gördüğün gibi nazm, geçen kelimelerin manaları arasında nahiv kurallarının gerektirdiği manaları gözetmektir.”¹³⁶

Cümlede standart sözdizimin modal açılımı şu şekildedir: [فعل+فاعل+مفعول]. el-Curcânî, bu örneği standart bir sözdizim şekli olarak vermiştir. Fakat gramer (nahiv, i'râb) kurallarına uygun olarak getirilen her bir öge, sözdizimdeki isnâd bağı nedeniyle belirli bir anlamı da ifade etmektedir. Nitekim o devamında şöyle söyler: “Bir kimse ضَرَبَ fiilini زَيْدٌ kelimesine haber/yüklem yapar. Sonra Zeyd tarafından yapıldığını bildireceği “dövme” eyleminin عَمْرُو üzerinde gerçekleştiğini düşünür.”¹³⁷ Ona göre kişinin

¹³³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 234-235.

¹³⁴ Kınar, “Abdulkâhîr el-Curcânî'nin Nazm Teorisi”, 66.

¹³⁵ Muhammed el-Mehdî Rıfâ'e, “ed-Dersu's-Siyâkî fi Nazariyyeti'n-Nazm inde Abdulkâhîr el-Curcânî ve men Sebekahû mine'l-Bâhisîn fi İ'câzi'l-Kur'ân”, *Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* 2/4 (2017): 27-40.

¹³⁶ el-Curcânî, *Delâil*, 258.

¹³⁷ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 258.

عَمْرُو kelimesini önceden zihninde mef'ûl olarak düşünmesi, daha sonra onu mansûb kılması ve sözdizimde fiil-fâilden sonra getirmesi için mukaddem ögenin işlevsel anlamını, cümledeki rütbesini önceden tayin etmesi gerekir. Yani عَمْرُو kelimesinin dövme eyleminin nesnesi olması kast edildiğinde bu kelimenin sözdizimdeki yeri onun mansûb bir mef'ûl olarak fiil ve fâilden sonra getirilmesidir. Çünkü daha çok zihindeki bir telif işlemini ihtiva eden sözdizimsel anlamlar bunu gerektirir.¹³⁸ Bu, mef'ûlün standart sözdizimdeki rütbesiyle alakalı bir tespittir.

Mef'ûlün fâile, fiile ya da ikinci mef'ûlün birinciye takdîmi durumunda, cümle devrik olur ve mukaddem mef'ûl cümleye ek bir anlam katar. Bu durumda cümledeki sözdizimi değişmiş olur. Buna göre sözdizim değişirse anlam da değişir. Kast edilen anlama göre örneğin sarîh isim şeklindeki bir mef'ûl, önceden fiil veya fâilin önüne alınarak sözdizimde ilk sıraya veya ortaya getirilir. Eğer öge, özel olarak kast edilmiyorsa önem derecesine göre ya zikredilmez ya da sözdizimde tehîr edilir.¹³⁹

Böylece, cümlede kullanılan mef'ûl ögesi için nahiv kurallarının gerektirdiği uygun anlamlar tespit edilip özel ve belirli bir sözdizimde getirilmiş olur. Bu da sarîh isim olarak gelen mef'ûlün cevâzen ya da vücûben, fiiline ya da fâiline takdîm edildiği bir sözdizimiyle telif edilir. Nazm Teorisine göre takdîm iki türlüdür. “Tehîr Niyetiyle Yapılan Takdîm” ve “Tehîr Niyetiyle Yapılmayan Takdîm”.

1.3.1.1. Tehîr Niyetiyle Yapılan Takdîm

Bu, mukaddem ögenin asıl yerindeki i'râb hükmünü koruması durumudur. Buna şu örnekler verilebilir: مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ / *Gitmektedir Zeyd* cümlesinde haber mübtedaya takdîm edilmiş, fakat tehîrli durumundaki hükmünü yani işlevsel anlamını aynen korumuştur. Yine ضَرَبَ عَمْرًا زَيْدٌ / *Amr'a vurdu Zeyd* cümlesinde mef'ûl fâile takdîm edilmiştir. Bu örnekte عَمْرًا lafzı mukaddem olsa da mef'ûldür, bu sebeple mansûbtur. Yani o da takdîm edilmesine rağmen standart sözdizimdeki i'râb konumunu muhafaza etmektedir.¹⁴⁰

1.3.1.2. Tehîr Niyetiyle Yapılmayan Takdîm

¹³⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 258-259. Kınar'a göre el-Curcânî'de *nahiv manaları* ifadesi çok net değildir. Kimilerine göre nahvin manaları, i'râb, amil ve gramer kurallarına uygun cümle kurmayı ifade ederken, bazıları bu ifadeyi gramer kurallarının durumun gereğine uygun olarak nerede, nasıl ve niçin öyle kullanılması gerektiğini bilmeyi ve uygulamayı kast etmektedir. İlk yaklaşım nahve ikincisi ise me'ânî ilmine yakın bir açıklamadır. Kınar, “Abdulkâhir el-Curcânî'nin Nazm Teorisi”, 65-68. Fakat, Kınar'ın aksine el-Curcânî'de *nahiv manaları* kavramının yukarıdaki örnek üzerinden kısmen izah edilen fâiliyye, mef'ûliyye gibi işlevsel anlamları yansıttığını düşünmekteyiz. Buna göre i'râb da işlevsel anlamı verir ve bu da cümledeki anlamsal yorumuna katkı sağlar.

¹³⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 234-235.

¹⁴⁰ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 77.

Burada bir öge, takdîm edilmekle hükmü değişir ve başka bir ögeye dönüşür. Ögenin işlevsel anlamı değişmiş olur. Böylece onun i'râbı da farklı yapılıdır. Örneğin, ikisi de hem mübteda, hem haber olmaya uygun olan iki isimden bir cümle kurulacağı zaman bazen biri, bazen de diğeri takdîm edilir. Fakat bu durumda iki ögenin de hükmü değişir. Bazen رَيْدُ الْمُنْطَلِقُ/Zeyd gitmekte olandır denilir. Bazen de رَيْدُ الْمُنْطَلِقُ/Gitmekte olan Zeyd'dir denilir. Bu durumda الْمُنْطَلِقُ kelimesi takdîm edildiğinde yine ilk kullanımdaki gibi mübtedanın haberi olmaz. Aksine ilk cümlede haber olan bu kelime ikinci sözdizimde mübteda olur.¹⁴¹

Araştırmanın kapsamı, tehîr niyetiyle yapılan takdîmi ve i'râb hükümlerini muhafaza eden mukaddem mef'ûlü kapsamaktadır. Çünkü mef'ûl, takdîm edilse de mansûbiyet ve mef'ûliyyet özelliğini korumaktadır. Yani mukaddem mef'ûl, mezkûr bir zâhir isim olarak takdîm edildiğinde cümlede yine aynı öge olarak kalmaktadır.

Burada önemle vurgulanması gereken husus, mef'ûlün fâiline ya da fiiline takdîm edildiğinde i'râb konumu bakımından yine aynı öge olarak kalırken bu sözdizim değişikliği nedeniyle cümlenin anlamsal yorumunu nasıl değiştirdiğinin açıklanmasıdır. Çünkü bu şartlar altında mef'ûlün, söz sahibi tarafından bilinçli bir şekilde takdîm edildiği, bu sözdizim değişikliğinin mutlaka zihinde önceden tasarlandığı tasavvur edilir.

Sözdizimsel teori açısından takdîmin olduğu cümlede mutlaka semantik bir gaye güdülmüştür. Bu, mef'ûlün takdîmi için de geçerlidir. Takdîmin olduğu bütün cümlelerde özel ve belirli bir ek anlam vardır. Bunun nesirde, şiirde ya da Kur'an'da olması fark etmez. Takdîmin bir yerde bir anlama delalet ederken başka bir yerde işaret edememesi makul değildir. Dolayısıyla takdîmin anlamlı ve anlamsız şeklindeki taksimi doğru değildir. Mef'ûlün, yerinde zikredildiği zaman ifade etmediği bir anlamı, fiilin önüne geçirildiği zaman ifade ettiği sabit olunca, bunun her cümlede ve her durumda geçerli bir kural olması gerekir. Sözdizimsel teoride, belirli sözdizimlerinin belirli anlamları gerektirdiği ifade edilerek anlamın standartlaştırıldığı gösterilmiştir. Dolayısıyla takdîm bir sözdizim değişikliğidir. Bu değişiklik yapıldıktan sonraki anlam, nizâmî telifteki anlamından farklı olacaktır.¹⁴²

¹⁴¹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 77.

¹⁴² el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79. *Delâil*'den ulaşılan ve teorik açıdan önemli gördüğümüz bu çıkarımların Arapça metni şu şekildedir: “وَاعْلَمْ أَنَّ مِنَ الْخَطَا أَنْ يُقَسَمَ الْأَمْرُ فِي تَقْدِيمِ الشَّيْءِ وَتَأْخِيرِهِ قِسْمَيْنِ، فَيُجْعَلُ مُفِيداً فِي بَعْضِ الْكَلَامِ، وَغَيْرَ مُفِيدٍ فِي بَعْضٍ وَأَنْ يُعْلَلُ تَارَةً بِالْعِنَايَةِ، وَأُخْرَى بِأَنَّهُ تَوْسِيعَةٌ عَلَى الشَّاعِرِ، وَالْكَاتِبِ، حَتَّى تَطْرُقَ لِهَذَا قِوَابِهِ وَلِذَلِكَ سَجَعُهُ. ذَلِكَ لِأَنَّ مِنَ التَّعْبِيدِ أَنْ يَكُونَ فِي جُمْلَةِ النَّظْمِ مَا يَدُلُّ تَارَةً وَلَا يَدُلُّ أُخْرَى. فَمَتَى ثَبِتَ فِي تَقْدِيمِ الْمَفْعُولِ مَثَلاً عَلَى الْفِعْلِ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْكَلَامِ، أَنَّهُ قَدْ اخْتَصَرَ بِفَائِدَةٍ لَا تَكُونُ تِلْكَ الْفَائِدَةُ مَعَ التَّأْخِيرِ، فَقَدْ وَجِبَ أَنْ تَكُونَ تِلْكَ قَضِيَّةً فِي كُلِّ شَيْءٍ وَكُلِّ حَالٍ. وَمِنْ سَبِيلِ مَنْ يَجْعَلُ التَّقْدِيمَ وَتَرَكَ التَّقْدِيمَ سِوَاهُ، أَنْ يَدَّعِي أَنَّهُ كَذَلِكَ فِي عَمُومِ الْأَحْوَالِ، فَمَا أَنْ يَجْعَلَهُ بَيِّنٌ وَبَيِّنٌ، فَيَزَعُمُ أَنَّهُ لِلْفَائِدَةِ فِي بَعْضِهَا، وَلِلتَّصَرُّفِ فِي الْفَلِظِ مِنْ غَيْرِ مَعْنَى فِي بَعْضٍ، فَمِمَّا يَنْبَغِي أَنْ يَرْغَبَ عَنِ الْقَوْلِ بِهِ.” el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

Yukarıda takdîmle açığa çıkan belirli sözdizimlerinin yine belirli/standart anlamsal yorumlarının olduğu beyan edilmişti.¹⁴³ Bunun şiirde ya da nesirde bir zarûretten dolayı olması fark etmez. Belirli sözdizimlerinde belirli anlamların ortaya çıktığının ifade edilmesi sözdizimdeki bir tür ‘düzenlilik’ olarak görülebilir. Zaten *nazm* ifadesi de *düzen* anlamına gelmekte, el-Curcânî bununla sistematik ve semantik bir açıklama modelini kast etmektedir. Yani, belli şartlar altında aynı sözdizimde gelen bütün farklı cümleler her durumda aynı sözdizimsel anlamları ifade eder. Örneğin ileride ele alınacağı üzere, sarîh ve zâhir isim olması şartıyla mef’ûlün 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde geldiği her farklı cümlenin sözdizimsel anlamı tevakku olacaktır. Bu anlamsal yorum, bir tür dilsel düzenliliği ifade eden belirli bir sözdizimden doğrudan çıkarılır. Bu, cümlenin bir iletişim ortamındaki yüzeysel anlamından çok, aynı sözdizimdeki bütün cümlelere uyarlanabilen ek anlamı ifade etmektedir.

Buna göre “Mef’ûlün Takdîminde Görülen Sözdizimsel Modlar” başlığı altında belirlenen iki temel sözdizim modundan hep aynı anlamsal yorumların çıkarılacağı ifade edilmiştir. Çünkü el-Curcânî, “فقد وَجَبَ أَنْ تَكُونَ تِلْكَ قَضِيَّةً فِي كُلِّ شَيْءٍ وَكُلِّ حَالٍ”¹⁴⁴/Bunun her cümlede ve her durumda geçerli bir kural olması gerekir derken mef’ûlün takdîm edildiği her özel sözdizim şeklinde konuşanın, yine özel ve aynı anlamı kast ettiğini ifade etmek istemiştir. Böyle bir anlam arayışı bulunmaksızın kelimelerin bu sıralama ile dizilmesi aklen mümkün değildir.¹⁴⁵

Sözdizimsel teoriye göre üstünlük, sözdizimin kendisinden değil, sözle ifade edilmek istenen anlamlardan ve anlamsal gayelerden kaynaklanır.¹⁴⁶ Bu anlamda, tek başına mef’ûlün fâiline ya da fiiline takdîm edilmiş olması ona veya cümleye semantik açıdan bir üstünlük katmaz. Çünkü üstünlük ve seçkinlik mef’ûlün kullanıldığı yer, ifade biçimi ve takdîm edilmesiyle ilgili olmasından çok kast edilen anlamlarla ilgilidir. Dolayısıyla sözdizimdeki ifade biçimleriyle bunların anlamsal yorumları arasında sıkı bir ilişki vardır. Nitekim “sözdizimin amacı, her bir nahiv konusu araştırılarak farklı ifade yollarının (vücûh ve furûk) tespit edilmesidir.”¹⁴⁷ Buna göre vurgulu olma ve üstünlük, hem ifade edilen anlamda yani sözün yerinde getirilmesinde, hem de onu ifade ediş tarzında yani sözdizimdedir.

¹⁴³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 174; Tevfik el-Fîl, *Belâğatu't-Terâkîb: Dirâse fi 'İlmi'l-Me'âni* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, t.y.), 117.

¹⁴⁴ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

¹⁴⁵ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 267-268.

¹⁴⁶ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 64.

¹⁴⁷ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 64.

Burada sözdizimsel anlamı doğrudan yansıttığını düşündüğümüz, soru, olumsuz ve olumlu cümlelerde takdîm durumları ve anlamsal yorumlarıyla ilgili bilgi vermek yararlı olacaktır.

1.3.1.3. Soru Cümlelerinde Takdîm

Soru cümlelerinde ihtimâm, istifhâma konu olan ve soru edatından hemen sonra gelen ögeye yöneliktir. Bu durum, mâzi ve muzâri zamanlı fiil cümleleri için geçerli olduğu gibi hemzeli soru cümleleri için de geçerlidir.

Geçmiş zaman çatısındaki hemzeli soru cümlelerinde takdîm-tehîr: el-Curcânî'ye göre lafzın öne alınmasıyla yerinde bırakılması mutlaka birbirinden ayırt edilmelidir. Nitekim hemzeli soru cümlelerinde soruya fiille başlayıp *أَفَعَلْتَ؟/Yaptın mı?* denildiğinde şüphe, fiile yönelik olurken *أَأَنْتَ فَعَلْتَ؟/Sen mi yaptın?* denildiğinde kuşku fâile yönelik olur ve fâil hakkındaki şüpheyi ifade eder.¹⁴⁸ Aynı şekilde cümle *أَلرَّسَالَةَ كَتَبْتَ؟/Mektubu mu yazdın?* şeklinde kurulursa soru mukaddem mef'ûle yönelik olur ve sözdizim, [أ+مفعول+فعل ماض] şeklinde gelir. Mef'ûlün takdîmi nedeniyle anlam tahsîs olur. *أَكْتَبْتَ الرَّسَالَةَ؟/Mektubu yazdın mı?* denildiğinde ise kuşku mef'ûle değil, fiilin, fâil tarafından gerçekleşip gerçekleşmediğine yöneliktir. Bu durumda ise sözdizim standart olarak [أ+فعل ماض+مفعول] şeklinde gelir, anlam da ona göre değişir.

Takrîr sorularında takdîm-tehîr: Hemze harfi, takrîr (onaylatma) için de kullanılabilir. Dolayısıyla birine *أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا؟/Bunu sen mi yaptın?* denildiğinde özellikle, soru yöneltilen şahsın eylemi yaptığını onaylaması beklenir.¹⁴⁹ Bu yorum mukaddem mef'ûle de uyarlanabilir. Örneğin, *أَلرَّسَالَةَ كَتَبْتَ؟/Mektubu mu yazdın?* denildiğinde özellikle/sadece mektubu yazmayı yaptığının muhataba onaylatılması kast edilmiştir. Takrîr ve tahsîs gayesiyle söylenen soru cümlesi [أ+مفعول+فعل ماض] sözdiziminde getirilmiştir.

İnkâr sorularında takdîm-tehîr: Hemze, fiilin gerçekleşmiş olabileceğini inkâr etmek/yok saymak için de getirilebilir. Örnek: *﴿فُلُ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيْنِ﴾* "...De ki: Allah iki erkeği mi yoksa iki dişi mi haram etti?..."¹⁵⁰ (En'âm: 6/143-144). Âyette mef'ûl mâzi fiiline takdîm edilmiş ve istifhâmı inkârının konusu kılınarak cümle [أ+مفعول+فعل ماض]

¹⁴⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 80.

¹⁴⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 81.

¹⁵⁰ Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 1: 208. Meâlde âyetin tam tercümesi şu şekildedir: "Deveden de iki (çift yarattı). Koyundan iki çift, keçiden de iki çift. De ki: Allah iki erkeği mi yahut iki dişi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerine sarınıp bürünen (erkek ve dişi yavruları) mı (hangisini) haram etti? (Davanızda) doğrucular iseniz bana ilme dayanarak haber verin!"

sözdiziminde getirilmiştir.¹⁵¹ Bu devrik sözdizime göre mef'ûlün takdîmi tahsîs ifade eder.¹⁵²

Muzâri çatısındaki hemzeli soru cümlelerinde takdîm-tehîr: Bu tip kullanımlarda daha çok inkâr anlamı güdülür. Bu isme ya da fiile yönelik olabilir. Fiil, şimdiki ya da gelecek zaman ifade eder. Bu vecihlere göre kast edilen anlam da değişir.

Şimdiki zaman takrîr anlamı: Şimdiki zaman anlamı kast edilirse mâzi fiildeki gibi takrîr anlamı ortaya çıkar. Buna göre *أَتَفْعَلُ/Yapıyor musun?* diye sorulduğunda, muhataba yapmakta olduğu fiili onaylatma isteği ifade edilmiş ve fiilin gerçekte varlığı hakkında bir bilgi sahibi olunmadığı ihsas ettirilmiş olur. *أَأَنْتَ تَفْعَلُ/Sen mi yapıyorsun?* diye sorulduğunda ise karşıdakine, sözü edilen fiili yapan kişinin kendisi olduğunu onaylatma isteği ifade edilmiş olur. Fiilin gerçekleştiği ise ortada olup bunu muhataba onaylatmaya ihtiyaç duyulmaz.¹⁵³ Buna göre, *أَلْقَلَمُ تَكْثِيرُ/Kalemi mi kırılıyorsun?* diye sorulduğunda cümle *[[أ+مفعول+فعل مضارع (للحاضر)]]* tertibinde gelir. Mef'ûl, bu sözdizimde takdîm edildiği için muhataba, sözü edilen kırma eyleminin konusunun özellikle/sadece kalem olduğu onaylatılmak istenmiş olur. Bu anlamda mef'ûlün takdîmi, muzâri fiilin şimdiki zamanı gösterdiği durumda tahsîsle beraber takrîr anlamını da yüklenmiş olur. Eğer mef'ûl *[[أ+فعل+مفعول (للحاضر)+مفعول]]* sözdiziminde gelseydi sadece takrîre konu olan fiilin ihbâr anlamını sınırlandırır, tahsîsli bir takrîr anlamı içermezdi.

Gelecek zaman inkâr anlamı: Bu durumda soru, isme ya da fiile yönelik olabilir. Örneğin *تَفْعَلُ* fiili ile gelecek zaman kast edilmesi durumunda soruya fiille başlanırsa fiilin kendisini inkâr etme kast edilmiştir. Bu sözdizimde fiilin gerçekleşmediği iddia edilmiş ya da böyle bir fiilin gerçekleşmesinin muhal olacağı beyan edilmiştir.¹⁵⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi mef'ûlün durumu fâilin durumu gibidir. Yani mef'ûlün takdîmi bir şeyin olmasını ve kişinin ondan etkilenmesini imkânsız görerek onu inkâr etmeyi gerektirebilir. Örneğin *أَزِيدًا تَضْرِبُ/Zeydi mi dövüleceksin?* denildiğinde Zeyd'in dövülecek ya da dövmeye cüret edilecek birisi olması inkâr edilmiş olur.¹⁵⁵ Buna göre hemzeden sonra gelen mukaddem mef'ûl, cümleye olumsuz anlamlı bir tahsîs ve inkâr anlamı katmaktadır. Dolayısıyla *[[أ+مفعول+فعل مضارع (للمستقبل)]]* sözdiziminde gelen mef'ûl, cümleye “hiç, asla”

¹⁵¹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 82.

¹⁵² Cihad Yûsuf İbrahim el-'Urcâ, *Mute'allakâtu'l-F'iliyyât fî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Doktora Tezi, Câmi'atu'd-Duveli'l-'Arabî, 1421/2000), 65.

¹⁵³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 83.

¹⁵⁴ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 83.

¹⁵⁵ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

gibi tahsîs anlamı katarken, sorunun konusu olması ve gelecek zamanlı muzâri fiille beraber bulunması itibariyle de inkâr anlamı katmaktadır.

1.3.1.4. Olumsuz Yapılarda Takdîm

مَا harfi ile kurulan olumsuz cümlelerde olumsuzluk anlamını öncelikle yüklenen öge yine edattan sonra gelendir. Bu kuralı mef'ûle uyarlayacak olursak, örneğin, مَا زَيْدًا /Zeyd'e vurmadım! cümlesinde mef'ûl takdîm edilmiştir. Buna göre sözdizim [مَا (نافية) + فعل + مفعول + فاعل] şeklinde gelmiştir. Cümle bu sözdizimde getirildiğinde fâil tarafından vurma eyleminin vaki oluşu kesindir. Burada muhatap, dövülenin özellikle Zeyd olduğunu zannetmektedir. Sözdizimi bu şekilde devrik getirilerek dövülen kişinin Zeyd olduğu özellikle reddedilmiş olunur.¹⁵⁶ Yani bu sözdizim, vurma eyleminin kesinlikle/asla Zeyd'e yönelik olmadığı anlamını verir. Bu da olumsuzluk anlamı yüklenen bir tahsîs yorumunu ifade eder. Çünkü vurulan kişinin Zeyd olduğu zannedilmiştir, bu yüzden de (bu takdîmle) özellikle Zeyd'e vurmadığı kast edilir.¹⁵⁷ Sonuç olarak burada mef'ûlün takdîmi tahsîs ifade eder.¹⁵⁸

1.3.1.5. Olumlu Yapılarda Takdîm

Olumlu fiil cümlesi, istifhâm, olumsuzluk ya da emir üslûbunun kullanılmadığı müspet cümlelerdir. Yukarıda ifade edilen, takdîmin soru ve olumsuzluk cümleleri için geçerli olan anlamsal yorumlar olumlu cümleler için de geçerlidir.¹⁵⁹ Bu açıklamaya kıyasla mef'ûl, gerek mansûb haliyle bırakılarak gerekse de merfû (mübteda) kılınarak olsun, öne alındığında vurgu ona yapılmış olur. Böylece mukaddem ögeye dikkat çekilmiş olur. Örneğin cümleyi عَبْدَ اللَّهِ ضَرَبْتُ şeklinde devrik getirirsek mukaddem öge mef'ûl olur. Böylece muhatabın dikkati ona çekilerek mef'ûl tekit edilmiş olur.¹⁶⁰ Burada sözdizim [مفعول+فعل] şeklinde gelmiştir. Bu mef'ûlün tekit ve tenbîh anlamını gerektirdiği gibi el-Curcânî açısından cümleye tahsîs türünden bir anlamsal yorum katmaktadır. Buna göre vurma fiilinin sadece/özellikle Abdullah üzerinde vuku bulduğu anlaşılır.

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşıldığına göre, olumlu, olumsuz ve soru cümle tiplerinin sözdizimleri hemen her cümlede yine aynı anlamsal yorumları gerektirmektedir.

¹⁵⁶ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 89.

¹⁵⁷ Fâdil Sâlih es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv* (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 2: 89.

¹⁵⁸ Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1. Bs (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), 1: 384.

¹⁵⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 89.

¹⁶⁰ el-Curcânî, *Delâil*, 91.

Bu durum, sözdizimsel yönetime göre anlamın standartlaştırılmasını da mümkün kılmaktadır.

1.3.2. Mef'ûlün Takdîminde Görülen Temel Sözdizimsel Modlar

Anlamsal yorumlar sözdizimsel anlam ve bağlamsal anlam olarak ikiye ayrılmıştı. Sözü, bir iletişim ortamında diyalojik bir ilişkinin değişken yapıları olarak düşündüğümüzde (mef'ûlün takdîmi hususundaki) bağlamsal anlamları sınırlandırmak pek mümkün olmaz. Bunun sebebi mütekellimin kastı, muhatabın durumu (hâli zihin, müteredit, münkir vs.) ayrıca, anlamın kendisinden neşet ettiği muktezâ-i hâlin, yerine bağlamına göre değişebilir olmasıdır.¹⁶¹

Fakat sadece sözdizim ve değişiklikleri ölçü alındığında anlamsal yorumun hem standardize edilmesi hem de sınırlandırılması mümkün olmaktadır. Çünkü sözdizimsel anlam, bağlamsal durum dikkate alınmadan doğrudan sözdizimden çıkarılır. Bu anlamların tespiti için sözdizimdeki öğelerin konumunu ve yer değiştirme durumlarını tespit etmek yararlı olacaktır. Buna göre, araştırmada esas açıklanması hedeflenen anlam *sözdizimsel anlam* olmaktadır. Sözdizimsel anlam belirli sözdizim modlarından elde edilir. Sözdizimsel anlamların ilki ihbârdır. İhbâr, standart sözdizimde gelen cümlenin فعل+فاعل+مفعول tertibindeki anlamıdır.¹⁶²

Mef'ûlün takdîmi konusunda sözdizimden doğrudan çıkarılan anlamsal yorumlar ise *tevakku* ve *tahsîs* olarak tespit edildi. Bu anlamların çıkarıldığı belirli sözdizim modları vardır. Bunlar, “1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]” ve “2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]” sözdizim modlarıdır.

Bu modları, tablo halinde ifade ettikten sonra açıklayabiliriz:

ANLAMSAL YORUM	SÖZDİZİM MODU
İhbâr	‘Standart Sözdizim’ : [فعل+فاعل+مفعول]
Tevakku	‘1.Şekil’: [فعل+مفعول+فاعل]
Tahsîs	‘2.Şekil’: [مفعول+فعل+فاعل]

¹⁶¹ Örneğin, fiilin mukaddem ögeye tahsîs edildiğini ifade etmek için bir iletişim ortamında soran ile cevaplayan arasında şöyle bir diyalog olduğu farz edilebilir: مُحَمَّدًا مَحَدًا مَنْ كَلَّمْتُ؟/Kiminle konuştun? كَلَّمْتُ مُحَمَّدًا/Muhammed’le konuştum. Soru nasıl başa alındı ise cevap olan mef’ûl de başa alınarak cevaplanmıştır. Burada mef’ûlün takdîmi tahsîs ifade eder. Fadlallah en-Nûr Ali, “Zâhiratu’t-Takdîm ve’t-Te’hîr fi’l-Luğati’l-‘Arabîyye”, *Mecelletiul-‘Ulûm ve’t-Tekâne Câmi‘atu’s-Sûdân* 1/12 (2012): 189.

¹⁶² Ramazan Abduettevvâb, *el-Medhal ilâ ‘İlmi’l-Luğa* (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1417/1997), 195; Muhammed ‘Abdulaziz en-Neccâr, *Diyâu’s-Sâlik ilâ Evdahî’l-Mesâlik* (Muessesetu’r-Risâle, 1422/2001), 2: 50-54.

1.3.2.1. Sözdizimsel Anlamlar

Sözdizimsel anlamlar, cümle içerisindeki bir ögenin sözdizimde takdîm ya da tehîr edilmesiyle açığa çıkan anlamlardır. Bunlar, tevakku ve tahsîs gibi anlamlardır. Araştırma bağlamında ise mef'ûlün sözdizimde öne alınmasıyla tezâhür ederler.

Dilciler, takdîm olgusunun görüldüğü sözdizimlerinin anlamsal yorumlarını ifade ederken genellikle *ihtimâm* anlamından bahsederler. Onlara göre, sözdizimde mukaddem ögenin cümleye kattığı en temel anlamsal yorum ihtimâmdır. Bu, konuşan tarafından ögeye önem verildiği için onun öne alındığını belirten bir anlamsal yorum olmaktadır; fakat ihtimâm, mukaddem ögenin hangi anlamsal gerekçelerle takdîm edildiğini açıklamamaktadır.¹⁶³ Bu nedenle ihtimâma sözdizimsel anlamlar içerisinde değinilmemiştir; çünkü mukaddem bir ögenin, zaten önemli olduğu için takdîm edildiği bilinmektedir.¹⁶⁴

1.3.2.1.1. 'Standart Sözdizim' [فعل+فاعل+مفعول] : İhbâr Anlamı

Standart sözdizim, فعل+فاعل+مفعول tertibinde gelir. Mef'ûl, standart bir sözdizimde yani muahhar olarak geldiğinde cümleye ek anlam katmaz. Sadece, fiilde açığa çıkan ihbâr anlamını sınırlandırır.¹⁶⁵ Fiil cümlesinde sarîh isim olarak gelen mef'ûlün asıl yeri fiil ve fâilden sonra gelmesidir.¹⁶⁶ Buna göre mef'ûlün [فعل+فاعل+مفعول] şeklinde geldiği sözdizime 'Standart Sözdizim' modu denildi.

Örneğin, *أَكْرَمَ خَالِدُ الرَّائِرِينَ/Halit ziyaretçilere ikram etti* cümlesi standart sözdizimde gelmiştir. Burada takdîm yapılmamıştır. Konuşan sözünü, muhatabın meseleyi bilmediği veya nötr olduğu bir durumda söylemiştir. Cümle öğeleri bütünüyle bir haberi ifade eder. Bu da sanki olan şeyden haber vermek için "Ne oldu?" sorusunun bir cevabı olarak söylenmiştir.¹⁶⁷ Dolayısıyla standart sözdizimde muahhar olarak gelen mef'ûl, cümleye

¹⁶³ Ebû Sa'îd el-Hasan b. es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mehdî ve Ali Seyyid Ali (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), 1: 263; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1: 64; el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78-80.

¹⁶⁴ İhtimâm (الإهْتِمَام) bir cümlede öne alınan ögeye yönelik genel bir anlam vurgusunu ifade eder. "Anlam vurgusu, cümle içinde anlam bakımından ağırlık verilerek istenen kelime üzerine, o kelimenin cümledeki yeri de değiştirilerek uygulanan vurgudur. 1. Yarın kardeşimle birlikte İstanbul'a gidiyoruz (başka bir yere değil). 2. Yarın İstanbul'a kardeşimle birlikte gidiyoruz (yalnız veya bir başkası ile değil). 3. Kardeşimle birlikte İstanbul'a yarın gidiyoruz (başka zaman değil)." Bu vurgu, abartılı yapıldığında *belirtme vurgusu* da denilir. Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 22.

¹⁶⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, 3: 6; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 189.

¹⁶⁶ Saîd b. Muhammed b. Ahmed el-Afğânî, *el-Mûcezz fî Kavâ'id-i-Luğati'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2003), 218.

¹⁶⁷ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 87.

ihbâr anlamı katmış; fakat devrik sözdizimlerinde olduğu gibi cümleye ek bir anlam katmamıştır. Burada muahhar olan mef'ûl, sadece umdenin hükmünü takyit etmiştir.

1.3.2.1.2. '1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' : Tevakku Anlamı

Bu tip bir sözdizimde mef'ûl, fâiline takdîm, fiiline tehîr edilmiş ve cümlede tevassut etmiştir. Mef'ûlün zâhir isim olarak gelmesi şarttır. Bu şartlar altında, mef'ûlün fâiline takdîm edilmesine gramatik bir engel olmamalıdır. Takdîm, câiz olduğu için devrik gelen bir cümlenin doğrudan sözdizimden çıkarılan bir anlamı da söz konusudur.¹⁶⁸

Bu sözdizimdeki bir cümleyi duyan muhatapların öncelikli olarak fâile değil mef'ûle ilgi gösterdikleri düşünülür; çünkü fâil, en sonda gelmektedir. Dolayısıyla muhataplar, fâilin adının zikredilmesini beklemezler ya da bunu duyunca duygulanmazlar. Haber veren bilir ki, fâilin muhataplara bildirilmesinde onlar için özel bir yarar yoktur. Buna göre onların, öncelikli olarak fiilin mef'ûl üzerinde gerçekleşip gerçekleşmediğini beledikleri ya da merak ettikleri tasavvur edilir. Çünkü muhataplar açısından bir an önce olmasını beledikleri şey, fiilin, önemsedikleri ve bildikleri mef'ûl üzerinde tahakkuk edip etmediği durumudur. Buna göre bir iletişim ortamında cümle **فعل+مفعول+فاعل** sözdiziminde getirildiğinde artık muhatapların, (fiilin mef'ûlde vuku bulmasına dair) beleditelerinin karşılandığı ve meraklarının giderilmiş olduğu anlaşılır. Mef'ûlün bu devrik sözdizimde gelerek tevassut etmesi, cümleye tevakku anlamını katar. Bu anlam, dil dışı bağlam dikkate alınmadan **فعل+مفعول+فاعل** sözdiziminden doğrudan çıkarılır.¹⁶⁹ Buna göre 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] modunda, mukaddem olarak gelen mef'ûlün aynı sözdizimdeki her cümleye kattığı anlam yine tevakku olacaktır. Özellikle sözdizimsel yöntem bağlamında vurgulanan bu *dilsel düzenlilik*, beraberinde standart sözdizimsel anlamları gerektirmektedir.

Tevakku anlamı Türkçeye *nihayet, en sonunda, beledendiği* üzere gibi ifadelerle yanıtılabileceği gibi sözdizimde mef'ûlü en başa alarak da yapılabilir.

Kaynaklarda tevakku anlamıyla ilgili meşhur örnek, **قَتَلَ الْخَارِجِيَّ زَيْدٌ/Hariciyi öldürdü Zeyd** cümlesidir. Cümle, [فعل+مفعول+فاعل] şeklinde ve devrik olarak gelmiştir. Burada الْخَارِجِيَّ mef'ûlü, fâiline takdîm edilmiş ve cümlede tevassut etmiştir. Ayrıca önemli olan kimin öldürdüğü değil kimin öldürüldüğüdür.¹⁷⁰ Cümlede mef'ûlün fâiline takdîm edilmesinin anlamsal gerekçesi araştırılır. el-Curcânî malum örnek üzerinden şu açıklamayı yapar:

¹⁶⁸ el-Ferâhîdî, *el-Cumel*, 73; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2: 127; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 1: 76; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2: 302.

¹⁶⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78.

¹⁷⁰ es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, 1: 263; el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78.

“Çünkü o bilir ki; Hâricîyi öldüren kişinin Zeyd olduğunu bilmekte insanlar için fayda yoktur. Dolayısıyla onun adının zikredilmesini önemsemezler, beklemezler. Ayrıca bu haberi işitince de sevinmezler. Yine bilir ki insanların vuku bulmasını umdukları (tevakku) şey, fesat çıkararak Hâricî'nin öldürülmesi ve kendilerinin onun şerrinden hemen kurtulmalarını... Buradaki beklenmezlik, öldürme fiilinin kendisinde vuku bulunduğu kişi yönüyledir.”¹⁷¹

Sözdizimin [فعل+مفعول+فاعل] şeklindeki devrik gelmesi, beklenenin ve merak edilen ögenin mef'ûl olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mef'ûle yönelen ilginin gerekçesi tevakku olmaktadır. Tevakku anlamı, bu örnekte doğrudan devrik sözdizimden çıkarılır. Bu anlamın çıkarılmasında, bağlamsal durum ya da cümledeki lafızların savtî, sarfî ya da lugavî delaletleri dikkate alınmaz.

Sonuç olarak şiir ve nesir türünde ve bu dizimde gelen takdîmli âyetlerin tamamında tevakku anlamı kast edilmektedir.

1.3.2.1.3. ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ : Tahsîs (Kasr/Hasr/İhtisas)

Bir me‘ânî terimi olarak kasr, sözlükte hapsetmek veya tahsîs etmek manasına gelir. Nitekim bir şeyi kendine tahsîs eden kimseye عَلَى نَفْسِهِ denilir. Yani bir hususun başkalarında bulunmayıp ancak belirli bir şeyde bulunduğunu söylemektir.¹⁷² Sözlükte, *hapsetmek*, *kısaltmak*, *daraltmak*, *engellemek*, anlamlarına gelen kasr, terim olarak ise, bir ifade içinde bir kelime ya da kelime grubunun diğer bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsîs edilmesi ve sadece onu belirtmesini ifade eder. *Hasr* ve *kasr* terimleri de *tahsîs* ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu üslup, muhatabın zihninde herhangi bir şüphe bırakmaz. Yani sözdizimden, fiilin özellikle/sadece kast edilen öge üzerinde vuku bulunduğu anlaşılır. Arapçada kasr üslûbunun birçok yolu varken, Türkçede ise kasr belirli lafızlarla yapılır. Bunlar da ancak, *yalnızca*, *özge*, *meğer*, *hele başka*, *-den başka*, *-den gayrı*, *illa* gibi lafızlardır.¹⁷³

Tahsîs, fiilin ihbâr anlamının ve hükmünün kast edilen öge ya da durum üzerine hasr edilmesidir. Nahiv ve belâgat kitaplarında tahsîs kelimesinin *kasr*, *hasr*, *ihtisas* gibi

¹⁷¹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78.

¹⁷² Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdullâh et-Teftâzânî, *Muhtasarı'l-Me‘ânî*, 1. Bs (Dâru'l-Fikr, 1411/1991), 109-110; Bolelli, *Belâgat*, 248.

¹⁷³ et-Tehânevî, *Keşşâfu Istulâhât*, 1: 395; Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Kefevî, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş ve Muhammed el-Misrî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1998), 284; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 253.

kavramlarla aynı anlamda kullanıldığı görülür. Tahsîsin, kasr-ı ifrâd, kasr-ı ta'yîn ve kasr-ı kalb şeklinde türleri vardır.¹⁷⁴ Tahsîs, doğrudan sözdizimden çıkarılan anlamsal yorumdur.

Araştırmada kasr yapma yollarından sadece dört tanesine değinilmiştir. Bunlar: 1. **إِنَّمَا** Hasr Üslûbu 2. **إِلَّا**/İstisnâ Üslûbu 3. Atıf¹⁷⁵ Üslûbu 4. Takdîmdir. Konumuzu ilgilendiren dördüncü madde olmakla birlikte diğer kasr yollarına da kısaca değinilmiştir:

1. إِنَّمَا Hasr üslûbuyla yapılan kasr: Bu edattan sonra gelene maksûr denilirken muahhar olan ve esas özgülünen ögeye de maksûr aleyh denir. Örnek: **إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ**/*Sen ancak uyarıcısın*. Burada vurgulanan öge haber olan **نَذِيرٌ** kelimesidir.¹⁷⁶

Mef'ûlü bihin **إِنَّمَا** edatıyla yapılan kasr üslûbunda takdîm edilerek geldiği vaki olsa da, özellikle fâiline takdîm edildiği durumlarda me'ânî açısından anlamsal bir gaye kast edilmez. Çünkü **إِنَّمَا** edatıyla yapılan kasr üslûbunda vurgu, takdîm edilen ögeye değil muahhar öge üzerinedir. Nitekim el-Curcânî'ye göre, **إِنَّمَا** harfî ile yapılan hasr üslûbunda vurgu ilk söylenen kelimedede değil sonra gelen ögeye yöneliktir. Örneğin **إِنَّمَا ضَرَبَ زَيْدًا** **عَمْرًا**/*Zeyd'i ancak Amr dövmüştür* [**إِنَّمَا** + فعل + مفعول + فاعل] denildiğinde vurgu dövende olur. **إِنَّمَا ضَرَبَ زَيْدًا** **عَمْرًا**/*Amr ancak Zeyd'i dövmüştür* [**إِنَّمَا** + فعل + فاعل + مفعول] denildiğinde ise vurgu dövülende yani mef'ûlde olur.¹⁷⁷ Fakat bu sözdizimde mef'ûlün takdîminden söz edilmeyeceği için bu konu üzerinde daha fazla durulmayacaktır.

2. **إِلَّا**/İstisnâ üslûbuyla yapılan kasr:

“Nefiy ve istisnâ ile yapılan kasr en kuvvetli olan yoldur. Burada istisnâ edatından önce olumsuzluk edatı bulunması gerekir. İstisnâ, mantıksal olarak hükmü tersine çevirir. Bu sebeple olumsuz bir hükümden istisnâ, olumluyu kasr içindir. Burada istisnâ edatından önce gelen kısım maksûr, sonra gelen kısım ise maksûr aleyhtir. Bu yolla yapılan kasr bir hükmü bilmeyen veya hüküm hakkında şüphe, tereddüt, inkâr ve yanlışlığı içinde olan muhatap için kullanılır.”¹⁷⁸

Örneğin, **(وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ)** “*Muhammed ancak bir peygamberdir*”¹⁷⁹ (Âli İmran 3/144) âyetinde bu anlamlar kast edilmiştir. Fiilin hükmü mef'ûl üzerine kasredilmek istendiğinde **مَا ضَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا**/*Zeyd yalnız*

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 253-265.

¹⁷⁵ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 261.

¹⁷⁶ Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn el-Halebî - Ali Muhammed Fâhir ve diğ., *Temhîdu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*, 1. Bs (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007), 2: 938.

¹⁷⁷ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-Î'câz (II)*, trc. Osman Güman (İstanbul: Litera, 2016), 288-289.

¹⁷⁸ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 261.

¹⁷⁹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 67.

Amr'ı dövdü denilir. Burada sözdizim [مَا + فعل + فاعل + إِلَّا + مفعول به] şeklinde gelir. Mef'ûl, fâilin üzerine kasredilmek istenildiğinde ise *Zeyd'den başkası Amr'ı dövmedi* manasında مَا ضَرَبَ عَمْرًا إِلَّا زَيْدٌ / *Amr'ı sadece Zeyd dövdü* denir. Sözdizim [مَا + فعل + مفعول به + إِلَّا + فاعل] şeklinde gelir. Sözdizimleri farklı olan iki cümlede anlam da farklıdır.¹⁸⁰ Kast edilen anlama göre ikinci cümlede mef'ûl fâiline zorunlu olarak takdîm edilmiştir. İkinci sözdizimdeki bu takdîm cümleye ek bir anlam katmaz. Çünkü vurgu, istisnâ harfinden sonra gelen, yani tehîr edilmiş olan kelimeyedir. Mef'ûl ise bu üslupta vurgulanmak istendiğinde tehîr edilmek durumundadır. O zaman da takdîm olgusu görülmemektedir. Bununla birlikte zikredilen iki örnek, sözdizim değiştiğinde cümlenin anlamsal yorumunun da değiştiğini ifade etmesi bakımından önemlidir.

3. Atıfla yapılan kasr:

“Atıf, لَآ ، بَلْ ve لَكِنْ harfleri ile olur. Bunların kasr ifade edebilmesi için بَلْ ve لَكِنْ'den önce nefiy ve nehyin bulunması, atfedilen ögenin müfret olması, ayrıca لَكِنْ'nin başında vav harfinin bulunmaması gerekir. Atfedilen ögenin müfret olması şartı لَآ harfi için de geçerlidir. Maksûr aleyh لَآ ile atıfta ondan önce; بَلْ ve لَكِنْ'de ise bu iki edattan sonra gelir. Örnek: هَاسَنٌ شَاعِرٌ لَآ كَاتِبٌ / *Hasan şairdir katip değildir*; مَا جَاءَنِي نُوحٌ لَكِنْ صَالِحٌ / *Bana Nuh gelmedi; fakat Salih geldi.*”¹⁸¹

Mukaddem mef'ûlün atıflı bir cümlede geçtiği مَآ زَيْدًا ضَرَبْتُ وَلَا أَحَدًا مِنَ النَّاسِ (Özellikle) *ne Zeyd'e vurdum ne de insanlardan birine!* cümlesinde mef'ûlü bihin fiil ve fâiline takdîm edilip daha sonra da atıf/nefiy (لَآ) edatıyla ikinci bir mef'ûlün olumsuzlanması câiz değildir.¹⁸²

3. Takdîmle yapılan kasr: Takdîm, cümlede sonra gelmesi gereken bir ögeyi diğerinin önüne almak şeklinde gerçekleşir. Bu da haberi mübtedadan ya da mamûlü fiilinden önce zikretmek şeklinde olabilir.¹⁸³

Takdîm sözkonusu olduğunda orada genel olarak tahsîs anlamı aramak makuldür. Çünkü tahsîs anlamı, genellikle takdîm üslûbunun bir gereğidir.¹⁸⁴

Mef'ûlün takdîminde tevakku anlamıyla birlikte en çok görülen anlamsal yorum, kasr yani tahsîstir. Araştırmanın yoğunlaştığı en genel ve temel anlamsal gaye olması hasebiyle bu üslûba örnekleriyle geniş bir şekilde değinilmiştir. Fakat burada kavram kargaşasına

¹⁸⁰ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 297-299.

¹⁸¹ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 261.

¹⁸² es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 89.

¹⁸³ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 263.

¹⁸⁴ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 234.

neden olmaması için kasr ile hasrın birer üslup olarak aynı anlamda kullanıldığını, bu üslûbun cümledeki anlamsal yorumuna ise tahsîs denileceğini ifade etmek yararlı olacaktır.¹⁸⁵

Dolayısıyla mukaddem mef'ûlün [مفعول+فعل+فاعل] sözdizimde geldiği her durumda tahsîs kavramı kullanılırken bununla hasr ve kasr kavramları da ifade edilmiş olacaktır.

Arapça sözdizimde en başa alınan lafız, en önemli öge kabul edilmektedir. '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizimde mef'ûlün takdîminin câiz olduğu bütün durumlarda veya bu zorunlu olduğu bazı hallerde takdîm cümleye ek anlam katar. Bunlar da tahsîstir. Bu, sözdizimsel bir anlamdır.¹⁸⁶

Bu sözdizimde mef'ûl, hem fiiline hem de fâiline takdîm edilmiş, cümlede en başa alınmıştır. Bu nedenle bu dizime '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizim modu denildi. Bu sözdizim modu da birincisi gibi devrik yapı olarak kabul edilir. Sarfîh ve açık isim olarak gelen mef'ûlün fiil ve fâile birlikte takdîmine herhangi bir nahvî engel de bulunmamaktadır.¹⁸⁷

'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizimi bağlamında tahsîs anlamı şu şekilde açıklanabilir: Cümleyi duyan kimselerin mef'ûlle ilgili bir bilgisizlik veya yanlış zan içerisinde oldukları düşünülür. Bu sözdizimi getirilmeden önce ise, iletişim ortamında muhataplar fiilin yapıldığını kesin olarak bilmektedirler. Fakat onların yapılanın tam olarak kim/ne olduğunu bilmedikleri tasavvur edilir. Cümle, bu sözdizimde telif edildiğinde ise onlardaki bilgisizliğin veya zannın giderildiği tasavvur edilir. Mef'ûlün cümlenin en başında gelmesi nedeniyle en önemli öge olduğu, fiilin sadece/özellikle onda vuku bulduğu kesin olarak anlaşılır. Böylece fiilin hükmü mef'ûle hasredilmiş olur. Buna göre cümlenin anlamı mef'ûl kast edilecek şekilde *ancak, sadece, özellikle* gibi lafızlarla ifade edilir. Mukaddem mef'ûlün câr-mecrûr olması durumunda da aynı anlamsal yorum geçerlidir.¹⁸⁸

[مفعول+فعل+فاعل] sözdizimi, kesin olarak yapıldığı bilinen mef'ûlü beyan eder. Bu sözdizim, mef'ûlün kim ya da ne olduğuna dair muhatapta oluşan müphemliği veya yanlış zannı gideren bir anlamsal yorum verir. Takdîm, yapılma ihtimali olan diğer şeyleri nefyeden ve sadece mukaddem mef'ûlün yapıldığını bize beyan eden bir vurguyu yani tahsîs anlamını vermektedir.

¹⁸⁵ Ali Ebu'l-Kasım 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2006), 1: 63.

¹⁸⁶ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 234-235.

¹⁸⁷ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 412; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 8-10.

¹⁸⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 89; es-Sekkâkî, *Miftâh -II*, 213; 'Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi* (İstanbul: Huzur, t.y.), 42-53.

Örneğin herhangi bir insanı tanıdığını düşünen; fakat kim olduğu hususunda hata eden birisini düşünelim. Muhatap bilinen kişinin Zeyd'den başka biri olduğunu zannetmiştir. Bu, yanlış bir zandır ve konuşan tarafından düzeltilmek istendiğinde cümle devrik sözdizimde getirilir. Bu durumda fiil ile diğer ögeler arasında takdîm-tehîr yapılarak زَيْدًا عَرَفْتُ denilir. Burada cümle, [مفعول+فعل+فاعل] sözdiziminde getirilmiş, tanıma fiili sadece mef'ûl üzerine kasredilmiştir.¹⁸⁹

Bu üslûba göre anlamı vermek için cümle, “Sadece/özellekle Zeyd'i bildim.” şeklinde ifade edilir. Eğer kişi, bu durumu tekitli bir şekilde vurgulamak isterse cümleyi زَيْدًا عَرَفْتُ لَا غَيْرُهُ/Ancak Zeyd'i tanıdım başkasını değil şeklinde kurabilir. Aynı şekilde بِرَيْدٍ مَرَرْتُ/Zeyd'e uğradım denildiğinde bu cümle muhatabın, Zeyd'den başkasına uğradığını düşündüğü, konuşanın da bu uğramayı başkasına değil de Zeyd'e tahsîs edip muhatabının yanlış düşüncesini düzelttiği ifade edilir. Tahsîs anlamı (bu sözdizimde) genellikle takdîm üslûbunun bir gereğidir.¹⁹⁰

Verilen bu örneklerde muhataplar tanıma fiilinin kesin olarak bir mef'ûlde tahakkuk ettiğini bilmekte; fakat bu tanıma fiilinin tam olarak kimin üzerinde gerçekleştiğini bilmemektedirler. Yani bu kimse Zeyd değil de Ahmet, Ayşe veya başkası da olabilir. Bu konuda bir belirsizlik vardır.

Cümlenin زَيْدًا عَرَفْتُ/Zeyd'i tanıdım şeklinde getirilmesi tanınan kişinin Zeyd olduğunu beyan ederken diğer kişilerin de tanınmış olma ihtimallerini ortadan kaldırmakta, tanımayı sadece Zeyd'e has kılmaktadır.

Bu açıklamalardan hareketle [مفعول+فعل+فاعل] sözdizimin görüldüğü durumlarda müphem bir durumun beyan edildiği görülmektedir. Ayrıca yanlış anlama ihtimalleri ve seçenekleri izale edilir. Böylece fiilin hükmü mukaddem mef'ûle hasredilerek tahsîs anlamı kast edilir.

Mukaddem mef'ûllü cümlelerde görülen tahsîs anlamı, bağlam dikkate alınmadan doğrudan sözdizimden çıkarılır.

'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizimde mef'ûl, cevâzen veya vücûben takdîm edildiği gibi olumsuzluk ve soru edatlarıyla da genişletilebilir. Bu durumda cümle, tahsîsle birlikte sözdizimsel genişlemeye göre yeni anlamlar da kazanabilir.

Örneğin, '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizimde gelen زَيْدًا ضَرَبَ خَالِدٌ/Halit ancak Zeyd'e vurdu cümlesinde mef'ûlün fiili ve fâiline takdîmi, cümleye tahsîs anlamı katmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁹ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 233.

¹⁹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 233.

¹⁹¹ Asutay, *Arap Dilinin 100'ü*, 19.

Cümle **مَا زَيْدًا ضَرَبَ خَالِدٌ** şeklinde olumsuzluk edatıyla genişletildiğinde mukaddem mef'ûl, tahsîs anlamına ek olarak nefiy anlamını da doğrudan yüklenmiş olur; çünkü olumsuzluk edatından hemen sonra mef'ûl gelmektedir.

Dolayısıyla sözdizim bu şekilde genişletildiğinde cümle takdîmden kaynaklı sözdizimsel anlamlarını muhafaza etmektedir. Bununla birlikte mukaddem öge nefiy ve soru edatlarından dolayı artı anlamlar da kazanmış olur. Öyle ki bu edatların konusu (olumsuzluk ya da soru anlamları) örnekte olduğu gibi hemen sonra gelen mukaddem mef'ûle yöneltilmektedir.

Genel olarak, ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ sözdizim modunda gelen mef'ûlün takdîmiyle görülen kasrın -muktezâ-i hâle göre- 3 farklı anlamsal yorumu vardır.

Bunlar: Kasr-ı kalb, kasr-ı ifrâd ve kasr-ı ta'yîndir.

Ayrıca bu sözdizim modunun iştigâlli olarak geldiği durumlarda da mef'ûlün takdîmi cümleye tahsîs anlamı katabilmektedir.

Aşağıda verilen tabloya göre bu dört farklı durum incelenecektir.

‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ Sözdizimi: Kasr Üslupları				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı Kalb)
2.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı İfrâd)
3.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı Tayîn)
4.	Câiz	زَيْدًا (عَرَفْتُ) عَرَفْتُهُ	[مفعول+(عامل محذوف)+فعل+ضمير راجع]	2.Şekil: Tahsîs (İştigâl)

Yukarıda belirtilen sözdizimde gelen her cümle tahsîs ifade etmektedir. Bununla birlikte hangi kasr çeşidinde geldiği bağlamsal durum dikkate alınarak tespit edilir.

Aşağıda bu çeşitler incelenmiştir.

1.3.2.1.3.1. Kasr-ı Kalb

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı Kalb)

Bu anlamsal yorumda muhatap, konuşanın kast ettiği hükmün aksine inanmaktadır. Konuşan da muhatabın inandığı yargıyı ters çevirdiği için buna *kasr-ı kalb* adı verilir.¹⁹² Örneğin, muhatap herhangi bir insanı tanıdığını düşünmektedir. Fakat konuşan, muhatabın kendi bildiği kişiyi değil başka bir kişiyi tanıdığını düşünmektedir. Bu sebeple o kişinin Zeyd'in aksine başka biri olduğunu zanneden muhataba konuşanın *عَرَفْتُ زَيْدًا/Zeyd'i bildim* demesi *kasr-ı kalb* anlamını verir. Herhangi bir insanı bilen; fakat o kişinin Zeyd dışında biri olduğunu zanneden kişiye *عَرَفْتُ زَيْدًا/Zeyd'i bildim* denildiğinde muahhar olan fiil değil özellikle mukaddem mef'ûl kast edilmiş olunur. Eğer bu anlam pekiştirilerek muhataba aktarılmak istenirse *عَرَفْتُ لَأْ غَيْرُهُ/Zeyd'i bildim başkasını değil* denilir.¹⁹³

Tekitli durumda hükmü ters çeviren ikinci lafız لا harfidir. Bu örnekte mef'ûl eğer normal yerinde gelseydi cümleye sadece ihbâr anlamı katacak; ama *kasr-ı kalb* türünden bir anlam olmayacaktı.

1.3.2.1.3.2. Kasr-ı İfrâd

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı İfrâd)

Eğer muhatabın zihninde haber verilen konuda aynı anda iki ihtimal de varsa -ki buna ortaklık denir- konuşanın bu ortaklığı kaldırmak için ihtimali teke indirip belirtmesine *kasr-ı ifrâd* denir.¹⁹⁴

Örneğin, muhatap, konuşanın hem Zeyd'i hem de Amr'ı bildiğini zannederse Zeyd'i bildiğinde isabet etmiş olur; fakat Amr'ın bilinmesinde hata etmiş olur. Bu sebeple konuşan, bu hatayı yapan muhataba *عَرَفْتُ زَيْدًا/Zeyd'i bildim* diyerek seçeneği teke indirir ve sadece Zeyd'i bildiğini ifade etmiş olur.¹⁹⁵

Benzer bir şekilde, seçeneklerden sadece birinin kast edildiği *ifrâd* anlamı ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ (Allahım!) *Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz*¹⁹⁶ (Fâtiha: 1/5) âyetindeki ﴿إِيَّاكَ﴾ mef'ûllerinde de söz konusudur.

Âyet, “İbadeti sadece sana has kılarız, asla senin dışındaki herhangi birine de ibadet etmeyiz; yardım istemeyi sadece sana has kılar ve senden başkasından asla yardım

¹⁹² el-Kazvînî, *Telhîs*, 49-50.

¹⁹³ el-Kazvînî, *el-İdâh*, 2: 162; Kerîme Mahmûd Ebû Zeyd, *‘İlmu’l-Me‘ânî Dirâse ve Tahlîl*, 1. Bs (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1408/1988), 125.

¹⁹⁴ Ebû Zeyd, *‘İlmu’l-Me‘ânî*, 126.

¹⁹⁵ el-Kazvînî, *el-İdâh*, 2: 162; ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 1: 171.

¹⁹⁶ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 1.

istemeyiz” anlamındadır.¹⁹⁷ Mamul, نَعْبُدُكَ/Sana kulluk ederiz [فعل + مفعول(ضمير)] şeklinde âmilinden sonra gelseydi o zaman kasr-ı ifrâd ortadan kalkardı.¹⁹⁸

Mef’ûlü bih gayri sarîhin (câr-mecrûr) âmiline takdîm edildiği ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ (Allah’ın huzurunda toplanacaksınız” (Âl-i İmrân: 3/158) âyetinde de aynı anlam söz konusudur. Yani, “Sadece O’nun huzurunda toplanacaksınız! O’nunla beraber başkasının da huzurunda değil!” anlamındadır.¹⁹⁹

1.3.2.1.3.3. Kasr-ı Tayîn

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Câiz	زَيْدًا عَرَفْتُ	[مفعول+فعل+فاعل]	2.Şekil: Tahsîs (Kasr-ı Tayîn)

Şek yoluyla muhatabın zihninde Zeyd’i mi yoksa Amr’ı mı bildiği hususunda bir tereddüt, muğlaklık varsa bu durumda konuşan cümleyi زَيْدًا عَرَفْتُ şeklinde telif eder. Bununla “Zeyd’i bildim; yani, Amr’ı değil” anlamı kast edilmiş olur. Buradaki tahsîs anlamı ile müphem bir durum giderilmiş, iki ihtimalden biri nefyedilmiştir.²⁰⁰

Muhatabın tereddüt içinde olduğu durum, her iki kişi için de eşit olur.²⁰¹

Muhatap böyle mütereddit bir zihin durumunda olduğu halde eğer söz sahibi cümleyi زَيْدًا عَرَفْتُ/Zeyd’i bildim şeklinde standart sözdizime uygun olarak getirseydi tahsîs yorumu açığa çıkmaz ve muhataptaki tereddüt de giderilmezdi. Çünkü bu durumda konuşanın mef’ûlden değil, fildeki oluştan haber vermek istediği anlaşılır. Bu da muktezâ-i hâle uygun bir sözdizim olmaz ve sadece ihbâr anlamını verir.

Tahsîsle ilgili yukarıda bahsedilen bütün tür ve örneklerde, sözdizimleri [مفعول+ فعل+فاعل] şeklinde takdîmli olarak getirilmiştir. Bu sözdizimlerde muhatabın yanlış olduğu tasavvur edilen bir zannı düzeltilmiş ve bilgisizlik durumu izale edilmiştir.

Dolayısıyla örneklerin tamamında görülen tahsîs, yanlış bir zannı ya da eksik bir bilgiyi düzeltme anlamına da sahiptir. Yerinelik şartına hâiz olması için burada da mef’ûlün âmiline takdîmi gerekir.

Kasr türlerinden hangisinin görüldüğü ise bağlamsal durumun bilinmesiyle tespit edilmektedir; çünkü her üç türde de sözdizim aynı şekilde gelmektedir.

¹⁹⁷ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 2: 164.

¹⁹⁸ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 264.

¹⁹⁹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 2: 164.

²⁰⁰ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 1: 171.

²⁰¹ el-Kazvîni, *Telhîs*, 50.

1.3.2.1.3.4. İştigâl ile Tahsîs Anlamı

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
4.	Câiz	زَيْدًا (عَرَفْتُ) عَرَفْتُهُ	[مفعول+(عامل محذوف)+فعل+ضمير راجع]	2.Şekil: Tahsîs (İştigâl)

[مفعول+فعل+فاعل] sözdiziminde görülen tahsîs anlamının, yukarıda ifade edilen anlamları dışında bir de iştigâl üslûbunda açığa çıktığı görülmektedir. Buna göre nahivciler, زَيْدًا عَرَفْتُهُ örneğindeki gibi, mukaddem mef'ûlü genellikle iştigâl bahsinde ele alırlar. Konuyu takdîm bağlamında incelemedikleri için burada sözdizimsel anlam araştırmasına girişmezler.²⁰² Fakat es-Sekkâkî burada farklı bir görüş ortaya koyar. Ona göre bu örnekte mef'ûl (زَيْدًا), tahsîs gayesiyle mahzûf ve takdir edilen âmilinden önce de getirilir. Örneğin زَيْدًا عَرَفْتُهُ/Zeyd'i bildim cümlesinde iki türlü i'râb takdir edilebilir. İlkinde زَيْدًا kelimesini açıklayan fiil ondan öncesine takdir edilir [عَرَفْتُ(زَيْدًا عَرَفْتُهُ)]. Bu durumda fiil ile tekit manası kast edilmiş olur. İkincisinde ise fiil mamulünden sonrasına takdir edilir [عَرَفْتُ(زَيْدًا عَرَفْتُهُ)] ve mukaddem mef'ûl cümleye tahsîs anlamı katar.²⁰³ Sözdizimin devrik getirildiği bu cümlelerin tercümesi “Özellikle/sadece Zeyd'i bildim” şeklinde yapıldığında tahsîs anlamı daha net ifade edilmiş olur.

Tahsîs açıklaması, (وَأَمَّا تُمُودَ فَهَدَيْنَاهُمْ) “*Semud kavmine gelince biz onlara doğru yolu gösterdik...*”²⁰⁴ (Fussilet: 41/17) âyetinde geçen تُمُودَ kelimesi için de geçerlidir. Çünkü burada (gramatik olarak) fiili takdîm edip وَأَمَّا فَهَدَيْنَاهُمْ تُمُودَ demek mümkün değildir.²⁰⁵ Bu durumda şart ve ceza harfleri (أَمَّا - فاء) birbirlerinin peşinden gelmiş olurlar. Bu durum ise gramatik olarak uygun değildir. Bu durumda fiil takdîm edilemez dolayısıyla cümle, mef'ûlün takdîminden dolayı sadece tahsîs ifade eder.²⁰⁶

Üçüncü bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de bu sözdizimde ve iştigâlli olarak gelen âyetlerden birkaçı incelenerek tahsîs anlamına dikkat çekilmiştir.

1.3.2.2. Bağlamsal Anlamlar

Cümle, [فعل+مفعول+فاعل] tertibinde geldiğinde açığa çıkan tevakku anlamı ve [مفعول+فعل+فاعل] tertibinde geldiğinde görülen tahsîs anlamı, mef'ûlün takdîminde görülen

²⁰² es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, 1: 385; Ebu'l-İrfân Muhammed b. Alî es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûnî li Elfiyeti İbni Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997), 1: 436; el-Halebî, *Temhîdu'l-Kavâ'id*, 4: 1676; es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 129.

²⁰³ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223.

²⁰⁴ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 477.

²⁰⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223.

²⁰⁶ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114.

sözdizimsel anlamlardır. Bu anlamların dışında, kelimelerin luğâvî veya savtî delaletleri ve bağlamla ilişkili olarak açığa çıkan anlamlar vardır. Giriş kısmında bunlara *bağlamsal anlamlar* denilmiştir. Bağlamsal anlamlar, sözdizimsel anlamlar gibi sözdizim veya değişikliğinden çıkarılmazlar. Anlam söz konusu olduğunda bağlamsal etki ve durumları sınırlandırmak pek mümkün olamayacağından araştırmada bağlamın cümlelerin anlamsal yorumuna katkısı kısaca ele alınacaktır. Bu türe yer verilmesinin gerekçesi ise *sözdizimsel anlam* ile *bağlamsal anlam* arasındaki semantik farka işaret etmektir. Mef'ûlün takdîmi hususunda görülen bağlamsal anlamlardan bazıları şunlardır: *Tekit, hükmü takviye, telezüz, teberrük, tazîm, ta'cil, tahzîr, teşvik, korkutma, övgü ve yergidir*. Bu anlamlar sözdizimden değil bağlamdan çıkarılabilirler. Mef'ûlün takdîm edildiği birkaç örneğe değinelim:

Teberrük: Bazı belâgatçılar, *قُرْآنًا قَرَأْتُ/Kur'ân'ı okudum* cümlesindeki mukaddem mef'ûlün *teberrük* anlamı kattığını söylemiştir. Onlar, mef'ûlün, âmiline takdîm edildiği için cümleye kutsal kitabın bereket ve hayrını umma anlamını kattığını ifade ederler.²⁰⁷ Fakat, Kur'ân'ın Müslümanlar için çok kutsal bir kitap olduğu bağlamsal bilgisine sahip olmadan bu cümleden teberrük anlamı çıkarılamaz. Ayrıca sözdizimdeki lafızların lugavî anlamları da bu bağlamsal duruma işaret etmektedir. Cümle, iletişimsel anlamından soyutlanarak, sadece [مفعول+فعل+فاعل] sözdizimi olarak incelendiğinde bu yapıdan teberrük anlamına ulaşılamaz. Yani cümleyi, lafızların anlamı ve kutsal kitabın hayır/bereket umulan yüce kitap olduğu bilgisi paranteze alındıktan sonra mahza sözdizimsel bir yapı olarak düşündüğümüzde teberrük türünden bir anlam ortaya çıkmamaktadır. Bu cümlede ortaya çıkan sözdizimsel anlam sadece tahsîs olmaktadır; fakat bağlamsal durum anlaşıldığında teberrük anlamı da görülmektedir.

Takviye: Bazen mef'ûl, muhatabın zihnindeki yanlış bir kanı ya da iddiayı düzeltmek, muhataba doğrusunu izah etmek ve bir cevap vermek için takdîm edilmekle birlikte fiilin hükmünü takviye edip pekiştirmek için de öne alınabilmektedir. Bu durumda mef'ûl cümleye tekit anlamı katar. Tekit, bağlamsal durumun bilinmesi şartıyla fiilin mukaddem mef'ûle hasredilen hükmünün takviye edilmesidir. Bu sebeple tekite, *hükmü takviye* de denir. Hükmü takviye, tahsîsle beraber görülebileceği gibi bağlamdan ötürü tahsîs olmaksızın da tezâhür eder. Konumuzla bağlantılı olarak tahsîsle birlikte görülen şekline şu örnek verilmiştir:

Özellikle/sadece mektubun yazıldığının muhatap tarafından bilindiği bir durumda mef'ûle ilgili bir cehalet ya da yanlış zan söz konusu değildir. Konuşan, mef'ûlü kast

²⁰⁷ Ahmed Matlûb, *Esâlib Belâğîyye* (Kuveyt: Vekâletu'l-Matbûât, 1980), 172; Ali, “Zâhiratu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Luğati'l-'Arabiyye”, 190.

etmekte ve muhatap fiilin sadece mef'ûle hasredildiğini bilmektedir. Dolayısıyla tahsîs anlamı doğrudan sözdizimden çıkarılabilmektedir. Eğer konuşan kişi bunun böyle olduğunu bilen muhatabına yine de *الرَّسَالَةَ كَتَبْتُ/Mektubu yazdım!* derse bu cümlesinden onun, özellikle/sadece mektubu yazmasını muhataba bildirmeyi değil, mukaddem mef'ûlü tekit edip hükmü güçlendirmeyi amaçladığını anlarız. Çünkü muhatap, zaten onun özellikle/sadece mektubu yazdığını başka bir şeyi yazmadığını bilmektedir. Bu durumda konuşanın hükmü pekiştirmek için mef'ûlü âmiline takdîm ettiği tasavvur edilir. Buna göre bir sözdizimde hükmü takviye, tahsîsle beraber görülmekte; fakat bu anlam, doğrudan sözdizimden değil ancak bağlamsal durum bilindikten sonra çıkarılabilmektedir.

Ta'cîl ve Telezzüz: Bir aşık, yıllardır görmediği maşukunun gıyabında *وَجْهَ الْحَبِيبِ أَتَمَّنِّي/Sevgilinin yüzünü (görmeyi) temenni ediyorum!* cümlesini kurduğunda, bağlamsal durumdan ona olan hasreti ve vuslat özlemini izhar ettiği anlaşılır. Kişi sevdiğinin yüzünü hemen görmek istemekte, ona bakacak onu seyredecek olmaktan dolayı zevk almaktadır.²⁰⁸ Ayrıca *temenni etmek* ve *yüz* kelimelerinin anlamları düşünüldüğünde bu bilgi de dilsel bağlamı ifade etmektedir. Bu bilgiler dikkate alınarak cümleden *ta'cîl, telezzüz* gibi anlamsal yorumlar çıkarılabilir. Mef'ûlün âmiline takdîm edilmesiyle çıkarılan sözdizimsel anlam ise tahsîstir. Bu da “Sadece/özellikle sevgilinin yüzünü görmeyi istiyorum, başka bir şeyi değil!” anlamındadır. Örnekte, mukaddem mef'ûlün sözdizimdeki yerinden dolayı yüklendiği tahsîs anlamı, bağlam bilgisinden dolayı yüklendiği ta'cîl ve telezzüz anlamından semantik düzey açısından farklıdır. Çünkü örneği, sadece [مفعول+فعل+فاعل] şeklindeki formuyla düşündüğümüzde, bu yapıdan sözdizimsel anlam (tahsîs) çıkarılabilir; fakat diğer bağlamsal anlamlar çıkarılamaz.

1.3.3. Söz Güzelliği Açısından Mef'ûlün Takdîmi

Mef'ûlün takdîmi gramatik zorunluluktan kaynaklandığı gibi sözde lafzî ve şekli uyumu öngören söz güzellikleri olgusundan da kaynaklanabilir. Bu tür örneklerde daha çok, edebî metinlerde karşılaşılr. Şiir zarûreti, nazımda mef'ûlün takdîmini gerektirmektedir. Aynı durum Kur'ân'da sec'î olgusunun bulunduğu âyetlerde de görülebilmektedir. Yani “Şiirde vezni muhafaza etmek, âyetlerde ise fâsılaya riayet gayesiyle mef'ûlün takdîmine başvurulabilmektedir.”²⁰⁹ Nazımda kâfiye, vezin kuralları ve nesirde fâsıla uyumundan kaynaklanan takdîmin cümlelerin anlamsal yorumuna bir etkisinin olup olmadığı konusu

²⁰⁸ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 2: 169.

²⁰⁹ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 213-214.

tartışılmıştır. Çoğunluk dilci ve belâgatçiler bu takdîmlerin anlamsal gayeler güdülmeden edebî ve bedîî zarûretlerden dolayı yapıldığını söylerken; el-Curcânî bu görüşü mef'ûlün takdîmini örnek göstererek karşı çıkar.²¹⁰

Ona göre, sözdizimde takdîmin gerçekleştiği her durumda konuşan mutlaka farklı bir anlamı da kast etmiştir. Takdîm, cümleye her halukarda belli bir anlamsal yorum katar. Bunun şiirde ya da nesirde bir zarûretten dolayı olması fark etmez. Kast edilen anlamlar şekilsel zarûretlerden önceliklidir.²¹¹ Bu konuda el-Curcânî'nin görüşünü benimsemekte ve şiir zarûretinden kaynaklanan takdîm olgusunun anlamsal bir yorumu ifade ettiğini düşünmekteyiz. Söz güzelliğinden kaynaklanan takdîmler, kâfiye ve fâsıla uyumu olarak iki kısımda incelenecektir.

1.3.3.1. Kâfiye Uyumu (Şiir Zarûreti)

Arap dilinde sözün, gramatik açıdan doğru, anlam yönüyle makul olmasına önem verildiği gibi edebî açıdan ölçülü ve güzel olması da önemsenmektedir. Şiirde kâfiye, bu ölçü ve ritmik uyumu gösteren en önemli edebî olgulardan biridir. Arapçada *şiiir zarûreti* olgusuna, *el-Cevâzâtü's-Ş'iriyye*, *ed-Darûrâtü's-Şi'riyye* denir.²¹² Bu olgu, zorunlu gerekçelerden ötürü şiirde yaygın dilbilgisi kurallarının dışına çıkılmasıdır. Bazı zaruri durumlarda kural dışına çıkılmadan da maksat hasıl olabilir. Edipler bu duruma nesirde değil de sadece şiirde ruhsat vermişlerdir. Şiirde vezin, ritim ve ahengi korumak amacıyla bu yola başvurulur. Bu da üç şekilde olur: Hazf, ziyâde ve tegayyur.²¹³ Mef'ûlün şiirde, bazen fiiline bazen de fâiline takdîm edildiği durumlar görülmektedir.

Burada cevabı araştırılan soru şudur; Acaba mef'ûlün şiirde zarûretten dolayı gerçekleşen takdîmi, söz güzelliği gerekçesine dayanmakla birlikte, semantik bir yorum da ifade eder mi? Diğer bir deyişle, şiir zarûretinin görüldüğü bir nazımda takdîm olgusu her durumda cümlelerin anlamsal yorumunda bir değişikliğe neden olur mu? Bu sorular bağlamında ilgili örnekler incelenmiştir.

Örnek: Nabîğa, divanında bir kralı şöyle vafeder:

وكانت لهم ربعية يحدونها، ... إذا حنخت ماء السماء القبانل

Kendisinden çekindikleri bahar gazveleri vardır onların

*Yağmur sularına at sürüleri geldiği zaman*²¹⁴

²¹⁰ el-Curcânî'nin konu hakkındaki ayrıntılı açıklamaları hususunda bk. el-Curcânî, *Delâil*, 79.

²¹¹ el-Curcânî, *Delâil* (I), 79.

²¹² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 4: 39; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûs*, 2: 98.

²¹³ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 496.

²¹⁴ Ebû Umâme Câbir en-Nâbiga ez-Zubyânî, *Dîvânü'n-Nâbigati'z-Zubyânî*, thk. Ebu'l-Fadl İbrahim, 2. Bs (Kahire: Dâru'l-Meârif, 2009), 118.

Beyitlerde standart sözdizime göre fâilinden sonra gelmesi gereken ماء السَّمَاءِ mef'ûlü bihi ona takdîm edilmiştir. Buna göre sözdizim, devrik olarak [فاعل + مفعول به + فاعل] tertibinde gelmiştir. Eğer standart sözdizimde olsaydı cümle, [فاعل + فعل + مفعول به] şeklinde gelirdi. Fakat ilkinde, mef'ûl takdîm edilmiştir. Bunun sebebi sonraki beyitle olan uyumun ancak beytin son kelimesi olan الْقَبَائِلُ fâilinin mef'ûlüne tehîr etmekle mümkün olmasıdır. Bu da nahivcilere göre kâfiye uyumunu gerektiren bir zarûretten kaynaklanır. Böylece şair, الْقَبَائِلُ fâili ile sonraki beytin son kelimesi olan الْمَرَاجِلُ kelimesi²¹⁵ arasında bir kâfiye uyumu amaçlamıştır. Aksi takdirde, ماء السَّمَاءِ mef'ûlünün cümlenin sonuna tehîri söz konusu olsaydı kâfiye uyumu bozulacak, şiir söylemedeki gaye olan etkileycilik, güzellik ve uyum kaybolacaktı.

Nahivciler şiir zarûreti dolayısıyla karşılaşılan istisnâi durumları, yine sırf bu gerekçelerle, kâfiye/vezin ve sözdizimsel uyum şartlarının zorunlu olmadığı nesirde uygulamanın doğru olmadığı kanaatindedirler.²¹⁶ Çünkü şiir zarûreti olgusu fer iken, *siat-i kalam* olarak isimlendirilen dilin esnek ve çoklu sözdizim imkânları durumu asıldır. Bu açıdan zarûret gereği şiirde yapılan bir takdîm, mukaddem ögenin normal ve muhtemel sözdizim kombinasyonlarını kısıtlamaktadır. Bu, gramer kurallarına aykırı olacak bir yerde gelmesine dahi neden olabilmektedir. Şiir metni içinde yapılan zorunlu bir takdîmin, o şiirin anlamsal yorumunu esastan değiştirecek bir etkisinin olmadığı iddia edilmektedir.²¹⁷ Onlara göre yukarıdaki şiirde mef'ûl olan ماء السَّمَاءِ kelimesinin fâiline takdîm edilmesiyle tevakku anlamı da görülmez. Bu hususta bir örnek daha incelenebilir:

Örnek: اِعْتَادَ قَلْبِكَ مِنْ لَيْلَى عَوَائِدُهُ وَهَاجَ أَهْوَاؤُكَ الْمَكْنُونَةَ الطَّلُّ

Leyla ile ilgili fikirler kalbine gelmeye almışmıştır;

*Gizli aşkını harab bir yıkıntı coşturur.*²¹⁸

Burada أَهْوَاؤُكَ mef'ûlü bihi, şiir zarûreti olgusu nedeniyle fâili olan الطَّلُّ kelimesine takdîm edilmiştir. Şair kâfiye uyumunu, birinci beyitteki الطَّلُّ kelimesiyle, ikinci beyitin sonunda gelen حَظْلُ kelimesi arasında aramıştır.²¹⁹ Buna göre şiir zarûreti olgusu, bu kâfiye uyumu arayışından kaynaklanmaktadır.

²¹⁵ Sonraki beyit şu şekilde devam etmektedir: اِعْتَادَ قَلْبِكَ مِنْ لَيْلَى عَوَائِدُهُ ... تَجِيئُ بِأَسْبَابِ الْمَنِيَا الْمَرَاجِلُ ez-Zubyânî, *Divânu 'n-Nâbigati 'z-Zubyânî*, 118.

²¹⁶ Daha geniş bilgi için bk. İbrahim b. Sâlih el-Handûd, “ed-Darûratu’ş-Şi’riyye lede’n-Nahviyyin”, *el-Câmi ‘atu’l-İslâmiyye* 1/33 (1421/2001): 232-397.

²¹⁷ el-Handûd, “ed-Darûratu’ş-Şi’riyye”, 390.

²¹⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 100.

²¹⁹ Şiirin iki beyiti şu şekildedir:

اِعْتَادَ قَلْبِكَ مِنْ لَيْلَى عَوَائِدُهُ وَهَاجَ أَهْوَاؤُكَ الْمَكْنُونَةَ الطَّلُّ
رُبْعُ قَوَائِدِ الْمُعْصِرَاتِ بِهِ وَكُلُّ حَيْرَانَ سَارِ مَائِهِ حَظْلُ

Dolayısıyla nahiv uzmanları açısından mef'ûlün fâiline takdîminde özel bir anlamsal gaye aranmaz. Onlara göre bu iki şiirde ulaşılmak istenen edebi güzellik ve dinleyende bırakılmak istenen etki, mef'ûlün takdîminden değil fâilin tehîrinden kaynaklanmıştır. Fakat fâilin tehîr edilme sebebi semantik bir gayeden değil kâfiye uyumu zorunluluğundan ileri gelmektedir. Bu da onlara göre şiir zarûretinden kaynaklanan takdîmde zorunlu olarak semantik gayeler aramanın çok da doğru olmayacağı sonucuna ulaştırmaktadır. Çünkü şiirde görülen bu türden sözdizim değişiklikleri anlamsal bir gayeden neşet etmemektedir. Sadece, şiirdeki zarûret ruhsatının istisnâi bir uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Nahivcilerin aksine el-Curcânî, şiirde görülen bu türden takdimlerin yine de bazı sözdizimsel anlamları ifade edeceği görüşündedir. Ona göre şâir, şiirini telif ederken anlamı önceler ve şiiri, zihninde teşekkül eden anlama göre şekillenen belli terkîplerle oluşturur. Dolayısıyla şâir, lafız ve vezin uyumundan önce zihninde kast ettiği anlamı önceleyen bir sözdizim üzere şiirini söyler. Şiirin özgünlüğü de buradan kaynaklanır.²²⁰ Onun bu görüşüne göre anlam öncelendiği için yukarıdaki şiir örneklerinde mef'ûllerin takdimi doğrudan tevakku türünden bir sözdizimsel anlamı gerektirmektedir. Ayrıca bu anlamın olması aynı dizimde şiir zarûretinin bulunmasına engel değildir. Şiirde takdîmin belirli sözdizimsel anlamları gerektirdiği görüşüne katılmaktayız. Bu teorik tutarlılık açısından önemlidir.

Sonuç olarak, bu örneklerde gerçekleşen takdîmin cümlelerin anlamsal yorumunu değiştirmesi sözkonusudur. Dolayısıyla el-Curcânî'nin, şiirde görülen takdîmin de -nesirde olduğu gibi- cümlelerin anlamsal yorumunu değiştirdiğine dair görüşünün²²¹ doğru olduğu kanaatindeyiz.

1.3.3.2. Fâsıla Uyumu (Sec'î)

Bir bedî terimi olarak sec'î, nesirde iki cümle ya da fâsılanın son harflerinin birbirine uymasıdır. Çoğunluğa göre sec'î, nesir türüne aittir.²²² Sec'înin çeşitli türleri vardır.²²³

Leyla ile ilgili düşünceler kalbine gelmeyi alışkanlık haline getirmiş, gizli arzularını bir yıkıntı coşturuyor. (Burası) fırtınaların ve geceleyn gelen yağmur yüklü bulutların silip süpürdüğü ıssız bir tepe. el-Curcânî, *Delâil (I)*, 100. Beyitin er-Rakkî'nin divanındaki nazmı için bk. Rebîa' İbn Sâbit el-Esedî er-Rakkî, *Şi'ru Rebîa 'ti'r-Rakkî*, ed. Zeki Zâkir el-Ânî (Dımeşk: Vizâretu's-Sekâfeti el-Kavmî, 1980), 6.

²²⁰ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 234, 357-359.

²²¹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

²²² Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 172; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Komisyon, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 117; et-Tehânevî, *Keşşâfu Istulâhât*, 1: 471; Bolelli, *Belâgat*, 338.

²²³ Sec'î türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 330-340; Bolelli, *Belâgat*, 338-339.

Örnek: الْإِنْسَانُ بِأَدَابِهِ لَا بِزِيَّهِ وَثِيَابِهِ / *İnsan kıyafet ve elbiseleriyle değil, terbiye ve edebiyiyle değerlendirilir.* Cümlede, fâsıla sonlarında gelen *hû* sesleri birbirine uymuştur.²²⁴ Bu da dinleyende olumlu bir etki bırakmış ve söze güzellik katmıştır.

Sec'ide uygun lafız seçimi ve cümle sonlarının benzeştirilmesi ile anlam en güzel şekilde ifade edilmeye çalışılır.²²⁵

Takdîmli kullanımlar çoğu zaman kâfiye uyumu için zorunlu görülürken sec'î üslûbundaki fâsıla uyumu zorunlu kabul edilmez.²²⁶ Bu sebeple sec'îli cümlelerde mef'ûlün takdîmi, cümleye edebî güzellik katmasının yanısıra, eş zamanlı olarak sözdizimsel anlamlar da ifade etmektedir. Bu da sec'îli cümlelerde görülen mef'ûlün takdîminin cümlenin anlamsal yorumunu değiştirebildiğini göstermektedir.

Nitekim el-Curcânî'nin belirttiği gibi, fâsıla uyumuna riayet etmek için mef'ûlün takdîm edilmesinde mutlaka sözdizimsel anlamı etkileyen bir belaği gaye söz konusudur.²²⁷ Takdîm-tehîrin olduğu Kur'ân âyetlerinde görülen fâsıla uyumu ve sec'î söz konusu olduğunda ise bu anlamsal gayeler daha belirgin görülmektedir.

Kimi edebiyatçı ve dilciler, sözü güzelleştiren sanatlardan biri kabul edilen sec'î sanatının Kur'ân'da var olduğunu söylerken,²²⁸ bunun sadece fâsıla uyumunu esas alan, söz güzelliğine dayanan bir ses uyumu olduğunu belirtirler. Nitekim İbnu'l-Esîr, bazı durumlarda mef'ûlün takdîminin sadece sec'iden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ona göre, Kur'ân'daki bazı mukaddem mef'ûllü sözdizimlerinde, anlamsal bir gaye güdülmekten ziyade, sözün güzelliği kast edilmiştir. Bu güzelliği ifade için de sözdizim, fâsıla uyumu dikkate alınarak telif edilmiştir. İbnu'l-Esîr, söz güzelliklerini ifade etmek için *murâ'at-ü nazmi 'l-kelem, hüsnün 'nazmi 's-secî ve tahsînu 'n-nazm* gibi terimleri kullanmıştır.²²⁹

Ona göre ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ﴾ “*Tutun onu! Hemen bağlayın onu! Sonra ancak Cahîm'e yaslayın onu!*”²³⁰ (Hâkka: 69/30-31) âyetlerindeki الْجَحِيمَ mef'ûlünün âmili olan صَلُّو fiiline takdîmi, ihtisas gibi bir anlamsal gayeden dolayı değildir. Burada sadece sec'î sanatı (*el-fadîletü's-sec'îyye*) vardır. Hatta sözdizimin ancak bu şekilde en güzel olduğunu tartışmaya bile gerek yoktur. Eğer ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ، ثُمَّ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ﴾ denseydi burada sec'îli durum bozulacağından önceki güzellik de kaybolurdu.²³¹ Âyette mef'ûlü bih [مفعول + (حرف عطف)]

²²⁴ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 507.

²²⁵ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 214.

²²⁶ el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, 171.

²²⁷ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

²²⁸ el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, 172-174; İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 240; Muhammed b. Arefe ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-Me'ânî*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y.), 196-198.

²²⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 275.

²³⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5310.

²³¹ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 275.

فعل + به] sözdizimde takdîmli gelmiştir. Ona göre bu dizim, sözdizimsel bir güzellik gerekçesiyle getirilmiştir.

Bu âyet esas alındığında mef'ûlün takdîmi hem sec'î gibi bir edebî nedenden kaynaklanır hem de cümleye tahsîs anlamı katar. Yani صَلُّوْهُ/onu sokun kelimesi, önceki cümlenin sonunda olan فَغْلُوْهُ ifadesiyle ritmik ve lafzî bir uyum içerisinde olduğu gibi الْجَجِيمِ mef'ûlünün fiiline takdîmiyle de ihtisas anlamı kast edilmiştir. Mef'ûlün âmiline takdîminde sec'î olması, tahsîs olmasını nefyetmez. Burada zevk-i selim sahibi olanlar için anlam zenginliği açık olarak görülmektedir.²³²

Âyette mef'ûlün takdîmiyle günahkar insanların gideceği cehennem olan *Cahîm*'e vurgu yapılmış, onların özellikle/sadece buraya sokulacağı *tahsîs* anlamıyla birlikte belirtilmiştir. Nitekim Yazır'ın âyetin meâlinde kullandığı *ancak* ifadesi tahsîs anlamını vermesi bakımından isabetli olmuştur.

Ayrıca bu takdîm, sözün, cemi müzekker kipine yönelik emir sîgası ile ve o etkili ritmiyle devam etmesini temin etmiştir. Yine صَلُّوْهُ/...ûhu sesi ile fâsıla medd-i ârıza imkân vermiştir. فَغْلُوْهُ/bağlayın...! , صَلُّوْهُ/sallayın...! fiillerinin anlamlarında var olan *ürperti*, *korku* anlamına ses de iştirak etmiş, nefis bir lafız-anlam uyumu sağlanmıştır.²³³ Böylece cümlede mef'ûlün takdîmi, hem söz güzellikleri yaklaşımıyla hem de semantik yorumlarla gerekçelendirilmektedir. Ayrıca bağlam dikkate alındığında âyette, korkutma, tehdit gibi psikolojik anlamlar da sarahaten görülmektedir.²³⁴

İbnu'l-Esîr, bazı durumlarda mukaddem mef'ûlün cümleye kattığı anlamsal yorumlardan bahsetmiştir. Fakat bazen mef'ûlün âmiline takdîm edilmesinde âyet sonlarının birbiriyle uyumunu esas almıştır. Onun bu yaklaşımı, bazen takdîm olgusunun cümleye kattığı anlamsal yorumları atlamasına, sözdizim değişikliklerini sadece anlatım güzelliğine indirgemesine neden olmuştur. Fakat bazı âyetlerde mukaddem mef'ûlün tahsîs gibi sözdizimsel anlamlarına da değinmiştir.²³⁵

Kur'ân-ı Kerîm, manayı, en etkili bir ses düzeni ve söz güzelliğiyle izhar eden mucize bir kitaptır. Öyle ki Kur'ân, kelimelerle onların anlamları arasında mükemmel bir uyum sağladığı gibi sözdizimde de ritmik ahengi ve ses uyumunu gerçekleştirmiştir. Kur'ân'da lafız-ses uyumu uğruna anlam feda edilmediği gibi, takdîm örneğinde olduğu üzere, onun

²³² Abdulhamîd b. Hibetullah Ebû Hâmid İzzeddîn, *el-Feleku'd-Dâir 'alâ Meseli's-Sâir*, thk. Ahmed el-Hüfî el-Bedevî Tabâne (Mısır: Dâru Nahdati Mısır, t.y.), 4: 248.

²³³ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 215.

²³⁴ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 389.

²³⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 1: 176-182.

edebî yönü ve anlatım güzelliği de bozulmamıştır. Kur'ân'ın kendine has sözdiziminde hem güzelliğin hem de anlamın birlikte izhar olduğu açıktır. Bu onun sözdizimi için de geçerlidir. Bu şartlar dikkate alınarak Kur'ân'da zorunlu olmayan bir tür sec'i vardır denilebilir.²³⁶ Kur'ân'da mef'ûlün âmiline ya da fâiline takdîm edildiği fâsıla uyumu örnekleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Üçüncü bölümde bu olgunun görüldüğü âyetler tahlil edilmiştir.

Değerlendirme

Nahivciler cümle öğelerinin takdîminde, öncelikle gramatik kuralların ölçü kabul edildiği, daha sonra anlam inceliklerinin dikkate alındığı bir yaklaşımı tercih etmişlerdir.²³⁷ Başta Sîbeveyhi olmak üzere sonraki nahivciler, mef'ûlün takdîm hükümleri, i'râb konumları ve fadla olması gibi gramatik özelliklere yoğunlaşmışlardır. Bununla birlikte takdîmin cümleye ek anlamlar kattığı tespitini ilk yapanlar yine nahivciler olmuştur. Onlar ihtimâm anlamına dikkat çekmişlerdir. Bir ögenin önemli olduğu için takdîm edildiğini ifade etmişlerdir. Fakat mukaddem bir ögenin cümleye hangi sözdizimsel anlamlar kattığını ifade etmemişlerdir. Onlar daha çok gramatik açıdan takdîmin işlevsel anlamını izah etmişlerdir. Bu olgunun cümlelerin anlamsal yorumuna katkılarını inceleyen ve açıklayanlar belâgatçılar olmuştur. Dolayısıyla mukaddem mef'ûlün semantik yorumlarına değinenler de belâgatçılardır.

el-Curcânî Nazm Teorisi ile belirli sözdizimlerinin standart anlamları gerektirdiğini ifade etmiştir. O, bu teorisi bağlamında sözdizimsel yöntemi ortaya koymuştur. Bu yöntemi ilk önce takdîm olgusu üzerinden tatbik ederek temellendirmiştir. Ona göre mef'ûlün takdîmi bir sözdizim değişikliğidir. Bu değişiklik cümleye ek anlamlar katmaktadır. Sözdizimsel anlamlar aynı sözdizime sahip diğer cümleler için de geçerlidir.

Daha sonra es-Sekkâkî onun bu teorisini temel alarak sözdizimdeki değişikliklerin cümlelerin anlamsal yorumlarını nasıl değiştirdiğini ifade etmiştir. Böylece el-Curcânî'yi takiben dilin sözdizimsel analizine dayalı açıklama modelini geliştirmiş, takdîm ve mef'ûlün takdîmi olgusunda ise tahsîs anlamını ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Birinci bölümde, bağlamsal durum, lafzî veya savtî delalet ve anlatım güzelliği olguları paranteze alındıktan sonra sadece sözdizimden çıkarılan anlamsal yorumlar ifade edildi. Bu bağlamda cümlede yer değiştirme esnekliğine sahip mef'ûlün takdîmi de doğrudan standart bir anlamsal yorumu gerektirmektedir. Cümlede açık isim ve mukaddem

²³⁶ Ahmed Abdullah el-Bedevî, *Min Belâğati'l-Kur'ân* (Kahire: Nahda Mısır, 2005), 47-50.

²³⁷ Ülgen, "Nahivcilerle Belâgatçıların Me'ânî Konularına Yaklaşımları", 9-29; Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 15.

öge olduğunda mef'ûl, i'râb konumu değişmeden cümleye ek anlamlar katabilmektedir. Bu anlamlar, 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde tevakku iken, '2.Şekil': [مفعول+فعل+فاعل] sözdiziminde tahsîs yorumlarıdır. Bu modlar üzerinden sözdizim değiştiğinde cümlenin anlamsal yorumunun da değişmekte olduğu ifade edildi.

Aynı şekilde 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde gelen âyetlerde görülen takdîm her durumda tevakku anlamını verirken; '2.Şekil': [مفعول+فعل+فاعل] sözdiziminde gelen cümleler/ayetler her durumda tahsîs yorumunu gerektirmektedir. Mef'ûlün takdîmi bağlamında tespit edilen çekirdek sözdizim modları, standart anlamsal yorumları gerektirmektedir. Bu öncüle bağlı olarak modelin aynı sözdizimde gelen Kur'ân âyetlerinin anlaşılması ve açıklanmasında kullanılabileceği ifade edilmiştir. Nitekim üçüncü bölümde bu iki temel devrik sözdizimde gelen mukaddem mef'ûllü âyetler, sözdizimsel yönetime göre açıklanacaktır.

el-Curcânî, takdîmin, görüldüğü her örnek ve üslupta mutlaka cümleye artı bir anlamsal yorum katacağını belirtir. Ona göre takdîm, nesirde de görülse şiirde de görülse mutlaka semantik bir gerekçe ile izah edilebilir. Bu durum Kur'ân âyetlerinde görülen takdîm olguları için de geçerlidir. Bu görüşün isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

İbnu'l-Esîr, mef'ûlün takdîm edildiği bazı âyetlerin tahsîs ifade etmediğini söyler. Ona göre bu âyetlerde takdîmin nedeni fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzelliştir. Onun bu görüşüne itiraz edilerek anlatım güzelliğine dayanan izahların takdîmden kaynaklı semantik çıkarımları nefyetsmeyeceği sonucuna ulaşıldı. Yani mef'ûlün takdîmi âyete hem tevakku ve tahsîs anlamı katabilirken aynı zamanda, fâsıla uyumu gibi bir anlatım güzelliğini de ifade edebilmektedir. Çünkü Kur'ân açısından fâsıla uyumu bir zorunluluk değil, güzellik gayesine matuf bir sonuç ve olgudur. Bu olgu, Kur'ân'ın sözdiziminden kaynaklı fesahatine ritmik ve fonetik bir güzellik katar.

İKİNCİ BÖLÜM

MEF'ÛLÜN TAKDİM HÜKÜMLERİ VE MEF'ÛL ÇEŞİTLERİNDE TAKDİM OLGUSU

Sözdizimde mef'ûlün takdîmi gramer kurallarına uymasına bağlıdır. Bu bölümde, gramatik açıdan mef'ûlün öne alınma hükümleri ve mef'ûl çeşitlerinde takdîm şekillerinin nasıl açığa çıktığı ele alınacaktır. Bu başlık altında, gramatik açıdan mef'ûlün öne geçme hükümleri ve bu hükümlere göre geldiği sözdizim kuralları incelenmiştir.

2.1. Mef'ûlün Takdîm Hükümleri

Mef'ûlün takdîminin sözdizimde hangi semantik yorumları içerdiğinden önce, takdîmin gramer kurallarına uygun olup olmadığı incelenmelidir; çünkü fâiline ya da fiiline takdîm edilse dahi nahiv kuralına uymayan bir takdîm olgusunun cümleye hangi ek anlamları kattığından bahsedilemez.²³⁸

Mef'ûlün öne geçme hükümleri câiz ve vâcip şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Buna mümteni, yani mümkün olmayan durumların hükmü de eklenir.²³⁹ Arapça fiil cümlesi telifinde asıl diziliş [فعل+فاعل+مفعول] şeklindedir. Bu daha önce ifade edildiği üzere fiil cümlesinin standart sözdizimidir.²⁴⁰ Gramatik, semantik ya da nazma dayalı bir gerekçe yoksa aslolan mef'ûlün fiil ve fâilinden sonra gelmesidir.

Sözdizim esnekliğine sahip olan mef'ûlün kimi durumlarda fiiline ya da fâiline tekaddüm etmesi câizken; kimi gramatik nedenlerden ötürü öne geçmesi zorunlu olabilmektedir.²⁴¹

Her iki durumda da mef'ûl ya sarîh ve açık isim ya da mansûb munfasıl zamir olarak gelir. Mef'ûlün öne geçtiği bu durumlarda aranılan ölçü yine cümledeki i'râb konumunun mansûb olması, yani, sözdizim değişikliğinde mef'ûllük özelliğini korumasıdır.

2.1.1. Mef'ûlün Vücûben Öne Geçmesi

²³⁸ Takdîmin nahvî şartları hususunda bk. Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu't-Tevkîfiyye, t.y.), 1: 431; es-Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûni*, 2: 300; Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 1. Bs (el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1424/2003), 1: 251; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1: 569.

²³⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 11.

²⁴⁰ es-Sâmerrâi, *el-Cumletu'l-'Arabiyye*, 35.

²⁴¹ es-Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûni*, 2: 79.

Mef'ûlün sözdizimde takdîmi bazen cevâzen, bazen de vücûben olabilmektedir.²⁴² Burada vücûben öne geçmesi gereken yerler aşağıda geldiği şekliyle başlıklandırılacaktır:

2.1.1.1.Fâiline Takdîminin Vâcip Olduğu Yerler

Mef'ûlün, fâiline takdîminin vâcip olduğu yerler aşağıda tablo halinde sunulmuştur:

I-Mef'ûlün Fâiline Takdîminin Vâcip Olduğu Yerler				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	إِنَّمَا يَكْتُبُ التَّقْرِيرَ الْمُوظَّفُ (وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ)	[إنمّا+فعل+مفعول+فاعل] [ما+فعل+مفعول+إلا+فاعل]	Hasr Üslûbu (مَا-إِلَّا)-(إِنَّمَا)
2.	Vâcip	(يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ)	[فعل+مفعول(ضمير متصل)+فاعل]	Fiile Bitişme
3.	Vâcip	أَكْرَمَ سَعِيداً عَلَامَهُ	[فعل+مفعول+فاعل+(ضمير)]	Mefûle Dönen Zamir

Aşağıda takdîmin vâcip olduğu bu yerler sırasıyla ele alınmıştır:

1-Hasr Üslûbu:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1	Vâcip	إِنَّمَا يَكْتُبُ التَّقْرِيرَ الْمُوظَّفُ (وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ) ²⁴³	[إنمّا+فعل+مفعول+فاعل] [ما+فعل+مفعول+إلا+فاعل]	Hasr Üslûbu (مَا-إِلَّا), (إِنَّمَا)

Eğer fâil, مَا-إِلَّا ya da إِنَّمَا edatları ile hasredilirse, sözdizimde vurgulanan öge olarak tehrîr edilir. Bu durumda zikredilen mef'ûlün fâiline takdîmi zorunludur.²⁴⁴ Örneğin, إِنَّمَا يَكْتُبُ التَّقْرِيرَ الْمُوظَّفُ /Raporu ancak memur yazar cümlesinden mef'ûlü bih olan التَّقْرِيرَ kelimesi zorunlu olarak fâiline takdîm edilmiştir. Buna göre sözdizim [إنمّا+فعل+مفعول+فاعل] şeklindedir. Mef'ûlün takdîmi burada hasredilen ögenin yani fâilin tehrîr edilmesi zorunluluğundan ötürüdür. Bu cümlede tahsîs anlamı mef'ûl üzerinde değil fâil üzerinde açığa çıkmıştır.

Hasr üslûbunda anlamsal yorumlar مَا-إِلَّا ve إِنَّمَا edatlarının belli bir sözdizimde kullanılmasıyla ifade edilir. Örneğin, (وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ) “Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.”²⁴⁵ (Müddessir: 74/31) âyet-i kerimesinde sözdizim, [مَا+فعل+مفعول+إلا+فاعل] şeklindedir. Hasredilen öge, muahhar gelen fâil olduğu için burada جُنُودَ رَبِّكَ mef'ûlünün fâile takdîmi vâciptir. Ayrıca, mef'ûlün takdîminde onun üzerine yoğunlaşan bir anlamsal ilgi de söz konusu değildir. Çünkü bu harflerle yapılan hasr üslûbunda vurgulanan öge sona tehrîr

²⁴² es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi*, 2: 8.

²⁴³ Müddessir: 74/31

²⁴⁴ el-Ğalâyîni, *Câmi'û'd-Durûs*, 3: 11.

²⁴⁵ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 575.

edilendir. Dolayısıyla sözdizimden çıkarılan tahsîs anlamı, mef'ûlü bih üzerinde değil muahhar fâil üzerinde açığa çıkmıştır.

Farklı bir şekilde eğer hüküm mef'ûle tahsîs edilseydi bu durumda mef'ûl tehîr edilen öge olurdu. Örneğin, *إِنَّمَا أَكْرَمَ سَعِيدٌ خَالِدًا / مَا أَكْرَمَ سَعِيدٌ إِلَّا خَالِدًا* cümlelerinin tercümesi “Said ancak Halit’e ikram etti” şeklinde olur. Burada hasredilen öge olan *Halit*/خَالِدًا mef'ûlü bihtir. Dolayısıyla tahsîs anlamı, mef'ûlün takdîminden değil tehîr edilmesinden kaynaklanmıştır.²⁴⁶

2- Fiile Bitişen Zamir Olması:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Vâcip	²⁴⁷ (يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ)	[فعل+مفعول(ضمير متصل)+فاعل]	Fiile Bitişme

Mef'ûlun bih, fiiline bitişmiş olur; fâil de açık isim olursa, bu durumda mef'ûlün fâiline takdîmi zorunludur. Örneğin *أَكْرَمَنِي عَلِيٌّ / Ali bana ikram etti* cümlesinde muttasıl zamir olarak fiile bitişen zamirin (ي) zâhir isim olarak gelen fâiline (عَلِيٌّ) takdîmi zorunlu olmaktadır.²⁴⁸ Yine, (يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ) “Oysa azap, onları bürüyeceği gün...”²⁴⁹ (Ankebût: 29/55) âyetinde zamirin âmilinden ayrılarak fâiline bitişmesinde teazzür vardır. Bu sebeple mef'ûl olan zamirin fâiline takdîm edilerek fiiline bitişmesi zorunludur.²⁵⁰ Burada sözdizim [فعل+مفعول(ضمير متصل)+فاعل] şeklinde gelmiştir. Bu sözdizimde mef'ûlün zorunlu olarak takdîm edilmesi nedeniyle cümlede artı bir anlam oluşmamıştır.

3-Fâile Bitişen Zamirin Mef'ûle Dönmesi:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Vâcip	أَكْرَمَ سَعِيدًا عَلَامَةً	[فعل+مفعول+فاعل+(ضمير)]	Fâilden Zamir Döner

Arap dilinde zamir, lafzen kendinden önceki kelimeye döner. Bu genel kurala uyması için mef'ûl fâile takdîm edilmiştir. Fâilde mef'ûle dönen bir zamirin olması, aynı zamanda fâilin tehîrini de gerektirmiştir. Normalde, mef'ûlün fâilden önce gelmesi kıyasa yani asıl sözdizim kuralına aykırı bir durumdur. Fakat bu istisnâî durum, sözdizimsel kuralın aşılmasını ve mef'ûlün fâiline takdîmini gerektirmiştir.²⁵¹

²⁴⁶ el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûs*, 3: 11.

²⁴⁷ Ankebût: 29/55

²⁴⁸ el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûs*, 1: 62.

²⁴⁹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 402.

²⁵⁰ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 418.

²⁵¹ 'Îmâdüddin İsmail b. Ali b Mahmud b. Muhammed Ebu'l-Fidâ, *el-Kunnâş fi Fenneyi'n-Nahvi ve's-Sarf*, thk. Riyâd b. Hasen el-Havvâm (Beirut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2000), 1: 135.

Örneğin, أَكْرَمَ سَعِيداً غُلَامُهُ/Kölesi, Said'e ikram etti cümlesinde fâilden mef'ûle dönen o/ø zamiri olması nedeniyle mef'ûlün fâiline takdîmi vâcip olmuştur.²⁵² Yine, ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ “Şunu da hatırda tutun ki, bir vakit İbrahim’i Rabbi bir takım kelimât ile imtihan etti. O onları itmam edince...”²⁵³ (Bakara: 2/124) âyetinde fâildeki o zamiri de mef'ûl olan İbrahim kelimesine dönmektedir. Buna göre ait zamirinden dolayı mef'ûlün fâiline takdîmi rütbe kuralı açısından yine zorunludur. Çünkü fâilinde, mef'ûle dönen bir zamir olması durumunda mef'ûlün sonra gelmesi, “zaminin sonra gelen bir kelimeye gitmesinin câiz olmaması”²⁵⁴ kuralı nedeniyle uygun değildir. Bu nedenle mef'ûl, vücûben fâiline takdîm edilmiştir.

Aynı açıklamalar ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ﴾ (Gâfir: 40/52) âyeti için de geçerlidir. Her iki örnekte de sözdizim [فعل+مفعول+فاعل+(ضمير)] şeklinde, devrik cümle kalıbıyla gelmiştir.

Bu sözdizimde mef'ûlün takdîmi cümleye tevakku anlamı katar. Çünkü cümlenin anlamsal odağında mukaddem mef'ûl bulunmaktadır. Bu hususa, ﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ âyeti örneğinde üçüncü bölümde değinilmiştir.

2.1.1.2. Fiil ve Fâiline Birlikte Takdîminin Vâcip Olduğu Yerler

Gramatik nedenlerden ötürü mef'ûl, aynı yerde, hem âmili olan fiile hem de fâile zorunlu olarak takdîm edilir. Eğer açık isim olarak değil soru ya da şart ismi/edatı olarak geldi ise mef'ûlün bu durumdaki takdîminde semantik gayeler aramak doğru olmayabilir.

Nahivciler mef'ûlün fiil ve fâile vücûben birlikte takdîm etmesiyle ilgili pekçok örnek zikretmişlerse de bu türden zorunlu olan takdîm beş kısma ayrılır.

Bunlar:

- 1) Mef'ûlü bihin munfasıl zamir إِيَّاهُ olarak gelmesi,
- 2) مَا ، مَنْ ، أَمَّا ، مَهْمَا gibi sadâret hakkına sahip şart isimlerinden olması,
- 3) مَا ، أَيَّ ، أَيَّانَ ، مَادَا ، مَنْ ، كَمْ ، أَيَّ ، أَيَّانَ ، مَادَا gibi sadâret hakkına sahip istifhâm isimlerinden olması,²⁵⁵
- 4) Mef'ûl olarak geldiği cümlelerde كَمْ haberiye isminin âmiline takdîmi.
- 5) Şart harfi olan أَمَّا'dan sonra ve cevabından önce gelen mef'ûlün takdîmi.

²⁵² el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, 3: 9. Mef'ûlün vücûben takdîmine farklı örnekler de verilebilir. Örneğin, سَكَنَ الْدَارَ مَالِكًا/Sahibi, eve yerleşti cümlesinde, fâil olan مَالِكٌ kelimesinden mef'ûlü olan الدَّارَ kelimesine zamir (ها) döndürüldüğü için mef'ûlün fâiline takdîmi zorunlu olmuştur. Yusuf es-Saydâvî, *el-Kifâf* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 318. Aynı durum رَايَضُهَا رَكِبَ الْفَرَسَ/Binicisi ata bindi örneğinde de söz konusudur. Ebu'l-Fidâ, *el-Kunnâş*, 1: 135.

²⁵³ Yazır, *Hak Dîni*, 1: 488.

²⁵⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûs*, 3: 9.

²⁵⁵ el-'Urcâ, *Mute'allakât*, 22.

6) *فَاءٌ* harfine bitişen, şartın cevabı olarak tevîl edilen emir fiilin mef'ûlünün takdîmi zorunludur.²⁵⁶

7) Soru ismi *أَيٌّ/hangi*, mu'rab mansûb bir kelime olarak mef'ûl olur ve âmiline zorunlu olarak takdîm edilir.

8) İki mef'ûllü fiil cümlelerinde mef'ûlün takdîminin zorunlu olduğu bazı sözdizimleri vardır. Mef'ûlün âmiline takdîm edildiği tablo paylaşılarak takdîmin zorunlu olduğu bu durumlar açıklanacaktır:

Mef'ûlün Hem Fiiline Hem de Fâiline Takdîminin Vâcip Olduğu Yerler				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾	[مفعول(ضمير منفصل)+فعل+فاعل]	Munfasıl Zamir (...إِيَّا...)
2.	Vâcip	مَنْ تَكْرَمَ أَكْرَمَهُ	[مفعول(اسم شرط)+فعل شرط+جواب]	Şart İsmi Olması-(من-ما) (أي-مهما)
3.	Vâcip	مَا فَعَلْتَ؟	[مفعول(اسم استفهام)+فعل+فاعل]	Soru İsmi Olması-(من-ما) (ماذا-أَيَّانَ-أَيَّ-كم)
4.	Vâcip	كَمْ كِتَابٍ مَلَكَتْ!	[مفعول(كم)+فعل+فاعل]	كَمْ Haberiye
5.	Vâcip	﴿فَأَمَّا اللَّيْتِيمُ فَلَا تَقْهَرْ﴾ (Duhâ: 93/9)	[أَمَّا+مفعول+فا+فعل+فاعل]	أَمَّا'dan Sonra Gelmesi
6.	Vâcip	﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ (Müddessir: 74/3)	[أَمَّا+مفعول+فا+فعل+فاعل]	فاء Harfinin Emir Fiiline Bitişmesi
7.	Vâcip	أَيُّ رَجُلٍ رَأَيْتَ	[أَيٌّ+فعل]	أَيُّ Soru İsmi
8.	Vâcip	مَا أُعْطِيتُ دِرْهَمًا إِلَّا زَيْدًا الذَّرْهَمَ أُعْطِيتُهُ سَعِيدًا أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا	[مَا(نافية)+فعل+مفعول ثانٍ+إلا(حصر)+مفعول أول] [مفعول ثانٍ + فعل+(ضمير) + مفعول أول] [فعل + مفعول ثانٍ + مفعول أول+(ضمير)]	İki Mef'ûllü Fiil Cümlesinde

Takdîmin vâcip olduğu bu yerleri sırasıyla açıklayabiliriz:

1. Mansûb Munfasıl Zamir Olması:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾	[مفعول(ضمير منفصل)+فعل]	Munfasıl Zamir (...إِيَّا...)

²⁵⁶ el-Ezherî, *Şerhu 't-Tasrih*, 1: 415.

Âyette **إِيَّاكَ** lafzıyla gelen mansûb munfasıl zamirler, âmilleri olan **نَعْبُدُ** ve **نَسْتَعِينُ** fiillerine takdîm edilmiştir. Buna göre sözdizim [مفعول(ضمير منفصل)+فعل] tertibinde getirilmiştir. Burada munfasıl zamirlerin fiilden önce mukaddem mef'ûl olarak gelmesi zorunludur.²⁵⁷ Munfasıl zamirler ayrı olarak değil de fiilden sonra getirilseydi fiile bitişmesi yine zorunlu olurdu. Bu durumda cümle **نَعْبُدُكَ/sana ibadet ederiz** şeklinde olurdu. Fakat burada kast edilen bitişik olması değil, fiilden ayrı gelmesidir.²⁵⁸ Dolayısıyla zamir ayrı geldiğinde mef'ûlün mansûb munfasıl zamir olarak âmiline takdîmi vâciptir. Zorunlu olarak takdîm edildiği bu durumda mukaddem mef'ûl, cümleye *tahsîs/hasr* anlamı katmaktadır.²⁵⁹ Eğer mef'ûl, nizâmî olarak fiilden sonra gelseydi, hem bu anlamlar açığa çıkmayacak hem de zamirin fiile bitişmesi zorunlu olacaktır.

2. Sadârat Hakkına Sahip Şart İsmi Olması:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Vâcip	مَنْ تَكْرَمُ أَكْرَمُهُ	[مفعول(اسم شرط)+فعل شرط+جواب]	Şart İsmi Olması

Eğer mef'ûlü bih, sadâret hakkına sahip şart isimlerinden biriyse bu durumda hem fiiline hem de fâiline zorunlu olarak takdîm edilir.²⁶⁰ Cümlede mef'ûl olarak i'râb edilen şart isimleri, **مَنْ مَأَى-مَهْمَا** gibi isimlerdir. Örneğin, **مَنْ تَكْرَمُ أَكْرَمُهُ/Kime ikram edersen ben de ona ikram ederim** cümlesinde **مَنْ/kime** kelimesi, şart fiiline (**تَكْرَمُ**) ve fâiline (**أَنْتَ**) zorunlu olarak takdîm edilmiş bir şart ismidir.²⁶¹ İ'râb bakımından ise **مَنْ/kime** kelimesi kendisinden sonra gelen fiilin, mahallen mansûb mef'ûlüdür. Aynı i'râb durumu, **أَيُّهُمْ تَضْرِبُ أَضْرِبُهُ/Hangisine vurursan ben de ona vururum!** cümlesindeki şart ismi ve muzâf olarak gelmiş **أَيُّ** kelimesinde de vardır.²⁶² Her iki örnekte de sözdizim, [مفعول(اسم شرط)+فعل شرط+جواب] şeklinde gelmiştir. Bu sözdizim ve i'râb açıklamaları diğer şart isimleri için de geçerlidir.

Mef'ûlün, hem fiiline hem de fâiline zorunlu olarak takdîm edildiği durumlardan biri de şart ismine muzâf olarak gelmesidir. Örneğin, **هَدَى مَنْ تَتَّبِعُ يَتَّبِعْكَ بَنُوكَ /Sen kimin hidayetine tabi olursan çocukların da seni takip eder** cümlesinde **هَدَى** kelimesi şart ismi olan **مَنْ/kime** kelimesine muzâf olarak gelmiş mukaddem mef'ûldür.²⁶³ Burada da mef'ûl, söz sahibinin kastı ve şart cümlesinin gramatik olarak gerektirdiği sözdizim sırası nedeniyle zorunlu olarak

²⁵⁷ Muhammed 'Îd, *en-Nahvu 'l-Musaffâ* (Kahire: Mektebetu's-Şebâb, t.y.), 409.

²⁵⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu 'l-Mufassal*, 1: 43; 'Îd, *en-Nahvu 'l-Musaffâ*, 409..

²⁵⁹ Zahir Şevket el-Beyâtî, *Edevâtu 'l-İ'râb* (Beyrut: el-Muessesetu 'l-Câmi'iyye, 1425/2005), 57.

²⁶⁰ el-Afgânî, *el-Mûcezz*, 266.

²⁶¹ es-Suyûtî, *Hem 'u 'l-Hevâmi*, 2: 8.

²⁶² es-Suyûtî, *Hem 'u 'l-Hevâmi*, 2: 8.

²⁶³ el-Meydânî, *el-Belâgatü 'l-'Arabîyye*, 1: 114.

cümleye takdîm edilmiştir. Yukarıdaki durumlarda izâfet terkîbinin telif zarûreti nedeniyle takdîmin cümleye artı sözdizimsel anlam katmadığı düşünülmektedir.

3. Sadârat Hakkına Sahip Soru İsmi Olması:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Vâcip	مَا فَعَلْتَ؟	[مفعول(اسم استفهام)+فعل+فاعل]	Soru İsmi Olması(؟-أي-كم؟)

Şart isimleri gibi soru isimleri de sözdizimde sadâret hakkına sahip oldukları için cümlede takdîm edilirler. Soru isimlerinden cümlede mef'ûl olarak i'râb edilenler; مَنْ – مَا – كَمْ gibi kelimelerdir. Eğer bu soru ismi i'râb bakımından mef'ûlse, mef'ûl, fiiline ve fâile takdîm edilmiş olur. Örneğin, مَا فَعَلْتَ؟/Ne yaptın? ve كَمْ كِتَابًا اشْتَرَيْتَ؟/Kaç kitap aldın? gibi soru cümlelerinde²⁶⁴ مَا ve مَنْ soru isimleri sadâret hakkına sahip oldukları için sözdizimdeki i'râbları, mahallen mansûb mukaddem mef'ûl olarak yapılır. Soru isimlerinde sözdizim genellikle [مفعول(اسم استفهام)+فعل] şeklinde gelir. Bu tip soru cümlelerinde soru isminin mef'ûl olması durumunda onların takdîmi zorunludur.

Ayrıca mef'ûl, soru ismine muzâf olduğunda âmili ve fâiline birlikte takdîmi vâciptir. Örnek: مَفْعُول+اسم [مفعول(اسم استفهام)+فعل+فاعل] şeklinde gelmiştir. Bu sözdizimlerde gramatik nedenlerden ötürü mef'ûlün başta gelmesi cümleye ek sözdizimsel anlam katmaz; çünkü muzâf olarak kast edilen كِتَاب کِتَاب kelimesi bu dizimden başka terkîbe sokulamaz ve başka şekilde muzâf ileyh olan şartın muzâfi olarak gelemez.

4. Haberiye Olan كَمْ'in Âmiline Takdîmi:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
4.	Vâcip	كَمْ كِتَابٍ مَلَكَتُ!	[مفعول(كم)+فعل+فاعل]	كَمْ Haberiye

Mef'ûl, nice/kaç? anlamındaki كَمْ haberiye olan isimlerdense âmiline ve fâiline takdîmi zorunludur.²⁶⁶ Örnek: كَمْ كِتَابٍ مَلَكَتُ!/Nice kitaba sahip oldum! ; وَكَأَيُّنْ مِنْ قَصِيدَةٍ شَعَرَ كَتَبْتُ!/Nice şiir kasidelerini yazdım!²⁶⁷

Bu örneklerde كَمْ ve كَأَيُّنْ kelimeleri fiil ve fâili kendisinden sonra gelen mebnî bir isimdir. İ'râbı mahallen mansûb mukaddem mef'ûldür. Zorunlu olarak âmiline takdîm edilmiştir. Her iki örnekte de sözdizim, [مفعول(خبرية)+فعل+فاعل] şeklinde gelmiştir. Bu zorunlu takdîmlerin anlama katkısı olmadığı görülmüştür.

5. Şart ve Tafsîl Harfi Olan أَمَّا'dan Sonra Gelmesi

²⁶⁴ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114.

²⁶⁵ Kılınçkaya, *Nahiv ve Belâgat Açısından Takdim-Tehir*, 49.

²⁶⁶ el-Afgânî, *el-Mûcez*, 266.

²⁶⁷ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
5.	Vâcip	﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ﴾	[أما+مفعول+فا+فعل+فاعل]	أما'dan Sonra Gelmesi

Mef'ûl, şart harfi olan, tafsîl ifade eden أما'dan sonra ve başına فاء harfi bitişen âmilinden (fiil) önce mezkûr olarak geliyorsa, bu durumda âmiline takdîmi zorunludur. Tıpkı şart cümlesinde olduğu gibi, şart harfi olan أما'dan sonra onun cevabı olarak gelen فاء harfi, ceza/bildirim cümlesinin başına gelmek zorundadır,²⁶⁸ çünkü her zaman أما dan sonra gelen فاء, cevabı gerektirir ki bu da bir hükmü bildirir.

Ayrıca أما harfi ile cevabın başına gelen فاء harfi arasında da bir fâsıla olmak zorundadır. Bu da ancak isim olur. Fâsıla olarak mukaddem mef'ûl de gelebilir. Fakat أما! اليوم فافعل ما بدا لك! /Fakat bugün artık doğru bildiğini yap! cümlesindeki gibi, ikisi arasında mef'ûl dışında bir öge (zarf) olursa bu durumda mef'ûlün takdîmi zorunlu olmaz.²⁶⁹ Ancak, ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ﴾ “O halde yetime gelince: (Ona sakın) kahretme!”²⁷⁰ (Duhâ: 93/9) âyetinde fetha üzere mansûb mef'ûl olan الْيَتِيمَ kelimesi zorunlu olarak âmiline takdîm edilmiştir.

Âyette sözdizim, [أما(شرطية)+مفعول+فا+فعل+فاعل] şeklinde devrik olarak gelmiştir. Örnekte, şartla cevabını ayıran öge, âmiline takdîm edilmiş mef'ûldür. Yani mef'ûlün burada takdîm edilmesi أما'dan hemen sonra فاء harfinin gelmesinden sakınmak yani bir nahiv kuralını ihlal etmemek içindir.²⁷¹ Dolayısıyla burada şart-cevap üslûbundaki gramatik nedenlerden ötürü mef'ûlün takdîmi zorunludur. Diğer bir deyişle mef'ûlün hakkı tehîr olmasına rağmen, zikredildiği bu sözdizimde âmiline takdîmi zorunluluk arz etmektedir.²⁷²

Burada mef'ûlün takdîminin zorunlu olması, belirli bir sözdizimsel anlamı gerektirmediği anlamına gelmemektedir. Aksine burada tahsîs anlamı sözkonusudur. İlgili âyetleri ele alırken bu anlamsal yoruma değinilmiştir.

6. Harfinin Şartın Cevabı Olan Emir Fiiline Bitişmesi Durumunda

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
6.	Vâcip	﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ ²⁷³	[مفعول+فا+فعل+فاعل]	فاء Harfinin Emir Fiile Bitişmesi

Eğer şart cümlesinde cevabın başına gelen فاء harfinden sonra emir fiil gelirse, bu durumda fiilin sarîh isim şeklinde aldığı mef'ûl zorunlu olarak âmiline takdîm edilir.

²⁶⁸ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114; el-Beyâtî, *Edevâtu'l-İ'râb*, 31.

²⁶⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 13.

²⁷⁰ Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 3: 1192.

²⁷¹ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 418.

²⁷² el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 418.

²⁷³ Müddessir: 74/3

Örneğin (وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ) “*Rabbini yücelt*”²⁷⁴ (Müddessir: 74/3) âyetinde mef’ûlün âmilinden sonra ve أَمَّا وَرَبَّكَ şeklinde gelmesi câiz değildir.²⁷⁵ Çünkü sözdizimin takdir edilen açılımı أَمَّا وَرَبَّكَ şeklindedir. Burada فاء harfinin mukadder şartiyye edatı أَمَّا’dan hemen sonra gelmesinden sakınmak için mef’ûl vâcip olarak takdîm edilmiştir. Mef’ûl, cümlede bu iki edatı birbirinden ayıran bir fâsıladır.²⁷⁶ Âyette sözdizim [أَمَّا(مقدرة)+مفعول+فا+فعل+فاعل] şeklinde getirilmiştir. Âyette mef’ûlün takdîminden dolayı tahsîs anlamı söz konusudur.

7. أيّ Soru İsmi'nin Âmiline Takdîmi

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
7.	Vâcip	أَيّ رَجُلٍ رَأَيْتَ	[أيّ+فعل]	أيّ Soru İsmi

Soru isimlerinden أيّ/hangi, mu‘rabtır. Genellikle muzâf olarak kullanılır. Örneğin أيّ رَجُلٍ رَأَيْتَ/Hangi adamı gördün?²⁷⁷ Bu cümlede sözdizim [أيّ(مفعول) + فعل] şeklindedir. أيّ sadâret hakkına sahip olduğu için sözdizimde أيّ رَجُلٍ رَأَيْتَ/Gördün, hangi adamı? şeklinde getirilemez. Bu sebeple cümle başında getirilmesi zorunludur. İbn Usfûr’un (ö. 669/1270) ise mu‘rab bir kelime olduğu için bu soru isminin tehîrine cevaz verdiği söylenir.²⁷⁸ أيّ mu‘rab bir kelime olduğu için cümlenin anlamsal yorumunu değiştirir. Bu bağlamda cümleye tahsîs anlamı katar. Bu soru isminin mu‘rab olması nedeniyle cümleye kattığı anlamsal yorumlara ileride değinilmiştir.

8. İki Mef’ûllü Fiil Cümlesinde Takdîm

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
8.	Vâcip	مَا أُعْطِيْتُ دِرْهَمًا إِلَّا زَيْدًا الذِّرْهَمَ أُعْطِيْتُهُ سَعِيدًا أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا	[ما(نافية)+فعل+مفعول ثان+إلا(حصر)+مفعول أول] [مفعول ثان + فعل+(ضمير) + مفعول أول] [فعل + مفعول ثان+مفعول أول+(ضمير)]	İki Mef’ûllü Cümlede

İki mef’ûllü fiil cümlelerinde standart sözdizim [فعل + فاعل + مفعول أول + مفعول ثان] şeklindedir. Gramatik ya da semantik gerekçelerden ötürü bu mef’ûllerden biri diğerine ya da âmiline zorunlu olarak takdîm edilmektedir. Fakat anlamın karışma ihtimali olması durumunda (iltibas), ikinci mef’ûlün tehîrli gelip birincinin muttasıl zamir olarak fiiline bitiştigi durumlarda standart sözdizime riayet edilir. Bu durumda takdîmden bahsedilmez.

²⁷⁴ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 574.

²⁷⁵ Burhâneddin İbrahim b. Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu’s-Sâlik ilâ Halli Elfiyeti İbn Malik*, thk. Muhammed b. İvâd b. Muhammed es-Sühelî (Riyad: Dâru Edvâu’s-Selef, 1373/1954), 1: 312.

²⁷⁶ el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1: 418.

²⁷⁷ M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: İFAV Yay., 1998), 71.

²⁷⁸ el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1: 710; er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, 415.

Cümlede anlam karışıklığı ihtimalinden emin olunmadığı durumlarda zaten standart sözdizimde hakkı takdîm olan birinci mef'ûl öne alınır. Hakkı tehîr olan ikinci mef'ûl de sona bırakılır.²⁷⁹ Örneğin, *أَعْطَيْتُ زَيْدًا عَمْرًا/Zeyd'e Amr'ı verdim* cümlesinde alan Zeyd, verilen ise Amr'dır. Cümlenin kast edilen anlamı bu olduğu, her iki mef'ûlün de alan ve verilen olma ihtimali (iltibas) sözkonusu olduğu için, burada, ikinci mef'ûl birinci mef'ûle takdîm edilmez. Eğer konuşan tarafından Zeyd'e Amr'ın verildiği kast edilerek cümle *أَعْطَيْتُ عَمْرًا* şeklinde takdîmli gelseydi anlamın karışması sözkonusu olacaktı. Muhataplar, lafzî ya da mane'vî bir karine olmadığı için hangi mef'ûlün kast edildiğini bilemeyecekti. Bu karışıklığa mahal vermemek için cümlenin standart sözdizimde telif edilmesi zorunludur.²⁸⁰ Dolayısıyla bu cümlenin sözdiziminin zorunlu olarak [فعل + فاعل + مفعول أول + مفعول ثان] tertibinde getirildiği tasavvur edilir. Fakat bu zorunluluk, gramatik değil sözün muktezâ-i hâle uyumu gerekliliğinden kaynaklanır; yani bu dizim, yerindelik fikrinden neşet eden semantik bir zorunluluk üzere getirilmiştir.²⁸¹

İltibasın olmaması durumunda ikinci mef'ûlün birincisine takdîmi, hatta nâibi fâil olması dahi câizdir. Şöyle ki; *أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا/Zeyd'e dirhem verdim* [فعل + فاعل + مفعول أول + مفعول ثان] cümlesi ister, *أَعْطَيْتُ دِرْهَمًا زَيْدًا/Dirhemi Zeyd'e verdim* [فعل + فاعل + مفعول ثان + مفعول أول] şeklinde getirilsin; isterse de meçhul bir siga ile *أَعْطِيَ دِرْهَمٌ زَيْدًا/Zeyd'e dirhem verildi* [فعل + مفعول أول + نائب فاعل + مجهول] şeklinde olsun²⁸² her durumda Zeyd'e dirhem verildiği anlamı açıkça anlaşılır. Bu devrik sözdizimlerde iltibas ve vehim ihtimali izale olur.

İki mef'ûllü fiil cümlelerinde takdîmin zorunlu olduğu durumların açıklaması aşağıdaki gibidir:

1. Hasr üslûbunun olduğu fiil cümlesinde takdîm:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	مَا أَعْطَيْتُ دِرْهَمًا إِلَّا زَيْدًا	[ما(نافية)+فعل + مفعول ثان +إلا(حصر) + مفعول أول]	Hasr: Devrik Dizim

Verme anlamı ifade eden fiiller iki mef'ûl alır. Bu cümlelerde standart sözdizim, birine (birinci mef'ûl) bir şeyi (ikinci mef'ûl) vermek şeklinde gelir. Bu dizim hasr üslûbunda da geçerlidir. Eğer ikinci mef'ûl birinciye takdîm edilmek istenirse bu değişiklik semantik gerekçelerle yapılmıştır. Örnek: *مَا أَعْطَيْتُ زَيْدًا إِلَّا دِرْهَمًا/Zeyd'e ancak bir dirhem verdim*. Bu

²⁷⁹ el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûs*, 3: 62.

²⁸⁰ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2: 155; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi'*, 1: 548; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 432; el-'Urcâ, *Mute'allakât*, 28.

²⁸¹ el-Curcânî, *Kitâbu'l-Muktesid*, 1: 25; Kınar, "Abdulkâhir el-Curcânî'nin Nazm Teorisi", 67.

²⁸² İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2: 129; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 432.

cümlede Zeyd'e verilenin sadece bir dirhem olduğu vurgulanmak istenmiştir. **إِلَّا** ile hasredilecek (mahsûr aleyh) kelimenin üslûb edatından sonra gelmesi gerektiği için, kast edilen anlamın gereğine uygun olarak, ikinci mef'ûlün birinci mef'ûle takdîmi câiz değildir.²⁸³ Kast edilen bu anlama göre sözdizim [+ مفعول أول +إلَّا(حصر) +] ما(نافية)+فعل + فاعل + مفعول ثانٍ şeklinde getirilmiştir.

İkinci mef'ûl birinci mef'ûle takdîm edildiğinde ise cümlenin anlamı değişecek ve **مَا** **أَعْطَيْتُ دِرْهَمًا إِلَّا زَيْدًا** / *Dirhemi ancak Zeyd'e verdim* şeklini alarak dirhem değil kendisine verilen Zeyd vurgulanacaktır.²⁸⁴ Bu durumda ilk cümle ile kast edilen anlamın zıddı bir anlam ortaya çıkacaktır. Bu sözdizimde **دِرْهَمًا** kelimesinin birinci mef'ûl olan **زَيْدًا** kelimesine takdîmi vâcip olmuştur. İki durumda da takdîm semantik bir gerekçeye dayalı olarak yapılmıştır. Çünkü konuşan, hangi mef'ûlü tahsîs etmek istiyorsa hasr üslûbu gereği onu sona alacaktır. Takdîm ve tehîr edilen ögeye göre cümlenin anlamsal yorumları değişmektedir. İkinci mef'ûlün birinciye takdîminin zorunlu olması, gramatik açıdan **مَا-إِلَّا** hasr üslûbunda tahsîs edilmek istenen ögenin tehîr edilmesiyle gerekçelendirilir. Bu gramatik bir açıklamadır. Fakat vurgulanmak istenen lafzın hangisi olacağı tamamen konuşanın kastına bağlıdır.

Nitekim es-Sekkâkî bu konuda şu örnekleri verir:

“Bir mef'ûlü diğer bir mef'ûlün üzerine tahsîs etmek istediğinde, mesela Zeyd'e ancak bir cübbe giydirdiğini kast ettiğinde **مَا كَسَوْتُ زَيْدًا إِلَّا جُبَّةً** / *Zeyd'e ancak bir cübbe giydirdim* dersin. Cübbeyi Zeyd'e kasretmek istediğinde ise **مَا كَسَوْتُ جُبَّةً إِلَّا زَيْدًا** / *Cübbeyi sadece Zeyd'e giydirdim* dersin.”²⁸⁵

Sekkâkî'nin verdiği bu örnekler esas alındığında, cümlede, ikinci mef'ûlün birinci mef'ûle takdîmiyle cümlenin anlamsal yorumunun değişmekte olduğu görülür. Kast ve kasr edilen öge olan mef'ûlün **إِلَّا** edatından sonra gelme zorunluluğu söz konusudur. Bu cümlede iki mef'ûl arasında takdîm yapılmakta ve kast edilen anlama göre gerçekleşen sözdizimdeki değişiklik cümlenin anlamında da esaslı bir değişikliğe neden olmaktadır.

2. Fiilden ikinci mef'ûle bir zamirin dönmesi durumunda:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Vâcip	الدِّرْهَمَ أَعْطَيْتُهُ سَعِيدًا	[مفعول ثانٍ + فعل + (ضمير) + مفعول أول]	Fiilden Zamir Dönmesi

²⁸³ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, 118; Cemâleddin 'Abdullah el-Ensârî İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed el-Bukâ'î (Dâru'l-Fikr, t.y.), 2: 163.

²⁸⁴ es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi*, 2: 15.

²⁸⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 297-298.

Eğer fiilden, ikinci mef'ûle bir zamir dönerse, bu durumda ikinci mef'ûlün hem fiiline hem de birinci mef'ûle takdîmi zorunlu olur. Örneğin, *الذَّهَمَ أَعْطَيْتُهُ سَعِيداً* / *Sadece dirhemi verdim Said'e* cümlesinde *أَعْطَيْتُهُ* fiilinden ikinci mef'ûl olan *الذَّهَمَ* kelimesine bir zamir dönmüş, bu sebeple ikinci mef'ûl hem âmiline hem de birinci mef'ûle (*سَعِيداً*) zorunlu olarak takdîm edilmiştir.²⁸⁶ Cümlenin sözdizimi, [مفعول ثانٍ + فعل + (ضمير) + مفعول أول] şeklinde gelmiştir. Sözdizime göre konuşan, hem, dirhemi başa almış, onu marife kullanmıştır; hem de ona fiilden bir zamir göndererek önemini zikretmiştir. Dolayısıyla anlamsal yorum dirhem kelimesi üzerinde toplanmıştır. Buna göre muhataplar, dirhem verilmiş Sait'le öncelikli olarak ilgilenmemektedir. Ayrıca Sait'e verilen şeyin de tam olarak ne olduğunun bilinmediği düşünülür. Konuşan, Sait'e verdiği şeyin özellikle/sadece dirhem olduğunu belirtmek istemiştir. Böylece zan ve bilinmezlik durumları izale olmuş olur. İkinci mef'ûl zorunlu olarak takdîm edilse de devrik sözdizimde takdîm olgusu bize doğrudan tahsîs anlamını vermektedir.

3. Birinci mef'ûlden ikincisine bir zamirin dönmesi durumunda

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Vâcip	أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا	[فعل + مفعول ثانٍ + مفعول أول + (ضمير)]	Mef'ûlden Zamir Dönmesi

Eğer birinci mef'ûlden ikincisini kapsayan bir zamir dönerse, bu durumda ikincisinin takdîmi, birincisinin de tehîri zorunludur. Örneğin *أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا* / *Yayı ustasına ver!* (*İşi ehline ver!*) cümlesinde sözdizim zorunlu olarak [فاعل + مفعول ثانٍ + مفعول أول + (ضمير)] şeklinde gelmiştir. Burada birinci mef'ûlü bih olan *بَارِي* kelimesinden ikinciye (*الْقَوْسَ*) zamir (*ها*) dönmüştür.²⁸⁷ Cümlede takdîm gramatik olarak zorunludur.

2.1.2. Mef'ûlün Cevâzen Öne Geçmesi

Mef'ûlün fiiline, fâiline ya da her ikisine de takdîm edilmesinin vâcip olmadığı durumlarda câiz olduğunu söylemek mümkündür. Yani, mef'ûlün takdîmine izin verilen durumlar, onun yukarıda bahsedilen gramatik, sözdizimsel nedenlerle zorunlu olarak öne alınmasını gerektirmediği hallerdir.²⁸⁸ Bu hallerde mef'ûl, sözdizimdeki rütbesi bakımından yer değiştirme esnekliğine sahiptir ve söz sahibi onu, kast ettiği anlama göre takdîmli ya da

²⁸⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 62.

²⁸⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 62.

²⁸⁸ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi'*, 2: 9; el-Hâzimî, *Fethu Rabbi'l-Beriyye*, 320.

tehîrli bir şekilde zikredebilir. Mef'ûlün takdîminin câiz oluşuyla ilgili genel hüküm bu şekildedir.²⁸⁹

Buna göre mef'ûlün cevâzen takdîm edildiği yerlerde takdîm gerekçesi anlamsal bir zemine dayanmaktadır. Şöyle ki; eğer söz sahibi, bu uygun durumlarda mef'ûlü fiiline ya da fâiline takdîm ediyorsa, sözdizimden, mef'ûlün ilgi odağı olduğu, bu takdîmle ek anlamsal gayelerin kast edildiği sonucu çıkar. Diğer taraftan, mef'ûlün takdîminin câiz olması için karine eksikliğinden kaynaklanan ve bir tür anlam karışıklığına da neden olan nahiv kurallarına aykırılığın olmaması gerekir. Çünkü teorik kısımda da belirtildiği gibi, sözdizimdeki bütün yer değişiklikleri nahiv kurallarına uygun olmak zorundadır. Bunun standart ya da devrik cümlede olması fark etmez. Dolayısıyla mef'ûlü bihin cevâzen öne geçmesinin mümkün oluşu da nahiv kurallarına uygun oluşuna bağlıdır.²⁹⁰ Örneğin, ضربَ Zeydٌ/Zeyd Amr'a vurdu cümlesinde sözdizim asla uygun olarak getirilmiştir. Burada mef'ûlün ضربَ زَيْدٌ/Amr'a vurdu Zeyd şeklinde fâiline takdîm edilmesinin asgari uygunluk şartlarını, nahvin, fiil cümlesiyle ilgili kuralları belirlemede ve mef'ûl, ancak bu ölçütlere nispetle takdîm-tehîr edilebilmektedir.²⁹¹ Mef'ûlün takdîmi genellikle, mef'ûl, söz sahibi tarafından ilgi odağı olduğu; ona olan merakın, beklentinin giderilmek ya da fiile kasredilmek istendiği durumlarda gerçekleşir.²⁹²

Mef'ûlün Takdîminin Câiz Olduğu Yerler				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	أَنْفَذَ الْعَرِيقَ جُمُهورًا غَفِيرًا مِنَ الْمُؤَاطِنِينَ	[فعل+مفعول+فاعل طويل]	Fâilin Uzun Yazılması
2.	Câiz	أَكْرَمَتْ مُوسَى سَلْمَى	[فعل+مفعول+فاعل]	İltibastan Emin Olmak
3.	Câiz	(كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) ²⁹³	[مفعول+اسم فعل]	İsim Fiilin Mamülü

²⁸⁹ es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi*, 2: 8; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 415; es-Saydâvî, *el-Kifâf*, 320; Ebu'l-Fidâ, *el-Kunnâş*, 1: 136.

²⁹⁰ Sözdizim şekillerinin nahiv kurallarına uygun olması gerektiği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 106. Yine sözdizimdeki kelimelerin birbirine bağlanması da nahiv kurallarına uygun olmalıdır. Örneğin muzâf, muzâf ileyhten önce gelmeli sonra gelmemelidir. Nitekim, مَنزَسَةٌ ذَهَبَتْ إِلَى الْأَطْفَالِ demek sözdizim ve terkîp kuralı açısından doğru değildir. Aynı şekilde رُزْتُ رَجُلًا حَمْسِينَ demek de temyîz-mümeyyez terkibindeki rütbe kuralına aykırıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Aldyab, "Belâğatu Takdîmi Mute'allaki'l-Haber fi'l-Kur'ân", *EKEV Akademi Dergisi* 20/65 (2016): 41-56.

²⁹¹ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 1: 203; Abdullah b. Abdurrahman İbn 'Akîl, *Şerhu İbn-i 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn-i Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 2: 98; Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1:372.

²⁹² Ebû Muhammed Abdullah b. es-Seyyid el-Batlayevsî, *Resâil fi'l-Luğa*, thk. Velid Muhammed es-Sirâkîbî, 1. Bs (Riyad: Merkezi'l-Melik Faysal lil'Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1428/2007), 173.

²⁹³ Nisâ: 4/24

4.	Câiz	هَلْ زَيْدًا ضَرَبْتَ؟ أَزَيْدًا تَضْرِبُ	[أداة الاستفهام (أ- هَلْ) + مفعول + فعل]	İstifhâmdan Sonra Gelmesi
5.	Câiz	مَا زَيْدًا ضَرَبْتَ	[أداة النفي (ما) + مفعول + فعل]	Nefiyden Sonra Gelmesi
6.	Câiz	زَيْدًا إِنْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ	[مفعول + حرف شرط + فعل شرط + جوابه]	Şart Fiiline Taktîmi
7.	Muhtelif un fih	يُعْجِبُنِي عَمْرًا ضَرَبَ زَيْدٌ	[فعل + مفعول به + فاعل (مصدر)]	Mastar Olan Âmiline Taktîmi

Tabloda mukaddem mef'ûllerin tamamı sözdizimde yer değiştirme esnekliğine sahiptir. Bu sebeple mef'ûller, standart dizimde kendi yerlerinde de gelir. Mef'ûller taktîm edildiğinde ise cümleye ek anlamlar katar.

Burada cevâzen geliş şekillerine değinelim:

2.1.2.1. Fâilin Yazılışının Uzun Olması

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	أَنْقَذَ الْعَرَبِيُّ جُمْهُورًا غَيْرًا مِنَ الْمَوَاطِنِينَ	[فعل + مفعول + فاعل طويل]	Fâilin Uzun Yazılması

Fâilin yazılışı uzunsa ve söylenmesi dile ağırlık veriyorsa (sikal) bu durumda mef'ûl taktîm edilebilir. Örneğin: أَنْقَذَ الْعَرَبِيُّ جُمْهُورًا غَيْرًا مِنَ الْمَوَاطِنِينَ/Bir grup vatandaşı boğulan kişiyi kurtardı cümlesinde mef'ûl olan الْعَرَبِيُّ/boğulan kelimesi, sıfat ve câr-mecrûrla uzun bir şekilde yazılan جُمْهُورًا/topluluk fâiline taktîm edilmiştir. Sözdizim [فعل + مفعول + فاعل طويل] şeklinde gelmiştir. Bu taktîm gramatik olarak câizdir.²⁹⁴

Taktîmin nedeni, fâilin uzun bir şekilde yazılması, dolayısıyla mef'ûlü, uzun yazılan fâilden tamamen ayırma gayesidir. Burada mef'ûl, standart dizimdeki yerinde gelerek, أَنْقَذَ الْعَرَبِيُّ جُمْهُورًا غَيْرًا مِنَ الْمَوَاطِنِينَ şeklinde tehîr edilebilir; çünkü mef'ûlün bu sözdizimde yer değiştirme esnekliği vardır. Bu örnekte mef'ûlün gramatik olarak fâiline taktîminde herhangi bir engel söz konusu değildir.

İster sikalden isterse de fâilin uzun oluşundan kaynaklı olsun, mef'ûlün fâiline taktîm edildiği bu sözdizimde taktîm nedeniyle mutlaka bir anlamsal gaye aranır. Çünkü mef'ûlün taktîmi gramatik bir zorunluluktan kaynaklanmamaktadır.

²⁹⁴ Erişim: 6 Kasım 2019, <https://sites.google.com/site/mihfadha/i'râb/3/3-arabaljmlteanqdhghryqjmhwrghfyrnmalmwatnyn>

Buna göre mef'ûl, fâiline takdîm edildiğinde şöyle tasavvur edilir: Bu sözü duyanlar, bir kişinin boğulduğunu bilmekte ve kurtarılmasını beklemektedirler. İşitenler, kurtarıcının kim olduğuyla ilgilenmemektedirler. Onlar kesin olarak bildikleri kurtarma fiilinin malum olan boğulan kişide henüz gerçekleşip gerçekleşmediğini merak etmektedirler. Buna göre söz sahibi أَنْقَذَ الْعَرِيقَ جُمُحُورٌ غَفِيرٌ مِنَ الْمُوَاطِنِينَ dediğinde, onların mef'ûle dair bu beklentileri/merakları cevap bulmuş, kurtarma fiilinin özellikle boğulan kişide vuku bulduğu beyan edilmiştir. Bu sözdizimde mef'ûlün takdîmi cümleye tevakku anlamı katmıştır.

İbarenin tercümesi “Bir grup vatandaş nihayet boğulan kişiyi kurtardı” şeklinde yapıldığında sözdizimsel anlamı daha net ifade edecektir.

2.1.2.2. Anlam Karışıklığından (İltibas) Emin Olunması

	Hükümü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Câiz	أَكْرَمَتْ مُوسَى سَلْمَى مُوسَى أَكْرَمَتْ سَلْمَى	[فعل+مفعول+فاعل] [مفعول+فعل+فاعل]	İltibastan Emin Olmak

Fiil cümlesinde standart sözdizim [فعل+مفعول+فاعل] şeklindedir. Fâil ve mef'ûlün i'râb işaretlerini zâhiren göstermediği kimi durumlarda cümle öğelerinin yerini tespit etmek zorlaşır. Bu durumda lafzî veya manevî karine eksikliğinden dolayı standart sözdizime riayet etmek gerekir. Fâil ile mef'ûlün karışma ihtimalinden emin olunduğu halde ise mef'ûl öne geçebilir.²⁹⁵ Örneğindeki gibi eğer, fâil ve mukaddem mef'ûl müennes gelirse bu durumda *iltibas* olur. Böylece standart sözdizim ölçü kabul edilir, fiilden sonra gelenin zorunlu olarak fâil olduğu düşünülür. Buna göre sözdizim [فعل+فاعل+مفعول] tertibinde kabul edilir.

Lafzî ya da manevî karinenin bulunması durumunda mef'ûlün fâiline ya da fiiline takdîmi câizdir. Örneğin, أَكْرَمَتْ مُوسَى سَلْمَى/Selma Musa'ya *ikram etti* cümlesinde²⁹⁶ fiilin müennes gelmesi, fâilin de müennes olacağını gösteren lafzî bir karinedir. Bu sözdizimde tevassut etse de mef'ûlün müzekker olduğu bilinmektedir. Mef'ûlün hangisi olduğuna dair oluşan endişe ve karışıklık giderilmiştir.²⁹⁷ Bu durumda مُوسَى kelimesinin fâiline olduğu gibi âmiline takdîmi de câiz olur. Belâgatçiler *iltibas* olması durumunda anlamsal bir gaye araştırma yoluna gitmemişler, standart sözdizim tertibine riayet etmişlerdir. Fakat karine bulunması durumunda mef'ûlün takdîmini câiz görmüşler, burada semantik bir gaye de

²⁹⁵ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 2: 245.

²⁹⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 9.

²⁹⁷ el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114.

aramışlardır.²⁹⁸ Nitekim bu sözdizimde mef'ûl, fâiline takdîm edilmiş ve cümleye tevakku anlamı katmıştır.

2.1.2.3. İsim Fiilin Mamulünün Takdîmi

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Câiz	(كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) ²⁹⁹	[مفعول+اسم فعل]	İsim Fiilin Mamülü

Basralılara göre isim fiilin mamulünü âmiline takdîm etmek câiz değilken;³⁰⁰ Kûfelilere göre bu takdîm câizdir.³⁰¹ Buna göre sözdizim [مفعول+اسم فعل] şeklinde gelir. Örneğin, (كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) “(Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır.”³⁰² (Nisâ: 4/24) âyetinde كِتَابَ اللَّهِ/Allah’ın kitabı terkîbi, عَلَيْكُمْ şeklinde gelen isim fiilin mamülü/mef’ûlü olarak âmiline takdîm edilmiştir. Âyetteki ifade, standart sözdizime göre getirilseydi كِتَابَ اللَّهِ [اسم فعل+مفعول] şeklinde olurdu. Kûfelilerin ilgili görüşü dikkate alındığında, isim fiilin mamulünün, tıpkı sarîh isim olarak gelen mef’ûlü bihte olduğu gibi, sözdizimde yer değiştirme esnekliğine sahip olduğu görülmektedir. Buradan mef’ûlün isim fiile takdîminin câiz olduğu sonucu çıkarılmıştır. Örnekte, mef’ûlün takdîmiyle tahsîs anlamı açığa çıkmıştır. Âyetteki takdîmle ilgili semantik açıklamalar üçüncü bölümde yapılacaktır.

2.1.2.4. Mef’ûlün Soru Edatlarından Sonra Gelmesi

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
4.	Câiz	أَزِيدًا تَضْرِبُ؟ هَلْ زَيْدًا ضَرَبْتَ؟	[أداة الاستفهام(أ-هَلْ)+مفعول+فعل]	Soru edatından sonra gelmesi

Mef’ûlün, أَ-هَلْ gibi soru edatlarından sonra gelmesi durumunda, âmiline ve fâiline birlikte takdîm edilebilir. Sîbeveyhi, istifhâm edatlarından sonra gelen mef’ûlün âmiline takdîminin câiz olduğunu ifade eder. Ona göre fiilin açıktan ya da gizli getirilmesi, takdîmi ya da tehîri câizdir. Eğer fiil açıktan zikredilerek ve mef’ûl takdîm edilerek getirilirse bu gramatik açıdan câizdir.³⁰³

Örneğin, أَزِيدًا تَضْرِبُ؟/Zeyd’e mi vuruyorsun? ve هَلْ زَيْدًا ضَرَبْتَ؟/Zeyd’e mi vurdun? cümlelerinde sözdizim [أداة الاستفهام(هَلْ – أ)+مفعول+فعل] şeklindedir. İstifhâmın yöneldiği öge,

²⁹⁸ es-Sâmerrâi, *Me’âni’n-Nahv*, 2: 54.

²⁹⁹ Nisâ: 4/24

³⁰⁰ İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, 1: 184.

³⁰¹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, 4: 1986.

³⁰² D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 81.

³⁰³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 21.

hemen edattan sonra gelmesi nedeniyle, mef'ûldür. Bu anlamda konuşan, sorunun odak noktasını mef'ûle yöneltmiştir. Eğer vurguyu fiilin kendisine yöneltseydi, bu durumda cümleyi [أداة الاستفهام+فعل+مفعول] şeklinde kurardı. Dolayısıyla fiil cümlesinde mef'ûlün hemze أ ve هَلْ soru edatlarından sonra gelmesi câizdir. Bu devrik sözdizime göre mef'ûlün takdîmi, cümlelere tahsîs anlamı katmaktadır. Birinci bölümde açıklandığı için ilgili sözdizimsel anlamlara burada değinilmemiştir.

2.1.2.5. Mef'ûlün Nefiy Edatlarından Sonra Gelmesi

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
5.	Câiz	مَا زَيْدًا ضَرَبْتُ	[أداة النفي(ما)+مفعول+فعل]	Nefiyden Sonra Gelmesi

Fiil cümlesinde mef'ûlün nefiy edatı olan ما'dan hemen sonra gelmesi, bu şekilde fiiline takdîm edilmesi câizdir. Örneğin مَا زَيْدًا ضَرَبْتُ cümlesinde Zeyd kelimesi nefiy edatı olan ما'dan hemen sonra getirilerek âmiline takdîm edilmiştir. Sözdizim [أداة النفي(ما)+مفعول+فعل] tertibinde devrik olarak getirilmiştir. Eğer istenilse idi cümle, مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا şeklinde ve [أداة النفي(ما)+فعل+مفعول] standart sözdizimde getirilebilirdi. Zeyd'e /مَا زَيْدًا ضَرَبْتُ vurmadım cümlesinde mef'ûl, sözdizimdeki yeri dolayısıyla nefyin konusu olmuştur.

Bu örnekte mef'ûl takdîm edildiğinde cümlenin anlamsal yorumu da değişmiştir. Bu durumda fâil tarafından bir insana vurma fiilinin gerçekleştiği malumdur; fakat vurulan kişinin Zeyd olduğu zannedilmiştir. Bunun üzerine konuşan “Hiç ona vurmadım.” anlamında vurma eylemini Zeyd'den nefyetmiştir.³⁰⁴ Bu sözdizimden kasr-ı ifrâd veya kasr-ı kalb cihetiyle tahsîs anlamının kast edildiği anlaşılmaktadır.³⁰⁵

2.1.2.6. Mef'ûlünün Şart Fiiline Takdîmi

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
6.	Muhtelefun fih	زَيْدًا إِنْ تَضْرِبَ أَضْرِبُ	[مفعول + حرف شرط + فعل شرط + جوابه]	Şart Fiiline veya Cevabına Takdîmi

Kûfelilerden el-Kisâi'ye (ö. 189/805) göre şart fiilinin mamûlü konumunda olan mef'ûlün âmiline takdîmi câizdir. Örneğin زَيْدًا إِنْ تَضْرِبَ أَضْرِبُ/Zeyd'i döversen ben de döverim cümlesinde زَيْدًا mef'ûlü bihi, şart cümlesine takdîm etmiştir.³⁰⁶ Örnekte sözdizim [مفعول به + حرف شرط + فعل شرط + جوابه] şeklinde gelmiş mef'ûlü bih de fiil ve fâile birlikte takdîm edilmiştir. Bu takdîmle söz sahibi, öne aldığı mef'ûl üzerine dikkatleri çekmiş olur.

³⁰⁴ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 89.

³⁰⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 292.

³⁰⁶ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 2: 236.

Fakat Basralılar, bu takdîmi câiz görmemişlerdir; çünkü onlara göre şart edatı, istifhâm edatı gibi sadâret hakkına sahiptir. Bu yüzden mef'ûlü bihin, ne şart ne de ceza fiilinden önce gelmesi câiz değildir.³⁰⁷ Câiz görüldüğü sözdizimde mef'ûl cümleye tahsîs anlamı katar.

2.1.2.6. Mef'ûlü bihin Master Olan Âmiline Takdîmi

Mef'ûlü bihin Master Olarak Gelen Âmiline Takdîmi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
6.	Muhtelefun fih	يُعْجِبُنِي عَمْرًا ضَرْبُ زَيْدٍ	[فعل + مفعول به + فاعل (مصدر)]	Master Âmiline Takdîmi

Dilcilere göre masterlar ve ism-i fâiller de tıpkı fiillerde olduğu gibi mef'ûl alır ve onlarda amel ederler. Çünkü masterlar, vasfı (amel etme) açısından fiile benzerler.³⁰⁸ Bu durumda mef'ûlü bih, âmili olarak gelen bir master tarafından nasb edilebilir. Örneğin, أَرَدْتُ زَيْدًا/Zeyd'e vurmayı istedim cümlesinde زَيْدًا mef'ûlünü nasb eden öge, harf-i tarifli gelen الضَّرْبُ masterıdır.³⁰⁹

Dilcilerin çoğunluğuna göre mef'ûlün, tıpkı fâiline ya da fiiline olduğu gibi master olan âmiline takdîmi câiz değildir. Çünkü masterın amel ettiği mef'ûlü bih, âmiline sırasında bulunmalı, yani sözdizimde ona bağlı olduğu için hemen peşinden gelmelidir.³¹⁰ Dolayısıyla cumhûr, bunun câiz olmadığını söylemektedir. Fakat bu genel görüşün aksine, dilcilerden el-Ahfeş (ö. 215/830 [?]) ve İbnu's-Serrâc (ö. 316/929) mef'ûlü bihin masterına takdîmini câiz görmektedir. Onlar örnek olarak da يَعْجِبُنِي عَمْرًا ضَرْبُ زَيْدٍ/Amr'ı dövmesi Zeyd'in, benim hoşuma gider cümlesini getirirler.³¹¹

Takdîmin câiz olduğu görüşüne göre cümlede mef'ûl olarak gelen عَمْرًا kelimesi, master olarak amel eden ضَرْبُ fâiline takdîm edilmiştir. Masterın burada amel etmesi, marife gelmesinden ötürüdür. Buna göre sözdizimi, [فعل + مفعول به + فاعل (المصدر العامل)] şeklindedir. Cümlede Amr'ı nasb eden etken ya da âmîl, fiil değil master olarak gelen fâildir. Dolayısıyla bu görüşe göre master, kendinden önce gelen mamûlünde amel eden bir âmildir.

Standart sözdizime göre cümlenin, يَعْجِبُنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat devrik sözdizimden, muhatabın, fâille (master) özellikle ilgilenmediği; onun daha çok vurma eyleminin, malum olan Zeyd kişisi üzerinde vuku bulmasını beklediği tasavvur edilir. Böylece cümlede masterın icra ettiği fiilin mamûlü merak edilmektedir. Bu merakı gidermek

³⁰⁷ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2: 511.

³⁰⁸ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, 3: 54; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2: 180; ez-Za'belâvî, "en-Nuhât ve'l-Kıyâs", 200.

³⁰⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 4: 80.

³¹⁰ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 1: 137.

³¹¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, 3: 57; İbn 'Akîl, *el-Musâi'd*, 2: 233.

için onun, mastar ve âmili olan fâiline takdîm edildiği sonucu çıkarılır. Bu da tevakku anlamını ifade eder.

2.2. Mef'ûl Çeşitleri ve Takdîm Şekilleri

Daha önce ifade edildiği gibi, temel cümle kuruluşunda varlığı zorunlu olmayan ve bu sebeple *fadla* olarak isimlendirilen mef'ûller³¹² genel olarak *mef'ûlü bih* ve *mef'ûlü bihe benzeyenler* olarak iki kısımda incelenir. Buna göre mef'ûlü bih, asıl *fadla* olması bakımından ele alınırken, *mef'ûlü lieclih*, *mef'ûlü mutlak* ve *mef'ûlü me'ah* gibi diğer mef'ûller ise mef'ûlü bihe nispetle incelenirler. Bazı nahiv uzmanları ise mef'ûlü mutlakı asıl diğerlerini fer kabul eder.³¹³

Bu bölümde mef'ûlü bih, mef'ûlü mutlak, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü me'ahın takdîm hükümleri, kuralları, bu olguların cümlelerin anlamsal yorumlarını nasıl değiştirdiği incelendi. Aşağıda mef'ûl çeşitleri ve takdîm şekilleri sırasıyla ele alınacaktır.

2.2.1. Mef'ûlü Bih ve Öne Geçmesi

Mef'ûlü bih, fâilden sadır olan fiilin kendisine etki edip onda vuku bulduğu mansûb isimdir. Burada fiilin ona etki etmesi, vasitasız bir şekilde doğrudan mef'ûle tealluk etmesi anlamındadır.³¹⁴ Bundan dolayı mef'ûlü bihe *fiilin müteallakâtı* da denir.³¹⁵

Mef'ûlü bihin âmili konusunda nahivciler ihtilaf etmişlerdir. Kûfeliler mef'ûlü bihin âmilinin fiil ve fâil olduğunu söylerken; Basralılar ise onda amel edenin sadece fiil olduğunu söylerler.³¹⁶

Mef'ûlü bihin asıl yeri tehîr edilmesidir ve sözdizimde [فعل+فاعل+مفعول به] tertibinde gelir.³¹⁷ Bununla birlikte mef'ûlü bih, söz sahibinin kastına göre cümlede tehîr ve takdîm

³¹² İbn 'Akîl, *el-Musâi'd*, 2: 6.

³¹³ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 1: 443; el-Hâzimî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 1: 505.

³¹⁴ el-Fâkihî, *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd*, 200. Burada mef'ûlü bihle ilgili şu hususları da zikredebiliriz: **1-Mef'ûlü bih isim olur:** Mef'ûlü bih, harf ya da fiil olmaz. Sarîh ya da gayrı sarîh isim olur. Mef'ûlü bihin sarîh isim olması demek, zâhir isim veya muttasıl ya da munfasıl zamir olarak gelmesi demektir. Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *Sirru Sina'âti'l-Î'râb*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 1: 294; el-Hâzimî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 496. **2-Mef'ûlü bih mansûb olur:** Mef'ûlü bih, merfû ya da mecrûr olmaz. Mansûb olmalıdır. Mef'ûlü bihi nasb eden esas amil de fiil cümlesinde fiildir. **3-Fiilinin mef'ûlü bihte amel etmesi gerekir:** Burada amel etmesi ile kast edilen, fiilin olumlu ya da olumsuz cümle içinde onda vuku bulmasıdır. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 463.

³¹⁵ el-Halebî, *Temhîdu'l-Kavâ'id*, 4: 1771.

³¹⁶ İbnu'l-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabîyye*, 145.

³¹⁷ Mef'ûlü bihin takdîm hükümleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kılınçkaya, "Nahiv (Gramer) Açısından Takdîm-Tehîr ve Kullanım Amaçları", 809; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, 2: 245; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 1: 248; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2: 135.

edilebilir. İlgili başlıkta belirtildiği üzere mef'ûlü bih, kimi yerlerde vücûben öne geçerken bazı yerlerde de fiil ve fâile cevâzen tekaddüm etmektedir.³¹⁸

Ayrıca mef'ûlü bihin fiili ve fâiline takdîm edildiği sözdizimleri, semantik yorumu açısından farklılık arz etmektedir.

Araştırmada, daha önce 'Teorik Çerçeve' ve 'Mef'ûlün Takdîm Hükümleri' başlıkları altında mef'ûlü bihin devrik sözdizimleri ve geliş şekilleri hakkında geniş olarak bahsedilmişti. Bu başlıklarda verilen örnekler, doğrudan mef'ûlü bih üzerinden olduğu için burada onun geliş şekillerine değinilmemiştir.

Mef'ûlü bihin açık isim olarak geldiği sözdizimleri soru ve olumsuzluk edatlarıyla genişleyebilmektedir. Bu bağlamda mukaddem mef'ûl bu edatların anlamlarını da yüklenmektedir.

Sözdizimsel anlamları daha net yansıtması bakımından burada olumlu, olumsuz ve soru cümlelerinde mef'ûlü bihin takdîmine değinmek yararlı olacaktır. Aşağıda, mef'ûlü bihin bu cümle tiplerinde geldiği sözdizimleri belirtilmiştir.

Olumlu, Olumsuz ve Soru Cümlelerinde Mef'ûlü bihin Takdîmi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	ضَرَبَ زَيْدًا عَمْرًا زَيْدًا ضَرَبْتُ	[فعل + مفعول + فاعل] [مفعول + فعل + فاعل]	Olumlu Devrik
2.	Câiz	مَا ضَرَبَ زَيْدًا عَمْرًا مَا زَيْدًا ضَرَبْتُ	[حرف نفي+فعل + مفعول + فاعل] [حرف نفي+مفعول + فعل + فاعل]	Olumsuz Devrik
3.	Câiz	هَلْ الْخُبْرَ أَكَلَ عَلِيٌّ أَزَيْدًا تَضْرِبُ أَيُّ رَجُلٍ رَأَيْتَ	[هل+مفعول + فعل + فاعل] [أ+مفعول + فعل مضارع] [أَيُّ(مفعول) + فعل]	Soru Devrik

Belâgat âlimleri, özellikle de el-Curcânî ve es-Sekkâkî, sarîh isim olarak gelen mef'ûlü bihin takdîmini olumlu, olumsuz ve soru cümleleri içerisinde değerlendirmişlerdir. Buna göre sözdizim modları belirleyerek bunların aynı şekilde geldiği cümlelerde benzer anlamsal yorumları gösterdiğini söylemişlerdir.

Dilbilimciler bu tip cümlelerde mef'ûlün takdîmini açık ismin fâiline ya da “doğrudan cümlelerin başına geçmesi”³¹⁹ olarak düşünmüşlerdir.

³¹⁸ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 412-419; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 8-12.

³¹⁹ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 198.

Olumlu ve olumsuz cümleler, sözdizim açısından nasıl gelirse gelsin, haber cümleleridir.³²⁰

2.2.1.1. Olumlu Cümlelerde Mef'ûlü bihin Takdîmi

Olumlu Cümlelerde Mef'ûlün Takdîmi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	صَرَبَ زَيْدًا عَمْرُو زَيْدًا صَرَبْتُ	[فعل + مفعول + فاعل] [مفعول + فعل + فاعل]	Olumlu Devrik

Olumlu cümle, olumsuzluk edatlarının olmadığı veya başında olumsuzluk edatı bulunduğu halde anlamı müspet olan haber cümleleridir. Örneğin, *جَاءَ خَالِدٌ/Halit geldi* gibi.³²¹ Klasik nahiv, belâgat kitaplarında mef'ûlü bih, olumlu cümlelerde zâhir isim olarak ve fiiline veya fâiline takdîm edilerek getirilir. Bu cümlelerde devrik sözdizim şekilleri [فعل + مفعول + فاعل] ve [مفعول + فعل + فاعل] tertibinde gelmektedir. Olumlu cümlelerde '1.Şekil' ve '2.Şekil' sözdizim modları ve anlamsal yorumlarıyla ilgili daha önce bilgi verildiği için burada tekrar edilmemiştir.

2.2.1.2. Olumsuz Cümlelerde Mef'ûlü bihin Takdîmi

Olumsuz Cümlelerde Mef'ûlün Takdîmi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Câiz	مَا صَرَبَ زَيْدًا عَمْرُو مَا زَيْدًا صَرَبْتُ	[حرف نفي+فعل + مفعول + فاعل] [حرف نفي+مفعول + فعل + فاعل]	Olumsuz Devrik

Olumsuz cümleleri, başına *لَنْ ، لَمْ ، لَا ، مَا ، إِنْ ،* gibi olumsuzluk edatları alan, cümlelerin hükmünü nefyeden cümlelerdir.³²² Mef'ûlü bih, cümlelerin başında geldiği yerlerde, eğer cümle olumsuz bir hüküm bildirecekse, bu durumda olumsuzluk edatları mef'ûlün başına gelebilir. Yine nefiy edatından sonra gelmese de olumsuz bir cümlede mef'ûlün takdîm edildiği durumlar da söz konusudur. Olumsuz cümlelerde devrik dizimler [حرف نفي + فعل + فاعل] ve [حرف نفي+مفعول + فعل + فاعل] tertibinde gelmektedir.

1.Şekil: [حرف نفي(ما) + فعل + مفعول + فاعل]: Örneğin, *مَا صَرَبَ زَيْدًا عَمْرُو/Zeyd'e vurmadı* Amr cümlesi, haberi nefyeden *مَا* harfi nedeniyle olumsuzdur. Cümlede mef'ûl, fiilinden sonra gelirken fâiline takdîm edilmiştir. Cümlede, muhatapların Amr ile ilgilenmedikleri, onların, Amr tarafından Zeyd'e vurulmamasını bekledikleri tasavvur edilir. Çünkü onlara göre Zeyd, vurulmasını gerektirecek bir suç işlememiştir ve onlar Zeyd'e vurulup

³²⁰ “Hakkında doğrudur veya yanlıştır hükmü verilmek kaydıyla müsnedin, müsned ileyh için gerçekleştiğini veya gerçekleşmediğini anlatan yahut söz söyleyen kişinin bu konuda bilgi sahibi olduğunu ortaya koyan cümle haber cümlesidir.” Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 222.

³²¹ Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, 222.

³²² Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, 222.

vurulmadığı hususunu merak etmektedirler. Sonunda mütekellim, مَا ضَرَبَ زَيْدًا عَمْرُو /Zeyd'e vurmadı Amr dediğinde ise onların bu merak ve beklentileri giderilmiş; Amr'dan sadır olan vurma fiili Zeyd'ten nefyedilmiştir. Bu sözdizimden anlaşılmaktadır ki muhataplar nezdinde müphem bir durum beyan edilmiş, beklenti de karşılanmıştır. Bu yorumlar sözdizimden çıkarılır ve tevakku anlamını ifade eder.

2.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل + (ما)نافية]: Örneğin, مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا /Zeyd'e vurmadım! denildiğinde vurma fiili konuşan kişiden nefyedilmiş olur. Başkasının dövülüp dövülmediği hususunun açıklanması ise zorunlu değildir. Burada olumsuz bir ihbâr anlamı vardır.³²³ مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا /Zeyd'e vurmadım! denildiğinde ise dövülen kişinin Zeyd olduğu zannedilmiştir. Bu yüzden (bu takdîmle) özellikle Zeyd'e vurulmadığı ifade edilir.³²⁴ Böyle söylenilerek fâilin dövdüğü kişinin özellikle Zeyd olduğu reddedilmiş olur. Yani, muhataplar konuşanın Zeyd dışında biri ya da birilerini dövmediğini zannetmektedir. Onun birisini dövdüğü ise bilinmektedir. Halbuki konuşan özellikle Zeyd'i dövmediğini dile getirmek istemektedir. Bunun için cümle مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا şeklinde kuruldu. Burada mef'ûlün takdîmi kasr üslûbuyla cümleye tahsîs anlamı katar. Bu da kasr-ı kalb ya da kasr-ı ifrâd türünden bir tahsîs anlamını içerir.³²⁵ İlk öge mef'ûlü bih olduğu için cümlede en önemsenen de odur. Tahsîs de bu önem verme durumunun semantik gerekçesini izah eder.

Mef'ûlü bihin başında مَا olduğu halde takdîm edildiği kimi örneklerde, olumsuz atıf edatı olarak لا'nın da gelmesi, bu edatla ikinci bir mef'ûlün olumsuzlanması câiz değildir. Örneğin, مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا وَلَا أَحَدًا مِنَ النَّاسِ / (Özellikle/sadece) ne Zeyd'e vurdum ne de insanlardan birine! cümlesinde olduğu gibi, mef'ûlü bihin bu şekilde fiil ve fâiline takdîm edilip daha sonra da bir nefiy (لا) edatıyla umum bildiren ikinci bir mef'ûlün olumsuzlanması câiz değildir. Bu anlamı bozmaktadır.³²⁶ Çünkü bu cümlede, ikinci mef'ûlün getirilerek olumsuzlanması birinci mef'ûlün olumsuzlanma derecesi ile aynıdır. Bu sebeple “ne.....ne.....madı” olumsuz cümle kalıbında birinci mef'ûlü bihin âmiline takdîm edilmesini gerektiren anlamsal bir neden bulunmamaktadır. Fakat cümle مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا وَلَا أَحَدًا / Ne Zeyd'e vurdum ne de başkasına! şeklinde birinci mef'ûlün tehîri şeklinde gelseydi cümle anlamsal açıdan doğru olurdu. Çünkü bu cümle kalıbında her iki mef'ûlü bih de aynı derecede olumsuzluk bildirir.³²⁷

³²³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 87.

³²⁴ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 89.

³²⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 292; el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114.

³²⁶ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 89.

³²⁷ Şihâbuddîn en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub, 1423/2002), 7: 66.

takdîmiyle birlikte Ali'nin başka bir şeyi değil de sadece/özellikle ekmeği yediği sorulmuş olur. Bu şekilde zihinlerde fâilin neyi yediğiyle ilgili soru ilgi odağıdır. Bu takdîmle anlam tahsîse yorulur. Çünkü cümlede هل'den hemen sonra mef'ûlü bih getirilmiş dolayısıyla sorulan şey ekmeğe hasredilmiştir. Bu sebeple cümlenin anlamsal yorumu istifhâmdan sonra gelen mukaddem mef'ûl üzerinde yoğunlaşmıştır.

أ/می-می soru edatından sonra mef'ûlün geldiği cümlelerin devamında, eğer ikinci bir mef'ûl daha gelirse bu durumda أم/yoksa edatı kullanılabilir. Örneğin, أَرَيْدًا ضَرَبْتَ أَمَّ /Zeyd'i mi yoksa Amr'ı mı dövdün? denildiğinde her iki mef'ûl de eşit derecede sorulmuş demektir. Sorunun yöneldiği mef'ûlü bihlerde anlamsal açıdan bir muadele/tesviye yani eşitlik sözkonusudur. Burada, “Hangisini dövdün?” diye sorulmuş olur. Eğer cevap Zeyd ise dövülen odur; yok Amr ise dövülen odur. Fakat cevabın evet ya da hayır olması uygun değildir; çünkü soru her ikisinden birini belirlemeyi gerektirir. Burada her iki mef'ûl de istifhâmın konusu kılınan mukaddem öge konumundadır.³³² Dolayısıyla bu örnekte birinci mef'ûlü bihin âmiline takdîm edilmesi onun ikinci mef'ûlden daha öncelikli olarak sorulduğu ve hükmün onun üzerinde gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Amr'a nispetle Zeyd kelimesinin takdîm edilme açısından birbirine bir üstünlüğü yoktur. İkisi de âmiline takdîm edilmiş mef'ûlü bih hükmünde olduğu için cümleye tahsîs anlamı katar ve sorulanın ilk nesnesi kılınırlar.

Bir şeyi reddetmek, yadırgamak ve meselenin mümkün olmadığını göstermek gayesiyle *istifhâm-ı inkârî* üslûbu kullanılır. Devrik sözdizimde mef'ûlden önce soru edatı, sonra muzâri fiil olması gerekir. Burada sözdizim [أداة استفهام+مفعول + فعل مضارع] tertibinde gelir. Bu üslupta mef'ûlün takdîmi, tasarlanan eylemden etkilenen birisi olmasını imkânsız görerek reddetmeyi gerektirir. Örneğin, أَرَيْدًا تَضْرِبُ /Zeydi mi dövceksin? denildiğinde Zeyd'in dövülecek ya da dövülmeye cüret edilecek birisi olması reddedilmiş olur.³³³ Cümlenin anlamsal yorumunun açılımı, “Sen asla/hiçbir zaman Zeyd'i dövemezsin ve buna asla cüret edemezsin; çünkü o bu şekilde dövülecek ya da dövülmeye cesaret edilecek bir insan değildir” şeklinde anlaşılır. Dolayısıyla sözdizimde mef'ûlü bihin cümlenin en başına ve hemen edattan sonra getirilmesi tahsîs anlamına gelmektedir. Cümledeki tahsîs anlamı, umumi bir nefiy anlamı ifade eden *asla/hiçbir zaman* gibi olumsuz tahsîs ifadeleri ile açıklanır. Eğer cümle, nizâmî bir şekilde kurulup أَتَضْرِبُ زَيْدًا /Dövcecek misin Zeyd'i?

³³² el-Ferâhîdî, *el-Cumel*, 339; Ali b. Abdullah Ebu'l-Hasen er-Rummânî, *Risâletu Menâzili'l-Hurûf*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî (Ammân: Dâru'l-Fikr, t.y.), 58; es-Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 2: 113.

³³³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

denseydi, istifhâmla açığa çıkan inkâr üslûbunun vurgusu, tehîr edilen Zeyd'e yönelik değil, edattan sonra gelen fiile yönelik olurdu.

Standart dizimde soruşturulan öge ise fiilin vukuunun ihbârıdır. Çünkü soru edatından sonra mef'ûl gelmiştir.

Fiil cümlesinde هَلْ harfinden sonra eğer mukaddem mef'ûlü bih, daha doğrusu mansûb bir isim gelirse, bunun uygun olup olmadığı tartışılmıştır. Sîbeveyhi هَلْ زَيْدًا رَأَيْتَ /Zeyd'i mi gördün? örneğinde mukaddem mef'ûl olan Zeyd'in âmiline takdîmini uygun görmemiştir. Ona göre bu kullanım, şiir haricinde câiz değildir ve هَلْ edatından sonra mef'û isim ya da fiili gelmelidir.³³⁴ el-Kisâi ise bu edattan sonra mansûb bir ismin gelmesini sadece şiirde değil nesirde de câiz görür.³³⁵ Bu hususta el-Kisâi'nin yorumu esas alındığında, örnekte istifhâmın yoğunlaştığı ve kast ettiği öge, mukaddem olan mef'ûlü bih olmaktadır. Cümlenin anlamı “Sen başkalarını değil özellikle Zeyd'i gördün mü?” ya da “Görme eyleminin sadece/özellikle Zeyd'de gerçekleşip gerçekleşmediğinden emin misin?” şeklinde hususi bir yorumla ifade edilebilir. Eğer cümle standart dizimde هَلْ رَأَيْتَ زَيْدًا şeklinde kurulsaydı bu anlamsal yorumlar açığa çıkmayacaktı. Standart dizimde soruya konu olan öge mef'ûlü bih değil fiil olacaktır. Burada sadece mâzi zamanda bir şeyin vukuu sorulmuş olur. Dolayısıyla هَلْ ile kurulan soru cümlesinde mef'ûlü bihin takdîmi cümleye artı bir anlamsal yorum katmaktadır. Bu yorum da öge başa geldiğinde tahsîs olmaktadır.

2.2.2. Mef'ûlü Mutlak ve Öne Geçmesi

Mef'ûlü mutlak, fiil olan âmiline tekid eden isimdir.³³⁶ Başka bir ifadeyle mef'ûlü mutlak, fiilin manasını tekit etmek (kuvvetlendirmek), nevini (çeşidini) ve adedini (sayısını) haber vermek için fiil ile aynı kökten gelen mastar bir isimdir.³³⁷

Asıl olan, mastar olarak gelmesidir; fakat bazen mastar yerine geçen lafızlar da olabilir.³³⁸ Çekimli fiillerin tamamı bir mastar alır ve buna mef'ûlü mutlak denir.³³⁹ Örnek: ضَرَبْتُ ضَرْبًا/ضَرْبِكَ ضَرْبَ الْأَمِيرِ/ضَرَبْتُ ضَرْبَيْنِ. Burada birinci örnekte, mef'ûlü mutlak fiilin tekitli oluşunu, ikincisinde nevini, üçüncüsünde ise adedini belirtmektedir.³⁴⁰

³³⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 99.

³³⁵ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 443.

³³⁶ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 490.

³³⁷ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 195; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 216; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi*, 197.

³³⁸ el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 1: 505.

³³⁹ Neşvân b. Sa'îd el-Hamîr el-Yemenî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arabi mine'l-Kelûm*, thk. Huseyn Abdullah el-'Amîrî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsır, 1420/1999), 6: 3693.

³⁴⁰ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 490.

Mef'ûlü mutlakın âmili fiil olduğu gibi bazen mastar da olmaktadır.³⁴¹

Sözdizimsel açıdan mef'ûlü mutlakta aslolan rütbe, onun âmilinden sonra gelmesi yani tehîridir. Buna göre standart sözdizim şu şekildedir: [عامل(فعل/اسم فاعل/مصدر) + مفعول مطلق]³⁴² Cümlede mef'ûlü bihin de olması durumunda rütbesi mef'ûlü bihten sonradır. Örneğin, (وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) “Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku!”³⁴³ (Müzzemmil: 73/4) âyetinde تَرْتِيلًا mef'ûlü mutlakı, mef'ûlü bih olan الْقُرْآنَ kelimesinden sonra gelmiştir ve fiilin çeşidini bildirir.³⁴⁴

“Mef'ûlü mutlak, âmilinin nevini ya da adedini beyan ettiğinde takdîm edilmesi ile tehîr edilmesi aynı değerde olur ve her ikisi de câizdir. Örnek: فَارَارَ اللَّيْصُ فَرَّ الْمُجْرِمُ /Hırsızın kaçışıyla kaçtı suçlu.”³⁴⁵ Burada mukaddem mef'ûl çeşit bildirmektedir.

Mef'ûlü mutlakın takdîm şekilleri aşağıda tablo olarak sunulmuştur:

Mef'ûlü Mutlak ve Öne Geçmesi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	سَوْفَ حَقًّا تُبْلِيهِمُ الْأَيَّامُ	[مفعول مطلق + فعل]	Fiiline Takdîmi
2.	Câiz	مَشْيُهَا (تَمْشِي) وَيُؤِيدُ	[مفعول مطلق + (فعل محذوف)]	Mahzûf Âmiline Takdîmi
3.	Vâcip	أَيَّ عَيْشٍ عِشْتَ	[أَيَّ+مفعول مطلق + فعل]	Soru İsmi
4.	Câiz	(فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا (25) وَلَا يُرِثُ قُورَيْشًا وَلَا تَأْفَهُ أَحَدًا (26)) ³⁴⁶	[فعل + مفعول مطلق + فاعل]	Fâiline Takdîm Etmesi

Aşağıda bu maddelere kısaca değinilmiştir:

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Câiz	سَوْفَ حَقًّا تُبْلِيهِمُ الْأَيَّامُ	[مفعول مطلق + فعل]	Fiiline Takdîmi

Tekit için gelen mef'ûlü mutlakın, mastar ve müfred olarak fiilinden sonra gelmesi zorunludur.³⁴⁷ Nitekim es-Suyûti'ye göre de tekit için getirilen masdarın âmiline takdîmi câiz değildir. Bunun nedeni, mef'ûlü mutlakın âmilinin cümleden anlaşılan mahzûf bir fiil

³⁴¹ Örnek: (فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا) “Kuşkusuz cehennem tam bir karşılık olarak hepinizin cezası olacaktır.” (İsrâ: 17/63). Burada haber olarak gelen جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً kelimesi mef'ûlü mutlakında amel eden bir mastardır.

³⁴² Ahmet Dağ, *Arap Dili ve Belâgatında Mef'ûller* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 22.

³⁴³ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 473.

³⁴⁴ Muhammed b. Muhammed Tâhir İbn Âşûr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* (Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 1420/2000), 19: 20.

³⁴⁵ Kılınçkaya, “Nahiv (Gramer) Açısından Takdîm-Tehîr ve Kullanım Amaçları”, 806.

³⁴⁶ Fecr: 89/25-26

³⁴⁷ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi*, 197; Dağ, *Arap Dili ve Belâgatında Mef'ûller*, 22.

olmasıdır.³⁴⁸ Ona göre âmîlinin mahzûf olduğu takdir edildiğinde tekit belirten mastarın ona takdîmi uygun değildir. Fakat ez-Zeccâc,

وَكَذَآءُكُمْ مَصِيرُ كُلِّ أَنَاسٍ سَوَفَ حَقًّا تُبَلِّغُهُمُ الْآيَآمِ

İşte böyle her insanın gideceği yer budur;

Ve (kötü) günler gerçekten onları da sınavacak beyitinden³⁴⁹ istişhâd ederek mef'ûlü mutlakın ortada gelerek takdîm edilmesini câiz görmüştür. Burada حَقًّا mef'ûlü mutlakı fiiline takdîm edilmiş, tesvîf harfi ile fiili arasına girmiştir. Ayrıca ona göre, eğer mef'ûlü bih gibi cümle öğelerinden bir cüz takdîm edilebiliyorsa, âmiline bağlanabilen mef'ûlü mutlak da cümlelerin bir ögesi olarak takdîm edilebilir.³⁵⁰

Takdîmin câiz olduğu bu görüşte sözdizim [مفعول مطلق + فعل] şeklinde devrik cümle kalıbında getirilmiştir.

Mef'ûlü mutlakın bu şekilde âmiline takdîm edilebildiği görüşü esas alındığında cümlelerin anlamsal yorumu değişmektedir. el-Curcânî'ye göre, takdîm şiirde de olsa mutlaka sözdizimde ek bir anlamsal nüktayı izah eder.³⁵¹

Bu tespiti de dikkate alarak örnekteki mef'ûlü mutlakın takdîmiyle ilgili şu açıklama yapılabilir: Bu örnekte, حَقًّا mef'ûlü mutlakının kendi anlamı tekittir. Bu mef'ûl, âmiline takdîm edildiğinde tahsîs anlamı kazanmaktadır. Çünkü takdîmle bir sözdizim değişikliği olmuştur.

Buna göre tahsîs anlamı da cümlelerin ifadesinde şöyle gösterilir: “Ve gerçekten sınavacaktır kötü günler onları.”

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Câiz	مَشْيُهَا (تَمْشِي) وَيُودِآ	[مفعول مطلق + (فعل محذوف)]	Mahzûf Âmiline Takdîmi

Bazı nahivciler mef'ûlü bihle olan benzerlik ilişkisinden dolayı mef'ûlü mutlakın mahzûf âmiline takdîmini câiz görmüştür. Nitekim bu görüşe göre مَشْيُهَا/مَشْيُهَا وَيُودِآ/Onların (develer) yürüyüşü çok yavaştır cümlesinde مَشْيُهَا kelimesi tekit anlamlı mef'ûlü mutlak ve âmili olan mahzûf fiil, kendisinden sonra da takdir edilebilir. Buna göre cümle, (تَمْشِي) وَيُودِآ şeklinde ve [مفعول مطلق + (فعل) + حال] sözdiziminde gelmektedir.³⁵²

³⁴⁸ es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi*, 2: 124; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmil fi Şerhi Kitâbi't-Tezyîl*, thk. Hasan Hindâvî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, t.y.), 7:211; el-Endelûsî, *et-Tezyîl*, 7: 211.

³⁴⁹ Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *Şerh-u Şevâhidi's-Şi'riyye fi Ummehâti'l-Kutubi'n-Nahviyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1427/2007), 3: 115.

³⁵⁰ es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevâmi*, 2: 124; İbn 'Akîl, *el-Musâi'd*, 1: 475.

³⁵¹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

³⁵² İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 81.

Bu sözdizime göre cümle tahsîs anlamı da kazanacaktır. Böylece anlam: “Özellikle onların (develer) yürüyüşü ki, çok yavaştır” şeklinde olacaktır. Sonuç olarak mef’ûlü mutlak mahzûf âmiline takdîm edilebilir.³⁵³ Mukaddem öge, en başa alındığında ise cümleye tahsîs anlamı kazandırır. Fakat bu yorum, tekit bildiren mef’ûlü mutlakın takdîmini câiz gören görüş için geçerlidir.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Vâcip	أَيَّ عَيْشٍ عِشْتِ	[أَيَّ+مضاف اليه+ فعل]	Soru İsmi Olarak Gelmesi

Mef’ûlü mutlak istifhâm ya da şart ismi olduğunda vücûben ve cevâzen âmiline takdîm edebilir.³⁵⁴ *أيَّ عَيْشٍ عِشْتِ/Hangi hayatı yaşadın?* örneğinde olduğu gibi mef’ûlü mutlak istifhâm olduğunda başa geçmesi zorunludur.

Bu cümlede *أَيَّ* kelimesi mef’ûlü mutlaktır. Âmili olan fiil (*عِشْتِ*) ondan sonra gelmiştir. Bunun sebebi hakiki mef’ûlü mutlak olan *عِش* mastarına bir soru isminin (*أَيَّ*) muzâf olarak gelmesidir. Soru isminin sadâret hakkı olduğu için zorunlu olarak âmiline tekaddümü gerekir. Buna göre de sözdizim [*أَيَّ+مفعول مطلق + فعل*] tertibinde olacaktır. ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ (أيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ) “O zulmedenler yakında hangi inkılap ile sarsılacaklarını bilecekler.”³⁵⁵ (Şuarâ: 26/227) âyetindeki *أَيَّ* mastarının mef’ûlü mutlak olduğu, fakat sadâret hakkı sebebiyle âmiline takdîm edildiğiyle ilgili görüşler de vardır.³⁵⁶

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
4.	Câiz	﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ﴾ (25) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ﴾ ³⁵⁷ (26)	[فعل+ مفعول مطلق+ فاعل]	Fâiline Takdîm Etmesi

Açık isim olarak gelmesi durumunda mef’ûlü mutlakın fâiline takdîmi câizdir. Bu durumda sözdizim [*فعل+ مفعول مطلق+ فاعل*] şeklinde gelir ve takdîm, cümleye tevakku anlamı katar.

Nitekim ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ﴾ (25) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ﴾ (26) “Artık o gün, Allah’ın edeceği azabı kimse edemez(25) Onun vuracağı bağı kimse vuramaz. (26)”³⁵⁸ (Fecr: 89/25-26)

³⁵³Meyyelyân el-Ahmar, *et-Takdîm ve't-Te'hir Beyne'n-Nahvi ve'l-Belâğa* (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-Emrîkiyye, 2001), 39.

³⁵⁴ Dağ, *Arap Dili ve Belâgatında Mef'ûller*, 21-23.

³⁵⁵ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 2: 673.

³⁵⁶ el-Yemenî, *Şemsu'l-'Ulûm*, 1: 110.

³⁵⁷ Fecr: 89/25-26

³⁵⁸ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 593.

âyetlerinde وَعَذَابُهُ ve وَتَأْفَهُ kelimeleri fâillerine takdîm edilmiş mef'ûlü mutlak olarak i'râb edilmiştir.³⁵⁹ Burada tevakku anlamı vardır.

Sonuç olarak mef'ûlü mutlak, eğer tekit dışında, nevini ve adedini belirtmek için gelirse âmiline takdîmi câizdir. Fakat mef'ûlü mutlak sırf tekit anlamlı bir mastar olursa bu durumda kimi dilciler bunu uygun görürken kimileri de bu takdîmin câiz olmadığını belirtir.³⁶⁰

Câiz olarak görülmesi durumunda ise cümleye tahsîs anlamı katmaktadır. Soru ismi olan أَيَّ kelimesi ise fiiline zorunlu olarak takdîm etmektedir. Mef'ûlü mutlak âmiline takdîminde cümleye tahsîs anlamı katmakta; fakat fâile takdîm edildiği yerlerde tevakku anlamı görülmektedir.

2.2.3. Mef'ûlü Lieclih ve Öne Geçmesi

Mef'ûlü lieclih, kendinden önce gelen fiilin oluş nedenini bildiren mastardır. Mef'ûlü lieclihe *mef'ûlü leh* de denir. Mef'ûlü lieclih de mansûbâtan sayılır ve cümlede fadladır. Mef'ûlü leh, âmiline zaman ve fâiliyyet bakımından katılır, fiilin yapılış gerekçesini izah eder. Mef'ûlü lehin harf-i cersiz gelmesi için mastar ve nekre olmalı, ayrıca fiilin fâili ile mef'ûlü lehin fâili aynı olmalı, mef'ûlü leh muzâf olmamalıdır. Mef'ûlü leh genellikle mansûb, nekre gelse de harf-i cerle mecrûr olarak veya harf-i tarifile marife olarak da gelir.³⁶¹ Mef'ûlü leh لِمَ/niçin? sorusunun cevabına getirilir. Örneğin لِمَ فُئْتِ؟/Niçin kalktın? denildiğinde cevap olarak لِهَذَا الْجَبْرِ/Bu rahibe saygı için denilir. Böylece mastar olarak gelen mef'ûlü lieclih cümleye *talil* anlamı katar.³⁶²

³⁵⁹ Muhyiddin b. Ahmed Mustafa Dervîş, *Î'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû* (Humus: Dâru'l-İrşâd, 1415/1995), 10: 476.

³⁶⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 309; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2: 197; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 212-226.

³⁶¹ el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 609; el-Fâkihî, *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd*, 216; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi*, 213; Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Malik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, thk. Abdulmun'im Herîdî (Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, 1982), 5: 258.

Mef'ûlü leh üç şekilde gelir:

1- Harf-i tarif olmaksızın (Nekre): Bu şekilde daha çok mansûb olarak gelir. Mecrûr olarak geldiği nadir görülür. Örnek: ضَرَبْتُ ابْنِي تَأْدِيبًا /Çocuğumu eğitmek için dövdüm. Mecrûr gelmesi de caizdir. Örnek: ضَرَبْتُ ابْنِي / Eğitmek için çocuğumu dövdüm.

2- Muzâf olarak gelir: Bu durumda mecrûr ya da mansûb olabilir. Örnek: ضَرَبْتُ ابْنِي تَأْدِيبًا /Çocuğumu eğitmek için dövdüm. Mecrûr gelmesi de caizdir. Örnek: ضَرَبْتُ ابْنِي لِتَأْدِيبِهِ /Çocuğumu eğitmek için dövdüm.

3- Harfi tarifli gelir: Bu durumda daha çok mecrûr gelir. Örnek: ضَرَبْتُ ابْنِي التَّأْدِيبِ وَالتَّأْدِيبِ /Eğitmek için çocuğumu dövdüm. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûni*, 2: 125, 181.

³⁶² el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Berîyye*, 614.

Mef'ûlü lehte aslolan âmilinden sonra gelmesidir.³⁶³ Buna göre mef'ûlü lehin standart sözdizim sırası [فعل + فاعل + مفعول به + مفعول لأجله] tertibindedir. Fakat mef'ûlü lehin takdîm etmesi de câizdir.

Kimi dilciler, mef'ûlü lehin âmiline takdîmini uygun görmezler. Buna gerekçe olarak da takdîm edildiğinde, mef'ûlü lehin âmilinin etkisinden çıkacağını, onun fiile zaman bakımından eşlik edemeyeceğini söylerler. Onlara göre takdîm olursa mef'ûlü leh talil özelliğini kaybeder ve başka bir cümle ögesine dönüşür.³⁶⁴ Fakat dilcilerin çoğu mef'ûlü lieclihin âmiline takdîmini câiz görmüşlerdir. Bunun gerekçesini, hem Kur'ân-ı Kerîm'de, hem de Arap nesri ve şiirinde karşılaştıkları az sayıdaki örneklerle açıklamışlardır. Takdîmin câiz oluşunu kıyasla da delillendirmişlerdir.³⁶⁵

İbn Cinnî bu tür takdîme *طَمَعاً فِي بَرِّكَ زُرْتُكَ* örneğini verir.³⁶⁶ Burada mef'ûlü lehin âmiline takdîmi cümleye artı olarak tahsîs anlamı katmıştır. Böylece ziyaret etme fiili, bir gerekçenin izahı sadedinde mukaddem mef'ûle kasr edilmiş olur. Eğer mef'ûl, âmilinden sonra gelseydi tahsîs anlamını vermeyecek sadece fiilin ihbârını gerekçelendirmiş olacaktı. Dolayısıyla mef'ûlü lieclihin [مفعول لأجله + فعل + مفعول به] şeklinde devrik sözdizimde âmiline takdîmi üzere gelmesi, cümlenin anlamsal yorumunu değiştirmekte ve cümleye tahsîs anlamı katmaktadır. Buna göre örnek cümlenin anlamı “Sadece senin iyiliğini ummak için sana geldim!” şeklindedir.

Mef'ûlü lieclihin takdîmiyle ilgili bir beyitte şöyle geçer:

فَمَا جَزَعاً وَرَبَّ النَّاسِ أَبْكِي وَلَا جِرْصاً عَلَى الدُّنْيَا اعْتَرَانِي

İnsanların Rabbine yemin olsun ki asla korkudan ağlamıyorum!

*Ve asla beni bürüyen bir dünya hırsından da gözyaşı dökmüyorum!*³⁶⁷

Bu beyitte mef'ûlü lieclih olan, nekre, mansûb ve mastar olarak gelen *جَزَعاً/korkudan* kelimesi, onda amel eden *أَبْكِي/ağlarım* fiiline tekaddüm etmiştir. Sözdizim ise [+ (ما نافية)] tertibinde, devrik cümle kalıbında gelmiştir. Takdîm cümleye nefiy içerikli tahsîs anlamı katmıştır. Yapılan tercümenin takdîmden kaynaklı sözdizimsel anlamı yansıttığı görülmektedir.

Mef'ûlü lehin takdîm şekilleri ve anlamsal yorumları aşağıda tablo olarak verilmiştir:

³⁶³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 197; Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 91; el-'Urcâ, *Mute'allakât*, 57; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi*, 213.

³⁶⁴ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, 2: 134-136.

³⁶⁵ es-Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûni*, 2: 383; Muhammed b. Hasen es-Sâyığ, *el-Lemha fî Şerhi'l-Mulihha*, thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ'idî (Medine: 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1424/2004), 1: 264; es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, 2: 135.

³⁶⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2: 383.

³⁶⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 2: 241; el-Handûd, “ed-Darûratu's-Şi'riyye”.

Mef'ûlü Lieclih ve Öne Geçmesi				
	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	أَمَّا عِلْمًا فَعَالِمٌ	[أَمَّا+مفعول لأجله+فاء+عامل]	أَمَّا'dan Sonra Gelmesi
2.	Câiz	﴿أَيْفُكَا إِلَهَةَ دُونِ اللَّهِ تُرِيدُونَ﴾	[أ(استفهام)+مفعول لأجله+ مفعول به+ ظرف+ فعل]	İstifhâmdan Sonra Âmiline Takdîmi
3.	Câiz	﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُعَاسًا﴾	[فعل+مفعول لأجله+ مفعول به]	Mef'ûlü bihe Takdîmi
4.	Câiz	﴿قُلُوا لَا تَصْرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾	[فعل+ (مفعول به أول محذوف)+ مفعول لأجله+] [مفعول به ثان]	İkinci Mef'ûlü bihe Takdîmi

Daha önce açık isim olarak gelen mef'ûlü lehin devrik dizimde geliş hükümlerinden bahsedilmişti. Bunun dışındaki devrik sözdizimlerde gelen mef'ûlü lehlerin geliş şekillerine değinebiliriz.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	Vâcip	أَمَّا عِلْمًا فَعَالِمٌ	[أَمَّا+مفعول لأجله+فاء+فعل]	Şartiyye (أَمَّا) Harfinden Sonra

Klasik kaynaklarda mef'ûlü lehin şart edatı olan أَمَّا ile kullanımı ayrıca incelenmiştir. Sîbeveyhi, *el-Kitab*'da nekre olan mef'ûlü lehin başına أَمَّا edatı geldiğinde âmiline takdîmini câiz görerek buna, أَمَّا عِلْمًا فَعَالِمٌ örneğini vermektedir. Sîbeveyhi'ye göre عِلْمًا kelimesi harf-i tarif alabildiği, nekre olarak أَمَّا edatından sonra ve âmilinden önce geldiği için mef'ûlü mutlak ya da hal olarak yorumlandığı gibi, mukaddem mef'ûlü lieclih olarak da yorumlanmıştır. Yani ona göre عِلْمًا kelimesi cümlede mef'ûlü lehtir. Hicaz ehli de bu görüştedir.³⁶⁸

Fakat أَمَّا edatından sonra gelen kelime harf-i tarifli mansûb bir mastar olursa, bu durumda i'râbı hem mukaddem mef'ûlü bih, hem de mukaddem mef'ûlü lieclih olarak yapılabilmektedir. Mef'ûlü bih olması أَمَّا عَبْدَ اللَّهِ فَأَنَا ضَارِبٌ örneğine kıyasla ve ism-i fâil olan haberin mamûlü olması yönüyledir. Mef'ûlü lieclih olması ise أَمَّا ضَرْبًا فَضَارِبٌ örneğine göredir.³⁶⁹

Kıyasa göre getirilen takdîmli son örneğin sözdizimi ise [أَمَّا+مفعول لأجله نكرة+فاء+فعل] tertibinde, devrik cümle kalıbındadır.

³⁶⁸ es-Sîrâfi, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, 2: 275; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih*, 1: 582; İbn 'Akil, *el-Musâi'd*, 1: 109.

³⁶⁹ el-Ahmar, *et-Takdîm ve't-Te'hir*, 38.

Takdîm cümleye tahsîs anlamı katmaktadır. Buna göre cümlenin tercümesi “Sadece dövmek için dövmüştür” şeklinde yapılabilir. Dolayısıyla mef’ûlü leh, takdîm edildiği için cümleye tahsîs anlamı katmıştır.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Câiz	﴿أَتَفَكَّا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ﴾ ³⁷⁰	[أ(استفهام)+مفعول لأجله + مفعول به + ظرف + فعل]	İstifhâmdan Sonra Gelmesi

Bu başlığa örnek olarak ﴿أَتَفَكَّا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ﴾ “*Yalancılık etmek için mi Allah’ı bırakıp düzme tanrılar diliyorsunuz?*”³⁷¹ (Sâffât: 37/86) âyeti örnek verilebilir. Burada Allah’tan başka ilahlar istemelerinin gerekçesi, onların iftiraları olarak gösterilmektedir. Âyette mef’ûlü lieclih, sorunun doğrudan konusu kılınmıştır. Böylece temel vurgunun ve anlamsal yorumun mukaddem öge üzerinde yapılmak istendiği anlaşılır.³⁷² Yapılan takdîmle tahsîs anlamı kast edilmiş ve sanki şöyle söylenmek istemiştir: “Siz, Allah’tan başka ilahları sırf (tahsîs) iftira olsun diye mi istiyorsunuz?” Dolayısıyla muhataplardan sadır olan isteme fiili (تُرِيدُونَ) mukaddem öge olan mef’ûlü lehe kasredilmiştir.

Sözdizim [أ(استفهام) + مفعول لأجله + مفعول به + ظرف + فعل] tertibinde ve devrik cümle kalıbında getirilmiştir. Eğer mef’ûlü lieclih takdîmli gelmeseydi hem istifhâma konu olmayacak, hem de yukarıda açıklanan tahsîs yorumu açığa çıkmayacaktı. Mef’ûlü lehin bu cümledeki takdîmi câizdir.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
3.	Câiz	﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُعَاسًا﴾ ³⁷³	[فعل + مفعول لأجله + مفعول به]	Mef’ûlü bihe Taktîmi

Standart sözdizim kuralına göre mef’ûlü lieclihin mef’ûlü bihten sonra gelmesi gerekir.³⁷⁴ Fakat kimi belaği nükte ve anlamsal gerekçelerinden ötürü mef’ûlü leh sözdizimde mef’ûlü bihe takdîm edilebilir.

Örneğin ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُعَاسًا﴾ “*Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi*”³⁷⁵ (Âl-i İmrân: 3/154)

³⁷⁰ Sâffât: 37/86

³⁷¹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 2: 799.

³⁷² Cemâleddin Abdullah İbn el-Ensârî İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebib ‘an-Kutubi’l-E‘arib*, thk. Mâzin el-Mubârek ve Muhammed Ali Hamdallah, 6. Bs (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1985), 25; es-Sâmerrâi, *Me‘âni’n-Nahv*, 4: 265-267.

³⁷³ Âl-i İmrân: 3/154

³⁷⁴ ‘Îd, *en-Nahvu’l-Musaffâ*, 633.

³⁷⁵ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 69.

âyetinde mef'ûlü lieclih olan *أَمْنَةً* kelimesi mef'ûlü bih olan *نُعَاسًا/uyku* kelimesine takdîm edilmiştir.³⁷⁶

Buna göre Allah'ın bir üzüntüden sonra onlara neyi indirdiği değil (mef'ûlü bih), ne için indirdiği anlamı (mef'ûlü lieclih) vurgulanmak istemiştir. Bu sebeple mef'ûlü lieclihin mef'ûlü bihe takdîminde ihtisas anlamı söz konusudur. Âyette sözdizim [فعل + مفعول لأجله + فعل + مفعول به] tertibinde getirilmiştir.

Diyanet meâlinde *أَمْنَةً* kelimesi mef'ûlü bih olarak görüldüğü için tercüme de buna göre yapılmıştır.

Tahsîs anlamını yansıtmak için tercümenin “*özellikle bir güven olsun diye...*” şeklinde yapılması sözdizimsel anlamı daha iyi yansıtacaktır.

	Hükümü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
4.	Câiz	(قُلُوا لَا تَصْرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً) ³⁷⁷	[فعل + (مفعول به أول محذوف) + [مفعول لأجله + مفعول به ثان]	İkinci Mef'ûle Takdîmi

Bir görüşe göre örneğin, “*Allah'ı bırakıp O'na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilahlar kendilerine yardım etseydi ya!*”³⁷⁸ (Ahkâf: 46/28) âyetindeki *قُرْبَانًا* kelimesi *اتَّخَذُوا* fiilinin mef'ûlü lieclih, *آلِهَةً* kelimesi ise ikinci mef'ûlü bihtir. Birinci mef'ûlü bih ise mahzûftur. Sözdizimde mef'ûlü lieclih, ikinci mef'ûlü bihe takdîm edilmiştir.³⁷⁹

Bu takdîmle, onların özellikle kendilerini yakınlaştıracı buldukları için ilah edindikleri vurgulanmak istemiştir. Dolayısıyla mef'ûlü lieclihin ilk mef'ûlden önceye alınması “Özellikle/sadece ne için ilah edindiler?” sorusuna cevap olmuştur. Cevap olarak da “Sadece/özellikle yaklaşmak için” denilmek istenmiştir.

Âyette mef'ûlün takdîmi ile açığa çıkan sözdizimsel anlam tahsîstir. Nitekim tahsîs anlamını aynı konudan bahseden (مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى) “*Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz*”³⁸⁰ (Zümer: 39/3) âyetinde de görmek mümkündür.³⁸¹ Burada kasr üslûbu kullanılmıştır. Aynı şekilde yukarıdaki âyette de kasr anlamı vardır. İlk âyette eğer mef'ûlü lieclih normal dizimdeki yerinde, yani ikinci mef'ûlü bihten sonra gelseydi, tahsîs anlamı olmaz ve sözdizimden sadece “Ne için ilah edindiler?” sorusunun cevabı anlaşılırdı. Bu da ihbâr anlamını ifade ederdi.

³⁷⁶ ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 1: 166.

³⁷⁷ Ahkâf: 46/28

³⁷⁸ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 504.

³⁷⁹ Abdulkerîm el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, t.y.), 13: 288.

³⁸⁰ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 457.

³⁸¹ el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 13: 288.

Bu takdîmle cümlede kınama anlamı da oluşur; çünkü onların sırf Allah'a yaklaştırmaları için ilahlar edinmeleri yerilen bir durum olarak gösterilir. Fakat bu anlam bağlamdan çıkarılır.

2.2.4. Mef'ûlü Meah ve Öne Geçmesi

Mef'ûlü me'ah, âmilinden ve vâv-ı ma'iyeden sonra gelen, beraberlik bildiren mansûb isimdir.³⁸² Mef'ûlü me'ah:

1-Cümle olarak gelmez, müfred isim gelir.

2- Vâv-ı ma'iyeden sonra gelir ve musâhabe (beraberlik) anlamına delalet eder.

3- Vâv-ı ma'iyeden önce cümle gelir ve fiil, ism-i fâil ve ismi mef'ûl gibi âmiller onda amel eder.³⁸³

Klasik nahiv kaynaklarında mef'ûlü me'ahla ilgili pekçok örnek verilmiştir. Bu hususta standart sözdizime göre gelen birkaç örnek zikretmek yararlı olur:

Örnek: اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ / *Su odunla aynı seviye oldu.*³⁸⁴ Bu cümlede sözdizim, asla uygun olarak [فعل + فاعل + و(معية)+مفعول معه] tertibinde gelmiştir.

Örnek: (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ) “Artık siz de bana ne yapacağınızı ortaklarınızla *beraber kararlaştırın ki...*”³⁸⁵ (Yûnus: 10/71). Bu âyette sözdizim, asla uygun olarak [فعل + أمر + مفعول به + و(معية)+مفعول معه] tertibinde gelmiştir. Verilen örnek cümle ve âyette altı çizilen kelimeler mef'ûlü me'ah olarak standart dizimde gelmiştir. Cümlede ihbâr anlamını ifade ederler ve beraberlik anlamları dışında ek anlam katmazlar.

Mukaddem mef'ûlü me'ahların âmillerinden ve musahiplerinden (fâil) sonra gelip gelemeyeceği tartışılmıştır. Mef'ûlü me'ahın takdîm şekilleri ile ilgili tablo aşağıdaki gibidir:

Mef'ûlü Meah ve Öne Geçmesi				
	Hükümü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
1.	İttifakla Câiz Değil	وَالشَّاطِئِ سِرْتُ	[و(معية)+مفعول معه + فعل]	Âmiline Taktîmi
2.	Muhtelefun fih	سَارَ وَالنَّيْلَ زَيْدٌ	[فعل+و(معية)+مفعول معه+فاعل(مصاحب)]	Musâhibine Taktîmi

Sırasıyla ilgili maddeleri kısaca açıklayabiliriz:

	Hükümü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
--	--------	-------	----------	------------

³⁸² er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, 244.

³⁸³ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-Nahvî*, 142.

³⁸⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1: 391.

³⁸⁵ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 216.

1.	Câiz Değil	وَالشَّاطِئِ سِرْتُ	[و(معية)+مفعول معه + فعل]	Âmiline Takdîmi
----	---------------	---------------------	---------------------------	-----------------

Nahivciler mef'ûlü me'ahın âmiline hiçbir şekilde tekaddüm etmeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir.³⁸⁶ Örneğin, وَالشَّاطِئِ سِرْتُ/Sahil boyunca yürüdüm cümlesinde سِرْتُ âmil (fiil ve fâil), و/vâv, ma'iyet harfi, الشَّاطِئِ kelimesi de fetha ile mansûb olarak gelen mef'ûlü me'ahtır.³⁸⁷ Burada mef'ûlü me'ah, standart sözdizimde yani [فعل + و(معية)+مفعول معه] tertibinde getirilmiştir. Eğer cümle, وَالشَّاطِئِ سِرْتُ şeklinde takdîmli olarak getirilseydi mef'ûlü me'ahın âmiline takdîmi câiz olmadığı için bu sözdizimi de câiz olmazdı.³⁸⁸

Dolayısıyla [و(معية)+مفعول معه + فعل] şeklinde getirilen bir sözdizimi nahivciler tarafından yanlış kabul edilmektedir. Gramer kuralına uymadığı için bu takdîmin sözdizimsel anlamından bahsedilemez.

	Hükmü	Örnek	Sözdizim	Konu/Üslup
2.	Muhtelefun fih	سَارَ وَالنَّيْلَ زَيْدٌ	[فعل+و(معية)+مفعول معه +فاعل(مصاحب)]	Musâhibine Takdîmi

Yukarıdaki görüşten farklı olarak mef'ûlü me'ahın âmilinden sonra musâhibinden önce gelmesi konusunda ihtilaf edilmiştir. Nitekim سَارَ وَالنَّيْلَ زَيْدٌ/Zeyd, Nil'le birlikte yürüdü cümlesinde mef'ûlü me'ahın âmilinden sonra musâhibinden önce gelmesine cevaz vermeyenler çoğunlukta olmakla birlikte, İbn Cinni gibi bazı dilciler bunun câiz olduğunu söylemektedirler.³⁸⁹ Örneğe göre sözdizim, [فعل+و(معية)+مفعول معه +فاعل(مصاحب)] tertibinde ve devrik cümle kalıbında gelmiştir. Burada mef'ûlü me'ah, zâhir isim olarak gelen ve musâhibi olan fâiline takdîm edilmiştir.

Mef'ûlü me'ahın fâile takdîm edilmesi, söz sahibi tarafından onun zikrinin fâilden daha öncelikli bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Yani bir iletişim ortamında, yürüyenin Zeyd olduğu, onun Nil sahilinde yürüyeceğinin bilindiği tasavvur edilir; fakat söz söylenmediği için fâilin henüz Nil'le birlikte yürümeye başlayıp başlamadığı merak edilmektedir. Bu sözdizimden yürüme fiilinin, mef'ûlü me'ahta vuku bulmasının beklendiği ve sonunda bunun gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre devrik sözdizimden çıkarılan anlamsal yorum tevakkudur. Mef'ûlü me'ahın takdîmi cümlenin anlamsal yorumunu değiştirmiş, ona ek bir anlam katmıştır. Tevaku anlamı bu sözdizimden doğrudan çıkarılır.

³⁸⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 313; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn-i 'Akîl*, 2: 203; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 214.

³⁸⁷ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 244.

³⁸⁸ el-Afğânî, *el-Mûcez*, 283.

³⁸⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2: 214; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn-i 'Akîl*, 2: 203; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 313.

Mef'ûlü me'ahın âmiline olduğu gibi musâhibine takdîmini de câiz görmeyen dilciler ise onun atıfla karışma ihtimalini gerekçe gösterirler. Buna göre onların câiz görmemesi, “birliktelik anlamı yüklenen *vâv*'ın asıl işlevi olan atıf ile karışma endişesinden kaynaklanmaktadır.”³⁹⁰

Sonuç olarak, mef'ûlü me'ahın sözdizimdeki asıl yeri, âmilinden sonra gelmesidir. Bu bağlamda nahivciler atıfla karışma ve cümledeki konumunun değişmesi ihtimalleri sebebiyle mef'ûlü me'ahın âmiline takdîminin câiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat mef'ûlü me'ahın kendisine eşlik ettiği musâhibine -ki bu daha çok zâhir isim olarak gelen fâil olmaktadır- takdîmi hususunda ise genel kanaat, bunun da câiz olmadığı şeklindedir. İbn Cinnî ise çeşitli deliller getirerek bunun câiz olduğunu belirtmiş ve örneklendirmiştir. Bu yorum doğru kabul edildiğinde mef'ûlü me'ahın cümleye tevakku anlamı kattığı görülmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'de ise mef'ûlü me'ahın geçtiği yerlerde âmiline ya da musâhibine takdîm edildiği örnekler tespit edilememiştir. Dolayısıyla araştırmanın üçüncü bölümünde incelenen mukaddem mef'ûllü âyetler içerisinde mef'ûlü me'aha dair misaller bulunmadığı için örnek de verilememiştir.

Mef'ûlü me'ahın şiirsel zarûret dolayısıyla musâhibine takdîm edilebildiği istisnâi bazı durumlar vardır.³⁹¹ Fakat yine de nazımda şiir zarûreti olgusundan ötürü mef'ûlü me'ahın fâiline takdîminin cümlede bir anlam değişimine sebep olabileceği görülmektedir.

Değerlendirme

Mef'ûlün takdîminin anlamsal yorumları açısından ele alınması, onun nahiv kurallarına uygun olmasına bağlıdır. Gramatik açıdan mef'ûlün takdîm hükümlerinin ele alındığı bu bölümde takdîmin genel olarak vâcip ve câiz olmak üzere ikiye ayrıldığı tespit edildi. Zamir olarak fiile bitişmesi; مَا-إِلَّا ve إِيْمًا edatlarıyla yapılan hasr/kasr üslûbunda ve muahhar fâilden mef'ûle zamir dönmesi; sadâret hakkına sahip şart ve istifhâm isimlerinden olması durumlarında mef'ûlün vâcip olarak takdîm edildiği ve cümleye artı bir anlam katmadığı tespit edilmiştir. Fiilinden zamir dönmesi, mansûb munfasıl zamirin âmiline takdîmi, mef'ûlün şart ve tafsîl harfinden sonra gelmesi ve mef'ûlün اَمَّا'dan sonra gelmesi gibi durumlarda mef'ûlün takdîmi hem gramatik açıdan zorunlu hem de cümleye semantik açıdan ek anlamlar katmaktadır. Bunlar, sözdizimden çıkarılan tevakku ve tahsîs gibi sözdizimsel anlamlardır. Mef'ûlün takdîminin zorunlu olmadığı diğer tüm durumlardaki

³⁹⁰ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 90.

³⁹¹ İbn Malik, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'ş-Şâfiye*, 2: 698.

hükmü ise câiz olmaktadır. Nitekim mef'ûlün takdîminin câiz olduğu sözdizimlerinde mef'ûl, i'râb özelliklerini ve mansûbluk işlevini yitirmeden yer değiştirme esnekliğine sahip olmaktadır.

Mef'ûlü bihin takdîminde tespit edilen anlamsal yorumlar, aynı sözdizimlerinde gelen diğer mef'ûl çeşitlerinin takdîminde de görülmektedir. Fakat diğer mef'ûl çeşitlerinin takdîmlerinde özel bazı gramatik şartlar ve hükümler söz konusudur. Nitekim mef'ûlü mutlakin tekit bildirmesi durumunda âmiline takdîmi câiz olmamaktadır. Fakat nev ve sayı bildirdiğinde câizdir. Bu takdîmlerin cümleye tahsîs veya tevakku türünden ek anlam kattığı tespit edilmiştir. Yine mef'ûlü lehin âmiline takdîmi câiz görülmekte ve bu takdîm de cümleye tevakku ve tahsîs anlamları katmaktadır. Mef'ûlü me'ahın ise âmiline takdîmi ittifakla câiz görülmemektedir. Çünkü bu durumda mef'ûllük özelliği kalmamakta, ancak atıf olgusuyla açıklanmaktadır. Cumhur âlimler uygun görmese de bazı dilciler mef'ûlü me'ahın musâhibine -ki bu genellikle fâil olur- takdîmini câiz görürler. Buna göre mef'ûlü me'ah fiille fâil arasında tevassut eder ve takdîm edilmesi cümleye tevakku anlamı katar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MUKADDEM MEF'ÛLLER VE ANLAMSAL YORUMLARI

Bu bölümde Kur'ân'ın yorumlanmasında sözdizimsel yöntemin katkısına değinilmiştir. Ayrıca âyetlerde geçen mukaddem mef'ûllerin sözdizimsel anlamları açıklanacaktır.

3.1. Kur'ân'ın Yorumlanmasında Sözdizimsel Yöntemin Katkısı

Dini metinlerin anlaşılması ve yorumlanması yöntemsel bir faaliyettir. Bu bağlamda İslam düşünce geleneğindeki metni anlama ve yorumlama yöntemlerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.³⁹²

“Kur'ân'ın Arapça gibi, konuşulan bir dille ifade edildiğini ve bu konudaki uzlaşmaları dikkate aldığımızı göz önüne getirecek olursak, ister istemez bu dilin (daha özel olarak Kur'ân'ın kendi dilinin) sunduğu imkânlardan yola çıkmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır.”³⁹³

Kur'ân'ın lisânî olması, onun anlaşılmasında belirleyici ve ayırt edici bir özelliktir. Onun müstakil olan bu dilsel varlığı kendisi dışında bir şeye (anlam, kasıt) işaret etmektedir. Bu delaletin şeklî/formel tarafına nazm denilir. Kur'ân'ın nazmı onun manasıyla doğrudan ilişkilidir.³⁹⁴ Kur'ân'ın anlaşılması söz konusu olduğunda, onun sözdizim ve anlamdan oluştuğu temel bir usûl ilkesidir.³⁹⁵

Arapça lisân-ı insânî olan bir dildir. Kur'ân-ı Kerîm (yani ilahi vahiy) de bu dil üzere indirilmiştir. Dolayısıyla Arapçanın kuralları belli olan ve gramerini temel alan sözdizimsel yapısı ve bu yapıların anlamsal yorumları, aynı sözdizimlerini kullanan Kur'ân'ın anlaşılması ve açıklanmasında bize yardımcı olabilir. Bu bağlamda Sözdizim Teorisi esas alınarak Kur'ân'da takdîm olgusunun görüldüğü âyetler açıklanacaktır.

“Kur'ân, dilde zaten mevcut olan sözcükleri kullanmaktadır. Ama bu sözcüklerin semantik, sentaktik anlam ve alanlarında çok önemli değişiklikler söz konusudur.”³⁹⁶ Kur'ân'ın belâgat ve fesahat yönünden etkileyiciliğini sırf lafızların seçilişine bağlamak

³⁹² Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum* (İstanbul: Külliyyat Yay., 2018), 28.

³⁹³ Turan Koç, *Dilin Ötesi: Kur'ân'ın Dil ve Üslûbu Üzerine* (İstanbul: İz Yay., 2018), 68.

³⁹⁴ Görgün, *Anlam ve Yorum*, 165-166.

³⁹⁵ Görgün, *Anlam ve Yorum*, 166.

³⁹⁶ Koç, *Dilin Ötesi*, 50.

onun anlaşılması hususunda yeterli değildir. Onun etki ve gücünü, sözdizimsel yapısı ve bunların anlamsal yorumlarında aramak daha doğru olacaktır. Çünkü Kur'ân'ın herhangi bir âyetinde sözdizim değişikliğine gidilse o âyetin anlamı da değişir. Sözdizim değişikliğinde bir anlam araştırmasına girişilmezse ulaşılmak istenen anlam güzelliği kaybolacak ve maksat da hâsıl olmayacaktır.³⁹⁷ Bu bağlamda Nazım Teorisi, Kur'ân'ın i'câzını nazma dayandırmasının yanısıra, onun anlaşılması ve yorumlanması hususunda sözdizimsel bir yöntem de önermektedir.

Sözdizimsel yöntemle göre sözdizim her ne zaman değişse, buna bağlı olarak anlamın da değişmesi gerekir.³⁹⁸ Aynı sözdizim her cümlede aynı anlamsal yorumları gerektirir.³⁹⁹ Sözdizimsel yöntem, Kur'ân'daki sözdizimsel yapıların anlamsal yorumlarıyla ilgili tutarlı, test edilebilir bir çerçeve ve anlama modeli sunmaktadır. Kur'ân'da mef'ûlün takdîmi bağlamında tespit edilen sözdizim modları ve anlamsal yorumları bu yöntemin belirli bir örneklem üzerinden uygulamasını ifade etmektedir.

Bu teorik yaklaşım ve öncüller esas alınarak 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] sözdiziminde gelen cümlelerin tamamında mef'ûlün takdîminin cümleye tevakku anlamı kattığı belirtilmiştir. Nitekim mef'ûlün fâiline takdîm edildiği pek çok âyette sözdizim 1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] tertibinde gelmekte ve bu takdîm cümleye tevakku anlamı katmaktadır. Örneğin, ﴿إِنْ﴾ (Bakara:2/133), ﴿إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتِ﴾ (Nisâ:4/8), ﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى﴾ (Al-i İmrân: 3/140), ﴿بِمَسْئَلِكُمْ قَرَحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرَحٌ﴾ (En'âm: 6/137), ﴿وَلَا يَزْهَقُ وَجُوهُهُمْ قَتْرٌ﴾ (Yûnus: 10/26) âyetlerinde mef'ûl fâiline takdîm edilmiş ve fiillerinden sonra getirilmiştir. Bu bölümde ele alınacağı üzere, bu mukaddem mef'ûllerin cümleye kattıkları sözdizimsel anlam tevakkudur.

Benzer olarak, Allah Teâlâ'nın ﴿أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ (Bakara: 2/57), ﴿قَرِيبًا كَذَّبُوا وَقَرِيبًا يَقْتُلُونَ﴾ (Mâide: 5/70), ﴿قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْعَى رَبًّا﴾ (En'âm: 6/164), ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ (Fâtiha: 1/5) şeklinde buyurduğu âyetlerin hepsinde '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdizimi vardır. Bunlar ve bu sözdizimde gelen bütün âyetlerde mef'ûl fiiline takdîm edilse de sarîh isim olarak mef'ûllük ve mansûbluk özelliğini muhafaza etmiştir. Bu örneklerin tamamında takdîm cümleye tahsîs anlamı katmaktadır.

Bu yorumlar, doğrudan sözdizimden çıkarılan sözdizimsel anlamlar olarak aynı şartları hâiz benzer âyetler için de yapılabilir. Nitekim bu başlık altında mukaddem mef'ûllü âyetlerin anlamsal yorumları incelenmiş. Bu yapılırken, âyetler, sûre tertibine uygun olarak

³⁹⁷ Koç, *Dilin Ötesi*, 66.

³⁹⁸ Boyalık, *Dil, Söz ve Fesâhat*, 189.

³⁹⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

sıralanacaktır. İncelenen mef'ûller, lafız olarak ya sarîh isim olanlar ya da mansûb munfasıl zamirlerdir. Kur'ân'da en çok karşılaşılan mukaddem mef'ûl çeşidi, mef'ûlü bih olduğu için daha çok bu mef'ûlün takdîmiyle ilgili örnek âyetlere yer verildi. Bunun dışında tespit edildiği kadarıyla, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü mutlakla ilgili de birkaç örnek âyet zikredildi.

3.2. Kur'ân'da Öne Geçen Mef'ûller ve Sözdizimsel Anlamları

Gramatik olarak tezin kapsamına giren mukaddem mef'ûl örnekleri çoğunlukla, yukarıda zikredilen şartları taşıyan ve takdîm edilmesi gramatik olarak câiz olan mef'ûllerdir.

Mef'ûllerin fiil ya da fâillerine vücûben takdîm edildiği bazı yerlerde takdîm cümleye artı bir anlam katmamaktadır. Bu sebeple bu takdîm örneklerinin geçtiği Kur'ân âyetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bununla birlikte zorunlu olarak takdîm edildiği halde tevakku ve tahsîs gibi anlamsal yorumları ihtiva eden âyetler bu bölüme dâhil edildi. Çünkü her ne kadar bu durum ve örneklerde mef'ûlün fiili ya da fâiline takdîmi gramatik olarak vâcip olsa da sözdizimdeki yer değişikliği nedeniyle cümleye ek anlamsal yorumlar katmaktadır.

Çoğunlukla, aynı sözdizim ve lafızlara sahip âyetler ayrı bir tablo altında ele alındı. Bununla birlikte ayrı bir tabloda gösterilmeden mukaddem mef'ûlün olduğu benzer âyetlere kimi örneklerin altında işaret edildi.

Mukaddem mef'ûlün geçtiği her örnek âyet için standart bir şablon belirlendi ve bu şablon içerisinde yukarıdan aşağıya doğru ve sırasıyla, 'Sure/Âyet' ismi, 'Sözdizim Modu', 'Meâl', 'Âyet' (Arapça), âyetin 'Arapça Sözdizimi', 'Sözdizimsel Anlam', 'Bağlamsal Anlam', ve 'Taktîm Hükümü' maddeleri eklendi.

Taktîm durumlarını ele alırken örnek olarak seçilen her âyette, ilgili mukaddem mef'ûlün cümledeki i'râbına kısaca değinildi; çünkü mef'ûlün nasıl bir sözdizim içerisinde takdîm edildiğinin anlaşılması için cümle içerisinde, ilişkili olduğu diğer öğelerle birlikte i'râbının yapılması gerekmektedir. Bu işlem, işlevsel anlamın ortaya çıkarılması içindir. Ayrıca, i'râb açıklamasından sonra, mukaddem mef'ûlün sözdizimsel anlamı öncelikli olarak ifade edildi. Ardından da bağlamsal anlamlara kısaca işaret edildi. Böylece mef'ûlün takdîmi nedeniyle görülen sözdizimsel ve bağlamsal anlamlar birbirinden tefrik edilmiş oldu. Tefsir kitaplarında geçen ve doğrudan me'ânî ilmi ve mef'ûlün takdîmiyle ilgili olmayan söz konusu örnek âyetlerin diğer belâgat açıklamalarına ise değinilmedi. Buna göre örnek âyetlerin *tefsir*, *kıraat*, *beyân* ve *bedî* ilimlerine giren konu ve açıklamaları kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu açıklamalardan sonra Kur'ân'da geçen ve örnek olarak seçilen mukaddem

mef'ûller ve anlamsal yorumlarının açıklamalarına geçilebilir.

Fâtiha Sûresi

Fâtiha: 1/5	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/إِيَّاكَ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“(Allah’ım!)Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz” ⁴⁰⁰
Âyet	﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾
Sözdizim	[مفعول به + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs/Hasr
Bağlamsal Anlam	Tazîm
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: İ‘râb açısından إِيَّاكَ kelimesi mansûb munfasıl zamirdir. Nahivde munfasıl zamirler açık isim sayılır ve نَعْبُدُ ve نَسْتَعِينُ fiillerinin mukaddem mef’ûlüdür. Bu lafız, mebnî olduğu için i‘râbı mahallen mansûbtur. Takdîm, kasr anlamını ifade eder; çünkü en başa alındıkları için cümlede en önemli öge olurlar.⁴⁰¹

Standart dizimde كِ zamiri fiile bitişiktir ve نَعْبُدُكَ/Sana kulluk ederiz - نَسْتَعِينُكَ/Senden yardım isteriz şeklinde gelir. Normal dizim bu şekildedir. Fakat bu durumda mef’ûlün takdîmindeki gibi sözdizimsel anlamlar açığa çıkmayacaktır.⁴⁰² Mef’ûlün tahsîsli bir ifadesi için fiilin önüne gelmesi gerekir. Bunun için mef’ûl، إِيَّا edatına vasledilir. Bundan sonra âmiline takdîmi vâcip olmaktadır; çünkü zamir, bu vasıl olmayınca tek başına takdîm edilememektedir.⁴⁰³

Âyetin sözdizimi ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir. Bu sebeple takdîmden kaynaklanan yorumu da hasr üslûbunun gereği olan tahsîs anlamı olacaktır. Bu bağlamda mukaddem mef’ûlün âmiline takdîmi ile kast edilen anlamsal yorum, kulluğun Allah’a hasredilmesidir.⁴⁰⁴ Burada muhatapların Allah dışında bir varlığa da kulluk edecekleri bir hal tasavvur edilir. Bu yanlış zanna bir cevap olarak kulluğun sadece Allah’a ait olduğu ifade edilir. Fiilin hükmü mukaddem mef’ûle hasredilir. Bu açıklamaya göre âyetin sözdiziminde tahsîs çeşitlerinden kasr-ı ifrâd görülür.

⁴⁰⁰ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 1.

⁴⁰¹ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân*, 1: 14.

⁴⁰² el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1: 109, 412-419; ‘Îd, *en-Nahvu’l-Musaffâ*, 409.

⁴⁰³ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn-i ‘Akîl*, 2: 97; Ebu’l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fî Fıkhı’l-Luğa*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, 1418/1997, 97.

⁴⁰⁴ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufassal*, 1: 43.

ez-Zemahşerî de mef'ûlün, ihtisas kastıyla takdîm edildiğini ifade eder ve buna benzer olarak ﴿قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ تُأْمُرُونِي أَعْبُدُ﴾ “De ki: "Ey cahiller! Siz bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?”⁴⁰⁵ âyetinde de tahsîsin görüldüğünü açıklar. Ona göre sözdizimden, ibadet, itaat etme ve boyun eğmenin ancak Allah'a olduğu anlamı çıkar.⁴⁰⁶ Âyette mef'ûlün takdîmi ile sanki şöyle denilmek istenmiştir: Ey bu sıfatlara sahip olan (Rabbimiz)! Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz! Senden başkasına kulluk etmez ve başkasından yardım istemeyiz!⁴⁰⁷

Mansûb munfasıl zamir, açık isim olarak kabul edilmiştir.⁴⁰⁸ Bu sebeple إِيَّاكَ نَعْبُدُ demekle اللَّهُ نَعْبُدُ demek arasında bir fark görülmez. Her iki mef'ûlü de mansûb kılan fiildir ve fiilin hükmü mukaddem ögeye hasredildiği için iki sözdizimden de tahsîs anlamı çıkarılır.⁴⁰⁹

er-Râzi'ye göre mef'ûlün takdîmi cümleye tahsîs anlamı katar. Bununla birlikte ibadetin sadece Allah'a hasredilmesi tazîm anlamını da gerektirir.⁴¹⁰

Eğer sözdizim nizâmî gelseydi tehîrinden dolayı tahsîs anlamı oluşmazdı. Buna göre es-Sâmerrâi, âyetin standart sözdizimi ile devrik olan arasındaki anlamsal farkı ifade eder. Ona göre lafzatullâh اَلْحَمْدُ لِلَّهِ şeklinde tehîr edildiğinde buradan Allah dışındaki varlıklara hamd edilebileceği anlamı çıkarılabilir. Âyette geçtiği üzere, ﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ﴾ “Hamd Allah'a mahsustur”⁴¹¹ (Câsiye: 45/36) buyurulduğunda ise hamdın sadece Allah'a ait olduğu anlaşılır. Aynı şekilde, Allah dışındakilere kulluk etmek câiz olmadığı için âyet, إِيَّاكَ نَعْبُدُ şeklinde tahsîsli olarak söylenir.⁴¹²

Dolayısıyla mebnî, mansûb munfasıl zamir olan إِيَّاكَ mef'ûlünün fiiline takdîminde sözdizim [إِيَّاكَ+فعل مضارع] şeklinde, devrik cümle kalıbında gelmektedir. Bu da cümlenin anlamsal yorumunu değiştirmektedir.

Diyanet meâlinde âyetin tercümesi “(Allah'ım!)Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz”⁴¹³ şeklinde verilmiştir. Bu meâlin sözdizimsel anlamı tam olarak yansıttığı tespit edilmiştir.

⁴⁰⁵ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 464.

⁴⁰⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 13.

⁴⁰⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 14.

⁴⁰⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûs*, 3: 6.

⁴⁰⁹ el-Curcânî, *Delâil*, 287.

⁴¹⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 3. Bs (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'Arabî, 1420/2000), 1: 208.

⁴¹¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 501.

⁴¹² Fâdil Sâlih es-Sâmerrâi, *Lemesât Beyâniyye fî Nusûsin mine't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru Ammâr, 1423/2003), 20.

⁴¹³ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 1. Âyetin meâli Çantay'da “Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz” şeklinde verilmiştir. Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 11.

Bakara Sûresi

Bakara: 2/40	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/إِيَّايَ/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. <u>Yalnız benden korkun!</u> ” ⁴¹⁴
Âyet	(يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ)
Sözdizim	[و(عاطفة)+مفعول به + فعل أمر+مفعول به(ضمير متصل)]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Terhîb, Tahzîr, Tekit
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyette geçen فَارْهَبُونِ /إِيَّايَ “O halde, yalnız benden korkun!” ifadesinde sözdizim [مفعول به + فا+فعل أمر] şeklinde devrik cümle kalıbında gelmiştir. إِيَّايَ lafzı, âmili olan mahzûf اِرْهَبُوا emir fiilinin mef’ûlü bihidir. Mef’ûl, mahallen mansûb munfasıl zamirdir. Buna göre cümlenin takdiri, فَارْهَبُونِ (ارْهَبُوا) وَإِيَّايَ şeklinde⁴¹⁵ ve [و(عاطفة)+مفعول به + فعل أمر] sözdiziminde olur.

Mef’ûlü bih, sözdizimde en başa geldiği için semantik açıdan cümlede en önemli öge olmuştur. Takdîm cümleye tahsîs anlamı katmaktadır. Buna göre cümlenin anlamı şu şekilde olur: Sadece benden korkun! Yani, özellikle güç ve kudretimden, azabımdan ve sözden dönmekten!⁴¹⁶

Mukaddem ögenin takdîmiyle, muhatapların kimden korkacaklarını bilmedikleri ya da bilseler de Allah dışında başka şeylerden de korktuklarını düşündükleri tasavvur edilir. Buna göre sözdizim devrik getirilerek mef’ûl âmiline takdîm edilir. Böylece korkma fiiliyle ilgili hüküm bütünüyle mukaddem mef’ûle hasredilir.⁴¹⁷ Bu da kasr-ı ifrâd türünü ifade eder. Diyanet meâli “Yalnız benden korkun!”⁴¹⁸ şeklinde verilmiştir. Bu tercümenin âyetin sözdizimsel anlamını (tahsîs) tam olarak ifade ettiği görülmektedir.

Âyette emir fiilinin delalet ettiği tahzîr anlamı da vardır. Bu anlam, mukaddem mef’ûl üzerinde yoğunlaşır. Burada إِيَّايَ mef’ûlü sakındırma üslûbuna has olarak takdîm edilmiş ve

⁴¹⁴ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 6.

⁴¹⁵ Kasım Hamîdân De’âs, *Îrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru’l-Munîr, 1425/2004), 22.

⁴¹⁶ Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Tev’îlât-u Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdî Bâslûm (Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2205), 1: 444; Muhammedu’l-Emîn el-Eremî el-Alevî, *Tefsîru Hadâiki’r-Rûhî ve’r-Reyhân fî Ravâbi’ Ulûmi’l-Kur’ân*, 1. Bs (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1421/2001), 1: 389.

⁴¹⁷ el-Mâturîdî, *Tev’îlât*, 1: 444; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 1: 389.

⁴¹⁸ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 6.

fiile mütekellim zamirinin gelmesi bu anlamı tekit etmiştir. *إِيَّايَ* kelimesi *أَحَدٌ* şeklinde takdir edilen mahzûf bir fiilin mukaddem mef'ûlüdür. Tahzîr anlamı *إِيَّاكَ وَالشَّرَّ* / “Şerden sakın!” cümlesinde de vardır.⁴¹⁹

فَاتَّقُونِ fiilinin sonundaki mef'ûlü bih olan, nûn-u vikâyeye bitişen mahzûf *yâ* harfi, daha önce gelen mukaddem mef'ûlün (*إِيَّايَ*) tekitidir.⁴²⁰ Bu sebeple *إِيَّايَ* kelimesi tekit anlamını da yüklenmiştir. Bu da, “Kesinlikle benden korkun!” anlamındadır. Yani, “Vahye inanma, onu inkâr etmeme ve âyetleri az bir pahaya değiştirmeme hususunda hassas olunuz! Bunun için de yalnız ve yalnız benden korkunuz!” şeklinde yorumlanabilir.⁴²¹

Cümleden tahsîs dışında tekit/hükmü takviye anlamı da çıkarılır. Bu, korkutma anlamını pekiştirmektedir.⁴²² Fakat bunlar sözdizimden çıkarılmadıkları için bağlamsal anlam olarak tespit edilmiştir.

Aynı sözdizimde gelen âyetlerde⁴²³ mukaddem mansûb munfasıl zamirler yine tahsîs anlamını ifade etmektedirler.

Bakara: 2/57	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] مَفْعُولُهُمْ/’
Meâl	“Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin” (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler; <u>fakat kendilerine zulmediyorlardı.</u> ” ⁴²⁴
Âyet	﴿وَوَلَّأْنَا عَلَيْكُمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُم مَّا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾
Sözdizim	[حرف للإستدراك(لكن)+ كان واسمه(كانوا)+ مفعول مقدم(أَنفُسَهُمْ) + فعل مضارع]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tehekküm
Takdîm Hükümü	Câiz

⁴¹⁹ Ömer, *el-Mu‘cem*, 1: 146.

⁴²⁰ Muhammed b. Bedruddîn Ebîbekr b. Ömer ed-Demmâmînî, *Ta‘liku'l-Ferâid ‘alâ Teshîli'l-Fevâid*, thk. Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Müfdî, 1. Bs, 1403/1983, 2: 91.

⁴²¹ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Kur‘âni'l-Kerîm*, thk. Mektebetu'd-Dirâsât (Beyrut: Dâru Mektebeti Hilâl, 1410), 1: 72; el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 1: 114.

⁴²² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 130; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mehdî, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur‘âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî Raslânşr. Hasan Abbas Zekî (Kahire, 1419/1999), 99.

⁴²³ Örneğin, ﴿وإِيَّايَ فَاتَّقُونِ﴾ “Ancak benden korkun!” (Bakara: 2/41) ve ﴿فإِيَّايَ فَازْهَبُونَ﴾ (Nahl: 16/51) âyetlerinde mahallen mansûb mef'ûlü bih olan munfasıl zamirin âmiline takdîmi cümleye tahsîs anlamı katmıştır. el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye*, 1: 114.

⁴²⁴ D.İ.B., *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 7. Çantay’ın meâli de şu şekildedir: “...fakat kendi kendilerine zulmetmişlerdi.” Çantay, *Kur‘ân-ı Hakîm*, 1: 23.

Açıklama: Muzâri fiilin mef'ûlü olarak gelen اَنْفُسُهُمْ kelimesi, âmiline takdîm edilmiştir. Bu sebeple cümlenin اَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ اَنْفُسَهُمْ değil de, [مفعول مقدم(اَنْفُسُهُمْ) + فعل] tertibinde ve (اَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ) şeklinde getirilmesi arasında sözdizimsel bir fark vardır. Bu fark, anlama da etki etmiştir.

اَنْفُسُهُمْ kelimesi, âmiline takdîm edilmiş mukaddem mef'ûldür. Burada takdîm, tahsîs yorumunu gerektirir. Yani tahsîs ile onların başkasına değil de ancak kendilerine zulmetmeleri kast edilmiş olur.⁴²⁵ Eğer âyet, وَلَٰكِنْ كَانُوا يَظْلِمُونَ اَنْفُسَهُمْ şeklinde standart sözdizimde getirilseydi tahsîs anlamı oluşmayacaktı.

Nitekim örnek olarak seçilen Bakara Sûresi 57. âyette mef'ûlün takdîmi nedeniyle tahsîs gayesi varken; aynı belağî nükte, اَنْفُسَكُمْ kelimesinin yerinde geldiği ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ تَظْلِمُونَ اَنْفُسَكُمْ﴾ (وَأَيُّهَا قَوْمِي! إِنَّكُمْ تَظْلِمُونَ أَنْفُسَكُمْ) “Musa, kavmine dedi ki: Ey kavmim! Sizler, buzağrıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz...”⁴²⁶ beyanındaki 54. âyette bulunmamaktadır. Diyanet meâlinde bu âyetin sözdizimsel anlamı doğru yansıtılmış ve ihbâr anlamı gösterilmiştir. Burada sözdizim, asla uygun olarak [مفعول به + فعل+فاعل(ضمير)] tertibinde gelmiş ve mef'ûlün tehîri ihbâr dışında cümleye ek bir anlam katmamıştır.

İncelenen âyette mef'ûl, ihtisas gayesiyle fiiline takdîm edilmiştir. Bu sebeple de sözdizim [مفعول به + فعل] tertibinde ve devrik cümle kalıbında getirilmiştir. “Tahsîs anlamı, hem olumsuz cümleden olumluya geçerek, hem de mef'ûlün âmiline takdîmiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla her iki açıdan tahsîs anlamı tekit edilmiştir. Ayrıca sözdizimsel uyum açısından fâsıla uyumu hâsıl olmuştur.”⁴²⁷

Kimi tefsirciler burada mef'ûlün takdîminden dolayı tahsîsin olmadığını, sadece fâsıla uyumu olduğunu söylemektedirler. Onlara göre, eğer fâsıla uyumu bu takdîmi gerektirmeseydi âyet اَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ şeklinde gelir. Ayrıca burada sadece onların kendilerine zulmetmelerinden haber verme gayesi (ihbâr) vardır; yoksa onların sadece kendilerine zulmettikleri; fakat başkalarına zulmetmedikleri gibi bir anlam yoktur. Âyette en fazla ihtimâm anlamı aranmalıdır.⁴²⁸

Bu görüşün doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Kur'ân'da fâsıla uyumu olması, takdîmin tahsîs anlamını nefyetmemektedir. Aynı sözdizimde hem fâsıla uyumu hem de tahsîs anlamı olması mümkündür. Allah Teâlâ, eğer isteseydi, mef'ûlü tehîr edebilir ve fâsıla

⁴²⁵ Muhammed b. Abdullah b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadır* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1994), 1: 104; Ebû Tayyib Muhammed Sıddîk Hân b. Hasen b. Ali b. Lütfullah el-Kınevî, *Fethu'l-Beyân fi Mekâsıdı'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1412/1992), 1: 174.

⁴²⁶ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 7; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 33.

⁴²⁷ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 600.

⁴²⁸ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 590.

uyumu olmaksızın âyeti standart sözdizimde getirirdi. Çünkü fâsıla uyumu, Kur'ân açısından bir zorunluluk değildir. Eğer mef'ûl, zâhir isim olarak cevâzen (tercihen) takdîm edilmiş ve cümle başında getirilmişse, mutlaka özel bir belâgî nükte aranmalıdır ki⁴²⁹ o da bu âyette tahsîstir.

Mukaddem mef'ûlü bihin cümleye kattığı başka belâgî nokteler de vardır. el-Kınnevcî, bu hususta şu açıklamayı yapar: “Burada, أَنفُسُهُمْ kelimesinin âmiline takdîmi, ihtisas ifade eder. Aynı şekilde bu takdîmde onlarla alay etme (tehekküm) anlamı vardır. Nâkıs olan mâzi fiil (كَانُوا) ile muzârinin (يَظْلُمُونَ) birlikte zikredilmesi onların zulümlerinde devamlılık ve küfürlerinde süreklilik (istimrâr) içinde olduklarına delalet etmektedir.”⁴³⁰ Görüldüğü üzere mukaddem mef'ûl olan أَنفُسُهُمْ kelimesinin sözdizimsel anlamı dışında tehekküm ve istimrâr gibi anlamları da vardır.⁴³¹ Tehekküm anlamı bağlamdan çıkarılır.

Mef'ûlün takdîm edilişiyile açığa çıkan sözdizimsel ve bağlamsal anlamlar dikkate alınarak âyetin açıklaması şu şekilde yapılabilir: “Ey İsariloğulları! Biz, size çölde dolaşırken pek çok rahmet, nimet gönderdik. Sonra size bu nimetleri mubah kıldık. Fakat siz, bu kadar nimete karşı şükür bilinci içerisinde olmanız gerekirken nankörlük ettiniz. Aslında bu isyan ve nankörlüğünüzle bize zulmetmediniz; sadece kendinize yazık etmiş oldunuz. Siz özellikle kendi kendi kendinize zulmetmekte ısrar edince Allah katında da küçük düştünüz!”⁴³²

Diyamet meâlinin âyetteki sözdizimsel anlamı tam olarak ifade etmediği kanaatindeyiz. Meâlin “*fakat, ancak kendilerine zulmediyorlardı*” şeklinde yapılması tahsîs anlamını daha net ifade edecektir.

⁴²⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 79.

⁴³⁰ el-Kınnevcî, *Fethu'l-Beyân*, 1: 174.

⁴³¹ Âyette *irsâd*, diğer adıyla *teshîm* ve *tevşih* de denilen belâgat üslûbu da sözkonusudur. “İrsâd, kâfiyeli ve sec'ili bir sözde, bunların nasıl devam edeceğine, söz içinde geçen bir kelime ile işaret etmektir. Sözün sonunun nasıl geleceğine, bu kelimenin çoğu zaman lafzı, bazen de manası delalet eder. İrsâdda çoğu zaman iştikâk sanatından istifade edilir.” Örneğin, yukarıda ele alınan (وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) âyetinde, ilk cümlelerin sonundaki (وَمَا ظَلَمُونَا) lafzında, ikinci cümlelerin (يَظْلِمُونَ) fiiliyle biteceğine işaret vardır. Bk. Nusreddin Bolelli, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 184. Böylece mef'ûlün takdîmi, irsâd üslûbuyla birlikte düşünüldüğünde olması beklenen şeyin mukaddem mef'ûlün üzerinde gerçekleştiği anlamını düşündürmektedir. Çünkü âyet standart sözdizimi üzere gelseydi irsâd üslûbu nedeniyle anlam, fiil üzerinde temerküz edeceksen, sözdizimi mef'ûlün takdîmi üzere geldiği için, anlam fiil üzerinde değil أَنفُسُهُمْ mukaddem mef'ûlü üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece gerçekleşmesi beklenen şey, aynı kökten gelen fiil değil o fiilin kendisinde amel ettiği mukaddem mef'ûl olmuştur. Buna göre anlamsal yorumun “Onlar bize zulmetmediler, özellikle kendilerine zulmettiler” şeklinde anlaşılması gerekir.

⁴³² Âyetin bu ve benzer yorumları için bk. eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1: 104.

Aynı anlamsal yorumlar aynı lafızla gelen mukaddem mef'ûllü âyetler⁴³³ için de geçerlidir.

Bakara: 2/88	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] قَلِيلًا/’ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“(Yahudîler, Peygamberle istihzâ yolunda) dediler “Kalplerimiz perdelidir (kaşerlenmiştir. Bize ne söyleyen kâr etmez.)” Öyle değil. Allah onları küfürleri yüzünden rahmetinden kovmuştur. <u>Onun için ancak birazı iman edeceklerdir.</u> ” ⁴³⁴
Âyet	﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ﴾
Sözdizim	[مفعول مطلق + ما + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tekit, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyetin son kısmında gelen قَلِيلًا kelimesi, sonra gelen يُؤْمِنُونَ fiiline takdîm edilmiş mef'ûlü mutlaktır. مَا tekit harfi veya قَلِيلًا kelimesinin müphem nekre sıfatıdır. Buna göre sözdizim [مفعول مطلق + ما(صفة) + فاعل] tertibinde devrik olarak gelmiştir.

Âyetin sözdizimsel açılımı إِيْمَانًا قَلِيلًا يُؤْمِنُونَ şeklindedir.⁴³⁵ Nizâmi dizilişe göre ise cümle قَلِيلًا يُؤْمِنُونَ şeklinde gelir. Standart dizimde Allah'ın lanetlediği kişilerin az da olsa iman ettikleri anlaşılır; cümlenin anlamı da fiilin ihbârıyla sınırlandırılır. Mef'ûlün kendi yerinde zikri ile de ek anlamlar aranmaz. Burada sadece ihbâr anlamı vardır.

Âyette ise mef'ûlü mutlakın âmili olan fiile takdîm edilmesinde özel bir belaği nükte aranır. Buna göre mef'ûlü mutlak, fiile takdîm edilerek cümlede en önemli öge kılınmış ve kendisiyle tahsîs anlamı kast edilmiştir. Yani “bir görüşe göre âyetin takdîmiyle, onlar, önlerindeki delillere rağmen ancak az bir şey inanırlar ve çoğunu inkâr ederler anlamı kast edilirken Vâkıdî, onlar ne az bir şeye inanırlar ne de çok anlamını verir.”⁴³⁶

Her iki görüşten de mef'ûlü mutlakın takdîm edilmesiyle cümleye tahsîs anlamı kattığı çıkarılır. İlk görüşe göre, takdîm, lanete maruz kalanların bir mümin gibi inandığının

⁴³³ (مَثَلٌ مَّا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِن أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ); ez-Zemahşerî talil anlamını şu şekilde izah eder: “Allah onlara zulmetmez; fakat onlar kendi işledikleri suçlar sebebiyle ancak kendilerine zulmederler.” ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 349. Böylece her türlü zulümden Allah Teâlâ tenzih edilmiştir. Çünkü bu âyette fiilin hükmü kendilerine hasredilmiştir. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 17: 259.

⁴³⁴ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 30.

⁴³⁵ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A' rec en-Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibü'l-Furkân*, thk. Zekerîya Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 11416/1996), 331; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1: 142.

⁴³⁶ el-Kınnecî, *Fethu'l-Beyân*, 1: 220.

zannedildiği bir duruma cevap olsun diye yapılmış ve “onlar, ancak az bir şeye inanırlar” şeklinde tahsîs anlamı kast edilmiştir. Bu, kasr-ı kalb türünden bir tahsîstir. İkinci görüşe göre ise “onlar ne az ne çok, hiçbir şeye inanmazlar” şeklinde yine tahsîs anlamı kast edilmiştir. Bu yorum da kasr-ı ifrâd türünden bir tahsîsi ifade eder. İkinci yorumda “hiç inanmazlar” anlamı vardır. Bu da tahsîsin olumsuz bir şekilde tekleştirilmesini ifade eder.

İman azlığını hasr üslûbuyla ifade eden bir âyette şöyle buyrulur: ﴿قَلِيلًا يُؤْمِنُونَ إِلَّا﴾ (Nisâ: 4/46). Mukaddem mef'ûlün geçtiği yukarıdaki âyette de bu âyetteki hasr üslûbunun ifade ettiği kasr anlamı kast edilir. Nitekim tabloda verildiği üzere Çantay da âyet meâlinde *ancak* ifadesiyle bu üslûb anlamını tercümeyle yansıtmıştır. Mef'ûlün fâsılaya riayet için takdîm edildiğine dair görüşler de vardır. Bu görüşe göre mef'ûl, mahzûf bir mastarın sıfatıdır. Yani âyetinin standart sözdizim, إيماناً قليلاً açılımındadır.⁴³⁷ Ayrıca Allah'ın lanetine maruz kalan bu kişiler, imanlarının azlığı nedeniyle kınanmaktadırlar.⁴³⁸ Kınama anlamı bağlamdan çıkarılır.

Bakara: 2/124	‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ İbrahim/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Şunu da hatırd tutun ki, bir vakit <u>İbrahim</u> ’i Rabbi bir takım kelimât ile imtihan etti. O onları itmam edince “Ben seni bütün insanlara imam edeceğim” buyurdu. “Yâ Rabbi! Zürriyetimden de!” dedi. Buyurdu ki: “Benim ahdimde zalimler nail olamaz!”” ⁴³⁹
Âyet	﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Övgü, Yüceltme
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyetin başında gelen وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ ifadesi devrik bir cümledir; çünkü إِبْرَاهِيمَ kelimesi fâili olan رَبُّهُ kelimesinin mukaddem mef'ûlüdür. Fâildeki ه/hû zamiri ise mukaddem mef'ûle dönmektedir.⁴⁴⁰ Ayrıca “mef'ûlü bih, fâilden kendisine bir zamir döndüğü için fâiline vücûben takdîm etmiştir. Eğer (standart sözdizime göre) fâil takdîm

⁴³⁷ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 2: 95.

⁴³⁸ Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'îl-Mesânî*, thk. Ali Abdalbârî el-'Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1995), 6: 109.

⁴³⁹ Yazır, *Hak Dîni*, 1: 488.

⁴⁴⁰ De'âs, *Î'râbu'l-Kur'ân*, 1: 53.

etseydi, fâildeki zamirin, lafzen ve rütbeten sonra gelen mef'ûle dönmesi gerekirdi.”⁴⁴¹ Bu konuda cumhûr nahivciler arasında bir ittifak vardır. Çünkü zamir, sonrasına lafzen ve rütbeten dönmez. Dolayısıyla âyette görülen takdîm gramatik bir zorunluluktan kaynaklandığı için⁴⁴² burada cümleye, [فعل + فاعل + مفعول] şeklindeki standart söz dizime göre bir anlam verilir.

Nitekim er-Râzi'ye göre, mef'ûlün -fâilden kendisine dönen zamir nedeniyle- fâiline takdîmi zorunlu olduğu için burada takdîmden kaynaklı olarak özel bir anlam oluşmaz. Ona göre mef'ûl, fâiline görünüşte takdîm etmiştir, anlam olarak değil. Örneğin ضَرَبَ غُلَامَهُ زَيْدٌ cümlesinde olduğu غُلَامَهُ mef'ûl, زَيْدٌ fâildir ve mef'ûlün rütbesi, fâilden sonra gelmesidir. Her ne kadar lafzen öne alınmışsa da mana olarak sondadır.⁴⁴³

Bazı dilciler ise burada takdîm zorunlu olsa da sözdizimin cümlenin anlamsal yorumunu değiştirdiğini ifade etmişlerdir.⁴⁴⁴ Örneğin İbn Atiyye'ye göre mef'ûl önemli bir öge olduğu için takdîm edilmiştir. Sözdizimde Allah (fâil) imtihan edici olarak zaten bilinmektedir. Muhatap kimin imtihan olduğuyula ilgilenmektedir. İşitenin önem verdiği kişi, ancak imtihan edilendir. Bu sebeple anlamsal yorumun odağında mukaddem öge bulunmaktadır.⁴⁴⁵ Mef'ûl olan zamir, fâile zorunlu olarak bitişse de burada fiilin, hemen sonra gelen mef'ûlde vuku bulması beklenmektedir.⁴⁴⁶ Ayrıca fiilin mef'ûle tealluku daha şiddetlidir.⁴⁴⁷

Sözdizim [فاعل + مفعول + فعل] şeklinde getirildiğinde artık işitendeki merak giderilmekte ve Rabbinden sadır olan imtihan etme fiilinin İbrahim'de vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, mef'ûlün fâiline takdîminde açığa çıkan sözdizimsel anlamsal yorum tevakkudur. Aynı anlamsal yorum aynı sözdizime sahip olan ﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذَرَتُهُمْ﴾ “O gün zalimlere mazeretleri fayda vermez!”⁴⁴⁸ (Gâfir: 40/52) âyeti için de geçerlidir.

Yukarıda vermiş olduğumuz Yazır'ın meâli de bu sözdizimsel anlamı yansıtmaktadır.

⁴⁴¹ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 2: 273.

⁴⁴² 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 631.

⁴⁴³ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 1: 64.

⁴⁴⁴ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 631.

⁴⁴⁵ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib İbn Ebü'l-Hasen Alî b. Atiyye, *el-Muharriru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992), 1: 205.

⁴⁴⁶ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib İbn Ebü'l-Hasen Alî b. Atiyye, *el-Muharriru'l-Vecîz*, 1: 205.

⁴⁴⁷ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 4: 33.

⁴⁴⁸ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 472.

Bu takdîmle açığa çıkan bağlamsal nükteler ise yüceltme ve övgüdür; çünkü konuşanın mef'ûle yani İbrahim'e önem verme sebebi, onun pek çok imtihanı geçmesi ve Rabbine karşı tam bir teslimiyet içerisinde olması nedeniyle övgüyü, yüceltmeyi hak etmesidir.⁴⁴⁹

Bakara: 2/133	'1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل] يَعْقُوبُ' Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	"Yoksa siz, şahitler miydiniz, <u>Yakub'a ölüm hali geldiği vakit!</u> " ⁴⁵⁰
Âyet	{أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ}
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Yaklaşma, Tekit, Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyetteki fiil cümlesinde يَعْقُوبُ kelimesi fâile takdîm eden mef'ûlü bihtir. Mef'ûl cümlede, fiilden sonra, fâilden önce geldiği için tevassut etmiştir.⁴⁵¹ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبُ âyetinde sözdizim '1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل]' modunda gelmiştir. Eğer cümle, standart dizime göre gelseydi إِذْ حَضَرَ الْمَوْتُ يَعْقُوبُ şeklinde olurdu. Fakat mef'ûl, fâiline takdîm edildiği için standart sözdizimden farklı bir anlamı olmalıdır.

Daha önce قَتَلَ الْخَارِجِيَّ زَيْدٌ örneği üzerinden '1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل]' modunda gelen sözdizimlerinde, mef'ûlün fâiline takdîminin cümleye tevakku anlamı kattığı ifade edilmişti.⁴⁵² Buna göre âyette يَعْقُوبُ mef'ûlünün mecâzî anlamda kullanılan الْمَوْتُ kelimesine takdîm edilmesi, onun önemine dikkat çekmek içindir.⁴⁵³ Mukaddem mef'ûlün önemli olmasının anlamsal gerekçesi ise tevakkudur.

Âyetin sözdiziminden, muhatapların Yakub'a gelen ölümle ilgilenmedikleri düşünülür. Onların, gelme fiilinin, tanıdıkları Yakub peygamberde vuku bulup bulmadığını merak ettikleri ve bunu bekledikleri tasavvur edilir. Muhatapların bu beklenti ve merakları âyetin فاعل+مفعول+فعل sözdiziminde getirilmesiyle giderilmiş olur. Dolayısıyla gelme fiilinin beklendiği üzere mef'ûlde vuku bulunduğu anlaşılmış olur. Bu da tevakku anlamını ifade eder; çünkü muhatapların olmasını bekledikleri durum, Yakub'a gelenin ölüm olması ve onun ölmesi değil, ölüm zamanının Yakub'a yaklaşması yani fiilin özellikle mef'ûlde vuku bulmasıdır. Âyette حَضَرَ/geldi fiilinin seçilmesi de sözdizimden kaynaklı bu yaklaşma ve

⁴⁴⁹ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec* (Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1418/1998), 1: 301.

⁴⁵⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 1: 489.

⁴⁵¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1: 191.

⁴⁵² el-Curcânî, *Delâil (I)*, 78.

⁴⁵³ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 628.

fiilin vukuunu bekleme anlamlarını pekiştirmektedir.⁴⁵⁴ Yazır, bu yaklaşma halini, “Ölüm Yakub’un huzuruna geldiği yani, Yakub vefat ederken hali ihtidarda bulunduğu sırada...”⁴⁵⁵ şeklinde izah eder. Burada tenbîh anlamı da vardır.

Yazır’ın verdiği âyet meâlinin sözdizimsel anlamı kısmen yansıttığını söylüyoruz. Meâlin, “*Yoksa siz, şahitler miydiniz, sonunda Yakub’a ölüm hali geldiği vakit!*” şeklinde verilmesi daha isabetli olacaktır; çünkü cümleye *sonunda* kelimesinin eklenmesi tevakku anlamını daha iyi ifade etmektedir.

Bu anlamsal yorumlar ve meâl şekli aynı sözdizimde gelen benzer lafızlı âyetler için de geçerlidir.⁴⁵⁶

Bakara: 2/172	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] إيآء’ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiye ve Allah’a şükredin</i> ” ⁴⁵⁷
Âyet	﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾
Sözdizim	[حرف شرط(إن)+كان واسمه + مفعول به + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tazîm
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyette إيآء kelimesi, sonra gelen تَعْبُدُونَ fiilinin mukaddem mef’ûlü bihidir.⁴⁵⁸ Sözdizim, [حرف شرط(إن)+كان واسمه + مفعول به + فعل مضارع] şeklinde, devrik cümle kalıbında gelmiştir.

⁴⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 192; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Beğavî, *Me’âlimü’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğ. (Dâru Taybe, 1417/1997), 1: 154.

⁴⁵⁵ Yazır, *Hak Dîni*, 1: 499.

⁴⁵⁶ En’âm: 6/61 ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّقْتَهُ لَسْنَا وَهُمْ لَا يَفْرَطُونَ﴾ Ayette sözdizim ‘1.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir. Bu sözdizimde gelen cümledeki anlamı tevakkudur. Eğer cümle standart dizime göre gelseydi إِذَا جَاءَ الْمَوْتُ أَحَدَكُمْ şeklinde olur, mef’ûlün tehîri tevakku anlamını değil ihbâr anlamını gerektirirdi. Buna göre âyette mef’ûl fâiline takdîm edildiği için devrik gelen cümledeki, standart sözdizimde gelenden farklı bir anlamı söz konusudur. Muhataplar, ölümün kaçınılmaz bir hakikat olarak geleceğini bildikleri için onunla ilgilenmezler. Çünkü bu bir ön kabuldür ve üzerinde tartışma yapılacak bir şey değildir. Esasında onların bekledikleri veya merak ettikleri husus, ölümden sadır olan gelme fiilinin ani bir şekilde “sizden birinde” yani mef’ûlde vuku bulup bulmadığı hususudur. Dolayısıyla burada önemli olan mef’ûlün fâile takdîminden çok hemen fiilden sonra gelip onun etkisine maruz kalıp kalmadığı hususudur. Çünkü beklenti, fiilin *sizden birinde* (mef’ûl) tahakkukuna yöneliktir. Bu anlamı yansıtmak için إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ denildiğinde ise beklenti karşılanmış, merak giderilmiş olur. Böylece ölümün gelme zamanına ve geldiği kişiye dair yapılan vurgu açığa çıkmıştır. Bu vurgu tevakku anlamı ile ifade edilir.

⁴⁵⁷ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 25.

⁴⁵⁸ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 5: 379.

Cümlenin anlamsal odağında *إِيَّاهُ*/mukaddem mef'ûl bulunmaktadır. Takdîmle sözdizim değişmiş bu da âyete tahsîs anlamı katmıştır. Buna göre sözdizimin anlamsal açılımı ise, “Eğer siz sadece Allah Teâlâ’ya kulluk ediyorsanız...” şeklindedir.⁴⁵⁹ Yani, “İbadete yalnızca O’na has kılıyorsunuz... Nimetleri verenin sadece O olduğunu ikrar ediyorsanız...” demektir.⁴⁶⁰

Eğer cümle, standart sözdizimde ve mef'ûl de fiilin sonuna bitişen zamir şeklinde gelseydi tahsîs anlamı olmazdı. Bu durumda cümle, *إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَهُ* şeklinde ve [فعل + مفعول به] sözdiziminde gelirdi. Anlamı ise, “Eğer Allaha kulluk ediyorsanız” şeklinde mutlak bırakılmış olurdu. Standart dizim sadece ihbâr anlamını verir. Bu cümleden, ibadetin Allah’a has kılınmış olacağı bir sözdizimsel anlam çıkarılamaz. Fakat mef'ûlü bih âyette takdîmli olarak gelmiş, ibadetin başkalarına yapıma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca kulluğun sadece Allah’a hasredilmiş olduğu, sözdizimsel yapıdan doğrudan çıkarılmaktadır.⁴⁶¹

Bunun dışında bağlamsal durumdan sadece Allah’ı yüceltme anlamında tazîm yorumu da çıkarılabilmektedir.⁴⁶²

Diyanet meâlinde âyetin sözdizimsel anlamının tam olarak ifade edildiği tespit edilmiştir. Meâl, “Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız...” şeklinde verilmiş ve tahsîs anlamı tam olarak vurgulanmıştır.

Aynı anlamsal yorumlar aynı sözdizimde gelen *﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ﴾* “Gece, gündüz, güneş ve ay Allah’ın

⁴⁵⁹ Muhammed Ebû Zehra, *Zehratu't-Tefâsîr* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.), 4289.

⁴⁶⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, 2: 164; 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 608-609.

⁴⁶¹ Sözdizimsel bütünlük açısından düşünüp, “Fiiline takdîm edilmiş olan *إِيَّاهُ* mef'ûlünün bir şart cümlesi içerisinde bulunmasının meâ'nî açısından açıklaması nedir?” diye sorulduğunda farklı belaği nüktelerle karşılaşmaktadır. Bunlardan birisi de şart cümlesi (*إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ*) içindeki *إِيَّاهُ* mef'ûlünün, şart edatı olan *إِنْ* üzerinden, mukaddem olan cevap cümlesinin (*كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ*) anlamıyla irtibat içerisinde olmasıdır. Şöyle ki, Allah Teâlâ’nın “size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiye ve Allah’a şükredin” buyurması, şartlı olarak kayıt altına alınmış bir ibaha anlamındadır. Yani, rızkın iyi ve temiz olanından yerken, müminlerin kulluk bilinci içerisinde olmaları bir şart olarak sunulur. Fakat şartın kendisi de “yaparsanız da olur yapmasanız da olur/başkalarına da kulluk yapmanız mümkündür” (*إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَهُ*) şeklinde ihtimale açık bir sözdizimde gelmemiştir. Aksine, sözdizimin tamamı ve mukaddem mef'ûl muhataplara, “size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiye ve Allah’a şükredin; fakat bunu ancak ve ancak Allah’a kulluk ederek yaparsanız” gibi bir mukayyet anlamı yani tahsîsi işaret etmektedir. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 10: 190-192. Dolayısıyla Allah’ın mubah kıldığı nimetlerden faydalanma imkânı, müminler için, kulluğu sadece Allah’a has kıldığı bir hal ve şartta anlamlı olmaktadır. Aksine, şükür bilinci olmadan, kulluğu Allah’a hasretmeden O’nun nimetlerinden faydalanmak müminler için dîni/uhrevî bir ecir getirmeyeceği gibi, bu onların cezalandırılmalarına da neden olabilecektir. 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 609.

⁴⁶² 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 609. Ayrıca onların kulluğu ve şükürü sadece Allah’a has kılmaları, bazı Yahudi ve Hristiyan din adamlarının helal olanları kendilerine haram kılması gibi yanlışlara düşmelerine de engel olacaktır. en-Nisâbüri, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 467; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 1. Bs (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1365/1946), 2: 48. İnsanın bu şekilde davranması için kulluğu bütünüyle Allah’a has kılması (*إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ*) şartını yerine getirmesi gerekir. Bu yorum da mukaddem mef'ûl olan *إِيَّاهُ*’nün şart edatı olan *إِنْ* harfi üzerinden cevap cümlesiyle sözdizimsel bir bağıntı içerisinde olduğunu göstermektedir.

varlığının delillerindedir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin."⁴⁶³ (Fussilet: 41/37) âyetinde altı çizili munfasıl zamir için de geçerlidir.⁴⁶⁴

Bakara: 1/180	'1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل] أَحَدَكُمْ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	" <u>Birimize ölüm geldiği vakit bir hayır –bir mal- bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için meşru bir sûrette vasiyet etmek müttakiler üzerine icrası vâcip bir hak olarak üzerinize yazıldı.</u> " ⁴⁶⁵
Âyet	﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Yaklaşma, Ta'cîl, Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette fiil cümlesinde أَحَدَكُمْ kelimesi fâiline takdîm edilen mef'ûlü bihtir. Cümlede fiilden sonra, fâilden önce geldiği için tevassut etmiştir.⁴⁶⁶ Âyette sözdizim '1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل]' modunda gelmiştir.

Eğer cümle, standart dizime göre gelseydi إِذَا حَضَرَ الْمَوْتُ أَحَدَكُمْ şeklinde olur ve mef'ûlün tehîri açıklanması hedeflenen sözdizimsel anlamları ifade etmezdi. Fakat âyette mef'ûl, fâiline takdîm edildiği için devrik gelen cümlenin standart sözdizimde gelenden farklı bir anlamı söz konusudur.

Âyetin anlamsal odağı mef'ûl üzerinde toplanmıştır. Mef'ûlün önemli oluşu, zihne, fiilinin nefîste (mef'ûlde) tam olarak yer ettiğini göstermektedir.⁴⁶⁷ Çünkü ölümün herkesin başına geleceği bellidir ve önemli olan ölümün özellikle *sizden birinize* ve tahmin edilmeyen bir anda gelmesinin beklenmesidir.

⁴⁶³ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 479.

⁴⁶⁴ "Zamirin (mef'ûlün) takdîmi, tahsîs ifade eder. Buna göre anlamsal yorumu ise, "Eğer siz sadece Allah Teâlâ'ya kulluk ediyorsanız..." anlamındadır." Ebû Zehra, *Zehratu't-Tefâsîr*, 4289. Yani "sanki şöyle söylenmiştir: Bir kısım insanlar Sabiiler'in yıldızlara taptıkları gibi, güneşe, aya secde ediyorlar; bu secdeleriyle Allah'a secde ettiklerini zannediyorlar. Onlar bundan nehyedilmişlerdir. İfadenin bu tür bir tahsîsle zikredilmesi de onları secdeden nehyetmek içindir." el-Kımnecî, *Fethu'l-Beyân*, 12: 255. Takdîm, tahsîsin kasr-ı ifrâd türünü ifade eder. Burada rütbe hakkı tehîr olmasına rağmen mef'ûlün (إِيَّاهُ) takdîmi olgusu söz konusudur. Bunun sebeplerinden birisi de mef'ûlün, kelamın insicamı ve fâsıla uyumuna riayet için takdîm edilmesidir. Eğer mef'ûlü bih tehîr edilmiş olsaydı, bu uyum ihlal edilmiş olacaktı. İbrahim b. İsmail el-Ebyârî, *el-Mevsûatu'l-Kur'âniyye* (Muessesetu Sicilli'l-'Arab, 1405/1985), 3: 51.

⁴⁶⁵ Yazır, *Hak Dîni*, 1: 611-612.

⁴⁶⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3: 138.

⁴⁶⁷ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2: 98.

Ölümün herhangi bir kişiye, acil ve ani olarak gelmesi nedeniyle vasiyet etmek de dini bir görev olmaktadır.⁴⁶⁸ Sözdizim فاعل+مفعول+فعل şeklinde getirildiğinde, bu beklentinin karşılanmış ve merakın giderilmiş olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak mef'ûlün fâiline takdîmi cümleye tevakku anlamı katmaktadır. Fiilden ve bağlamdan çıkarılan anlamlar ise yaklaşıma, ta'cîl ve tenbîh yorumlarıdır. Aynı anlamsal yorumlar Mâide Sûresi 106. âyet⁴⁶⁹ için de geçerlidir.

Yazır'ın tefsirinde zikredilen âyet meâlinin, sözdizimsel anlamı kısmen yansıttığı düşünülmektedir. Tevakku anlamını ifade etmesi için tercümenin “*En sonunda birinize ölüm geldiği vakit*” şeklinde yapılmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân Sûresi

Âl-i İmrân: 3/83	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/ مَفْعُولٌ مَعْرُوفٌ
Meâl	“ <i>Daha Allah dininin gayrisini mi arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona teslim olmuş hep döndürülüp ona götürülüyorlar!</i> ” ⁴⁷⁰
Âyet	{أَفَعَيِّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ}
Sözdizim	[أ(استفهام)+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	İnkâr, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette geçen أ harfi istifhâm-ı inkârîdir. Sonra gelen فاء harfi istinafiyedir. مَعْرُوفٌ kelimesi يَبْعُونَ fiilinin mukaddem mef'ûlüdür ve muzâftır.⁴⁷¹ Sözdizim, ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir.

Mef'ûl (مَعْرُوفٌ) cümlede en önemli öge olduğu için fiiline takdîm edilmiştir; çünkü hemzenin yüklenmiş olduğu inkâr anlamı, seçilen mabûdun batıl oluşuna yönelik bir manayı ifade etmektedir.⁴⁷²

⁴⁶⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 1: 450; Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1376/1957), 2: 293; es-Sâmerrâi, *Lemesât*, 186.

⁴⁶⁹ Mâide: 5/106. {بِأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ} “*Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman...*”

⁴⁷⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 2: 1141.

⁴⁷¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1: 553; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1: 147; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 8: 326.

⁴⁷² 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 1: 243-244.

Sözdizimde en başa getirilen öge en önemli öge sayılır. Âyette en önemli öge de mukaddem mef'ûldür. Burada mukaddem ögeye yönelik ihtimâmın anlamsal gerekçesi tahsîstir.⁴⁷³ Bu yorumu ifade etmesi için fiilin hükmü غَيْرَ ögesi üzerine hasredilmiştir.

İstifhâmla kast edilen yadırgama anlamı da mukaddem mef'ûle yöneliktir. Yani “İstemeyi, Allah’ın dini dışında başka bir dine mi has kılıyorlar?” anlamındadır.⁴⁷⁴

Sözdizimde mef'ûlün takdîm edilmesi cümlelerin anlamsal yorumunu değiştirmiş ve cümleye kasr anlamı katmıştır. Ayrıca mukaddem öge, doğrudan soru edatının konusu kılınarak tahsîs anlamı pekiştirilmiştir.⁴⁷⁵ Eğer âyet, standart sözdizimde gelseydi غَيْرَ دِينَ اللَّهِ şeklinde olacak ve mef'ûlün yerinde gelmesinden kaynaklı anlam görülmeyecekti. Çünkü standart diziminde istifhâma konu olan ve kast edilen odak öge, mef'ûl değil fiil olacaktır. Böylece sözdizimden sadece ihbâr anlamı çıkarılır.

Yazır, âyet meâlini “*Daha Allah dininin gayrısını mı arıyorlar?*” şeklinde vermiştir. Bu tercümenin tahsîs anlamını yansıttığı görülmektedir. Çünkü meâle *daha* kelimesi eklenmiş ve tercümede, “Allah dininin gayrısını mı?” şeklinde belirsiz isim tamlaması kullanılarak hem inkâr durumu, hem de tahsîs anlamı iyice belli edilmiştir.

Âl-i İmrân: 3/140	‘1.Şekil: [فاعل+مفعول+فاعل]’/القَوْمِ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Eğer size bir yara dokundu ise heriflere de öyle bir yara dokundu. Hem o günler, biz onları insanlar arasında evirir çeviririz, hem Allah iman edenleri bileceği ve sizden şehitler, şahitler tutacağı için; ki Allah zalimleri sevmez.” ⁴⁷⁶
Âyet	﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾
Sözdizim	[فاعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Teselli, Müttekâbiliyet
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette fiil cümlesinde الْقَوْمِ kelimesi fâiline takdîm edilen mef'ûlü bihtir. قَرْحٌ kelimesi ise muahhar fâildir.⁴⁷⁷ Sözdizim ‘1.Şekil: [فاعل+مفعول+فاعل]’ modunda devrik gelmiştir.

⁴⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 22.

⁴⁷⁴ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 2: 205.

⁴⁷⁵ Muhammed Senâullah el-Muzhirî, *et-Tefsîru'l-Muzhirî*, thk. Ğulâm Nebî et-Tûnusî (Pakistan: Mektebetu'r-Ruşdiyye, 1412/1992), 12: 82.

⁴⁷⁶ Yazır, *Hak Dîni*, 2: 1180-1181.

⁴⁷⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 59.

Daha önce Bedir savaşında kâfirlerin yenilerek bir yara aldıkları bilindiği için fâille ilgilenilmemektedir. Bu sebeple âyette فَرَّحَ fâili tehîr edilmiştir. Sahabenin beklentisi ya da Allah Teâlâ'nın özellikle haber vermek istediği husus, müminlerin Uhud'da kendilerine dokunan savaş sıkıntısı ve acısının aynen o kavme yani müşriklere de dokunup dokunmadığına dairdir. مَفْءُولُ المَفْءُولِ fâiline takdîm edilerek bu beklenti karşılanmış, müminler teselli edilmiş, aynı sıkıntıların özellikle karşı toplulukta (mef'ûlde) da vuku bulduğu haber verilmiştir.⁴⁷⁸ Buna göre mef'ûlün takdîminin ve hemen fiilden sonra getirilmesinin cümleye tevakku anlamı kattığı görülmektedir. Eğer cümle standart dizime göre gelseydi anlam; فَقَدْ مَسَّ فَرَّحَ مِثْلَهُ الْقَوْمَ "...şüphesiz benzeri bir yara o topluluğa isabet etti." şeklinde olur; mef'ûlün tehîri, cümleye tevakku anlamı katmazdı. Çünkü Arapça sözdizimde muahhar öge cümlede en az önemsenen öge olur. Bu açıdan âyetin standart sözdizimi sadece ihbâr anlamını verir.

Önceki cümlelerin bir devamı olarak düşünüldüğünde فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرَّحَ مِثْلَهُ ifadesinin müminlere yönelik bir teselli ve mütekâbiliyet anlamı içerdiği de görülmektedir. Yani "Size bu savaşta bir yara dokunmuş olabilir (إِنْ يَمَسَّكُمْ فَرَّحَ); ama unutmayın ve gönlünüz rahat olsun ki, aynı sıkıntı ve mağlubiyet acısı Bedir savaşında onlara da (الْقَوْمَ) musallat olmuştu" anlamındadır.⁴⁷⁹ Bu anlamlar sözdizimden değil bağlamdan çıkarılır. Yazır'ın âyet meâlini "... heriflere de öyle bir yara dokundu."⁴⁸⁰ şeklinde vermesinin sözdizimsel anlamı yansıttığını görmekteyiz; çünkü tercümede üslup açısından mef'ûle vurgu yapılmıştır.

Nisâ Sûresi

Nisâ: 4/8	1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] القِسْمَةُ/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	" <i>Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara güzel sözler söyleyin.</i> " ⁴⁸¹
Âyet	﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Teveccüh, Ta'cîl
Takdîm Hükümü	Câiz

⁴⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 418; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 9: 378.

⁴⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 418; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 9: 378.

⁴⁸⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 2: 1180-1181.

⁴⁸¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 77.

Açıklama: Âyetin başında gelen و harfi, istinafiye, إِذَا gelecek zaman anlamlı şart edatı, الْقِسْمَةَ kelimesi حَضَرَ fiilinin fâiline tekaddüm etmiş mef'ûlü bihidir. أُولُوا ise cem-i müzekkere mülhak sayılan fâil ve muzâftır.⁴⁸² Âyette fâilden hemen sonra ona atfedilen tâbilerinin gelmesi sözdizimsel bir uyumu da sağlamıştır. Eğer fâil, tehîrli olarak değil de mef'ûlden önce kendi yerinde gelseydi, bu durumda tâbileri ile arasında fâsıla olur ve fâilin kim olduğu unutulabilirdi.⁴⁸³

Râzi her ne kadar, أُولُوا الْقُرْبَى ifadesiyle kast edilenin fakir ve yetimler olduğunu söylese de⁴⁸⁴ fâilin akrabalar ifadesiyle mutlak olarak gelmesi ve tehîr edilmesi, onun konuşan tarafından özellikle kast edilmediğini gösterir. Önemli olan mef'ûldür. Buna göre mef'ûlü bihin yani الْقِسْمَةَ kelimesinin takdîmi, kendilerine miras verilen kimselerden çok, gelenlere verilen şeyin yani mirasın önemli olmasını ifade eder.⁴⁸⁵

“Mef'ûlü bih olan الْقِسْمَةَ kelimesinin fâili ve onun diğer matuflarına takdîm gerekçesi onun iletişimde araştırılan ve hükmün kendisi üzerine bina edildiği öge olmasından kaynaklanır.”⁴⁸⁶ Yani takdîm onun mütekellim ve muhataplar tarafından fâilinden daha önemli görülmesinden kaynaklanır. Çünkü bu sözdizime göre muhatapların, mirasta kimlerin olduğundan çok, onların özellikle miras paylaşımı ya da vasiyet sırasında paylaşımaya iltihaklarını merak ettikleri tasavvur edilir. Sözdizimin, [فعل + مفعول + فاعل] şeklinde getirilerek fiilin mef'ûlde vuku bulmasıyla ilgili beklenti karşılanmış olur. Böylece tevakku anlamı tezâhür eder.

Âyette fiilin, hemen sonra gelen mef'ûlde amel etmesi, böylece fâilin tehîr edilerek mef'ûlün takdîm etmesi, insan fitratındaki psikolojik bir temayülü de ortaya koymaktadır. O da insanın dünyevi menfaat ve mala karşı zaafıdır. Bu anlamda âyette, *gitme/gelme* fiilinin mirasa doğru olması öncelikle zikredilmiş, mirasa kimin gideceği hususu daha sonraya bırakılarak insandaki dünya malına karşı olan bu arzu vurgulanmak istenmiştir.⁴⁸⁷ Bu anlam bağlamdan çıkarılır.

Eğer âyet أُولُوا الْقُرْبَى إِذَا حَضَرَ أُولُوا الْقِسْمَةَ şeklinde standart sözdizimde gelseydi, fiil ve fâil daha önemli olacağından, mef'ûlün tehîrinden ötürü bu şekilde bir arzu ya da psikolojik bir

⁴⁸² De'âs, *Î'râbu'l-Kur'an*, 1: 185; Dervîş, *Î'râbu'l-Kur'an*, 2: 164.

⁴⁸³ Ali, “Zâhiratu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Luğati'l-'Arabiyye”, 182.

⁴⁸⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, 9: 504.

⁴⁸⁵ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 636.

⁴⁸⁶ Munîr Mahmûd Museyrî, *Delâletu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Mektetebetu Vehbe, 1426/2005), 284.

⁴⁸⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 465.

temayül anlamı ortaya çıkmayacaktı. Ayrıca bu standart sözdizime göre mef'ûlün tehîrinden tevakku anlamı görülmezdi. Sadece ihbâr anlamı görülürdü.

Nisâ: 4/24	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/كِتَابَ اللَّهِ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar da size haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır...” ⁴⁸⁸
Âyet	﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾
Sözdizim	[مفعول به + (فعل محذوف) + اسم فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Teşvik
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette كِتَابَ اللَّهِ terkîbi, genellikle, kendinden önce gelen ve onda amel eden mahzûf bir fiilin mamûlü olarak i’râb edilir. Buna göre âyetin sözdizimsel açılımı (عَلَيْكُمْ) كِتَابَ اللَّهِ ya da كِتَابَ اللَّهِ /الزَّمُوا كِتَابَ اللَّهِ şeklinde olur.⁴⁸⁹ Bu, Basralıların yaygın olarak kabul edilen görüşüdür. Basralılar, amel noktasında isim fiilleri, normal fiillerin yan unsuru olarak görürler. Onlara göre, isim fiillerin normal fiiller gibi amel etmeleri, fiilin işlevini yerine getirmelerindedir. Ancak bu fiiller, normal fiil gibi tasarrufta bulunma işlevine sahip değildir. Bu nedenle mamullerin, isim fiillerine takdîmi câiz değildir.⁴⁹⁰

Kûfeliler ise, âmilinin mef’ûlü bihten sonra gelebileceğini söylerler. Onlara göre كِتَابَ اللَّهِ ifadesi mukaddem mef’ûl olarak i’râb edilebilebilir. Kûfeliler, normal emir fiille kurulan الزَّمُوا كِتَابَ اللَّهِ cümlesinin الزَّمُوا كِتَابَ اللَّهِ şeklinde de getirilmesine kıyas yaparlar.⁴⁹¹ Bu görüş kabul edildiğinde, sözdizimin [مفعول به + (فعل محذوف) + اسم فعل] tertibinde geldiği ve bu sözdizimden doğrudan tahsîs anlamının açığa çıktığı ifade edilir. Buna göre anlam: “Başka bir şeye değil sadece/özellikle Allah’ın size helal ve haram kıldıklarına, O’nun sizin için belirlediği hükümlere sarılın!” şeklinde olur. Tahsîs yorumu bu sözdizimden doğrudan çıkarılan bir anlamdır. Bunun dışında âyette, iğrâ yani teşvik bağlamsal anlamı da açığa çıkar.

⁴⁸⁸ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 81.

⁴⁸⁹ el-Kınevî, *Fethu’l-Beyân*, 3: 80.

⁴⁹⁰ Kılınçkaya, “Nahiv (Gramer) Açısından Takdîm-Tehîr ve Kullanım Amaçları”, 793.

⁴⁹¹ İbnu’l-Enbârî, *el-İnsâf*, 1: 184; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 1: 517. İsim fiilin mamulünün takdîmi hususunda daha fazla bilgi için bk. Subh, *et-Takdîm ve t-Tehîr*, 79-80.

Âyet meâlinin “Sadece Allah’ın kitabına sarılın” şeklinde verilmesi sözdizimsel anlamı yansıtmayı açısından daha isabetli olacaktır.

Nisa: 4/95	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] كَلَّا’ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Müminlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenler müsavi olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla mücahit olanları oturanların derece itibariyle üzerine geçirdi. <u>Gerçi Allah ikisine de hüsnâyı (Cenneti) vaad buyurmuştur.</u> Bununla beraber Allah mücahitlere oturanların fevkinde azîm bir ecir ihsan etmiştir.” ⁴⁹²
Âyet	﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾
Sözdizim	[مفعول أول+فعل+فاعل+مفعول ثان]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tesviye, İstiğrâk, Tekit
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette mef’ûllerin fiil ve fâile birlikte takdîmi câizdir.⁴⁹³ Buna göre, zikredilen âyetin başında geçen كَلَّا kelimesi birinci mef’ûlü bihtir. Bu kelime fiil ve fâile takdîm edilmiştir.⁴⁹⁴ كَلَّا kelimesindeki tenvin, muzâf ileyhten ivazdır. Yani; “Her ne kadar fazilet dereceleri farklı olsa da biz, güzel ecri/cenneti her iki gruptan her birine (كُلٌّ وَاجِدٌ مِنْ) (الْفَرِيقَيْنِ) vadediyoruz.” anlamındadır.⁴⁹⁵ Âyette sözdizim ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir. Mef’ûlü bihin cümlelerin en başına getirilmesi ihtimâmdan ötürüdür.⁴⁹⁶

Mukaddem ögenin önemli olmasının semantik gerekçesi ise tahsîstir. وَعَدَّ كَلَّا kelimesi fiilinin birinci mef’ûlüdür. Bu mef’ûlün fiiline takdîm edilmesindeki gaye kasr ifade etmektir. Allah, iki gruptan her birine güzel ecri vadetmiştir; sadece bir gruba değil. Takdîm, arzulanan cennet nimetinden mahrum bırakılma hususunda iki gruptan birinin diğerine tercih edildiği şeklindeki bir vehmi izale etmek için getirilmiştir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla muhataplar, sadece mücahitlere en güzel ecrin yani cennetin vaat edildiğini; fakat oturanlara bu ecrin olmadığını

⁴⁹² Yazır, *Hak Dîni*, 2: 1430.

⁴⁹³ İbnu’l-Esîr, *el-Bedî*, 1: 137.

⁴⁹⁴ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 9: 456.

⁴⁹⁵ eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 5: 202.

⁴⁹⁶ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 593.

⁴⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân* (Beirut: Dâru İhyâ-i’t-Turâsi’l-‘Arabî, t.y.), 2: 212.

zannederler. Bu yanlış zannı düzeltmek ve tam olarak her iki gruba da cennetin vaat edildiğini belirlemek için sözdizimde mef'ûl başa alınmış; böylece takdîm, cümleye hasr anlamı katmıştır.⁴⁹⁸

Sözdizimde takdîm cümleye kasr-ı ta'yîn anlamı katar. Buna göre tercih ettiğimiz Yazır'ın meâlinde geçen “*Hepsine de Allah hüsnâyı vad buyurdu*” şeklindeki çeviri, bu tahsîs anlamını kısmen yansıtmaktadır. Tercümenin, “*Allah hüsnâyı özellikle hepsine de vad buyurdu*” şeklindeki yapılması daha isabetli olacaktır.

Eğer bu mef'ûl, وَعَدَ اللَّهُ كَلًّا الْحُسْنَى şeklinde normal yerinde gelseydi mef'ûlün tehîrinden kaynaklı olarak tahsîs anlamı görülmeyecekti. Standart sözdizim, ihbâr anlamına gelir.

Aynı anlamsal yorum aynı ifadelerle geçen Hadîd Sûresi: 57. âyetteki sözdizim yapısı için de geçerlidir.⁴⁹⁹ Yine كَلًّا kelimesinin takdim edildiği ve aynı sözdizim üzere gelen diğer âyetlerde de tahsîs anlamı görülmektedir.⁵⁰⁰

Mâide Sûresi

Mâide: 5/50	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Onlar hala cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah’unkinden daha güzeldir?</i> ” ⁵⁰¹
Âyet	﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْتَغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾
Sözdizim	[أ+ف+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Yadırgama, Kınama
Takdîm Hükmü	Câiz

⁴⁹⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me‘âni*, 2: 267.

⁴⁹⁹ Hadîd: 57/10 *أَعْظَمَ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَاتَلُوا وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ*

⁵⁰⁰ Meryem: 19/49 *وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ*; Enbiyâ: 21/72 *﴿قَلَمًا اِعْتَزَلْنَاهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكَلَّا جَعَلْنَا نَبِيًّا﴾*

﴿فَفَقَّهُمَهَا سُلَيْمَانَ وَكَلَّا أَنْتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكَلَّا﴾; Enbiyâ: 21/79 *وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكَلَّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ*

Açıklama: Zikredilen âyetlerin başında geçen كَلَّا kelimesi birinci mef'ûlü bihtir. Fiil ve fâile takdîm edilmiştir. Âyette sözdizim ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda iki mef'ûllü bir fiil cümlesi olarak gelmiştir. كَلَّا kelimesindeki tenvin, muzâf ileyhten ivazdır. Âyetlerdeki كَلَّا kelimesinin takdimi cümleye tahsis anlamı katmıştır. lafızların delaletleri ve bağlamsal durum dikkate alınmadan cümle [مفعول أول+فعل+فاعل+مفعول ثان] şeklinde devrik sözdizimde düşünüldüğünde, mef'ûlün takdîminin tahsis ifade ettiği söylenir. Bu çekirdek sözdizimden bağlamsal anlam olan övgü, eşit görme ve tekit yorumları çıkmamakta; fakat kasr-ı ta'yîn türünden bir ek anlam elde edilebilmektedir. Bu da sözdizimsel anlamı ifade eder. Sonuç olarak كَلَّا mef'ûlünün nizami dizilimde ve tehîrli olarak gelmesi durumunda doğrudan tahsis anlamı vermediği görülmektedir. Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6: 342; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Bs (Kahire: Dâru Nahda, 1998), 8: 321; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3: 398; es-Sâmerrâi, *Me‘âni'n-Nahv*, 2: 90; el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1: 114; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 2: 405.

⁵⁰¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 115.

Açıklama: Âyette **حُكْمٌ** kelimesi, **يُنْفِرُونَ** fiiline takdîm, istifhâm edatına da tehîr edilmiş mef'ûlü bihtir. Soru edatı, istifhâm-ı inkârîdir.⁵⁰² Burada mef'ûlü bih, soru edatının öncelikle kendisine yöneldiği soru cümlesinin en önemli ögesidir. Buna göre sözdizim [+ف+مفعول + فعل] tertibinde devrik olarak gelmiştir.

حُكْمٌ mef'ûlü, cahiliye hükmünü isteyen o Yahudilerin hallerini yadırgama, şaşırma durumunu tekit gayesiyle ve tahsîs ifade etmek için takdîm edilmiştir.⁵⁰³ **حُكْمٌ** mef'ûlünün fiiline takdîm edilmesinde, onların Kur'ân'ın hükmünden yüz çevirmesi ve sadece cahiliye hükmüne razı olmaları anlamı vardır.⁵⁰⁴ Dolayısıyla soru cümlesi içerisinde görülen takdîmin doğrudan bize verdiği anlam tahsîstir; çünkü istifhâma konu edilen ve cümlenin başında getirilerek en önemli kılınan öge mef'ûldür. Eğer istifhâm edatından sonra fiil gelseydi, öncelikli haber verilen öge fiil olacaktı. Fiilin takdîmi ihbâr anlamına gelir. Bu durumda mef'ûlün tehîrinden dolayı tahsîs anlamı da görülmez.

el-Curcânîye göre muzâri çatısındaki hemzeli soru cümlelerinde ismin takdîmi söz konusuysa, mef'ûl, işlenmeye layık bir fiilin nesnesi olmadığı ya da kendisinin cüret edilemeyecek vasıfta bir şey olduğu anlamını verir.⁵⁰⁵ Buna göre sözdizim, *asla, hiç, kesinlikle* gibi olumsuz anlamdaki tahsîs nüktelerini de içermiş olur. Nitekim Diyanet'in âyet meâlinde geçen *hâla* kelimesinin de bu olumsuz içerikli tahsîs yorumunu yansıtmada işlevsel olduğu düşünülmektedir.

Mâide: 5/70	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] فَرِيقًا' Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	<i>"Andolsun, İsariloğullarından sağlam söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Fakat her ne zaman bir peygamber, onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse <u>onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.</u>"⁵⁰⁶</i>
Âyet	﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾
Sözdizim	[[مفعول به + فعل (ماضٍ – مضارع)]]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Kınama, Takbih
Takdîm Hükümü	Câiz

⁵⁰² Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 498.

⁵⁰³ *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4: 186.

⁵⁰⁴ Ebû Zehra, *Zehratu't-Tefâsîr*, 4: 2236.

⁵⁰⁵ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 83-84.

⁵⁰⁶ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 118.

Açıklama: Âyet sonunda gelen كَذَّبُوا mef'ûlü bihleri, ilkinde mâzi olan كَذَّبُوا, ikincisinde ise muzâri gelen يَفْتُلُونَ fiiline takdîm edilmiştir.⁵⁰⁷ Takdîm hükmü câizdir.⁵⁰⁸ فاء ile başlayan cümle, müstenefedir. Sözdizim sanki tasavvur edilen bir sorunun cevabı olarak getirilmiştir: Onlara nasıl davrandılar? Cevap: Onlardan bir kısmını yalanladılar, diğer bir kısmını da öldürdüler.⁵⁰⁹

Burada muhatapların, yalanlama ve öldürme fiilinin işlendiğini bildikleri; fakat bu fiilin kimler üzerinde tahakkuk ettiğini bilmedikleri tasavvur edilir. Ya da onların, bu fiillerinin, bazılarında değil de bütün peygamberlerde gerçekleştiğini zannettikleri düşünülür. Her iki durumda da muhataplarda yanlış bir zan ya da bilgisizlik durumu olduğu tasavvur edilir. Bu durumdan hareketle, konuşan kişi mef'ûlü [(مضارع – ماض) فعل + مفعول به] sözdiziminde getirerek bu yanlış zannı tashih etmiş, bilinmezlik durumunu da izale etmiş olur. İki sözdiziminde de fiilin hükmü mef'ûl üzerine hasredilir. Böylece mukaddem mef'ûl cümleye tahsîs anlamı katmış olur.

Takdîm cümlelerin anlamını değiştirmiş ve tahsîs ifade etmiştir. Fiilin ameli mef'ûl üzerinde gerçekleşmiştir. Normal sözdizime göre âyet كَذَّبُوا فَرِيقًا ve يَفْتُلُونَ فَرِيقًا şeklinde gelir. Eğer mef'ûller âyette de bu şekilde gelselerdi cümleye tahsîs anlamı katmazlardı. Standart sözdizim [فعل + مفعول به] sadece yalanlama ve öldürme fiilinin vukuundan haber vermektedir.⁵¹⁰

es-Sekkâkî aynı lafız ve sözdizimde gelen Bakara Sûresi 87. âyetinde mef'ûlün takdîminin cümleye tahsîs anlamı kattığını izah eder. Ona göre ﴿فَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴾ “Kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp, bir kısmını da öldürmediniz mi?”⁵¹¹ (Bakara: 2/87) âyetinde onların yalanlamayı özellikle bir grup peygambere ve öldürmeyi de husûsen kast ettikleri bir gruba yönlendirdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca kafirler öldürme işini tamamına erdirmek için de Hz. Muhammed’e (s.a.v.) suikast düzenlemeye teşebbüs etmişlerdir.⁵¹²

Âyetin siyâk-sibâkından, peygamberlerin yalanlanması ve öldürülmesinin dehşet verici düzeyde çirkin bir fiil olduğu da çıkarılır. Dolayısıyla burada *kınama* anlamı da vardır.

⁵⁰⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 529.

⁵⁰⁸ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 12: 410.

⁵⁰⁹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 529.

⁵¹⁰ el-'Urcâ, *Mute'allakât*, 20.

⁵¹¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 12.

⁵¹² es-Sekkâkî, *Miftâh*, 208.

⁵¹³ Fakat bu, sözdizimden çıkarılmayan bağlamsal bir anlamdır. İki ibarede de bir fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzellik vardır.⁵¹⁴

Âyet meâlinin “*Onlardan özellikle bir kısmını yalanladılar ve husûsen bir kısmını da öldürdüler.*” şeklinde verilmesi sözdizimsel anlamı yansıtmaya bakımından daha isabetli olacaktır.

Tahsîs yorumu aynı sözdizim ve benzer lafızlara sahip diğer âyetler için de geçerlidir.⁵¹⁵

En‘âm Sûresi

En‘âm: 6/14	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/ مَعْيَرٌ Mef‘ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Ya de: O göklerin yerin yaratıcı Allah’tan başkasını mı veli ittihâz edeceğim? Halbuki O besliyor da kendisi beslenmekten münezzehtir bulunuyor; ve ben Ehl-i İslam’ın birincisi olmakla emrolundum. Ve “Sakin müşriklerden olma!” buyuruldu.</i> ” ⁵¹⁶
Âyet	﴿قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذَ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾
Sözdizim	[أ+مفعول + فعل مضارع]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

⁵¹³ er-Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, 12: 404.

⁵¹⁴ ‘Avn, *Belâğatu t-Takdîm*, 2: 598.

⁵¹⁵ **Arâf: 7/30** ﴿فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنََّّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ *“Bir kısmına hidayet buyurdu, bir kısmına da delalet hak oldu, çünkü bunlar Allah’ı bırakıp şeytanları evliya ittihâz ettiler. Bir de kendilerini hidayette zannederler.”* Yazır, *Hak Dîni*, 3: 2145. **Açıklama:** Âyetin başında gelen فَرِيقًا mef‘ûlü, sonra gelen هَدَى fiilinin mukaddem mef‘ûlüdür. İkinci فَرِيقًا kelimesi ise kendisinden önce gelen mahzûf bir fiilin mef‘ûlüdür. وَأَصْلًا فَرِيقًا “*Bir kısmını da saptırdı.*” şeklindedir. فَرِيقًا ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا cümlesinde mef‘ûlün (عمرًا) başa takdîm edilmesinin câiz olduğu gibi (فَرِيقًا هَدَى) âyetinde de mef‘ûlün başa geçmesine bir mani yoktur. Dolayısıyla mef‘ûlün bu âyetteki takdîm hükümü câizdir. Takdîm hükümünün câiz olması, mef‘ûlün belirli gayeler güdülerek takdîm edildiğini göstermektedir. Örnek cümlede nasıl ki عمرًا kelimesi başa getirildiğinde tahsîs anlamını ifade ediyorsa, âyette fiil ve fâilinin başına getirilen فَرِيقًا kelimesi de tahsîs ifade eder. Dervîş, *İ‘râbu l-Kur‘ân*, 3: 338; el-‘Urcâ, *Mute‘allakât*, 22; Cemâleddin ‘Abdullah el-Ensârî İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, 11. Bs (Kahire, 1383/1964), 184.

Buna göre ilgili ifade; “Sizin zannettiğiniz gibi insanların tamamına değil; özellikle/sadece bir kısmına hidayet verdi! O kesim de Müslümanlardır” anlamındadır. Âyette, muhatapların tam olarak kimlerin veya ne kadarlık bir kesiminin Allah tarafından hidayete erdirildiğine dair yanlış bir zan veya bilgisizlik içerisinde oldukları tasavvur edilir. Bu tasavvur, onların tereddütlü durumlarından hareketle düşünülür. Onların bu tereddütlerini tashih etmek üzere sözdizim, [مفعول به + فعل (ماض)] tertibinde getirilmiş ve kasr-ı ta’yin türünden bir tahsîs anlamı kast edilmiştir. İlk ifadede sözdizimin [مفعول به + فعل (ماض)] tertibinde geldiği görülür. Asıl sözdizime göre ise هَدَى فَرِيقًا şeklinde gelmesi gerekirdi. Standart sözdizimde ihbâr anlamı vardır.

⁵¹⁶ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 1184.

Açıklama: أَغَيْرَ اللَّهِ أَنَا وَلِيًّا cümlesinde istifhâm edatı olan hemze (أ) istifhâm-ı inkârîdir. أَغَيْرَ اللَّهِ terkîbi أَنَا fiilinin birinci mef'ûlü bihi, وَلِيًّا kelimesi ise ikinci mef'ûlü bihidir.⁵¹⁷

Burada birinci mef'ûlü bih, hemzeden hemen sonra gelerek âmiline tekaddüm etmiştir. Böylece, hem fiile takdîm edilmiş hem de edattan sonra gelerek sorulan öge olmuştur.

Takdîm ile غَيْرَ lafzı bir meziyet ve güzellik kazanmıştır. Takdîm ile âyet, “Hiç Allah’tan başkası veli edinme mesabesinde midir? Akıllı biri bunu yapmayı kendine layık görür mü? Bundan daha büyük bir cahillik ve körlük ne olabilir?” anlamlarını ifade etmektedir. Bu yorumlar inkârla beraber tahsîs de ifade eder.

Şayet fiilden sonraya tehîr edilerek أَغَيْرَ اللَّهِ /“De ki: Allah’tan başka dost edinir miyim?” denilseydi bu meziyet kalmayacaktı. Böyle denildiğinde ifade edilen etkileyici sözdizimsel anlamlardan hiçbirisi kalmaz.⁵¹⁸

Âyetin anlamı bu takdîm nedeniyle: “Allah’tan başkasını asla/hiç dost edinmem, bunu kökten reddediyorum.” şeklinde anlaşılır.

Mef'ûlü bihin cümle başına getirilmesi, inkâr anlamının hiç, asla, kesinlikle gibi olumsuz tahsîs anlamları kazanmasını gerekli kılmıştır; çünkü burada, Allah dışındakilerin veli edinilmesi reddedilmiş (kasr-ı kalb) ve sadece (kasr-ı ifrâd) Allah’ın veli edinileceği vurgulanmıştır.

Hemzeyle ilgili tahsîs dışında bir görüş daha vardır: O da fiilin gerçekleşmiş olabileceğini inkâr etmek/yok saymaktır.⁵¹⁹

İstifhâm cümlelerinde sorulan esas öge, soru edatından sonra gelen kelimeye yönelik olur. Burada da istifhâm edatından sonra mukaddem mef'ûl olan أَغَيْرَ اللَّهِ tamlaması geldiği için, soru üslûbu bütünüyle ona yönelmiştir. Yani, soru edatının talep ettiği bilginin konusu, edattan sonra gelen غَيْرَ kelimesine yöneliktir. Konuşan özellikle mukaddem mef'ûle vurgu yapmak için “أَغَيْرَ اللَّهِ terkîbini başa almış, lafzatullâhın sıfatı olan فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ ifadesini mevsuftan tehîr etmiştir.⁵²⁰

Yazır’ın âyet meâlini “Allah’tan başkasını mı veli ittihaz edeceğim?” şeklinde vermesi tahsîs anlamını kısmen yansıtmıştır.

Bahsedilen bu anlamsal yorumlar ve meâl önerisi benzer lafızlarla ve aynı sözdizimde gelen âyetler için de geçerlidir.⁵²¹

⁵¹⁷ Dervîş, *I’râbu’l-Kur’ân*, 3: 77.

⁵¹⁸ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

⁵¹⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 81.

⁵²⁰ Dervîş, *I’râbu’l-Kur’ân*, 3: 77.

⁵²¹ Bkz. **En’âm: 6/164** (قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ) “De ki: Her şeyin Rabbi O iken ben başka bir rab mi arayayım?” D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 149. **Arâf: 7/140** (قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ) “Sizi

Dolayısıyla dipnotta açıklaması verilen âyetlerde de tahsis anlamı görülmektedir. Aynı sözdizimde gelen âyetler aynı anlamsal yorumları vermektedir.

En‘âm: 6/40	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] غَيْرَ/ Mef‘ûlünün Takdîmi
Meâl	“De ki: Söyleyin bakalım! Acaba size Allah’ın azabı gelse veya size kıyamet saati gelip çatsa siz (böyle bir durumda) <u>Allah’tan başkasını mı çağırır sınız?</u> Eğer (putların size yararı dokunduğu iddiamızda) <u>doğru söyleyenlerseniz (haydi onları yardıma çağırın)</u> ” ⁵²²
Âyet	﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾
Sözdizim	[أ+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	İnkâr, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette غَيْرَ kelimesi, تَدْعُونَ fiilinin mukaddem mef‘ûlüdür.⁵²³ Hemze, istifhâm-ı inkârîdir.⁵²⁴

Mukaddem mef‘ûl olan غَيْرَ kelimesi cümleye tahsîs anlamı katmaktadır. Takdîm cümleye, “Yardıma çağırılmayı Allah dışındaki ilahlara mı has kılıyorsunuz? Yoksa O’nun dışındakilere mi yalvarıyorsunuz?”⁵²⁵ anlamını katmaktadır. Buradan muhatapların,

âlemlere üstün kalmış iken, Allah’tan başka ilah mı araştırıyorsunuz?” D.İ.B., *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 166.

Açıklama: Her iki âyette de mef‘ûl olan غَيْرَ kelimesi, istifhâm-ı inkârîden hemen sonra ve mukaddem mef‘ûlü bih olarak gelmiştir. غَيْرَ kelimesi bir cümlede kullanıldığında, muhatapın kast edilene tersinden anladığı durumlarda, onu tashih etmek veya ona bir cevap vermek için kullanılır. Bu nedenle غَيْرَ kelimesi, cümleye kasr-ı kalb türünden tahsîs anlamları katar. Örneğin “Zeyd ve başka biri geldi.” diyen bir kişiye مَا جَاءَنِي غَيْرُ مَا جَاءَنِي زَيْدٌ/“Bana Zeyd’den başkası gelmedi” dersin. Böylece hem doğru olanın muhatapınkine zıt bir hüküm olduğu (kasr-ı kalb) hem de gelenin sadece (kasr-ı ifrâd) Zeyd olduğu söylenmiş olur. Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 290; es-Sekkâkî, *Miftâh*, 300. Aynı anlamsal yorumlar, yukarıdaki âyetler için de geçerlidir; fakat tahsîsin bu iki türü, âyetlerde geçen mukaddem mef‘ûlü bih olan غَيْرَ kelimesi ve istifhâm-ı inkârî edatıyla birlikte düşünülmemelidir. Buna göre sözdizimden çıkarılan; “Ben asla sizin zannettiğiniz gibi Allah’tan başka bir veli ya da ilah edinmem!” anlamı tahsîsin kasr-ı kalb çeşidinde; “Ben Allah’tan başka bir veli ya da ilah edinmem sadece ve sadece Allah’ı dost edinirim!” anlamı da kasr-ı ifrâd çeşidinde ifadesini bulur. Hemzenin inkâr anlamında doğrudan mukaddem mef‘ûlü konu edinmesi, muhatapın, Allah’la ilgili batıl olan zannından dolayı kınanması ve yadırganması anlamlarına da gelmektedir.

⁵²² D.İ.B., *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 131.

⁵²³ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 109.

⁵²⁴ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 8: 326.

⁵²⁵ en-Nisâbûrî, *Ğarâibu’l-Kur‘ân*, 3: 78.

başlarına sıkıntı geldiğinde -adetleri olduğu üzere- yalvarıp yakarmayı sadece O'na tahsîs ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü sıkıntıları üzerlerinden kaldıran yalnız O'dur.⁵²⁶

Bu sözdizimden, muhatapların zihinlerindeki zannın tersinin kast edildiği kasr-ı kalb ve onların zihninin sadece tek bir şeye yönlendirildiği kasr-ı ifrâd yorumu çıkmaktadır.

Eğer âyet, [أ+مفعول + فعل] sözdiziminde devrik cümle kalıbında değil de standart dizimde ve أَتَدْعُونَ عَزِيرَ اللَّهِ şeklinde gelseydi, mef'ûlün tehîrinden tahsîs anlamı görülmez ve istihâma konu olan öge, mef'ûlü bih değil fiil olurdu. Standart dizimde ihbâr anlamı ortaya çıkardı.

Bağlamsal durum dikkate alındığında kınama anlamları da söz konusu olmaktadır.⁵²⁷ Diyanet meâli sözdizimsel anlamı yansıtmada kısmen yeterli sayılabilir.

Meâlin, “*Hususen Allah'tan başkasını mı çağırırsınız?*” şeklinde verilmesi daha isabetli olacaktır. Bu tercümede tahsîs anlamı daha açık vurgulanmış olacaktır. Böylece sözdizimsel anlam daha net ifade edilir.

En'âm: 6/41	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] إِيَّاهُ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Hayır, (putlarınızı değil) ancak O'nu (Allah'ı) çağırır (Ona dua ve iltica) edersiniz. O da kendisine çağırdığınız herhangi bir şeyi (belayı) dilerse açar (önler, giderir) ve (o vakit) siz (Allah'a) eş tutmakta olduğunuz şeyleri unutursunuz.</i> ” ⁵²⁸
Âyet	﴿بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ﴾
Sözdizim	[حرف عطف للإضراب(بل)+ ضمير منفصل + فعل مضارع]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Ta'cîl, Talim, Tahzîr
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyette sözdizim [حرف عطف للإضراب(بل)+مفعول به + فعل] şeklinde devrik gelmiş; ayrıca إِيَّاهُ mef'ûlü تَدْعُونَ âmiline takdîm edilmiştir. Burada mukaddem mef'ûlün zamiri gaib gelirken, âmili olan fiili ise muhatap zamiriyle gelmiştir. Böylece konuşmanın gayesi muhatap zamirinden gaib zamire doğru tevcih (iltifat) edilmiştir.⁵²⁹

⁵²⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 22.

⁵²⁷ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 316.

⁵²⁸ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 188-189.

⁵²⁹ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 1: 121.

إِيَّاهُ mef'ûlünün sözdizimde takdîm edilmesi cümlenin anlamsal yorumunu değiştirmiştir. Buna göre takdîm cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Dua etme fiili sadece Allah'a hasredilmiş ve fiilin hükmü mukaddem ögeyle sınırlandırılmıştır.

Âyette muhataplara hitaben onların musibet gelince duayı sadece Rablerine tahsîs ettikleri ve şirk koştuıkları şeyleri unutuverdikleri ifade edilmiştir.⁵³⁰ Burada kasr-ı ifrâd türünden bir tahsîs yorumu vardır.

Sadece Allah'a dua etme anlamını kasr üslûbuyla ifade eden başka âyetler de vardır. Örneğin (وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا) “Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün yaptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur; yalnız Allah kalır...”⁵³¹ (İsrâ: 17/67) âyetinde aynı lafızlarla hasr anlamı kast edilir. Fakat burada masub munfasıl zamir, hasr üslûbunun bir gereği olarak tehîr edilmiştir.⁵³²

Âyetteki takdîm, bir fiili ya da inancı reddedip ona cevap verme babında değil; bir şeye yönlendirmek (tevcih) ve bir edebi öğretmek (talim) gayesine matuftur. Bu kullanım, mukaddem ögenin tahsîs edilmiş olmasını gerektirir.⁵³³ Takdîmli kullanımda eğitim gayesi güdülmesiyle kast edilen mesajlar ise, Allah'ın duaya icabet etmesi hususunda kullarının acele etmesinin mekruh oluşu, dua ederken sesin yükseltip gözlerin semaya dikilmesinin hoş karşılanmaması gibi fiillerden sakındırmaktır.⁵³⁴ Âyetin bağlamından ta'cîl, talim ve tahzîr gibi dolaylı anlamlar da çıkarılabilmektedir.

Çantay, âyet meâlini “Hayır, (putlarınızı değil) ancak O’nu (Allah’ı) çağırır (Ona dua ve iltica) edersiniz.” şeklinde vermiştir. Bu tercüme, sözdizimsel anlamı yansıtmaması bakımından daha isabetlidir.

En'âm: 6/84-86	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] كَلَّا Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“84-Biz ona İshak’ı ve Yakub’u armağan ettik. <u>Hepsini hidayete erdirdik.</u> Daha önce Nuh’u da hidayete erdirmiştik. Zürriyetinden Davud’u Süleyman’ı, Eyyub’u, Yusuf’u, Musa’yı ve Harun’u da. İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları işte böyle mükafatlandırırız. 85- Zekeriya’yı, Yahya’yı, İsa’yı, İlyas’ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerdendi. 86-İsmail’i

⁵³⁰ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 251.

⁵³¹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 288.

⁵³² Âyette ilgili ibarenin i'râb açıklamaları için bk. Muhammed et-Tayyib el-İbrahim, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'n-Nefâes, 1428/2007), 289.

⁵³³ es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 251.

⁵³⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, 6: 288.

	<i>Elyasa'ı Yunus'u ve Lut'u da doğru yola erdirmiştik. Her birini alemlere üstün kılmıştık.</i> ” ⁵³⁵
Âyet	﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (84) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِيلَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (85) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (86)﴾
Sözdizim	[مفعول+فعل+فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tesviye, Teşrif
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: 84. ve 86. âyetlerde كُلاً lafızları mef'ûlü bihtir; fiil ve fâile birlikte takdîm edilmiştir.⁵³⁶ Buna göre âyette sözdizim ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir. Sözdizimdeki takdîm olgusu dikkate alındığında görülecektir ki esas gaye, muhataplar tarafından kim olduğu bilinmediği ya da yanlış kişi zannedildiği tasavvur edilen mef'ûlün tahsîs edilmesidir. Bu yorum, mef'ûlün cümlede en önemli öge kılınmasından yani başa alınmasından anlaşılır. Muhataplar, sanki konuşan tarafından, Allah'ın İbrahim'e nübüvvet verirken onun çocukları/torunları olan İshak ve Yakub'a hidayet etmediği gibi mütereddit bir konumda kabul edilmiştir. Onlara; “Hayır hayır! Biz her birine hidayet ettik ve aralarında hiçbir bir fark gözetmedik.” anlamına gelen devrik bir sözdizimle cevap verilmiştir. Böylece mef'ûlü bihin âmiline bu şekilde takdîm edilme gerekçesi tahsîs olarak açığa çıkmaktadır.⁵³⁷

“كُلاً mef'ûlünün fiiline takdîm edilmesinin gerekçesi kasr üslûbudur. Yani, “Biz onlardan her birini hidayete erdirdik” anlamındadır.”⁵³⁸ Burada tahsîs, kasr-ı ta'yîn türünü ifade eder.

Zikredilen peygamberlerin her birine nübüvvet verildiği ifade edilmiştir. Bu bakımından birbirlerine eşit görme yani tesviye anlamı da vardır.⁵³⁹

Aynı açıklamalar 86. âyetteki عَلَى الْعَالَمِينَ devrik sözdizimi için de geçerlidir. Çünkü burada da muhataplar, Allah'ın, zikrettiği peygamberlerden kimini üstün kılıp kimini üstün kılmadığı gibi mütereddit bir konumda tasavvur edilmiştir. Bu yanlış zanna bir cevap

⁵³⁵ D.İ.B., *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 137.

⁵³⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3: 162.

⁵³⁷ *et-Teşîru'l-Vasîti li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 5: 119.

⁵³⁸ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2: 441.

⁵³⁹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2: 441.

olması için de mef'ûl âmiline takdîm edilmiş ve cümleye tahsîs anlamı kazandırmıştır. Takdîm, “Biz onlardan her birini diğer insanlara üstün kıldık, bu konuda hiçbirini diğerinden ayırmadık.” anlamında kasr ifade etmektedir.

“Allah Teâlâ, كَلَّا kelimesini İsmail ve İshak’ın her ikisini de kapsayan bir hidayete ihtimâm göstermek için takdîm etmiştir. Böylece ikisini de kapsayan umumiliğin anlamını izhar etmek istemiştir; çünkü mukaddem ögeyle kast edilen her ikisidir.”⁵⁴⁰ Bu önem vermenin gerekçesi ise her ikisinin de nübüvvetle şerefendirilmesidir.⁵⁴¹ Âyetin devamında yine kasr üzere bir sözdizim getirilerek وَنُوحًا هَدَيْنَا buyurulmuştur. Burada takdîm yapılmasının amacı fâsıla uyumu gerekçesi değil “anlamını muhatabına hissettirecek bir sözdizimin ortaya konulmasıdır.”⁵⁴² Bu anlam da tahsîstir.

Bu âyetlerde mef'ûllerin cümleye kattığı tahsîs türü kasr-ı ta'yindir. Çünkü muhatabın zihninde falanca peygamberin mi yoksa filanca peygamberin mi hidayete erdirilip üstün kılındığı hususunda bir tereddüt vardır. Bu durumda mef'ûlün başa alınması ile yanlış zan içinde olunan ihtimaller nefyedilmiş olur.⁵⁴³

Muhatabın tereddüt ve zan içinde olduğu durum her iki kişi için de eşit olur.⁵⁴⁴ Bu da tesviye anlamındadır. Eğer mef'ûlü bih, Araf Sûresi 46. âyette⁵⁴⁵ geçen ﴿يَعْرِفُونَ كَلَّا﴾ ifadesindeki gibi [فعل+فاعل+مفعول] tertibinde ve standart dizimde gelseydi⁵⁴⁶ tesviye anlamı olmakla birlikte tahsîs anlamı oluşmayacaktı.

Meâlin “...özellikle hepsine...” şeklinde yapılmasının sözdizimsel anlamı daha net yansıtacağı düşünülmektedir.

كَلَّا kelimesiyle ilgili zikredilen bu anlamsal yorumlar aynı sözdizime sahip âyetler için de geçerlidir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁰ ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 1: 171.

⁵⁴¹ ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 588.

⁵⁴² Yener, *Üslûbî Anlatım*, 78-79.

⁵⁴³ ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 588.

⁵⁴⁴ el-Kazvîni, *Telhîs*, 50.

⁵⁴⁵ (Arâf: 7/46) ﴿وَيَبْتَئُهُمَا جَبَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رَجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلَّا بِسَبِيحَاتِهِمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾

⁵⁴⁶ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 9: 362.

⁵⁴⁷ İsrâ: 17/20 ﴿كَلَّا نُمِدُّهُ هَوْلًا وَهُوَ لَاءٌ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ “*Herbirine onlara da bunlara da Rabbinin vergisinden birbiri ardınca veririz. Rabbinin vergisi (kimseden) men edilmiş değildir.*” Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 2: 512. Âyette görülen takdim cümleye kasr-ı ta'yin türünden bir tahsîs anlamı katmıştır. âyette ise ahireti isteyen ve övülen iki gruptan sadece birini destekleyeceğini zanneder konumda tasavvur edilmektedir. Allah Teâlâ, acil dünya hayatını isteyen inançsız fırkayı da, uzun vadede ahireti isteyen mümin fırkayı da rızıklandırarak desteklemektedir. Kimi tefsirlerde, Hz. İbrahim'in (a.s.) dünyada sadece müminleri destekleyip rızıklandırılmasını istediği, Allah Teâlâ'nın ise -onun bu isteğine karşı bir cevap olsun diye- mef'ûlü takdîm ederek her iki gruba da rızıkımı verdiği şeklinde rivayetler yer almaktadır. Bu bağlamsal açıklama dikkate alındığında mukaddem mef'ûlün cümleye yine kasr anlamı kattığı görülmektedir. Eğer cümle, [فعل+فاعل+مفعول] sözdiziminde gelseydi bu türden bir tahsîs anlamı olmayacaktı. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 656; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, 15: 42; *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 8: 321; el-Kınnevcî, *Fethu'l-Beyân*, 1: 280.

En‘âm: 6/100	Mef‘ûlünün Takdîmi شُرَكَاءُ/ [فعل+جار مجرور+مفعول ثان+مفعول أول]
Meâl	“Bir de tuttular Allah’a cinleri şerik koştular!” ⁵⁴⁸
Âyet	﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾
Sözdizim	[فعل+جار مجرور+مفعول ثان+مفعول أول]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Azarlama, İnkâr
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette **شُرَكَاءُ** kelimesine takdîm edilmiştir. **شُرَكَاءُ** kelimesi, fiilin ikinci mef‘ûlü bihi, **الْجِنَّ** kelimesi ise birinci mef‘ûlü bihidir.⁵⁴⁹ Buna göre ikinci mef‘ûl birinciye takdîm edilmiş ve sözdizim [فعل+جار مجرور+مفعول ثان+مفعول أول] tertibinde getirilmiştir. Eğer âyet, standart sözdizimde gelseydi cümle, [فعل+مفعول أول+مفعول ثان] tertibinde ve **وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ لِلَّهِ** şeklinde olurdu. Mef‘ûlün tehîr edildiği standart sözdizimden ihbâr anlamı çıkar. “Âyetteki kelime sona bırakılarak **شُرَكَاءَ الْجِنَّ** denildiğinde ise **الْجِنَّ** lafzı birinci mef‘ûl, **شُرَكَاءَ** lafzı ikinci mef‘ûl olur. Bu durumda ortaklar genellenmiş değil, bir türe tahsîs edilmiş olur. Çünkü cinlerin haberi yapıldıktan sonra hem onları hem de diğerlerini kapsıyor olması düşünülemez. Böyle olunca da söz, başkalarının değil de özellikle cinlerin ortak koşulmasının reddedildiği ihtimali taşır ki Allah ortağı ve benzeri olmaktan münezzehtir.”⁵⁵⁰ Dolayısıyla ikinci mef‘ûlün takdîm edildiği âyetteki sözdizimin anlamı, standart dizime göre gelen cümlenin anlamından farklı olacaktır.

el-Curcânî’ye göre âyette **شُرَكَاءَ** lafzı söze bir güzellik katar. Eğer bu kelime sonraya bırakılarak **وَجَعَلُوا لِلَّهِ الْجِنَّ شُرَكَاءَ** denirse bu güzellik kaybolur. Ona göre bunun sebebi, âyetteki takdîmin, tehîrle birlikte kaybolan yüce bir manayı içeriyor olmasıdır. İkinci mef‘ûlün birinciye takdîmi ile sözdizime yeni bir anlam eklenir. Devrik cümleden genel olarak onların cinleri Allah’a ortak koştukları ve Allah’la birlikte onlara da taptıkları çıkarabilir. Bu genel anlamdır ve mukaddem öge tehîr edildiğinde bu anlam aynen kalır. Fakat **شُرَكَاءَ** lafzının öne alınması bu anlamın yanında bir başka anlamı daha gerektirmektedir. Bu da Allah’ın ne cinlerden, ne de cinlerin dışındaki yaratılmış bir türden ortağının hiçbir zaman olamayacağı vurgusudur. İkinci mef‘ûlün birinciye takdîmi bu şekilde cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Mukaddem mef‘ûl asıl yerinde geldiğinde ise kast edilen mana kaybolur ve geriye, onların

⁵⁴⁸ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 1985.

⁵⁴⁹ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 186.

⁵⁵⁰ el-Curcânî, *Delâil*, 188-189.

Allah'la beraber cinlere de kulluk ettikleri malumatının ihbârı dışında bir bilgi kalmaz. Bu durumda fiilin hükmünün ikinci mef'ûle kasredildiği tahsîs anlamı kaybolur.⁵⁵¹

Âyette **اللَّهُ** câr-mecrûrunun müteallakına takdîmi de tahsîs ifade eder. Bu öge, diğer iki mef'ûlden ve müteallakından önce getirilmiş ve fiilden hemen sonra zikredilerek cümlede en önemli öge kılınmıştır. Câr-mecrûrun müteallakına takdîmi, onların özellikle Allah'a ortak koşmaları anlamındadır. Bu önem vermenin nedeni, bir muvahhit için özellikle Allah'a ortak koşmanın çok korkunç ve kötü görülen bir tavır olmasıdır.⁵⁵²

el-Curcânî'ye göre mef'ûl takdîm edilmeden onun gerektirdiği tahsîs anlamını standart dizimde ve uzun bir cümleyle ifade etmek oldukça zor, hatta imkânsızdır. Nitekim bir kişi âyetteki takdîmli anlamı **وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ لِلَّهِ، وَمَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ لِلَّهِ شَرِيكٌ، لَا مِنْ الْجِنَّ وَلَا مِنْ غَيْرِهِمْ/Allah'a cinleri ortak koştular. Halbuki Allah'ın ne cinlerden, ne başkalarından ortağı olamaz** cümlesi ile karşılamak istese ve bu uzun cümle tahsîsi ifade etse de âyetteki kısa ve öz olan tek cümle kadar tesirli olmayıp kulağa da güzel gelmez.⁵⁵³

Yazır'ın âyet meâlini *“Bir de tuttular Allah'a cinleri şerik koştular!”*⁵⁵⁴ şeklinde vermiştir. Meâlin, *“Bir de tuttular Allah'a ortaklar koştular cinleri”* şeklinde Arapça devrik dizime uygun şekilde vermek sözdizimsel anlamı (tahsîs) daha iyi yansıtacaktır.

En'âm: 6/114	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] عَيْر/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	<i>““Size Kitabı hak olarak indiren O iken <u>ben Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?</u>” de. Kendilerine kitap verdiklerimiz de onun, rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O halde sakın şüphecilerden olma!”</i> ⁵⁵⁵
Âyet	﴿أَفَعَيْرَ اللَّهِ ابْتِغَىٰ حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَظُنُّونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾
Sözdizim	[أ+ف+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	İnkâr, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

⁵⁵¹ el-Curcânî, *Delâil*, 188-189.

⁵⁵² ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 1: 146.

⁵⁵³ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 189.

⁵⁵⁴ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 1985.

⁵⁵⁵ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 141.

Açıklama: Âyette geçen ا harfi soru edatıdır ve istifhâm-ı inkârîdir. Sonra gelen فاء harfi istinafiyedir. عَبَّرَ kelimesi, أَبْتَغَى fiilinin mukaddem mef'ûlüdür, muzâftır. حَكْمًا kelimesi ise haldir.⁵⁵⁶

Âyette en öncelikli ve en önemli olan öge takdîmle kast edilendir. Mef'ûlün takdîmi ise yine tahsîs içindir. Kasr, inkâra doğrudan konu olan ögeye yöneliktir. Çünkü mef'ûlün takdîmi cümlede inkârın odak noktasıdır.⁵⁵⁷

Mukaddem mef'ûl cümleye: “Ben nasıl Allah’tan başkasını hakem olarak ararım; Asla Allah’tan başkasını hakem olarak aramam!” gibi tahsîs yorumlarını katar. Burada tahsîsin kasr-ı ifrâd ve kasr-ı kalb türleri vardır. Eğer sözdizim normal olarak fiille başlasaydı, sorulan öge fiil olur ve mef'ûlün takdîminde açığa çıkan anlamsal yorumlar görülmezdi. Fakat âyet, ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ temel sözdizim modunda geldiği için doğrudan tahsîs anlamını yüklenmiştir.

Diyamet meâli sözdizimsel anlamı kısmen yansıtmaktadır. Meâlin “Hiç Allah’tan başkasını hakem olarak ister miyim?” şeklinde yapılması tahsîsi daha iyi ifade edecektir.

En‘âm: 6/137	1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل] مَفْعُولُ الْقَتْلِ أَوْلَادِهِمْ/ مَفْعُولُ الْقَتْلِ
Meâl	“Yine bunun gibi müşriklerden çoğuna <u>evlatlarını öldürmeyi de o taptıkları şerikler iyi bir şey gibi gösterdi...</u> ” ⁵⁵⁸
Âyet	(وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ)
Sözdizim	[فعل+مفعول+فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tahzîr, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette قَتَلَ kelimesi fâile takdîm etmiş mef'ûlü bihidir ve muzâftır. أَوْلَادِهِمْ kelimesi ise muzâf ileyhtir. شُرَكَائِهِمْ muahhar fâildir.⁵⁵⁹

Âyetin standart dizimi مَفْعُولُ الْقَتْلِ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ şeklindedir. Bu dizimde ihbâr anlamı vardır. Takdîm câizdir. Mef'ûlün, semantik bir gerekçeden dolayı fâiline takdîm edildiği görülmektedir. Buna göre sözdizim, devrik olarak ve [فعل+مفعول+فاعل] tertibinde gelmiştir.

⁵⁵⁶ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 203; De‘âs, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 1: 329; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 8: 326.

⁵⁵⁷ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî*, 4: 253.

⁵⁵⁸ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 2059.

⁵⁵⁹ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 496.

Muhataplar, çocukları öldürmeyi süslü gösterenin kim olduğuyla (fâil) öncelikle ilgilenmemektedirler. Çünkü bu, çirkin işi yapmayı teşvik edip güzel gösterenin onların ortak koştuıkları putlar/kimseler olduğu malumdur. Onların merak ettikleri husus, çocukları öldürmelerinin süslü gösterilmesi ve -er-Râzi'nin de ifade ettiği üzere- müşriklerin bu konudaki cahilce atılganlıklarıdır.⁵⁶⁰

Sözdizimden anlaşılan esas merak konusu, güzel gösterme fiilinin mef'ûlde vuku bulup bulmadığı hususudur. Âyet [فعل + مفعول + فاعل] tertibinde getirildiğinde ise müşriklerde ya da muhataplarda tasavvur edilen bu beklenti karşılanmış olur. Böylece onların çocuklarını öldürmeleri ve bunun onlara süslü gösterilmesi durumu vurgulanmış olur. Buna göre âyette tevakku anlamı görülür. Eğer âyet, [فعل + فاعل + مفعول] şeklinde standart sözdizimde gelseydi, bu anlamlar oluşmayacak fiilin ihbâr anlamı ön plana çıkacaktı.

Mef'ûlün takdîm edildiği sözdizimden bu fiili yapanlara yergi ve şaşkınlık anlamları da çıkarılır.⁵⁶¹

er-Râzi, âyetin tefsirinde görülen takdîmle ilgili şu açıklamayı yapar:

“Mef'ûlün takdîmi hususuna gelince, onlar (Araplar) en önemli gördükleri şeyi takdîm ederler. Böylece onlar, bu takdîmle manayı en iyi şekilde izah ederler. Burada da şaşılacak bir durum vardır; çünkü onlar, çocuklarını öldürme hususunda çok atılgan (أفدأئهم) davranırlar. İşte takdîm, onların bu durumundan dolayı yapıldı.”⁵⁶²

Görüldüğü üzere er-Râzi fiilin mef'ûlde vuku bulmasının beklenen durum olduğunu ve takdîmin de bu sebeple yapıldığını ifade etmektedir.

“Âyette câr-mecrûrun (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) takdîminde ise tahsîs anlamı vardır. Çünkü ortakların süslü gösterilmesi sadece müşrikler üzerinde vuku bulur; başkaları ya da müminler üzerinde değil.”⁵⁶³ Dolayısıyla bu takdîmde cümle tevakku anlamını yüklenmektedir.

Mukaddem ögeyi Türkçe sözdizimde vurgulaması ve sözdizimsel anlamı yansıtması bakımından Yazır'ın vermiş olduğu âyet meâlinin başarılı olduğu düşünülmektedir.

Meâlde zikredilen –de bağlacı da tevakku anlamını göstermeye katkı sağlamıştır. Ayrıca meâlde mef'ûlün başına *özellikle* kelimesinin eklenmesi sözdizimsel anlamı daha iyi yansıtacaktır.

⁵⁶⁰ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 13: 159.

⁵⁶¹ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 637.

⁵⁶² er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 13: 159.

⁵⁶³ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 637.

En‘âm: 6/143	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/ مَفْعُولُ الْمَعْرُوفِ الدَّكْرَيْنِ
Meâl	“...De ki: Allah iki erkeği mi yoksa iki dişi mi haram etti?...” ⁵⁶⁴
Âyet	﴿ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الصَّانِئَاتَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرُوفَاتَيْنِ فَلِى الدَّكْرَيْنِ حَرَمٌ أَمْ الْأُنثَيْنِ أَمْ مَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾
Sözdizim	[أ+مفعول به + فعل + أم+معطوف]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Taktîr, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette hemze, istifhâm-ı inkârîdir. الدَّكْرَيْنِ kelimesi ise حَرَمَ fiilinin takdîm edilmiş mef‘ûlü bihidir. مَ atıf harfidir ve الْأُنثَيْنِ kelimesi ise الدَّكْرَيْنِ mef‘ûlüne atfedilir.⁵⁶⁵

Burada sözdizim [أ+مفعول به + فعل + أم+معطوف] şeklinde gelmiş ve الدَّكْرَيْنِ kelimesi, hem fiiline takdîm edilmiş hem de istifhâmın doğrudan konusu kılınmıştır.

Cümlelerin standart sözdizimi ise [أ + فعل + مفعول به + أم + معطوف] tertibinde gelecektir. Buna göre ifade, حَرَمَ الدَّكْرَيْنِ أَمْ الْأُنثَيْنِ şeklinde gelirdi. Standart sözdizimde anlam ise ihbâr olurdu. Bu durumda mef‘ûlün tehirinden dolayı sözdizimden tahsîs anlamı çıkarılamaz. Bu durumda tercüme “Allah iki erkeği mi yoksa iki dişi mi haram kıldı” şeklinde yapılırdı.

Allah Teâlâ, mef‘ûlü takdîm ederek cümlede en önemli ve dikkat çekilen bir öge kıldı. Böylece istifhâma konu olan mef‘ûlün takdîm edilmesi cümleye tahsîs anlamı katar.

“Bu, istifhâmla beraber fiiline ve fâile mukaddem mef‘ûlü bihin tahsîsi üzere gelen bir yadırgama (istinkâr) anlamındadır.”⁵⁶⁶

el-Curcânî’ye göre âyette mef‘ûlün âmiline takdîm edilerek istifhâma doğrudan konu edilmesinin özel bazı belaği gayeleri vardır. Ona göre âyette, sanki bu şeylerden biri haram kılınmış da o bilinmek isteniyor gibi (mef‘ûlünün belirlenmesi istenen) bir soru tarzı kullanılmıştır. Takdîmin esas gayesi, böyle bir haram kılmayı kökten reddetmek ve haram kılındığını zikrettikleri şeyler hakkında böyle bir hükmün bulunmadığını ifade etmektir. Dolayısıyla inkârın konusu mukaddem öge olan mef‘ûle yöneliktir. Bununla birlikte onların sözlerinin batıl olduğu açığa çıksın ve Allah’a iftira ettikleri zâhir olsun diye söz ile “Bize

⁵⁶⁴ Çantay, *Kur‘ân-ı Hakîm*, 1: 208. Çantay’ın meâlinde âyetin tam tercümesi şu şekildedir: “Deveden de iki (çift yarattı). Koyundan iki çift, keçiden de iki çift. De ki: Allah iki erkeği mi yahut iki dişi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerine sarınıp bürünen (erkek ve dişi yavruları) mı (hangisini) haram etti? (Davanızda doğrular iseniz bana ilme dayanarak haber verin!)”

⁵⁶⁵ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 3: 254.

⁵⁶⁶ el-‘Urcâ, *Mute‘allakât*, 65.

haram olduğunu iddia ettiğiniz bu şeyleri haber edin bakalım! Bu mu, şu mu yoksa bu üçüncüsü mü?” denilmek istenmiştir.⁵⁶⁷

Buna göre الذَّكْرَيْنِ kelimesi gibi الْأُنثَيْنِ kelimesi de matuf olduğu için mukaddem mef'ûlü bih olarak takdir edilmiş; ortak koşulan şeylerin söylendiğini reddetme hususu kast edilmiştir. Böylece bu sözü söyleyenler kınanmıştır. Burada sözdizimden çıkarılan diğer anlamlar takrîr ve inkârdır.⁵⁶⁸

Sonuç olarak, mef'ûlü bihin takdîmi, kast edilen eylemden etkilenen birisi olmasını mümkün görmeyerek onu temelden reddetmeyi gerektirir.⁵⁶⁹ Bu da tahsîs anlamıyla ifade edilir.

Çantay'ın âyet meâli sözdizimsel anlamı kısmen ifade etmektedir. Meâlin “...De ki: Allah özellikle iki erkeği mi yoksa sadece iki dişi mi haram etti?...” şeklinde yapılması tahsîs anlamını yansıtmaması bakımından daha isabetli olacaktır.

Arâf Sûresi

Arâf: 7/95	‘1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل] أَبَاءَنَا/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Sonra bu sıkıntının yerine iyilik verdik. Nihayet çoğaldılar, “ <u>Atalarımıza da (gâh böyle) fakirlik, şiddet, hastalık, (gâh) iyilik, genişlik dokunmuştur</u> ” dediler. Bunun üzerine biz de kendileri farkına varmadan, onları ansızın tutup yakalayiverdik.” ⁵⁷⁰
Âyet	﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyetteki fiil cümlesinde الْقَوْمَ kelimesi fâiline takdîm eden mef'ûlü bihtir. الضَّرَّاءُ kelimesi ise tehîr edilen fâildir.⁵⁷¹ “Atalarımıza da (gâh böyle) fakirlik, şiddet, hastalık, (gâh) iyilik, genişlik dokunmuştur”⁵⁷² âyetinde sözdizim

⁵⁶⁷ el-Curcânî, *Delâil*, 82.

⁵⁶⁸ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 9: 112; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 7: 99.

⁵⁶⁹ el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

⁵⁷⁰ Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 1: 231.

⁵⁷¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, 3: 412.

⁵⁷² Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 1: 231.

'1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' modunda gelmiştir. Bu sözdizimde gelen cümlelerde mef'ûlün takdîmi nedeniyele doğrudan çıkarılan anlam tevakkudur.

Bu cümlede muhatapların fâili öncelikle önemsemediği tasavvur edilir. Çünkü bolluk ve darlık, sadece şimdi olan bir şey değil, geçmişte de bilinen ve insanların başına gelen durumlardır. Âyette fiilin mef'ûlde vuku bulması fâilden daha önemli olduğu için mef'ûl fâile takdîm edilmiştir.

Kâfirlerin esas ilgilendikleri husus bu bolluk ve darlık zamanlarının bir şekilde atalarında da vuku bulup bulmadığını beyan etmektir.

Nitekim onlar, *فَدَّ مَسَّ أَبَاءَنَا الصَّرَاءَ وَالسَّرَاءَ* şeklindeki isyankâr cevaplarıyla Allah'ın değil de zamanın atalarına da bazı iyi ve kötü günleri yaşattığını ifade etmek isterler. Böylece atalarını fâile önceleyerek kendilerince karşı bir delil getirmiş olurlar. Onlar bu devrik sözdizim ile geçmişte, ataları nasıl ki bizatihi güç atfedilen zamanın edilgen bir konusu oldular; şimdi de kendilerinin böyle olduğunu ve bunun Allah'ın tasarrufu dışında anlaşılması gerektiğini ifade etmek isterler.⁵⁷³

Eğer cümle, standart sözdizimde ve *فَدَّ مَسَّ الصَّرَاءَ وَالسَّرَاءَ أَبَاءَنَا* şeklinde gelseydi, tevakku anlamı açığa çıkmayacaktı.

Âyette ayrıca onların esas fâili Allah olarak görmemelerinin kınanmasına bir işaret vardır.

Âyet meâlinin sözdizimsel anlamı yansıttığı görülmektedir.

Benzer lafızlarla gelen aynı sözdizime sahip diğer âyetlerde de tevakku yorumu geçerlidir.⁵⁷⁴

⁵⁷³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 14: 320.

⁵⁷⁴ Yûnus: 10/12 *﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّهِ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾* “*İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken bize dua eder. Ama biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiştir.*” D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 208. **Açıklama:** Âyetteki fiil cümlesinde *الْإِنْسَانَ* kelimesi mef'ûlü bihtir ve fâiline takdîm etmiştir. *الضُّرُّ* kelimesi ise tehir edilen fâildir. *الضُّرُّ* kelimesinden çok, *başta gelme/dokunma* fiilinin kendisinde tahakkuk ettiği *insanın* (mef'ûlün) önemli ve beklenen olduğunu anlamaktadır. Çünkü başa bir sıkıntı geldikten sonra Allah'ı hatırlayan, yalvaran, o sıkıntı kaldırıldıktan sonra onu unutan ve nankörlük eden yine aynı insandır. Dolayısıyla sözdizim değişikliğinden insana arız olan sıkıntılardan çok, sıkıntıya maruz kalan insan ve onun buna tepkisinin önemsendiği anlaşılmaktadır. Takdîmde tevakku anlamının yanı sıra insanın bu durumuna bir dikkat çekme anlamı da vardır. Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 4: 213; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 17: 219; Ebu'l-Hasen Burhânuddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâ'î, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi-'İlmiyye, 1415/1995), 3: 422. Eğer mef'ûl takdîmli gelme ve sözdizimde tehirli gelseydi bu anlamlar ortaya çıkmayacaktı. Meâlin, “*Artık insana bir zarar dokunduğu zaman...*” şeklinde verilmesi sözdizimsel anlamı daha iyi yansıttacaktır.

Arâf: 7/160	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] أَنْفُسَهُمْ Mef‘ûlünün Takdîmi
Meâl	“Biz onları on iki kabile halinde topluluklara ayırdık. (Tih sahrasında susuzluktan sıkılan) kavmi, Musa’dan su istediğinde biz ona, “Asanı taşa vur!” diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fışkırdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi. Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık ve onlara kudret helvası ve bildircin indirdik. “Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin” (dedik). Onlar bize zulmetmediler, <u>fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı.</u> ” ⁵⁷⁵
Âyet	﴿وَقَطَعْنَا لَهُمْ آيَاتِنَا مِن مَّاءٍ عَذْبٍ فَاذْكُرُوا أَنفُسَهُمْ يَوْمَ تُنْفَخُ السُّجُودُ أَلَمْ يَجْعَلْنَا لَكُمْ آيَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ﴿وَقَطَعْنَا لَهُمْ آيَاتِنَا مِن مَّاءٍ عَذْبٍ فَاذْكُرُوا أَنفُسَهُمْ يَوْمَ تُنْفَخُ السُّجُودُ أَلَمْ يَجْعَلْنَا لَكُمْ آيَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾
Sözdizim	[حرف للإستدراك (لكن) + كان واسمه (كانوا) + مفعول مقدم + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tekit/Hüküm takviye, İstimrâr
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyetin son kısmında أَنْفُسَهُمْ kelimesi, âmili olan يَظْلِمُونَ fiiline takdîm edilmiştir. Sözdizim [مفعول مقدم (أَنْفُسَهُمْ) + فعل] tertibinde gelmiştir. Ayrıca fiil, fâil cümle olarak nakıs fiilin haberidir.⁵⁷⁶ Mef‘ûlün takdîmi cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Böylece anlam: “Onlar kendilerine zulmederler.” değil, “Onlar, özellikle/sadece kendilerine zulmetmektedirler” şeklindedir.⁵⁷⁷

Nitekim er-Râzi’ye göre âyette, isyana yöneldiğinde mükellefin ancak kendisine zarar vereceği ve azaba müstehak olacağı beyan edilir⁵⁷⁸. Yine, “Onların, küfran-ı nimet içerisinde olmalarıyla zulümlerinin zararı bize dönmez; ancak kendilerine zarar verirler. Onların zulümlerinin vebali yine kendilerine döner.”⁵⁷⁹ Dolayısıyla sözdizimdeki bu değişikliğin âyetin anlamsal yorumunu tahsîs cihetiyle değiştirdiği görülmektedir. Tahsîs, kasr-ı ifrâd türüyle tezâhür etmiştir. Buna göre, mef‘ûlün takdîmli geldiği bu sözdizim, مَا-إِلَّا harfleriyle yapılan hasr üslûbunun sözdizimiyle aynı anlama gelir. “Yani mana, وَمَا ظَلَمُوا إِلَّا أَنْفُسَهُمْ /Onlar (bu helak edici cürümleri işleyerek) ancak/sadece kendilerine zulmettiler! şeklinde olur.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ D.İ.B., Kur‘ân-ı Kerîm Meâli, 170.

⁵⁷⁶ el-İbrahim, İ‘râbu’l-Kur‘âni’l-Kerîm, 171.

⁵⁷⁷ et-Tefsîru’l-Vasîl li’l-Kur‘âni’l-Kerîm, 5: 438.

⁵⁷⁸ er-Râzi, Mefâtihu’l-Ğayb, 15: 387.

⁵⁷⁹ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 1: 13.

⁵⁸⁰ et-Tefsîru’l-Vasîl li’l-Kur‘âni’l-Kerîm, 5: 438.

Âyette bağlamsal anlamlar da bulunmaktadır. Örneğin, âyette nakıs fiilden sonra muzârî fiil geldiği için devamlılık anlamı bulunmaktadır. Ayrıca mef'ûlün istidrak harfi olarak gelen لَكُنْ den sonra gelmesi ve mef'ûlün نَفْسُ kelimesiyle ifade edilmesi tekit/hükmü takviye anlamlarına gelmektedir. Eğer mef'ûl, fiilden sonra gelseydi cümleye tahsîs anlamı katmazdı. Âyet meâlinin “*Fakat sadece kendi nefislerine zulmediyorlardı.*” şeklinde yapılması sözdizimsel anlamı daha iyi yansıtabilecektir. Bu anlamsal yorumlar ve meâl şekli, aynı lafız ve sözdizimlerde gelen diğer âyetler⁵⁸¹ için de geçerlidir.

Arâf: 7/177	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] مَفْعُولُهُمْ/أَنْفُسُهُمْ
Meâl	“ <i>Âyetlerimizi yalanlayarak <u>sırf kendilerine zulüm etmekte</u> olanlar gürûhunun hali ne kötüdür!</i> ” ⁵⁸²
Âyet	(وَسَاءَ مَثَلًا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ)
Sözdizim	[مفعول مقدم + كان واسمه + فعل مضارع]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tekit, Kınama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: أَنْفُسُهُمْ kelimesi, nakıs fiilin haberi olarak gelen يَظْلِمُونَ fiilinin mukaddem mef'ûlüdür. Mamulün âmiline takdîmi câizdir.⁵⁸³ Burada mef'ûl, nakıs fiil ve isminin de

⁵⁸¹ Tevbe: 9/70: (أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَنْتَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمًا مَا فَصَّصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ ; الله لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) (أُولَئِكَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمًا مَا فَصَّصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) ; Rûm: 30/9: (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمًا مَا فَصَّصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) ; يسيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ يَنْظُرُونَ) فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ يَنْظُرُونَ) Bu âyetlerde أَنْفُسُهُمْ kelimesi fiillerine takdîm edilmiştir. Mef'ûlün âmiline takdîm edilmesiyle ortaya çıkan anlam ihtisastır. Yani onların ibret almamaları ve peygamberleri yalanlamaları nedeniyle helak edilmelerinin yegâne sorumlusu yine kendileridir, Allah değil. Mef'ûlün takdîm edilmesiyle, hem Allah'ın zulmetmekten tenzîh edilmesi tekit edilmiş; hem de bu konudaki mükellefiyet kendi fiillerine yani nefislerine yüklenmiştir. Böylelikle maruz kaldıkları zulüm, kendi nefisleri üzerinden gerekçelendirilmiştir (talil). ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 469. Kur'an'da pek çok yerde nefse zulmetme fiili, standart sözdizimde gelmiştir. Örneğin, Bakara Sûresi 231. ve Talak Sûresi 1. âyette (فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ) şeklinde, [مفعول+فعل+به] tertibinde getirilmiştir. Her iki örnek âyette de vurgu mef'ûle değil fiiledir. Çünkü mef'ûl, örneklerde takdîm üzere değil muahhar olarak gelmiştir. Burada fiilin onda amel etmesi dışında mef'ûlün tehîri ile kast edilen ek anlamlar ya da özel bir belağî gaye söz konusu değildir. Eğer sözdizim, normal bir şekilde yani, [مفعول+فعل+به] tertibinde gelseydi bağlamsal anlamlar olmakla birlikte, tahsîs anlamı açığa çıkmayacaktı. “Allah zalimin muamelesinde olduğu gibi onlara zulmetmemiş ve suçsuz oldukları halde onları cezalandırmamıştır. Çünkü onun böyle bir adeti yoktur. Fakat onlar, ancak kendilerini azaba maruz bırakarak yine kendilerine zulmetmişlerdir.” Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşelî, 1. Bs (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1418/1998), 4: 195. Görüldüğü üzere âyette mef'ûlün takdîmi muhataplarda bulunan hükmü/yanlış zannı ters çeviren bir tahsîs anlamı katmaktadır. Âyet meâllerinin tahsîs anlamını yansıtmak için “Onlar ancak kendilerine zulmediyorlardı” şeklinde verilmesi daha uygun olabilir.

⁵⁸² Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, 1: 246.

⁵⁸³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, 3: 496; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 10: 263; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 10: 263; Mahmud b. Abdurrahîm Sâfî, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4. Bs (Dîmeşk: Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, 1418/1998), 9: 129.

başına alınmıştır. Buna göre sözdizim [مفعول مقدم + كان واسمه + فعل مضارع] şeklinde devrik gelmiştir. “Yani, küfrân-ı nimet içerisinde olmalarından ötürü zulümlerinin zararı bize ulaşacak değildir. Fakat onlar sadece kendilerine zarar verirler ve zulümlerinin vebali kendilerine döner.”⁵⁸⁴ Bu sebeple mef’ûl, hasr için takdîm edildi.⁵⁸⁵

“Mef’ûlün takdîmi tahsîs ifade etmek içindir. Onlar, zulümlerini kendilerine has kıldılar ki böylece onu başkalarına bulaştıramazlar. Aslolan, akıllı kimsenin kendine eziyet vermemesidir; ama burada tahsîs onların kuruntularını izale için gelmiştir. Onlar zannetmişlerdir ki, peygambere inanmayınca bu onu ve Müslümanları öfkeli edecektir. Hâlbuki onlar ancak kendilerine zarar verirler.”⁵⁸⁶ Zulümlerinin cezasının ancak kendi nefislerine hasredilmesi tekitli bir durumdur. Âyette tahsîs anlamının yanısıra fâsıla uyumu da gerçekleşmiştir. Böylece bağlamdan tekit⁵⁸⁷ ve kınama anlamı da çıkarılır.

Eğer mef’ûl, fiil ve fâiline takdîm edilmeyip âmilinden sonra getirilseydi tahsîs anlamı görülmeyecekti. Çantay’ın âyete vermiş olduğu meâl sözdizimsel anlamı tam olarak belirtmiştir. O, meâli “...sırf kendilerine zulüm etmekte olanlar...” şeklinde vermiş ve tercümedeki sırf kelimesi tahsîs anlamını doğrudan ifade etmiştir.

Araf: 7/192, 197	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ مَفْعُولُهُمْ/أَنْفُسُهُمْ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Halbuki onlar, onların imdadına yetişemezler, hatta kendilerini bile kurtaramazlar.” ⁵⁸⁸ (192) “Sizin ondan maada taptıklarınız ise ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardımları dokunur.” ⁵⁸⁹ (197)
Âyet	﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ﴾
Sözdizim	[لا(نافية)+مفعول به+فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tekit
Takdîm Hükümü	Vâcip

⁵⁸⁴ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 601.

⁵⁸⁵ Abdulkadir b. Molla Huveyş Mahmud Âl-i Ğâzî el-Ânî, *Beyânu’l-Me’âni* (Dimeşk: Matba’atu’t-Terakkî, 1382/1963), 455.

⁵⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 9: 180.

⁵⁸⁷ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 602.

⁵⁸⁸ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 2349.

⁵⁸⁹ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 2349.

Açıklama: Âyetlerde, *أَنْفُسُهُمْ* mef'ûlü bihleri, fiili olan *يَنْصُرُونَ* âmillerine takdîm edilmiştir.⁵⁹⁰ Mef'ûl, nefiy edatı olan لا ile âmilleri arasına girmiştir. Normal sözdizim *أَنْفُسُهُمْ وَلَا يَنْصُرُونَ* şeklindedir.

أَنْفُسُهُمْ mef'ûlü bihinin âmiline takdîmi câiz olduğu için, takdîmli haliyle standart dizimdeki muahhar halinin cümleye kattığı anlam farklılaşacaktır. Normal dizimde muahhar gelen mef'ûl, sadece ihbâr anlamına gelirken, mukaddem geldiği durumda cümleye nefiy üslûbuyla tahsîs anlamı katacaktır. Bu da âyetin, *hiçbir şekilde, kesinlikle, asla* gibi olumsuz tahsîs anlamlarıyla çeviri yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Mef'ûlü bih olarak gelen *أَنْفُسُهُمْ* kelimesi, fiiline takdîm edilmiştir. Bu cümlede onların, var olan veya olmayan herhangi bir menfaati, kulluk ettikleri kimselere veya kendilerine ulaştırmaktan aciz oldukları açıklanmıştır. Mef'ûlün fiiline takdîm edilmesinde, yardımcı onlardan nefyetmeyi vurgulama anlamı vardır. Bu takdîm, ilahların bu konudaki acizliğine en açık delildir. Yani onlar kendilerine dahi asla yardım edemezler. Bir kimsenin başkasına yardım edememesi, kendisine de yardım edemeyeceği anlamına gelmez. Fakat hiçbir şekilde kendisine dahi yardım edemezse başkasına da yardım edemeyeceği kesindir. Dolayısıyla onlar hiçbir şekilde kendilerine de yardım edemezler.⁵⁹¹

Mukaddem mef'ûlü bihler tahsîs anlamını içeren bu kesinliği vurgulamaktadır ve anlam, sözdizimden çıkarılır.

Olumsuz cümlede müteallakın fiiline tekaddüm etmesi durumunda el-Curcânî şöyle demektedir: “Sen *مَا زِيدَ أَمْزَرْتُ* / *Ben Zeyd'i dövmedim* dediğinde birisini dövdüğün kesin olup, insanlar dövdüğün bu kişinin Zeyd olduğunu sanmaktadır. Böyle diyerek dövdüğün kişinin Zeyd olduğunu özellikle inkâr etmiş olursun.”⁵⁹²

el-Curcânî'nin bu açıklaması [لا (نافية) + مفعول به + فعل] sözdiziminde gelen *وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ* âyetine uyarlandığında, mef'ûlün takdîminden, kafirlerin kendilerine yardım edeceklerini zannettikleri; fakat onların kesinlikle ve hiçbir zaman kendilerine de yardım edemeyecekleri anlaşılır. Bu da mef'ûlü bihin, nefiy edatından hemen sonra takdîmli olarak gelmesinin cümleye olumsuzluk içeren bir tahsîs anlamı kazandırdığını göstermektedir. Diğer bir deyişle âyette tahsîs anlamına konu olan ögenin olumsuzlanması söz konusudur.

Burada kasr-ı kalb vardır. Çünkü muhatap, âyetin başındaki *لَهُمْ* / *وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ* “onlara yardım edemezler” ifadesini duyduktan sonra, sanki onların kendilerine yardım edeceği gibi

⁵⁹⁰ Dervîş, *I'râbu'l-Kur'ân*, 3: 509; De'âs, *I'râbu'l-Kur'ân*, 3: 146.

⁵⁹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 188; 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1011; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 15: 431.

⁵⁹² el-Curcânî, *Delâil*, 89.

tam tersi/yanlış bir zanna kapılmış gibi tasavvur edilir. Onlardaki ters zannı tashih etmek için âyet, وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ şeklinde devam etmiş, onların asla/hiçbir zaman kendilerine de yardım edemeyeceği anlamında zıt bir hükümle ifade edilmiştir.⁵⁹³

Takdîmin cümlelerin anlamsal yorumuna kattığı sözdizimsel anlam budur. Sözdizimde tahsîs yorumunun yanısıra fâsıla uyumu da gerçekleşmiştir.⁵⁹⁴

Yazır'ın ilk âyet için vermiş olduğu “Halbuki onlar, onların imdadına yetişemezler, hatta kendilerini bile kurtaramazlar.”⁵⁹⁵ şeklindeki meâlin tahsîs anlamını kısmen yansıttığı düşünülmektedir. Âyet meâlinin “Halbuki onlar, onların imdadına yetişemezler ve asla kendilerine de yardım edemezler” şeklinde yapılması sözdizimsel anlamı daha iyi yansıtmaktadır.

Yûnus Sûresi

Yûnus: 10/26	‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ Mef‘ûlünün Takdîmi
Meâl	“İyi iş güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyade vardır. <u>Onların yüzlerine ne bir toz bulaşır ne de bir horluk kaplar. Onlar cennetin yârânıdır ki kendileri onun için ebedî kalıcıdır.</u> ” ⁵⁹⁶
Âyet	﴿لَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾
Sözdizim	[ما(نافية)+فعل مضارع + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Beri kılma
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette وُجُوهَهُمْ kelimesi, fâiline tekaddüm eden mef‘ûlü bihtir. Fâil muahhardır.⁵⁹⁷

Dolayısıyla sözdizim, ‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ modunda, olumsuz cümle kalıbında gelmiştir.

Burada mef‘ûlün fâile takdîminin sebebi, *zillet* ve *kara* fâillerinden sadır olan *bulaşma/ulaşma* fiillerinin asla yüzlerinde görülmeyeceğini ifade etmektir. Olumsuz bir durum, özellikle onlardan nefyedilmiştir. Çünkü âyetin başında belirtildiği gibi müminlere

⁵⁹³ Muhammed Hüseyin Ebû Mûsâ, *Delâletu't-Terâkib Dirâse Tahlîliyye li-Mesâili 'İlmi'l-Me'âni* (Kahire, 1987), 184; ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1011.

⁵⁹⁴ Ebû Mûsâ, *Delâletu't-Terâkib*, 184; ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1011.

⁵⁹⁵ Yazır, *Hak Dîni*, 3: 2349.

⁵⁹⁶ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 309-310.

⁵⁹⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 24; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 1: 185.

zaten en güzel ecir ve müjdeler vardır. Bu sıfatlara hâiz olanlara bir zillet ya da leke bulaşmayacağı zaten muhataplar tarafından bilinmektedir. Burada vurgulanmak istenen husus, onların her türlü leke ve zilletten ebediyen uzak olup, Allah'ın daimi olan rahmetine gark olmalarıdır.⁵⁹⁸

Yani, iyilik yapanlara en güzel ecirler sürekli olduğu gibi, zillet ve karadan yüzlerinin beri olma halleri de sürekli ve ebedi bir durumdur. Bu anlamsal yorum, muhatapların, onların her türlü kötülükten beri olma hallerinin daimi oluşlarına dair haberi beklmelerini (tevakku) gerekli kılan '1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' sözdizim modundan doğrudan çıkarılır. Sözdizim bu modda getirildiğinde ise onların yüzlerine bir kara leke ya da zillet bulaşmamasına dair beklenti ve merak karşılanmış olur.

Eğer âyet, standart dizimde ve وَلَا يَرَهُ قَتْرٌ وَجُوهُهُمْ şeklinde gelseydi mef'ûlün yerinde gelmesinden dolayı devrik sözdizimde açığa çıkan tevakku anlamı ortaya çıkmayacaktı; çünkü bu sözdizimde vurgu, mef'ûlü bihe değil fiile yönelik olacaktı. Bu da sadece haber verme anlamına yönelik olurdu.

Çantay'ın vermiş olduğu meâlin sözdizimsel anlamı kısmen ifade ettiği tespit edilmiştir. Âyet meâlinin "Onların yüzlerine -zannedildiği gibi- ne bir toz bulaşır ne de bir horluk kaplar." şeklinde yapılması sözdizimsel anlamı daha açık ifade edebilecektir.

Yûnus: 10/28	'2.Şekil: [إِيَانًا/مفعول+فعل+فاعل]' Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	"Onların hepsini bir araya toplayacağımız, sonra da Allah'a ortak koşanlara, "Siz de, ortaklarınız da yerinizde bekleyin!" diyeceğimiz günü düşün. Artık onların (ortak koştuklarıyla) aralarını tamamen ayırırız ve ortak koştukları derler ki: " <u>Siz bize ibadet etmiyordunuz.</u> " " ⁵⁹⁹
Âyet	﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ فَرَزَلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ﴾
Sözdizim	[حرف نفي(ما)+ كان واسمه+ ضمير منفصل (إِيَانًا) + فعل مضارع]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Uzak görme (Tebrie)
Takdîm Hükümü	Vâcip

⁵⁹⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 17: 41.

⁵⁹⁹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 211.

Açıklama: Âyette sözdizim devrik cümle kalıbında gelmiştir; çünkü *إِنَّا* mef'ûlü bihi, âmili olan *تَعْبُدُونَ* fiiline takdîm edilmiştir. *تَعْبُدُونَ* fiili ve fâili cümle olarak nakıs fiilin (*كُنْتُمْ*) haberi olarak mahallen mansûb olarak gelmiştir.

Avn'a göre mansûb munfasıl zamir takdîmli geldiği için tahsîs anlamını gerektirmez. Burada sadece ihtimâmla beraber fâsıla uyumu vardır. Ayrıca ona göre âyette kulluğun falancaya tahsîs edilmesi ya da edilmemesi değil, kişinin kendini, başkaları tarafından mabûd edinilmesinden beri kılması kast edilmiştir.⁶⁰⁰

Avn'ın âyetteki munfasıl zamirin takdîminde tahsîs anlamının olmadığını söylemesi isabetli bir görüş değildir. Çünkü *إِنَّا تَعْبُدُونَ* / *مَا كُنْتُمْ* "Siz bize ibadet etmiyordunuz." ifadesi olumsuz bir cümledir. Nefiy edatı, mukaddem mef'ûl olan *إِنَّا* zamiriyle birlikte düşünüldüğünde âyetin anlamının "Siz, asla/hiçbir zaman bize ibadet etmiyordunuz!" şeklinde verilmesi gerekir. Bu gibi ifadeler "sadece, özellikle, ancak ve ancak...dır" şeklindeki kasr üslûbunun olumsuzunu gösteren ifadelerdir. Bu sebeple âyette '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' sözdiziminde gelen *إِنَّا* mukaddem mef'ûlü cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Bu da ifrâd anlamının olumsuz bir cümledeki ifadesi olmaktadır.

Takdîmle kast edilen anlam, "Biz öyle bir şeyi asla kabul etmez, reddederiz. Bütün mesuliyet kendinize racidir" şeklinde olacaktır.⁶⁰¹

Bu sözdizimde fiilin hükmü mef'ûle hasredilmiştir. Avn'ın sözdizimsel anlam olarak belirlediği tebrîe anlamı ise bağlamsal anlam olarak ifade edilebilir.

Eğer cümle [مفعول به (إِنَّا) + فعل] sözdiziminde değil de *تَعْبُدُونَنَا* şeklinde ve [فعل + مفعول] tertibinde gelseydi, ilkinde görülen tahsîs anlamı sözdizimden açığa çıkmayacak, *uzak görme (tebrîe)* bağlamsal anlamı da vurgulu bir şekilde izah edilmemiş olacaktı.

Âyet meâlinin "Siz asla bize ibadet etmiyordunuz." şeklinde olması sözdizimsel anlamı daha net ifade eder. Meâlin bu şekilde yapılması tahsîs anlamını daha net yansıtabacaktır.

Hûd Sûresi

Hûd: 11/120	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' / كَلَّا Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	<i>"Peygamberlerin haberlerinden -onunla kalbini tespit edeceğimiz- her çeşidini sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bunda (bu sûre ile) de sana hak ve müminlere bir öğüt ve bir muhtıra gelmiştir."</i> ⁶⁰²

⁶⁰⁰ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1011.

⁶⁰¹ Yazır, *Hak Dîni*, 4: 2707.

⁶⁰² Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 344.

Âyet	﴿وَكَلَّا تَقْصُ عَلَيْنِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فَوَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾
Sözdizim	[مفعول أول + فعل + فاعل + جار مجرور]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette sözdizim ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ modunda gelmiştir. Zikredilen âyetin başında geçen كَلَّا kelimesi mef’ûlü bihtir; âmiline takdîm edilmiştir.⁶⁰³ Diğer bir görüşe göre ise bu kelime mukaddem mef’ûl değil, mukaddem mastar yani mef’ûl-ü mutlaklıdır. Buna göre كَلَّا kelimesi takdîmli haliyle cümleye vurgulu bir nev/tür anlamı katmaktadır. Yani, “peygamberlerin haberlerinden anlattığımız her türden kıssayı” anlamındadır.⁶⁰⁴ Her iki seçenekte kelime mukaddem mef’ûl olarak i’râb edildiğinde cümleye tahsîs anlamı katmaktadır.

كَلَّا kelimesindeki tenvin, muzâf ileyhten ivazdır. Yani; “tam bir açıklıkla peygamberlerin haberlerinden her birini sana anlatmaktayız...” Ya da “sana, çeşitli üsluplarla anlattığımız her türden kıssayı” anlamındadır.⁶⁰⁵ Dolayısıyla mef’ûl, bazı kıssaların ya da kıssa üsluplarının Allah Teâlâ tarafından kıssa edilmediği gibi bir zannı veya bir bilgisizlik durumunu tashih etme gayesiyle takdîm edilmiştir. Mef’ûl, cümlede en başta geldiği için en önemli öge kılınmış ve sözdizimde anlamsal odağa dönüşmüştür. Böylece anlatılan kıssaların çokluğuna ve çeşitliliğine, peygamber kıssaları hakkında anlatılan bu haberlerin kapsamlılığına dikkat çekilmek istenmiştir.⁶⁰⁶ Dolayısıyla burada kasr-ı ta’yîn türünden bir tahsîs anlamı vardır; çünkü muhataplar, anlatılan kıssaların bir kısmından habersiz ya da mütereddit kabul edilmiştir.

Eğer كَلَّا mef’ûlü bihi cümlenin en başında değilse âmilinden sonra getirilseydi tehîrinden dolayı tahsîs anlamı açığa çıkmazdı. Âyet meâline *özellikle* kelimesinin eklenmesi sözdizimsel anlamı daha iyi ifade edebilir. Bu durumda tercüme, “*Özellikle her çeşidini sana kıssa olarak anlatıyoruz.*” şeklinde olur.

⁶⁰³ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 9: 456; De’âs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 2: 76; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 13: 293.

⁶⁰⁴ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, 3: 152.

⁶⁰⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 438.

⁶⁰⁶ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 588.

كُلُّ mef'ûlü bihinin bu şekilde takdim edildiği benzer âyetlerde de aynı anlamsal yorumlar geçerlidir.⁶⁰⁷

Yusuf Sûresi

Yusuf: 12/36	‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ السِّجْنِ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <u>Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi.</u> Biri; “Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkığımı gördüm” dedi. Diğeri: “Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlardan görüyoruz.” dedi.” ⁶⁰⁸
Âyet	﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِينَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾
Sözdizim	[فعل + ظرف + مفعول به + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: فَتَيَانٍ مَعَهُ السِّجْنَ وَدَخَلَ ifadesinde السِّجْنَ kelimesi, fâili olan ve nekre gelen فَتَيَانٍ kelimesine takdîm edilmiş mef'ûlü bihtir. Fâil, nekre, ikil ve muahhardır. مَعَهُ kelimesi, mekan zarfıdır.⁶⁰⁹ Burada fâilin hem belirsiz gelmesi hem de tehîr edilmiş olmasının nedeni, öncelikli olarak hapse giren o iki kişinin merak edilmemesiyle izah edilebilir. Çünkü bu ifadeye vurgulanmak istenen husus, sarayda çalışan ve hapse düşen herhangi iki gencin, özellikle Yusuf peygamberle birlikte ve hapse girmiş olmalarıdır.⁶¹⁰

Yani, cümlede bu iki gencin Yusuf'la (a.s.) beraber aynı hapisaneyi paylaşmış olmaları ve aynı mecliste bulunmalarına dikkat çekilmiştir. Konuşanın anlamsal gayesi bu olduğu için fiilden hemen sonra sırasıyla ilk önce mekân zarfı olan مَعَهُ kelimesi, daha sonra da mukaddem mef'ûlü bih zikredilmiştir. Dolayısıyla hem zarf hem de mef'ûlü bih, fiilin

⁶⁰⁷ Furkân: 25/39 ﴿وَكُلًّا صَوَّرْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا نَبِّرْنَا تَنْبِيرًا﴾ “*Ki her birine nasihat olarak emsal anlatmıştık ve her birini mahv-ü perişan ettik de ettik!*” Yazır, *Hak Dîni*, 5: 3586.; Ankebût: 29/40 ﴿فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذْنَاهُ الصَّيْحَةَ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ “*İşte biz (onların) her birini günahı sebebiyle yakaladık. İşte kiminin tepesine (taş yağdıran) bir kasırga gönderdik, kimini korkunç bir ses aldı, kimini yere geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu: fakat onlar kendilerine (bizzat) kendileri zulüm ediyorlardı*” Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 2: 711. **Açıklama:** Bu âyetlerde de mef'ûlü bihin âmiline takdîm edilmesinin bazı belaği gerekçeleri vardır. Bunların en başında ise tahsîs gelir. Çünkü Arap dilinde başa alınan öge ilgi ve anlamın odağına yerleşir. Burada da fiilin hükümü en önde zikredildiği için mef'ûl üzerine hasredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr* (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997), 2: 425; ‘Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 590; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 6: 469.

⁶⁰⁸ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 238.

⁶⁰⁹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 4: 493; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 87.

⁶¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 468.

amelinin doğrudan konusu olması bakımından tevakku anlamını yüklenmişlerdir. Muhataplar tarafından beklenen ve merak edilen husus, kimlikleri çok önemli olmayan o iki gencin Yusuf'la birlikte ve hapse girmeleridir. Sözdizim devrik getirildiğinde, bu beklentinin karşılandığı ve tasavvur edilen merakın giderildiği düşünülür. Eğer cümle, *وَدَخَلَ قَتَيْنَانَ السِّجْنَ مَعَهُ* şeklinde standart sözdizimde gelseydi, bu durumda mef'ûl tehîr edilmiş olacağından sadece ihbâr anlamı görülürdü.

Ayrıca *مَعَهُ* zarfının ilk sözdizimde fiilden hemen sonra gelerek yüklendiği vurgulu bir musâhabet anlamı da söz konusu olmayacaktı. Çünkü standart dizimde zarf, en sona tehîr edilmiştir. Bu da onun cümlede en az önemsenen öge olduğunu gösterecektir. Diyanet meâli sözdizimsel anlamı kısmen yansıtmıştır. Meâlin, “İki genç, nihayet Yusuf’la beraber zindana girdi...” şeklinde yapılması tevakku anlamını daha iyi ifade edecektir.

Hicr Sûresi

Hicr: 15/19	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ الأَرْضِ/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Yeri de (döşeyip) yaydık, onda sabit dağlar yaratıp koyduk, oralarda (hikmet ve maslahatla) ölçülmüş her şeyden (münasip) nebatlar bitirdik.</i> ” ⁶¹¹
Âyet	<i>﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ﴾</i>
Sözdizim	[مفعول+(فعل محزوف)+(فعل+ضمير(ها))]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükmü	Câiz

Açıklama: Âyette *الأَرْضَ* kelimesi kendisinden önce gelen açıklayıcı mahzûf bir fiilin mef’ûlü bihi olarak i’râb edilir. *مَدَدْنَاهَا* fiili ise kendisine bitişen mansûb zamirle iştigâl eder. Bu genel kabul gören i’râb uygulamasına göre sözdizim [مفعول+(فعل محزوف)+(فعل+ضمير)] şeklinde gelir⁶¹² *الأَرْضَ* kelimesinin öne geçirilerek devrik bir anlatıma başvurulması sözdizimde en önemli öge kılınmasından kaynaklanır.⁶¹³

Âyet yeryüzünden; onu istifade edilecek kıvamda insan için bir beşik gibi yayılmasından, mağma tabakası üzerinde yalpalamaması için dağlarla tutturulmasından

⁶¹¹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 2: 476.

⁶¹² Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 5: 226.

⁶¹³ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 207.

bahseder.⁶¹⁴ Dolayısıyla burada takdîm ihtimâm anlamını gerektirir. Fakat mukaddem ögenin hangi semantik gerekçelerle önemli olduğunun açıklanması gerekir.

es-Sekkâkî, iştigâl olgusunda mahzûf fiilin mef'ûlü bihten sonra getirilebileceğini, böyle olduğunda da sözdizimin [مفعول+(فعل محزوف)+فعل+ضمير] şeklinde geleceğini söyler. Buna göre de takdîm cümleye tahsîs anlamı katar.⁶¹⁵ Çünkü bu durumda mef'ûlü bih olan وَالْأَرْضَ kelimesi, mahzûf âmili olan مَدَدْنَا fiiline takdîm edilmiş olur. Bu sözdizimde cümlenin en önemli ögesi mukaddem mef'ûlü bih olur. Âyetin tahsîs anlamı ifade eden açılımı وَالْأَرْضَ وَمَدَدْنَاهَا şeklinde olacaktır. Burada kasr üslûbunun, kasr-ı kalb türü üzere getirildiği görülmektedir. Buna göre muhatap, yayılan ve düzleştirilen şeyin arz değil de sema olduğunu zannediyor konumda tasavvur edilir. Bu ters zannı tashih için âyet ﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا﴾ şeklinde getirilmiştir. Mukaddem ögeye vurgu yapması açısından Çantay'ın meâli sözdizimsel anlamı kısmen yansıtmaktadır. Meâlin başına *özellikle* kelimesinin getirilmesi tahsîs yorumunu daha net yansıtacaktır.

Tahsîs anlamı, aynı sözdizimde kabul edildiği takdirde, ﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقْنَا لَكُمْ﴾ “Hayvanları da yarattı...”⁶¹⁶ (Nahl: 16/5), ﴿وَلَوْطًا آتَيْنَاهُ خُضْمًا وَعِلْمًا﴾ “Ve Lût’a da hüküm ve ilim verdik...”⁶¹⁷ (Enbiyâ: 21/74), ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ “Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.”⁶¹⁸ (Rahmân: 55/7) ve ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim gücümüz yeter”⁶¹⁹ (Zâriyât: 51/47) âyetleri için de geçerlidir. Bu sebeple birkaç örnek âyet dışında bu ve benzer âyetler⁶²⁰ ayrıca incelenmemiştir.

Hicr: 15/61	‘1.Şekil: [فعل+ مفعول+ فاعل]’/ آل لوطٍ/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Elçiler (melekler) Lût’un ailesine gelince...” ⁶²¹
Âyet	﴿فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Takdîm Hükümü	Câiz

⁶¹⁴ Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 207.

⁶¹⁵ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223-224.

⁶¹⁶ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 266.

⁶¹⁷ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 327.

⁶¹⁸ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 530.

⁶¹⁹ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 521.

⁶²⁰ Tespit edildiği kadarıyla iştigâl babında mef’ûlün takdîm edilerek tahsîs anlamına da geldiği diğer âyetlerin listesi şu şekildedir: Nisâ: 4/164; İsrâ: 17/12-13; Enbiyâ: 21/104; Hac: 22/36; Zâriyât: 51/47-48; Kamer: 54/49 ve 52; Rahmân: 55/10; Hadîd: 57/27; İnsan: 76/31; Nebe: 78/29; Nâziât: 79/30; Abese: 80/20.

⁶²¹ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 264.

Açıklama: Âyette آل kelimesi, fiille fâil arasında tavassut etmiştir. Öge fâiline tekaddüm eden muzâf ve mef'ûlü bihtir. الْمُرْسَلُونَ kelimesi muahhar fâildir.⁶²² Buna göre sizdizim [فاعل + مفعول + فعل] şeklinde devrik olarak getirilmiştir. Allah Teâlâ dileseydi âyeti asla uygun bir sözdizimiyle ve [فاعل + مفعول + فعل] şeklinde getirirdi; fakat âyette mef'ûl fâiline takdîm edildiği için burada özel bir anlamsal yorum kast edildiği düşünülür.

Hız. Lût (a.s.) yaptıkları çirkin fiillerden ve inkârları nedeniyle kavmini uyarılmış; fakat onlar küfür ve isyanlarında inat ederek azaba müstehak olmuşlardır. Lût'a (a.s.) inanan az bir grup da kurtuluşu hak etmiştir.⁶²³ Âyetin sibak ve bağlamından çıkarılan bu duruma göre artık inkârcılar için azap vakti gelmiştir. Bunun için azap elçileri olan meleklerin Lût'a (a.s.) gelmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla âyetteki sözdizim dikkate alındığında önemli olanın, fâilin yani elçilerin kim oldukları ya da neye benzedikleri değildir; çünkü gelen elçilerin hangi melekler oldukları belirsizdir. Önemli olan azap için *gelme* fiilinin Lût ailesinde vuku bulmasıdır. Sözdizim getirildiğinde bu beklenti karşılanır ve fiil tahakkuk etmiş olur. Bu tevakku anlamıdır. آل mef'ûlünün الْمُرْسَلُونَ fâiline takdîm edilmesinin semantik gerekçesinin bu anlam olduğu görülmektedir. Âyet meâlinin “*Elçiler (melekler) nihayet Lût'un ailesine gelince...*” şeklinde yapılması sözdizimsel anlamı daha net ifade edecektir.

Nahl Sûresi

Nahl: 16/52	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] غَيْرَ/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İtaat de daima O'na olmalıdır. Öyle iken siz <u>Allah'tan başkasından</u> mı korkuyorsunuz?” ⁶²⁴
Âyet	﴿وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ﴾
Sözdizim	[أ+ف+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	İnkâr, Kınama, Taaccüp
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette geçen أ harfi, istifhâm-ı inkârîdir. Sonra gelen فاء harfi istinafiyedir. غَيْرَ kelimesi, تَتَّقُونَ fiilinin mukaddem mef'ûl ve muzâftır.⁶²⁵

⁶²² Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 5: 249; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 146.

⁶²³ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3: 163.

⁶²⁴ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 272.

⁶²⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 5: 313; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 162; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 15: 265.

Sözdizim, “Hak olan ilahla birlikte başkasından mı korkuyorsunuz?” anlamındadır. Soru edatı inkâr ve kınama için gelmiştir. Başa gelen her nimetin Allah’tan olduğu ve O’nun dışında fayda ya da zarar verenin olmadığı vurgulanır.⁶²⁶ Mef’ûlün takdîm edilmesi cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Din, yani itaat bütünüyle ve sürekli Allah’a yapılmalıdır. Sakınma ise sadece ona tahsîs edilmiştir.⁶²⁷ İstifhâmın konusu, ondan sonra gelen mukaddem mef’ûl olduğu için âyet; “Yoksa siz Allah’tan başkasından mı sakınıyorsunuz? Bu nasıl olur? Böyle yapmanız kınanacak, şaşılacak, yok sayılacak bir durumdur! Hayır! Sadece Allah’tan korkmalısınız!” şeklinde yorumlanabilir.⁶²⁸

Eğer mef’ûlü bih, أَفْتَنْتُونِ غَيْرَ اللَّهِ şeklinde gelip sözdizimde tehîr edilseydi, cümlenin anlamsal odağı mef’ûlden fiile kayardı. Bu durumda sadece ihbâr anlamı görülürdü. Çünkü bu sözdizimde istifhâmın konusu fiil olur ve mef’ûlün tehîrinden dolayı bir tahsîs anlamı açığa çıkmaz. Fakat âyet, ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ temel sözdizim modunda gelmiştir ve bu sebeple doğrudan tahsîs anlamını ifade etmektedir. Diyanet meâli sözdizimsel anlamı kısmen yansıtmaktadır. Meâlin, “Yoksa Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?” şeklinde verilmesi daha isabetli olacaktır.

İsrâ Sûresi

İsrâ: 17/23	‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Rabbin kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. <u>Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara öf bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle!</u> ” ⁶²⁹
Âyet	﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا﴾
Sözdizim	[إِمَّا(شرطية)+فعل + ظرف + مفعول به + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

⁶²⁶ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Munîr*, 14: 151.

⁶²⁷ el-Kınnecî, *Fethu 'l-Beyân*, 7: 257.

⁶²⁸ er-Râzî, *Mefâtihu 'l-Ğayb*, 20: 221.

⁶²⁹ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 283.

Açıklama: Âyette الْكَبِيرَ kelimesi, muahhar fâili olan أَحَدُهُمَا kelimesine takdîm edilmiş mef'ûlü bihtir. إِمَّا tekit için getirilmiş şart edatıdır ve فَلَا تَقُلْ ifadesi onun cevabıdır.⁶³⁰ عِنْدَكَ kelimesi, mekan zarfıdır ve nahivcilerin çoğu sözdizim esnekliğine sahip olduğu için bu mamûlün takdîmini câiz görmüşlerdir.⁶³¹ Aynı esnekliğe, açık isim olarak gelen الْكَبِيرَ mef'ûlü bihi de sahiptir.

Mef'ûlün takdîmi âyete tevakku anlamı katar. Allah Teâlâ dileseydi âyeti, إِمَّا يَبْلُغَنَّ إِمَّا أَحَدُهُمَا الْكَبِيرَ عِنْدَكَ şeklinde standart dizimde getirebilirdi. Bu durumda mef'ûlün tehîrinden dolayı tevakku anlamı görülmezdi. Fakat mef'ûlü bih (الْكَبِيرَ) âyette fiil ve zarfın hemen peşinden ve fâili olan أَحَدُهُمَا kelimesine takdîm edilerek getirilmiştir. Böylece Allah Teâlâ'nın, fâilden çok, fiilin öncelikle zarf ve daha sonra da mef'ûlde amel etmesine dikkat çekmek istediği anlaşılır.

Sözdizimde fâil önemsenmemiş, tehîr edilmiştir. Önemsenen öge mef'ûldür. Muhataplar, anne babasının, *kişinin yanında* ve *yaşlılık* haline ulaşıp ulaşmadıklarını merak ettikleri bir konumda tasavvur edilmektedir. Onların bu halde tasavvur edilmesi şart fiilinin hemen peşinden zarf ve mef'ûlü bihinin fâiline takdîm edilmesini gerektiren bir sözdizimiyle ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle sözdizimin [إِذَا (شرطية)+فعل + ظرف + مفعول به + فاعل] şeklinde devrik olarak getirilmesi ve mef'ûlün takdîmi cümleye tevakku anlamı katmıştır.

er-Râzi şöyle söyler: “er-Râzi şöyle söyler: “عِنْدَكَ الْكَبِيرَ أَحَدُهُمَا” ifadesinin anlamı şudur: O ikisi, zayıflık ve acizlik hallerine ulaştıklarında;

“Senin hayatının başında onların yanında olduğun gibi, onların da senin yanında oldukları zaman...” Böylece Allah, âyeti, insanı anne babasına karşı mükellef kılacak şekilde zikretmiştir.”⁶³²

Bu açıklamalara göre, âyette tevakku anlamının yanı sıra bağlamsal durum gereği ebeveyne karşı sorumluluğu *hatırlatma* anlamı da vardır. Âyet meâlinin “Eğer onlardan biri ya da her ikisi *nihayet* senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa...” şeklinde yapılması tevakku anlamını daha iyi yansıtabilecektir.

Tâhâ Sûresi

Tâhâ: 20/67	1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل] خِيفَةَ/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Birdenbire Musa içinde bir nevi korku duydu!” ⁶³³
Âyet	(فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى)

⁶³⁰ Derviş, *I'râbu'l-Kur'ân*, 5: 412; De'âs, *I'râbu'l-Kur'ân*, 2: 187; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 16: 92.

⁶³¹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, 8: 54.

⁶³² er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 20: 323.

⁶³³ Yazır, *Hak Dîni*, 4: 3327.

Sözdizim	[فعل + جار مجرور + مفعول به + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Korku
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: وَأَوْجَسَ kelimesi mâzî fiil, فِي نَفْسِهِ terkîbi câr-mecrûr, خِيفَةً ise fâiline tekaddüm eden mef'ûlü bihtir. مُوسَى kelimesi ise muahhar fâildir.⁶³⁴

“Fâilde aslanan tekaddüm etmesidir; fakat tehîr edilirse ona bir aid zamiri döndürmek câizdir; çünkü niyet onu tehîr etmektir.”⁶³⁵ Burada da Allah Teâlâ Musa kelimesini tehîr etmek istediği için فِي نَفْسِهِ câr-mecrûrundan ona bir zamir döndürmüştür. Her iki mef'ûl de fâiline takdîm etmiş, sözdizim [فعل + جار مجرور + مفعول به + فاعل] tertibinde devrik gelmiştir.

Musa sihirbazlarla karşılaştığında Allah Teâlâ, öncelikli olarak onun nefsinde kapıldığı korkudan bahsetmiş, fâili yani Musa kelimesini sözdizimde tehîr etmiştir; çünkü fâil zaten bilinmektedir.⁶³⁶ Bu takdîm-tehîrin sebebi, fâilin bağlam içerisinde zaten biliniyor oluşu ve önemli olanın Musa'nın içinde (zarf/mef'ûlü fih) bir korku (mef'ûl) hissetmesidir. Beklenen durum budur. Sözdizim devrik getirildiğinde fiil -beklendiği üzere- öncelikli olarak mef'ûlde vuku bulur.⁶³⁷ Böylece tevakku anlamı ortaya çıkar.

Âyette mef'ûllerin fâillerine takdîm edilmesi, Musa'nın hissetmiş olduğu korkunun açıktan bilinir olmadığını, bunu sadece içinde hissettiğini gösterir.

Eğer mef'ûller, Zâriyât Sûresi 28. âyetteki gibi fiil ve fâilden sonra gelseydi, burada onun muhataplarının bileceği şekilde korku hissettiği anlaşılırdı.

Nitekim Zâriyât Sûresi'nde şöyle buyrulur: ﴿فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ﴾
“(Yemediklerini görünce) onlardan İbrahim'in içine bir korku düştü. Onlar “korkma” dediler ve onu bilgin bir oğul ile müjdelediler.”⁶³⁸ (Zâriyât: 51/28). Bu sözdizimde muahhar mef'ûlden dolayı tevakku anlamı görülmez.

Fakat incelenen âyette Musa korkuyu içinde hissettiği için bu, onun özgüven sahibi olduğunu, vakarını ve cesaretini muhafaza ettiğini göstermektedir. Diğer bir yoruma göre ise, onun içinde hissettiği korku, insana arız olan doğal bir haldir. İnsanın bu tür zarar geleceğini hissettiği tehlike ve zararlardan kaçınması beklenen bir durumdur.⁶³⁹ Bu hali tam

⁶³⁴ Derviş, *İ'râbu'l-Kur'an*, 6: 208-209; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'an*, 2: 263.

⁶³⁵ Ebü's-Saâdât Ziyâuddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hamza İbnu's-Şecerî, *el-Emâlî*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, 1. Bs, 1413/1991, 3: 233.

⁶³⁶ Abdulazîm İbrahim Muhammed el-Mut'inî, *Hasâisu't-Ta'biri'l-Kur'ânî ve Simâtühû'l-Belâğiyye*, 1. Bs (Mektebetu Vehbe, 1413/1992), 2: 99.

⁶³⁷ el-Mut'inî, *Hasâisu't-Ta'biri'l-Kur'ânî*, 2: 99.

⁶³⁸ D.İ.B., *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 520.

⁶³⁹ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 633.

olarak beyan etmek için *فِي نَفْسِهِ* ve *خَيْفَةً* mef'ûllerinin takdîmli zikri, fâilin takdîminden daha önemli olmuştur.

Ayrıca muhatapların, Musa'yı zaten biliyor oldukları ve bekledikleri/merak ettikleri şeyin, Musa'nın sihirbazların etkileyici, göz boyayıcı sihirleri karşısında korku tepkisini nasıl izhar edeceğini bekledikleri tasavvur edilir. Sözdizim [فعل + جار مجرور + مفعول به + فاعل] tertibinde getirildiğinde Musa'dan sadır olan korkma fiilinin, belli etmeden ve kendi nefsinde gerçekleştiği anlaşılır. Böylece âyette câr-mecrûr ve mef'ûlü bih sarîh olarak gelen mef'ûllerin takdîm edilmesiyle tevakku anlamı açığa çıkar.

Bir görüşe göre âyette câr-mecrûr olan *مِنْهُمْ* kelimesinin *خَيْفَةً* mef'ûlüne takdîm etmesi hasr ve tahsîs ifade etmek içindir. Yani, sadece onlardan korkmuştur, başkalarından değil anlamındadır. Eğer âyet *فَأَوْجَسَ خَيْفَةً مِنْهُمْ* şeklinde gelseydi câr-mecrûr sadece haberi takyit etmiş olurdu ve tahsîs anlamı görülmezdi.⁶⁴⁰

Bazı belâgatçılar burada sadece fâsıla uyumu olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁴¹ Nitekim, İbnu'l-Esîr, âyetin standart diziminin *فَأَوْجَسَ مُوسَى خَيْفَةً فِي نَفْسِهِ* şeklinde olduğunu ifade eder. Ona göre mef'ûlun fâiline takdîmi ve fiili ile fâili arasına girmesi, sadece sözdizimi güzelleştirmek içindir. Tehîr olması gerekirken takdîm olan her yerde belirli bir anlamsal yorum araştırılması doğru değildir. Ona göre ez-Zemahşerî ve diğerlerinin bu konu hakkındaki görüşleri yanlıştır.⁶⁴²

Yine burada mef'ûllerin takdîm sebebi olarak, sadece önceki ve sonraki âyet sonları ile fâsıla uyumu için olduğunu söyleyenler de vardır.⁶⁴³

Her iki görüşün de isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü mef'ûllerin takdîm gerekçesinin tevakku olması, aynı zamanda sözdizimsel güzellik ve fâsıla uyumu olgularını nefyemez.

Dolayısıyla hem sözdizimsel güzellik hem de sözdizimsel anlam aynı âyette görülebilir. Bir söz güzelliği olgusu sözdizimsel anlamla birlikte bulunabilir. Âyette de bu birliktelik açık bir şekilde görülmektedir.

Âyet meâlinin "*Birdenbire Musa korkuyu içinde duydu!*" şeklinde yapılması daha isabetli olacaktır; çünkü bu tercümede *içinde* ve *korku* mef'ûllerine vurgu yapılmıştır.

⁶⁴⁰ es-Sâmerrâi, *Lemesât*, 87.

⁶⁴¹ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 633.

⁶⁴² İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 36.

⁶⁴³ el-Ebyârî, *el-Mevsûatu'l-Kur'âniyye*, 3: 133.

Hac Sûresi

Hac: 22/37	‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’/الله Mef‘ûlünün Takdîmi
Meâl	“Onların ne etleri ne kanları hiçbir zaman <u>Allah’a</u> erişmez. Fakat sizden Ona yalnız takva ulaşır. Size olan hidayetini karşılık Allah’ı büyük tanınmanız içindir ki, O, bunları böylece size râm etmiştir. Habibim iyi hareket edenleri müjdele!” ⁶⁴⁴
Âyet	﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤها وَلَكِنَّ يَنَالُهُ النَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾
Sözdizim	[لن(حرف نفي)+فعل + مفعول به + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tenbîh, Tazîm
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette lafzatullâh, tehîr edilmiş fâili olan لُحُومَهَا kelimesine takdîm edilmiş mef‘ûlü bihtir.⁶⁴⁵ Âyet, el-Curcânî’nin ifade ettiği “Tehîr Niyetiyle Yapıldığı Söylenen Takdîm” başlığı altında zikrettiği fiil cümlesi ile aynı sözdizimde gelmiştir. ضَرَبَ عَمْرًا رِيْدٌ cümlesinde عَمْرًا kelimesi takdîm edilse de yine mef‘ûldür.⁶⁴⁶ ez-Zerkeşî, el-Curcânî’nin bu açıklamasını esas alarak âyette mef‘ûlün fâiline takdîm edilmesinde ihtimâm anlamı olduğunu söyler.⁶⁴⁷

Eğer âyet لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا şeklinde, nizâmî dizimde ve [لن(حرف نفي)+فعل+فاعل+مفعول به] tertibinde gelseydi, mef‘ûlün tehîri üzerinden ihtimâm anlamına ulaşılamayacaktı. Nitekim ﴿لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾ (Bakara:2/124) âyetinde fiilin mef‘ûlü (الظَّالِمِينَ) tehîr edilmiştir. Bu tehîrle ek bir anlam kast edilmez ve sadece ihbâr anlamı vardır.

İncelenen âyette ise muhatapların, fiilin lafzatullâhta amel etmesini bekledikleri anlaşılır. Âyette fâil olarak gelen *etler* kelimesi en az önemsenen öge olduğu için tehîr edilmiştir. Çünkü âyette *neyin* ulaştığı değil *kime* ulaştığı önemsenmiş ve mef‘ûl takdîm edilmiştir. Yani muhataplar için lafzatullâhın önemli olması, fâilden sadır olan *ulaşma* fiilinin lafzatullâhta vuku bulup bulmadığının bilinmesidir. Sözdizim [لن(حرف نفي)+فعل + فاعل] şeklinde devrik getirildiğinde onların bu beklentisi karşılanmış ve söz muktezâ-i hale uygun olarak söylenmiş olur. Böylece mef‘ûlün takdîmi cümleye tevakku

⁶⁴⁴ Çantay, *Kur‘ân-ı Hakîm*, 2: 606.

⁶⁴⁵ Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 6: 435; De‘âs, *İ‘râbu’l-Kur‘ân*, 2: 312.

⁶⁴⁶ el-Curcânî, *Delâil*, 77.

⁶⁴⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 3: 275.

anlamı katar. Mef'ûlün fâile takdîmi bu açıdan mukaddem ögeye (الله) yönelik ihtimâmı açığa çıkarmıştır. O da, itaat etmek ve kulluğu Allah'a has kılmaktır. Yine takdîmde Allah'ın azameti izhar ettirilir. Kul, O'nun azameti önünde zelil ve O'nun rızasına muhtaç görülür.⁶⁴⁸

Bağlamsal açıdan yapılan bir yoruma göre, Müslümanlar Mekke'li kafirlerin yaptığı gibi kurbanların kanlarını Kâbe'nin duvarına sürmeyi, böylece kurbanları doğrudan Allah'a sunmayı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) teklif edince bu âyet nazil olmuştur. Âyette böyle bir fiilin şiddetle kabul edilmeyeceğini belirtmek için de mef'ûl olan lafzatullâh fâiline takdîm edilmiştir.⁶⁴⁹

Çantay'ın bu âyetin meâline “hiçbir zaman” ifadesini eklemesi nefiyle vurgulanan tevakku anlamını pekiştirmiştir ve bu anlam, olumsuzluk edatından kaynaklanır. Edat, nefiy içerikli bir tevakku anlamı katar. Bununla birlikte meâlin tevakkuyu yansıtması için “Beklendiği üzere onların ne etleri ne kanları hiçbir zaman Allah'a erişmez” şeklinde yapıldığında takdîmle oluşan sözdizimsel anlam daha net ifade edilmiş olur.

Müminûn Sûresi

Müminûn: 23/104	'2.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل] الكُفَّارَ/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“Ateş yüzlerini yalar; o halde ki içinde dişleri sırtır!” ⁶⁵⁰
Âyet	{تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ}
Sözdizim	[فاعل + مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tahzîr, Tehdit
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette geçen النَّارُ وُجُوهُهُمْ تَلْفَحُ ifadesinde وُجُوهُهُمْ kelimesi, fâili olan النَّارُ kelimesine takdîm edilmiş ve fiilinden sonra getirilmiştir.⁶⁵¹ Burada fâil ve mef'ûl, açık iki isimdir. İltibastan emin olunduğu için mef'ûlün takdîmi câizdir.⁶⁵² Eğer âyet, تَلْفَحُ النَّارُ وُجُوهُهُمْ şeklinde yani standart sözdizimde getirilseydi, cümlenin anlamsal yorumu fiil üzerinde yoğunlaşacak ve ihbâr anlamı oluşacaktı. Fakat Allah Teâlâ, mef'ûlü bih olan وُجُوهُهُمْ kelimesini, fâili olan النَّارُ kelimesine takdîm etmiştir.

⁶⁴⁸ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 639.

⁶⁴⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 23: 225.

⁶⁵⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 4: 3465.

⁶⁵¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 6: 546; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 2: 340.

⁶⁵² Muhammed Abdulhâlîk 'Udeyme, *Dirâsât li-Uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Mahmûd Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, t.y.), 8: 528.

“Âyette mef’ûlün takdîmi ona olan itina ve onun şerefinden dolayıdır. Çünkü o, insanda en şerefli organdır. Ateş de bu yüzden mübâlağa üslûbuyla onda vuku bulur.”⁶⁵³ Burada ihtimâm anlamı vurgulanmıştır; fakat önem vermenin gerekçesi belirtilmemiştir. İhtimâmın gerekçesi şu şekilde ifade edilir:

Muhataplar, inkârcılara gelecek olan azabın ateş olduğunu ve onların bu azaba müstehak olduğunu bilmektedirler. Onlar bu konuda bir haber beklentisi içerisinde değildir. Böylece âyetten özellikle vurgulanmak istenen hususun fâil değil -ki o, tehîr edilmiştir- ateşin *yüzleri* yalması olduğu anlaşılır. Yani, muhatapların, alevlerin özellikle o inkârcıların yüzlerine ulaşip ulaşmadığı, ulaştığında ise nasıl bir etki bırakacağını bekledikleri tasavvur edilir. Sözdizim devrik getirildiğinde ise bu beklenti karşılanır ve tevakku anlamı oluşur.⁶⁵⁴

“Ateşin yüzlerini yalmasıyla kast edilen yüzleri özellikle vurgulamaktır; çünkü insan organlarının en şerefli yüzüdür. Yüzlerle ilgili bu açıklama, ateşe götüren günahkârlıklardan sakındırmak içindir. İşte, âyette mef’ûlün fâiline takdîminin sırrı budur.”⁶⁵⁵ Sözdizim ‘1.Şekil: [فعل + مفعول + فاعل]’ tertibi üzere getirildiği için de beklenti karşılanmış, meraklar giderilmiş olur.

Bu açıklamalardan hareketle mef’ûlün fâiline takdîminde sözdizimsel anlam olarak tevakku anlamının, bağlamsal anlam olarak ise tahzîr ve tehdit gibi anlamların olduğu görülmektedir. Bahsedilen açıklama ve yorumlar aynı sözdizimde gelen ﴿وَتَعْتَسَىٰ وَجُوهُهُمْ﴾ (‘Yüzlerini de ateş bürüyecektir’⁶⁵⁶ (İbrahim: 14/50) âyeti için de geçerlidir. Dolayısıyla bu âyette de doğrudan tevakku ve bağlamdan dolayı da tahzîr/tehdit anlamları vardır. Eğer ﴿وَتَعْتَسَىٰ وَجُوهُهُمْ﴾ mef’ûlü bihi fâiline bu şekilde takdîm edilmeyip nizâmî olarak kendi yerinde gelseydi âyetin sözdiziminden çıkarılan tevakku yorumu görülmeyecekti. Meâlin, “*Ve nihayet yüzlerini yalar ateş*” şeklinde verilmesi sözdizimsel anlamı yansıtmaması bakımından daha isabetli olacaktır.

Neml Sûresi

Neml: 27/68	‘[فعل+فاعل+مفعول+تأكيد]’ / هَذَا Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>And olsun, bizler de, bizden önce babalarımız da bununla tehdit edilmiştik. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.</i> ” ⁶⁵⁷
Âyet	﴿لَقَدْ وَعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾
Sözdizim	[فعل+فاعل(نا) + مفعول به +تأكيد(نحن)]

⁶⁵³ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 630.

⁶⁵⁴ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, 9: 265.

⁶⁵⁵ el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’âni*, 9: 265.

⁶⁵⁶ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 260.

⁶⁵⁷ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 382.

Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tehdit, İstibâd (Uzak görme), Ta‘cîl
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette هَذَا ism-i işareti, âmili olan ve meçhul gelen وَعِدْنَا fiilinin mef'ûlü bihidir. Fiildeki نَا zamiri fâildir. نَحْنُ ise bu fâilin tekididir. هَذَا mef'ûlü, takdîm edilerek tevabiden sayılan tekit (نَحْنُ) ile müekket öge (وَعِدْنَا) arasına girmiştir.⁶⁵⁸ Bu, هَذَا mef'ûlünün takdîm edildiğini, cümlede önemsenen bir öge olduğunu göstermektedir. Buna göre sözdizim [(فعل+فاعل(نا) + مفعول به +تأكيد(نحن)] tertibinde gelmiştir.

Fakat aynı lafızlarla ve ihbâr anlamında gelen Müminûn Sûresi 83. âyette şöyle buyrulur: ﴿لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا﴾ (Müminûn: 23/83). Görüldüğü üzere bu âyette هَذَا mef'ûlü, tekitle, tekit edilen öge arasına girmemiş ve takdîm edilmemiştir. es-Sekkâkî bu iki farklı sözdizimde gelen âyette هَذَا mef'ûlünün cümleye kattığı farklı anlamlar hususunda şu açıklamaları yapar:

“Müminûn Sûresinde ﴿لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا﴾ (Müminûn: 23/83) denmiş ve mansûb olan öge (هَذَا), cümlede asıl olarak zikredilmesi gereken yerde, merfû ve merfûya tabi olan ögeden sonra zikredilmiştir. Neml Sûresinde ise ﴿لَقَدْ وَعِدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا﴾ (Neml: 27/68) şeklinde zikredilmiş, mansûb olan öge, daha önemli olduğu için takdîm edilmiştir.”⁶⁵⁹

“Dolayısıyla bu durum, kendilerine ve atalarına yönelik olan bu tehdidin bizatihi zikredilip ona daha fazla önem verilmesini gerekli kılmıştır. Netice itibariyle de bu sebep, Neml Sûresi 68. âyetteki mansûb mef'ûlü en önemli öge kılmıştır.”⁶⁶⁰ Eğer mef'ûl, Müminûn Sûresi 83. âyette olduğu gibi takdîm edilmese ve standart yerinde gelseydi ihtimâmın odağında olmayacaktı. Mef'ûlün buradaki anlamı tevakkudur. Çünkü mukaddem öge, aslında gerçekleşmesi muhatap tarafından uzak görülen bir şeyin vuku bulduğunu gösterir.

Mukaddem öge, muhatabın olmasını uzak gördüğü bir öge olarak öne alınmış ve onun tehdit edildiği vaadin vukuu gerçekleşmiştir. Bu durumda, biri uzak, diğeri ise daha da uzak olan iki şeyden aklın olmasını uzak gördüğü tehdit ögesi takdîm edilerek idraklere daha da yaklaştırılmıştır. Böylece inkâr edilen bir ögenin inkârcıya ne kadar da yakın olduğu ifade edilmiştir.

⁶⁵⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 7: 245.

⁶⁵⁹ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 238.

⁶⁶⁰ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 238.

Mukaddem öge ile münkir kişinin “Gerçekleşmesi uzak olan böyle bir şey nasıl meydana gelebilir ki?” şeklindeki bir itirazına cevap verilmiştir. Bu durumda inkâr edilen öge (mef’ûl), merfû ögeye (fâile) takdîm edilmiş ve münkir tarafından beklenmeyen durum gerçekleşmiştir.⁶⁶¹

“Âyetteki takdîm, mukaddem olan ögenin (mef’ûl) zikredilen cümlenin kendisi üzerine bina edilen gaye olduğunu ve kelamın onun için telif edildiğini gösterir.”⁶⁶² Sonuç olarak mef’ûlün buradaki sözdizimsel anlamı tevakku olmaktadır. Nesne yüklemden önce getirildiği için Diyanet meâlinin sözdizimsel anlamı kısmen yansıtmaktadır.

Ahzâb Sûresi

Ahzâb: 33/26	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] فَرِيقًا/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Allah, kitap ehlinde olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. <u>Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.</u> ” ⁶⁶³
Âyet	﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا﴾
Sözdizim	[مفعول به + فعل (مضارع)]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Bilinirlik, Açıklık
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyetin son kısmında gelen ilk فَرِيقًا mef’ûlü bihi, kendisinden sonra gelen تَقْتُلُونَ fiilinin mukaddem mef’ûlüdür. İkinci فَرِيقًا kelimesi ise, تَأْسِرُونَ fiilinden sonra gelen muahhar bir mef’ûlü bihtir ve standart sözdizimde gelmiştir. Hükmen her iki cümledeki فَرِيقًا mef’ûlünün fiiline takdîmi de tehîri de câizdir. فَرِيقًا تَقْتُلُونَ cümlesinde mef’ûl, âmiline takdîm edilmişken, تَأْسِرُونَ فَرِيقًا ibaresinde mef’ûlü bih, sözdizimdeki asıl yerinde, âmilinden sonra ve tehîrli olarak gelmiştir.⁶⁶⁴ Dolayısıyla, sözdizimleri farklı olan bu iki cümlenin anlamsal yorumları arasında nasıl bir fark oluştuğu sorusu önem kazanmaktadır.

Âyette ilk cümlede muhatapların, فَرِيقًا mef’ûlünün takdîm edilirken ikincisinde edilmediği görülmektedir. Bunun sebebi, ilkinde mef’ûlün çok önemli olduğunu göstermek için takdîm yapılmasıdır.⁶⁶⁵

⁶⁶¹ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 237.

⁶⁶² ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 656.

⁶⁶³ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 420.

⁶⁶⁴ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 7: 628; De’âs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3: 48; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 22: 498.

⁶⁶⁵ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 597.

Takdîm olan âyette, muhataplar öldürülen birisi olduğunu bilmektedirler; fakat onlar, Müslümanların tam olarak kimleri ya da ne kadarını öldürdüklerini bilmedikleri bir konumda tasavvur edilir. Onlardaki yanlış zan, Müslümanların, kadın, erkek, çocuk, yaşlı herkesi öldürdüğü gibi bir düşüncedir. Bu bilinmezliği izale etmek ve yanlış zan durumunu düzeltmek için âyet, فَرِيقًا تَقْتُلُونَ şeklinde getirilmiştir. Böylece öldürme fiilinin hükmü mukaddem mef'ûle hasredilmiş ve takdîmle tahsîs kast edilmiştir.⁶⁶⁶

İlk ifadedeki sözdizim, Müslümanların sadece/özellikle Yahudilerden bir kısmını ve onlardan da reşit erkekleri öldürdüğü bağlam bilgisiyyle uyuşmaktadır. İlk grup, kabilenin öldürülmeye maruz kalan erkekleridir. Fakat ikinci grup esirlerdir. Katlin kendilerinde vaki olduğu birinci gruba nispetle önemsiz oluşları, tuzaklarının azlığı ve zayıflıkları nedeniyle ikinci cümlede mef'ûlün takdîmini gerektirecek bir durum yoktur. Her iki cümlede de takdîm-tehîr dış dünyadaki vakıa ile tam bir uyum içerisindedir. Çünkü öldürüldüğü için birinci mef'ûl takdîm edilirken; esir alınmasından dolayı ikinci mef'ûl tehîr edilmiştir.⁶⁶⁷ Buna göre ilk cümlede mukaddem mef'ûl tahsîs anlamını gerekli kılmaktadır.

Nitekim er-Râzi, فَرِيقًا تَقْتُلُونَ ifadesi ile kast edilenin özellikle erkekler olduğunu beyan etmiştir. Ona göre وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ifadesiyle kast edilen ise kadın ve çocuklardır. Mef'ûlün takdîmiyle ilgili bu örnekte açık olan şey, ona göre, Allah Teâlâ'nın söze en önemli, en bilinen, zihne en yakın olan şey (mef'ûl) ile başlamasıdır ki burada erkekler, bilinenlerdir. Bu yüzden öldürme fiili sadece onların başına gelmiştir. Bu sebeple mef'ûl de en başa gelmiştir. Esir olan kadın ve çocuklar ise şöhret bulmadıkları için tehîr edilmişlerdir. Fiillere gelince, esir almak öldürmekten daha açıktır. Çünkü esir, hayatta kalır ve herkes tarafından onun esir olduğu bilinir. Dolayısıyla burada mef'ûlü takdîm edecek semantik bir gerekçe yoktur.⁶⁶⁸

Eğer ilk mef'ûl de fiilinden sonra standart dizimde gelseydi tahsîs nüktesi açığa çıkmayacak ve vurgu ikinci cümledeki gibi fiile yönelik olacaktı.

Takdîmli gelen bu ibarede sözdizimsel anlam tahsîsken; bağlamsal anlam ise dikkat çekmedir. Tahsîs anlamı mef'ûlün tehîr edildiği ikinci ifadede yoktur.

Âyet meâli “Siz özellikle/sadece onların bir kısmını öldürüyor...” şeklinde verildiğinde sözdizimsel anlam daha net bir şekilde ifade edilmektedir.

⁶⁶⁶ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4: 316; 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 597-598; er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 15: 164.

⁶⁶⁷ eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4: 316; 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 2: 597-598.

⁶⁶⁸ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 15: 164.

Yâsîn Sûresi

Yâsîn: 36/39	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/ الْقَمَرَ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Aya da menzil menzil ona miktarlar biçmişizdir. Nihayet dönmüş eski urcun gibi olmuştur.</i> ” ⁶⁶⁹
Âyet	(وَ الْقَمَرَ قَدْرًا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ)
Sözdizim	[مفعول به + (فعل محزوف) + فعل+ضمير]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyette الْقَمَرَ kelimesi, kendinden önce gelen ve onu tefsir eden mahzûf bir fiilin mamûlü olarak i‘râb edilir. Dolayısıyla âyette zikredilen fiilin mef’ûlü olan muttasıl zamirin الْقَمَرَ kelimesine iştigâl ettiği söylenir.⁶⁷⁰

Bu açıklamaya göre mef’ûlün takdîmi değil, tehîri olgusu görülmekte, cümle, [فعل] (مفعول به + (محزوف) + مفعول به + فعل + مفعول به (ضمير)) tertibinde gelmektedir. Buna göre gramer âlimleri, Zeyd’i bildim örneğindeki gibi gelen bütün cümleleri genellikle iştigâl bahsi içerisinde değerlendirmekte ve standart sözdizimde kabul etmektedirler. Bu durumda, mef’ûlün fiille tekit edildiği bilinir.⁶⁷¹ Fakat bunu tahsîs şeklinde yorumlayanlar da vardır.⁶⁷² Nitekim es-Sekkâkî bu âyette mef’ûlü bihin, mahzûf âmilinden önce takdir edilerek takdîmli olarak i‘râb yapılabileceğini, bunun da tahsîs anlamına geleceğini ifade etmektedir.⁶⁷³

Devrik sözdizimden ulaşılan tahsîs yorumu esas alındığında الْقَمَرَ kelimesinin, kendisinden sonra takdir edilen mahzûf fiilinin mukaddem mef’ûlü bihi olduğu açığa çıkar. Bu takdîm de cümleye kasr anlamı katar. Burada ayrıca mef’ûlü bihe takdîm edilmesi cümleye tenbîh anlamı da katar; çünkü cümlede ilk kelime olan الْقَمَرَ’a dikkat çekilmiştir.⁶⁷⁴

Fakat İbnu’l-Esîr’e göre âyette takdîmden kaynaklı bir tahsîs anlamı yoktur. Ona göre mef’ûlü bihin fiiline takdîmi, ihtisas gayesine matuf değildir. Takdîm sözdizime riayet etme babından (مُرَاعَاتُ نَظْمِ الْكَلَامِ) sayılır. Yani, sırasıyla, önce, (اللَّيْلُ نَسَلُخٌ مِنْهُ النَّهَارُ), sonra, (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ قَدْرًا), âyetinin bu nazma uygun şekilde (بِئْرٍ يُخْرِي) buyuruldu. Bu iki âyet, devamında,

⁶⁶⁹ Yazır, *Hak Dîni*, 5: 4023.

⁶⁷⁰ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân*, 7: 435.

⁶⁷¹ es-Sâmerrâi, *Me‘âni’n-Nahv*, 2: 129.

⁶⁷² es-Sâmerrâi, *Me‘âni’n-Nahv*, 2: 129.

⁶⁷³ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223.

⁶⁷⁴ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223.

gelmesini gerekli kıldı ki, böylece hepsi tek bir sözdizim üzere gelsin ve bütün cümleler isimle başlayarak birbiri ile uyum içerisinde olsun.⁶⁷⁵

İbnu'l-Esîr'in âyette sadece anlatım güzelliği olduğuna dair görüşü mef'ûlün takdîminden kaynaklı tahsîs anlamını nakzetmez. Nitekim burada, âyetler arasında sözdizimsel güzellik ve fâsıla uyumu söz konusu olduğu gibi, mahzûf fiilin mukaddem mef'ûlden sonra getirildiği yoruma göre tahsîs anlamı da vardır.

Bu sözdizimde gelen ve iştigâl üslûbunun olduğu diğer tüm âyetlerde de aynı anlamsal yorum geçerlidir. Dolayısıyla sözdizimin [مفعول به+(فعل محذوف) + فعل+مفعول به] tertibinde takdir edildiği âyetlerde tahsîs anlamı vardır. Tahsîs, kasr-ı ta'yîn türünü ifade etmektedir. Meâl bu yoruma göre, "Özellikle Aya da menziller takdir etmişizdir." şeklinde yapılmalıdır.

Sâffât Sûresi

Sâffât: 37/86	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' إِفْكَاءٌ ve آلِهَةٌ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	"Allah'ı bırakıp da birtakım uydurma ilahlar mı istiyorsunuz?" ⁶⁷⁶ "Yalancılık etmek için mi Allah'ı bırakıp düzme tanrılar diliyorsunuz?" ⁶⁷⁷
Âyet	(أَفْئِفْكَآ آلِهَةٌ دُونَ اللّهِ تُرِيدُونَ)
Sözdizim	[أ(استفهام)+مفعول له + مفعول به + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Kınama, Azarlama
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette إِفْكَآ kelimesi تُرِيدُونَ fiilinin mef'ûlü lehi, آلِهَةٌ kelimesi de mef'ûlü bihidir. Her iki mef'ûl de âmiline takdîm edilmiştir. Cümlenin nizâmî şekli إِفْكَآ تُرِيدُونَ آلِهَةٌ şeklindedir. Mef'ûlü leh, mef'ûlü bih ve fiilden daha önemli olduğu için takdîm edilmiştir.⁶⁷⁸ Ayrıca ikinci sırada olması gereken mef'ûlü lehin birinci sırada olması gereken mef'ûlü bihe takdîm edilmesiyle devrik sözdizim oluşmuştur.

Gramatik açıdan fiilden sonra gelmesi câiz ve beklenen durum olmasına rağmen, hem mef'ûlü lehin hem de mef'ûlü bihin âmiline takdîm edilme gerekçesi ise istifhâma doğrudan konu kılınmasıdır. Çünkü cümlede soru edatının talep ettiği bilginin konusu,

⁶⁷⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 175; el-Bedevî, *Min Belâğati'l-Kur'ân*, 92.

⁶⁷⁶ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 448.

⁶⁷⁷ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 2: 799.

⁶⁷⁸ Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3: 128; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 48; el-Kinnevcî, *Fethu'l-Beyân*, 11: 400.

genellikle istifhâm edatından sonra gelen ögedir. Burada sözdizim [+ مفعول له + مفعول به + فعل] tertibinde gelmiştir.

Cümlelerin anlamsal yorumu, soru edatına doğrudan konu olan bu yüzden de takdîm edilen إِنْكَارًا mef'ûlü lehi ve إِلَهًا mef'ûlü bihi üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada mef'ûller üzerinde açığa çıkan anlam da onların yadırganacak, şaşılacak, reddedilecek işler olması anlamında istifhâm-ı inkârîdir.⁶⁷⁹

Muhataplar, tam olarak ne kadar büyük bir iftira ve şirk içerisinde olduklarını bilmeyenler olarak tasavvur edilmiştir. İstifhâm, onların bu cehalet ve iftiralarını doğrudan inkâr/yadırgama yoluyla soruşturulan öge haline getirmiştir.

Mef'ûlü lehin cümle başına alınıp istifhâmdan hemen sonra getirilmesi ile kast edilen inkâr anlamı ise şu şekilde ifade edilebilir: “Siz şimdi Allah’ı bırakıp da birtakım uydurma ilahlar mı istiyorsunuz? Bunu nasıl yaparsınız? Bu, Allah’a apaçık bir iftiradır. Halbu ki Allah’tan başka ilah yoktur!”

Ayrıca mef'ûlü lieclih tahsîs anlamı da ifade etmektedir. Yani soru, “Sadece iftira olsun için mi?” anlamındadır.

Mef'ûlün takdîminden kaynaklı tahsîs anlamı, soru edatının olmadığı إِنْكَارًا إِلَهًا دُونَ اللَّهِ / *Sırf yalancılık etmek için Allah’ı bırakıp düzme tanrılar diliyorsunuz* cümlesinde daha belirgin gözükmektedir.

Soru edatı olsun ya da olmasın, eğer mef'ûlü leh muahhar olarak gelseydi cümleye tahsîs anlamı katmazdı.

Cümle nizâmî bir şekilde kurulup إِنْكَارًا إِلَهًا دُونَ اللَّهِ / *Siz Allah’tan başka ilahları iftira olsun diye istiyor musunuz?* denilseydi istifhâmın konusu, muahhar mef'ûl değil fiil olurdu. Ayrıca sözdizimde tehrîr edildiği için tahsîs anlamı görülmez ve mef'ûlü bihten daha önemli olduğu sonucuna da ulaşılmazdı. Fakat sözdizim devrik getirildiği için takdîm cümleye doğrudan sözdizimsel bir anlam katmıştır. Bu da tahsîstir.

Âyette kınama ve azarlama anlamı da vardır.⁶⁸⁰ Bu anlam, sözdizimden değil bağlamsal durumdan çıkarılır.

Çantay meâli “*Yalancılık etmek için mi Allah’ı bırakıp düzme tanrılar diliyorsunuz?*”⁶⁸¹ şeklinde isabetli bir şekilde vermiştir. Çünkü meâlde mef'ûlü lehin takdîm edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte meâlin başına *özellikle/surf* kelimeleri eklendiğinde sözdizimsel anlam daha iyi yansıtılacaktır.

⁶⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 18: 138.

⁶⁸⁰ Sâfi, *el-Cedvel*, 23: 68.

⁶⁸¹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 2: 799.

Sâd Sûresi

Sâd: 38/84	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ مَفْعُولُ الْحَقِّ
Meâl	“Buyurdu: “İşte bu doğru. Ben <u>şu hakikati</u> söyleyeyim”:... ” ⁶⁸²
Âyet	(قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ)
Sözdizim	[مفعول+فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tekit, Teşdit, İğrâ
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: مَفْعُولُ الْحَقِّ ve وَالْحَقُّ أَقُولُ âyetinde الْحَقُّ kelimesi, âmili ve fiili olan أَقُولُ kelimesine takdîm edilmiştir. Bu takdîm مَفْعُولُ الْحَقِّ İLÂ أَقُولُ İLÂ الْحَقِّ “Ancak hakkı söylerim” anlamındadır, yani mef’ûlün takdîmi hasr (tahsîs) ifade eder.⁶⁸³ الْحَقُّ kelimesi de, âmiline takdîm edilmiş mukaddem mef’ûlü bihtir. وَالْحَقُّ أَقُولُ ifadesi yeminle cevabı arasına girmiş mutarıza cümlesidir.⁶⁸⁴

Daha önce ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ sözdizimde gelen bütün cümlelerin takdîmden dolayı tahsîs anlamına geldiği ifade edilmişti. Bunlar, bu cümlede gelen sözdizimsel anlamlardır. وَالْحَقُّ أَقُولُ âyetinde de mef’ûlü bih, fiiline takdîm edilmiş ve cümlenin en başına alınarak sözdizimde konuşan tarafından en önemli öge olduğu vurgulanmıştır.

“مَفْعُولُ الْحَقِّ İLÂ أَقُولُ İLÂ الْحَقِّ” niçin cümlede konuşan tarafından en önemli öge kabul edilmiş ve başa alınmıştır?” diye sorulduğunda, sözdizimden bunun anlamsal gerekçesinin tahsîs olduğu görülmektedir. Nitekim konuşan, söylemeyi, hakka yani mef’ûle hasretmiş ve şöyle demek istemiştir: “Ben sizin zannettiğiniz gibi başka bir şeyi ya da yalanı değil; ancak hakkı söylerim.” Böylece mef’ûlün fiiline takdîm edilmesi, cümlenin anlamsal yorumunu tahsîs yönüyle değiştirmiştir.⁶⁸⁵

ez-Zemahşerî’ye göre burada tahsîsin yanısıra, “Kesinlikle hakkı söylerim” anlamında tekit ve teşdit gibi bağlamsal anlamlar da vardır.⁶⁸⁶ Şevkânî’ye göre de mef’ûlün takdîmiyle iğra/teşvik anlamı vardır. Yani; الزُّمُوا الْحَقَّ/Hakka sarılın! anlamında.⁶⁸⁷ Eğer âyetteki sözdizim, [فاعل + فعل] şeklinde normal olarak gelseydi mef’ûlün tehîrinden dolayı tahsîs anlamı ortaya çıkmayacaktı.

⁶⁸² Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 2: 820.

⁶⁸³ Derviş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 6: 435; *et-Tefsîru’l-Vasît li’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 12: 183.

⁶⁸⁴ De’âs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3: 130.

⁶⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 108; el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 7: 219; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 24: 452; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 4: 512.

⁶⁸⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 108.

⁶⁸⁷ eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 4: 512.

Çantay, meâli, “İşte bu doğru. Ben şu hakikati söyleyeyim” şeklinde vermiştir. Meâlde şu ifadesi mef’ûlün takdîmi nedeniyle hususileştirilmesine kısmen işaret etmektedir. Fakat meâlin “Ben ancak şu hakikati söyleyeyim” şeklinde kasr üslûbuna göre yapılması daha isabetli olacaktır.

Zümer Sûresi

Zümer: 39/8	‘1.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل]’الإنسان Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <u>İnsana bir zarar dokunduğu zaman, Rabbine yönelerek ona yalvarır.</u> Sonra kendi tarafından ona bir rahmet verdiği zaman daha önce ona yalvardığını unuttur ve Allah’ın yolundan saptırmak için ona eşler koşar. De ki: Küfrünle az bir süre yaşayıp geçin! Şüphesiz sen cehennemliklerdensin.” ⁶⁸⁸
Âyet	﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نِسِيَ مَا كَانَ يُدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾
Sözdizim	[فعل + مفعول + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette fiil cümlesinde الْإِنْسَانَ kelimesi mef’ûlü bihtir, fâiline takdîm etmiştir. وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ kelimesi ise fâildir ve normal yerinden tehîr edilmiştir.⁶⁸⁹ ضُرٌّ kelimesi ise fâildir ve normal yerinden tehîr edilmiştir.⁶⁸⁹ “İnsana bir zarar dokunduğu zaman...” âyetinde sözdizim 1.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل] modunda gelmiştir.⁶⁹⁰ Mef’ûl olan الْإِنْسَانَ kelimesi sözdizimde normal yerinde geldiğinde cümlelerin standart dizimi [فعل + فاعل + مفعول] şeklinde olur ve bu durumda mef’ûl cümleye sadece ihbâr anlamı katar. Mef’ûlün cümledeki konumunu koruyarak takdîminin de tehîrinin de câiz olduğu bu âyette Allah Teâlâ’nın الْإِنْسَانَ kelimesini fâiline takdîminde özel anlamlar aranır.

Buna göre takdîm olgusu dikkate alındığında esas amacın, fâili (ضُرٌّ) bildirmek olmadığı, konuşanın onu öncelemediği için öne de almadığı neticesi çıkarılır. Çünkü bu zararların insanların başına gelmesi sıradan durumlar olarak zaten muhataplar tarafından bilinmektedir. Buna göre konuşan için önemli olan, zararın dokunmasının *insanlarda* vuku bulup bulmadığı, ya da bu vuku bulduğunda insanların bu musibetlere karşı nasıl tepki

⁶⁸⁸ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 458.

⁶⁸⁹ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 7: 435.

⁶⁹⁰ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 24: 509.

verdikleridir. Sözdizimin devrik getirilmesi bu beklentilerin vuku bulunduğunu gösterir. Bu açıdan fiilin insanlarda (mef'ûl) amel etmesi, zarardan (fâilin) daha önemli olmaktadır. Bu da tevakku anlamını ifade eder.

إذا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ ifadesi'nin şart cümlesi olarak gelmiştir. Şartın cevabı beklenmektedir. Nasıl ki şart cümlesinde مَسَّ fiilinin peşinden gelen mef'ûlde amel etmesi onu önemli bir öge haline getirdi ise, şartın cevabında da yine insanın ne yaptığı, başına bir zarar geldiğinde buna nasıl tepki verdiği önemsenmiş ve âyetin devamında cevap, “*Hemen Rabbine yönelerek ona yalvarır*” şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla muhataplardaki beklenti karşılanmış ve istifhâm bu şekilde cevap bulmuş olur. Bu da tevakku anlamını pekiştiren bir yorumdur.

Aynı lafzî ifadeler ve anlamsal yorum, Zümer Sûresi'nde mef'ûlün fâiline takdîm edildiği 49. âyet⁶⁹¹ ve Rûm Sûresi 33. âyet⁶⁹² için de geçerlidir.

Zümer: 39/14	'2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]'الله/ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>De ki: Ben dinimi Allah'a has kılarak sadece O'na ibadet ediyorum.</i> ” ⁶⁹³
Âyet	{قُلِ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي}
Sözdizim	[مفعول+فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tazîm
Takdîm Hükümü	Câiz

⁶⁹¹ 49- {وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوْلَانَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ قِتْنَةٌ وَلَكِن أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} (Zümer: 39/49) “*İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde “Bu bana ancak bilğim sayesinde verilmiştir.” der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.*”

⁶⁹² Rûm: 30/33 {وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ} “*İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, Rablerine yönelerek O'na dua ederler. Sonra Allah, onlara kendinden bir rahmet tattırınca da, bir bakarsın ki içlerinden bir grup Rablerine ortak koşuyorlar.*” D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 407. **Açıklama:** Âyette fiil cümlesinde النَّاسِ kelimesi mef'ûlü bihtir; fâiline takdîm edilmiştir. ضُرٌّ kelimesi ise tehrî edilen fâildir. Sözdizim '1.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' modunda gelmiştir. Sözdizimdeki takdîm olgusu dikkate alındığında esas gayenin, belirsiz fâil olan zarar kelimesinden haber vermek olmadığı, konuşanın onu öncelemediği için öne de almadığı sonucu çıkarılabilir. Çünkü dünya hayatında insanların başına bazı zarar verici hadiselerin gelmesi mümkün ve sıradan görülen bir durumdur. Konuşan için önemli olan, bu muhtemel zararların insanlarda vuku bulup bulmadığı, ya da bu vuku bulduğunda insanların bu musibetlere karşı nasıl tepki verdikleridir. Bu açıdan fiilin insanlarda (mef'ûl) amel etmesi, zararın (fâilin) kendisinden daha önemli olmaktadır. Sözdizim bu şekilde getirildiğinde takdîm cümleye tevakku anlamı katmaktadır. Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 7: 435; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 22: 168; es-Sekkâkî, *Miftâh -II*, 242. Buna göre meâlin “*Sonunda insana bir zarar doğduğunda...*” şeklinde yapılması bu sözdizimsel anlamı daha iyi yansıtabilir. Eğer âyet, normal dizime göre إِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ şeklinde ve [مفعول+فعل+فاعل] sözdiziminde getirilseydi mef'ûlün takdîmi nedeniyle tespit edilen tevakku anlamı oluşmayacaktı. Standart dizimde sadece ihbâr anlamı vardır.

⁶⁹³ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 459.

Açıklama: Âyette الله kelimesi, âmili olan أَعْبُدُ muzâri fiiline takdîm edilmiştir. الله أَعْبُدُ ifadesi cümle olarak قُلْ / “De ki” emir fiilinin mekûl-ü kavlidir.⁶⁹⁴

Âyette sözdizim ‘2.Şekil: [مفعول + فعل + فاعل]’ tertibinde devrik kalıpta gelmiş, mef’ûlün takdîmi cümleye anlamsal nükteler katmıştır. Fakat burada âyetin, önce geçen ve ihbâr anlamına sahip olan 11. âyetle mukayese edilmesi yararlı olacaktır:

11. âyette şöyle buyrulur: (قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ) / “De ki: “Şüphesiz bana, dini Allah’a has kılarak O’na ibadet etmem emredildi.”⁶⁹⁵ (Zümer: 39/11). Görüldüğü üzere 11. âyette mansûb, muzâri أَعْبُدُ fiili, الله mef’ûlü bihinden önce gelmiş ve vurgu fiile yönelik olmuştur. Burada mef’ûlün tehîri tahsîs anlamı vermez; çünkü sözdizimde normal yerinde gelmiştir. Tehîr, sadece ihbâr anlamını takyit etmiş olur. İncelenen 14. Âyette ise الله mef’ûlü bihi أَعْبُدُ fiiline takdîm edilmiş ve bu takdîm, tekrara düşmeksizin cümleye tahsîs anlamı kazandırmıştır.

Âyette ayrıca Allah’ı tazîm etme anlamı da vardır.⁶⁹⁶ Eğer 14.ayet, 11.ayetteki gibi standart dizime göre أَعْبُدُ الله / Allah’a ibadete ederim şeklinde gelseydi ki bu câizdir, mef’ûlün tehîri nedeniyle cümlede tahsîs anlamı oluşmayacaktı. Bu nizâmî kuruluştta tehir sadece ihbâr anlamını ifade edecektir.

Mef’ûlün takdîmi âyetin anlamsal yorumunu değiştirmiş ve meâl de tahsîs anlamına uygun olarak verilmiştir. Diyanet meâlinin sözdizimsel anlamı tam olarak yansıttığı düşünülmektedir.

Zümer: 39/64	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] غَيْرُ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“De ki: Ey cahiller! Siz bana <u>Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?</u> ” ⁶⁹⁷
Âyet	(قُلْ أَغْيِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ)
Sözdizim	[أ+ف+مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Yadırgama, Kınama, Taaccüp
Takdîm Hükmü	Câiz

Açıklama: Âyette geçen أ harfi, istifhâm-ı inkârîdir. Sonra gelen فاء harfi istinafiyedir. تَأْمُرُونِي kelimesi, أَعْبُدُ fiilinin mef’ûlüdür. Fiil ile mef’ûlü arasına mutarîza cümlesi olarak تَأْمُرُونِي

⁶⁹⁴ Derviş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 8: 401; De’âs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3: 144; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 14: 512.

⁶⁹⁵ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 459.

⁶⁹⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 4: 119.

⁶⁹⁷ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 464.

fiili girmiştir. غَيْرَ اللَّهِ kelimesi mukaddem mef'ûl ve muzâftır.⁶⁹⁸ Diğer bir görüşe göre de غَيْرَ اللَّهِ kelimesi, تَأْمُرُونِي fiilinin ikinci mef'ûlü bihi olarak tekaddüm etmiştir.⁶⁹⁹

Her iki durumda da غَيْرَ اللَّهِ terkîbi husûsen âmiline takdîm edilmiş ve konuşan, kastını mukaddem mef'ûl üzerinde beyan etmiştir. Bu anlamsal yorum da tahsîstir. Çünkü غَيْرَ kelimesi, her ne zaman fiil cümlesinde istifhâm hemzesinden sonra mef'ûl olarak gelir ve takdîm edilirse tahsîs anlamına gelir.

Bu durumda sözdizim [أ+ف+مفعول + فعل] şeklinde ifade edilir. Bu sözdizimde tahsîsin açığa çıkması mef'ûlün takdîm edilmesinden kaynaklanır.

Bununla birlikte mukaddem mef'ûlün istifhâmın konusu olması ve غَيْرَ kelimesine muzâf olması da hasr anlamını pekiştirir. Nitekim es-Sekkâkî غَيْرَ kelimesinin hem kasr-ı ifrâd hem kasr-ı kalb ifade ettiğini, cümleye hasr anlamı kattığını söyler.⁷⁰⁰

Burada şu soru sorulabilir: “Acaba, غَيْرَ kelimesi, yukarıda zikredilen takdîmli hali dışında standart sözdizimde gelirse bu durumda cümleye yine tahsîs anlamı katar mı?”

Bu soruya şu şekilde cevap verilebilir: Daha önce, ‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ temel sözdizim modunda gelen bütün Arapça fiil cümlelerinde açık isim olan mef'ûlün cümleye tahsîs anlamı katacağı belirtilmişti.

Eğer غَيْرَ kelimesi, أُرِيدُ غَيْرَ زَيْدٍ/Zeyd'den başkasını istiyorum şeklinde normal yerinde gelirse burada fiilin ihbâr anlamı ön plana çıkar, mef'ûl sadece fiilin hükmünü sınırlandırır ve tahsîs anlamı oluşmaz. Fakat cümle, غَيْرَ زَيْدٍ أُرِيدُ/(Özellikl/sadece)Zeyd'den başkasını istiyorum şeklinde takdîmli gelirse burada tahsîs anlamı açığa çıkar. Cümleye soru edatı olan hemze eklenirse yine tahsîs anlamını korur. Çünkü burada da mef'ûl cümle başına alınmış ve en önemli cümle öge kılınmıştır.

Eğer takdîmli cümle, standart dizimiyle aynı anlamda olsaydı takdîmin anlamı değiştirmedeği söylenirdi; fakat durum el-Curcânî'nin dediği gibi tam tersidir. Yani bir yerde takdîm yapılmışsa mutlaka bu sözdizim değişikliği cümlenin anlamsal yorumunu değiştirir.⁷⁰¹

Âyette yadırgama, kınama ve şaşırma anlamları da vardır.⁷⁰² Bunlar bağlamsal durumdan elde edilir ve sözdizimden çıkarılamaz.

⁶⁹⁸ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 15: 95.

⁶⁹⁹ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Munîr*, 24: 45.

⁷⁰⁰ es-Sekkâkî, *Miftâh*, 300.

⁷⁰¹ el-Curcânî, *Delâil*, 79.

⁷⁰² Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 160.

Zümer: 39/66	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/Lafzatullâhın Takdîmi
Meâl	“Hayır işte onun için <u>ancak</u> Allah’a kulluk et.” ⁷⁰³
Âyet	﴿بَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ﴾
Sözdizim	[بل (للإضراب)+مفعول به +(فا)عاطفة فصيحة)+فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs, Tekit
Bağlamsal Anlam	Tazîm
Takdîm Hükümü	Vâcip

Açıklama: Âyette geçen بَل, intikal için gelen idrâb harfidir. Lafzatullâh, tazîm için gelen mansûb isimdir ve emir fiil olarak gelen âmîle (أَعْبُدُ) takdîm edilmiş mef’ûlü bihtir. فاء açıklayıcı atıf harfidir.⁷⁰⁴ Sözdizim [بل (للإضراب)+مفعول به +(فا)عاطفة فصيحة)+فعل] tertibinde devrik gelmiştir. Cümlede mukaddem mef’ûl onun en önemli öge olduğunu gösterir. Yine, “Beni Arapça âlimlerinden kılan Allah’a hamd olsun!” /“اللهُ أَحْمَدُ عَلَى أَنْ جَعَلَنِي مِنْ عُلَمَاءِ الْعَرَبِيَّةِ” cümlesinde de takdîmden dolayı lafzatullâh en önemli ögedir.⁷⁰⁵ Âyetteki takdîm de bu cümlede olduğu gibi ihtimâm ifade eder; fakat ihtimâmın da anlamsal bir gerekçesi vardır.

Mef’ûlün âmiline takdîmi tahsîs ifade eder; çünkü Allah Teâlâ ﴿بَلِ اللَّهِ فَاعْبُدْ﴾ buyurmuş, الله بَلِ اعْبُدْ dememiştir. Mef’ûl, böyle takdîm edildiği için de ibadet, başkasına değil, sadece O’na tahsîs edilmiştir. Eğer fiili başa alarak بَلِ اعْبُدْ denseydi, konuşanın fiilden sonra istediği mef’ûlü getirmesi câiz olurdu.⁷⁰⁶ Bu durumda tahsîs değil sadece ihbâr anlamı oluşurdu. Mef’ûlün takdîmiyle onu tahsîs etmek kast edilmiştir.⁷⁰⁷ Burada müşriklere, karşı bir cevap vardır. Çünkü onlar, Allah’a rağmen putlara ibadeti emrettiler. Buna göre mef’ûlün takdîmi kasr ifade eden bir karşı cevaptır.⁷⁰⁸ Âyette kasr çeşitlerinden kasr-ı ifrâd vardır.⁷⁰⁹

Mef’ûlün âmiline takdîm edildiği bu âyette tekit anlamı da vardır.⁷¹⁰ Bu anlamlar bağlamsal durumdan çıkarılır.

Lafzatullâhı nasb eden emir fiili, mahzûf bir şartın cevabı olarak da i’râb edilebilmektedir. Bu durumda mef’ûl, şart ile emir fiilin başına gelen فاء rabıtı arasında tevassut etmiş ve fiiline de takdîm etmiş olur. Burada mef’ûlün gramatik açıdan zorunlu olarak takdîmi söz konusudur. Fakat takdîm vâcip de olsa semantik düzeyde cümleye ek

⁷⁰³ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 2: 834.

⁷⁰⁴ el-İbrahim, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 465; Sâfi, *el-Cedvel*, 14: 207.

⁷⁰⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 33: 316.

⁷⁰⁶ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, 2: 173; el-Mut’înî, *Hasâisu’t-Ta’bir*, 2: 125.

⁷⁰⁷ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 596-597.

⁷⁰⁸ eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 4: 544.

⁷⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 24: 9.

⁷¹⁰ Ali, “Zâhiratu’t-Takdîm ve’t-Te’hîr fi’l-Luğati’l-‘Arabiyye”, 186-187.

anlamlar katar. Şöyle ki: Şart cümlesi ile düşünülduğünde cümlenin açılımı şöyledir: *إِنْ كُنْتَ* anlımlar katar. Şöyle ki: Şart cümlesi ile düşünülduğünde cümlenin açılımı şöyledir: *عَاقِلًا فَاعْبُدِ اللَّهَ* / *Eğer akıllı biri isen Allah'a kulluk et.*⁷¹¹ Dolayısıyla mef'ûlü bih zikredilen zâhir isim olarak şart ile cevabı arasına girdiği için fiil vücûben takdîm edilmiş ve tahsîs anlamı ifade etmiştir.⁷¹² Bu yoruma göre âyetin sözdizimi ise [حرف عطف(بل)+مفعول + فا+ فعل أمر] [وجواب للشرط] tertibinde gelmiştir.

Âyet meâli Çantay tarafından tahsîs anlamını verecek şekilde yapılmıştır. Bu bakımdan tercüme sözdizimsel anlamı tam olarak yansıtmaktadır.

Necm Sûresi

Necm: 53/53	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] المُوْتَفِكَةُ’ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“O, Mu'tefike'yi de kaldırıp yere çarpmış...” ⁷¹³
Âyet	(وَالْمُوْتَفِكَةُ أَهْوَىٰ)
Sözdizim	[مفعول به + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tenbîh
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Lût kavmi ile birlikte alt üst edilen şehirler için özel isim olarak kullanılan *المُوْتَفِكَةُ* kelimesi *altı üstüne getirilmiş* anlamındadır.⁷¹⁴ Bu isim, sonra gelen *أَهْوَىٰ* fiiline takdîm edilmiş mef'ûlü bihtir.⁷¹⁵ Buna göre sözdizim devrik olarak [مفعول به + فعل] şeklinde getirilmiştir.

Eğer âyet asla uygun getirilseydi *أَهْوَىٰ المُوْتَفِكَةَ* şeklinde olurdu. Âyetteki mef'ûlün fiil ve fâiline takdîm edildiği sözdizim ile standart dizimde tehîr edildiği ikinci cümle arasında anlamsal yorum açısından fark oluşacaktır. Buna göre mef'ûlün fiiline takdîm edilmesi mütekellim tarafından onun önemsenen ve kendisine vurgu yapılmak istenen bir öge olmasından ileri gelir. “Mef'ûlün takdîm edilmesinin nedeni, bir alt üst ediliş ile helak edilen Mütefike'nin önemli olduğunu göstermek içindir.”⁷¹⁶ Sözdizimde vurgulamak için öne alınan mef'ûlün niçin önemli bir öge olduğu, ya da bu öneminin hangi anlamsal gerekçe ile

⁷¹¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 7: 435.

⁷¹² el-Cevziyye, *İrşâdu's-Sâlik*, 1: 312; İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2: 511.

⁷¹³ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 527.

⁷¹⁴ Yazır, *Hak Dîni*, 6: 4614; D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 527.

⁷¹⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 9: 368.

⁷¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27: 154.

izah edileceği hususu dikkate şayandır. Çünkü “mef’ûl, sırf önemli olduğu için fiiline takdîm edilmiştir” açıklaması tek başına yeterli olmamaktadır.⁷¹⁷

Allah’ın birilerini helak ettiği kesindir ve bilinmektedir. Fakat burada muhataplar, Allah’ın tam olarak hangi peygamberin kavmini helak ettiğini bilmedikleri bir durumda tasavvur edilir. Sözdizimin devrik getirilmesinin nedeni budur. Yani mukaddem mef’ûl böyle bir bağlamsal durumu tasavvur etmeye sevk eder. Mef’ûl başta getirilip (وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ) buyurulunca da muhataplara sanki şöyle söylenmiş olur: “Siz helak olan kavmin kimler olduğunu bilmiyor veya bu konuda başka kavimlerin helak olduğunu zannediyordunuz. Sizin zannınız ve cehaletinizin aksine helak olan kavim özellikle Lût’un gönderildiği Mütefike’dir.” Bu açıklamadan hareketle mef’ûlün fiiline takdîminin âyete tahsîs anlamı kattığı ifade edilmektedir. Ayrıca, o kavmin adı özel olarak zikredilerek inanmayan bu toplumun akıbetine dikkat çekilmek ve bu akıbetten sakındırılmak istenmiştir.⁷¹⁸ Âyet meâlinin “O, husûsen Mu’tefike’yi de kaldırıp yere çarpmış...” şeklinde yapılması tahsîs anlamını daha iyi yansıtabacaktır.

Kamer Sûresi

Kamer: 54/24	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل] بشرًا Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Ve şöyle demişlerdi: <u>İçimizden bir insana mı uyacağınız?</u> (Asıl) o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz.” ⁷¹⁹
Âyet	(فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذَا لَفِيَ ضَلَالٍ وَسُعُرٍ)
Sözdizim	[أ(استفهام) + مفعول به + (فعل محزوف) + فعل+ضمير]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tahkir, Meydan okuma
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette hemze, istifhâm-ı inkârîdir. بَشَرًا kelimesi ise kendisinden önce takdir edilen mahzûf ve sonrakini tefsir eden bir fiilin mef’ûlü bihidir. Mef’ûlü bih, iştiğâl üzere mansûb olarak gelmiştir. Buna göre âyetin açılımı (نَتَّبِعُ) بَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ şeklinde olur.⁷²⁰

⁷¹⁷ el-Curcânî, *Delâil*, 77-78.

⁷¹⁸ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 29: 284.

⁷¹⁹ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 528.

⁷²⁰ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 7: 435.

İstifhâm, inkâr içindir. Yani, “Biz, nasıl olur da bizim cinsimizden olan ve çağırdığı şeye kendisinden başka takipçisi olmayan bir beşere tabi oluruz?” anlamındadır. Çoğunluk dilciler بَشْرًا kelimesini iştigâlli olarak nasb üzere okudu.⁷²¹ Âyette inkârın yönlendirildiği konuya bakıldığında onların kendi cinslerinden olan bir beşere ittiba etmeyi inkâr ettikleri, ayrıca melekler gibi başka bir cinsten peygamber istedikleri görülmüştür. Bu sözdizimde doğrudan inkâra konu olan öge mukaddem mef’ûldür.⁷²²

es-Sekkâkî ise iştigâle konu olan mef’ûlü bihin fiilinin kendisinden sonra da takdir edilebileceğini ifade eder. Bu sözdizime göre mef’ûlü bih fiiline takdîm edildiği için anlamı sadece tahsîs olur.⁷²³

es-Sekkâkînin bu yorumuna göre âyetin sözdizimi [+ (فعل محزوف) + مفعول به + (استفهام)] tertibinde gelirken, tahsîs ifade eden açılımı مِنَّا وَاجِدًا تَتَّبِعُهُ şeklinde olur. Âyete istifhâm eklenmesiyle birlikte inkâr anlamı özellikle mef’ûlü bih üzerinde açığa çıkar. Böylece cümlede en önemli öge mukaddem mef’ûl olur. Bu önemin semantik gerekçesi ise tahsîstir. İstifhâm edatı olmasaydı mukaddem mef’ûlün tahsîs anlamı yine de açığa çıkacaktır.

el-Curcânî, bu âyetin ve benzer sözdizimde gelen âyetlerin açıklamasında anlamsal yorum farklılığını belirtmek için standart sözdizime kıyas yapar. Buna göre âyet eğer أَتَتَّبِعُ أَنَّا وَاجِدًا /Bizden olan bir beşere tabi mi olacağız? şeklinde gelseydi istifhâmın konusunda sadece fiilin ihbâr anlamı gerçekleşirdi. Ayrıca mef’ûlün tehîri nedeniyle ek bir anlam ortaya çıkmazdı.⁷²⁴ Fakat sözdizim, mef’ûlün takdîmi üzere geldiği için hem fiilin hükmü hem de soru edatının konusu mukaddem ögeye hasredilmiştir.⁷²⁵ Böylece mef’ûlün (بَشْرًا) takdîmi tahsîs ifade eder. Nitekim hasr anlamı ﴿إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾ “Siz de bizim gibi beşerden başka bir şey değilsiniz!”⁷²⁶ (İbrahim: 14/10) âyetinde de açıkça ifade edilmiştir. Buna göre el-Curcânî de mukaddem mef’ûlün âyete kattığı ek anlamını hasr üslûbunun kullanıldığı bu âyetle açıklamıştır.⁷²⁷

⁷²¹eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5: 151.

⁷²²ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 437; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5: 151.

⁷²³es-Sekkâkî, *Miftâh*, 223.

⁷²⁴el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

⁷²⁵el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

⁷²⁶Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 1: 378.

⁷²⁷el-Curcânî, *Delâil (I)*, 86.

Eğer أُبَشِّرًا mukaddem mef'ûlü takdîm yerine âmîlinden sonra getirilerek tehîr edilseydi tahsîs anlamını ifade etmez ve istifhâmın doğrudan konusu da olmazdı. Bu durumda sadece ihbâr anlamı olurdu.

Kamer: 54/41	'1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' آل فِرْعَوْنَ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	"And olsun ki Firavun hanedanına da tehditler gelmiştir." ⁷²⁸
Âyet	{وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ}
Sözdizim	[فعل+مفعول+فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Tekit
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette جَاءَ mâzi fiil, النَّذْرُ muahhar fâil ve آل kelimesi ise fâiline takdîm etmiş mef'ûlü bihtir. Âyet, cümle olarak kasemin cevabıdır.⁷²⁹ Âyette mef'ûlü bihin tevassutu câizdir.⁷³⁰ Sözdizim [فعل+مفعول+فاعل] tertibinde ve devrik olarak getirilmiştir. Âyet standart sözdizime göre وَلَقَدْ جَاءَ النَّذْرُ آلَ فِرْعَوْنَ şeklinde gelir. Buna göre takdîmden dolayı bu iki sözdizimin anlamsal yorumları farklı olacaktır:

Standart dizimde sadece fâilden sadır olan fiilden haber verilmek istenmiş ve sadece ihbâr anlamı ortaya çıkmıştır. Mef'ûlü bihin tehîr edilmesi cümleye artı anlamlar katmamaktadır; çünkü tehîri, onun en az önemsenen öge olduğunu gösterir. Fakat âyetteki sözdizimde mef'ûlü bih fâiline takdîm edilmiştir. Bu da onun fâilinden daha önemli olduğunu göstermektedir.

آل mef'ûlünün, fâili olan النَّذْرُ kelimesine takdîm edildiği için daha önemli olmasının gerekçesi ise tevakku anlamıdır. Şöyle ki, النَّذْرُ/uyarılar yani fâil, zaten muhataplar tarafından bilinmektedir. Fâilin harf-i tarifli gelmesi de bu bilinirliği göstermektedir. Dolayısıyla onlar fâille ilgilenmemektedirler. Onlar, gelme fiilinin özellikle mef'ûlde amel etmesini beklemektedirler. Buna göre uyarıların Firavun ailesinde vuku bulup bulmadığı merak edilmektedir. Âyet, mef'ûlü bihin fâiline takdîmi üzere getirildiğinde ise bunun vuku bulunduğu ve muhataplardaki beklentinin karşılandığı anlaşılır. Eğer âyet yukarıda belirtilen standart sözdizimde getirilseydi mef'ûlün tehîri, cümleye tespit edilen bu tevakku anlamını katmazdı. Ayrıca muhataplardaki mef'ûle yönelik beklenti de tahakkuk etmemiş olurdu.

⁷²⁸ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm*, 3: 984.

⁷²⁹ De'âs, *I'râbu'l-Kur'ân*, 3: 288.

⁷³⁰ el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1: 415.

Çantay'ın meâli sözdizimsel anlamı yansıtması bakımından uygundur. O âyete “*And olsun ki Firavun hanedanına da tehditler gelmiştir.*”⁷³¹ meâlini vermiştir. Buna göre –de bağlacı tevakku anlamını yansıtmaktadır. Çünkü bu bağlaç fiilin mef’ûlde vuku bulması beklentisini yansıtmaktadır.

Kasem cümlesi içerisinde değerlendirildiğinde cümle tekit anlamını da içermektedir.⁷³² Şöyle ki; apaçık olan uyarıların özellikle Firavun ailesine ulaştırıldığı kesindir. Dolayısıyla bu konuda onların “Bize uyarıcı/uyarılar gelmedi!” şeklinde bir mazeret ileri sürmelerinin önüne geçilmiş ve onlara bir cevap verilmiştir; çünkü “*And olsun Firavun’un ailesine de uyarıcılar gelmişti.*”⁷³³

Âyetin sonu, önceki 40. ve sonraki 42. âyet sonları ile uymaktadır. Bu uyum آل mef’ûlü bihinin fâiline takdîmiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla âyette edebî güzellik ve ses uyumu açısından bir insicam da söz konusudur. Fakat fâsıla uyumu olması mef’ûlün takdîminden kaynaklanan tevakku anlamını nefyetsizdir.

Hadîd Sûresi

Hadîd: 57/20	‘1.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل]’ الكُفَّارِ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“ <i>Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki, çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap veya Allah’ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir.</i> ” ⁷³⁴
Âyet	﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآجِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ﴾
Sözdizim	[فاعل + مفعول + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Takdîm Hükümü	Câiz

⁷³¹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 3: 984.

⁷³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 27: 208.

⁷³³ Kamer: 54/41.

⁷³⁴ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 539.

Açıklama: Âyette geçen *أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ* ifadesinde *الْكَفَّارَ* kelimesi, fâili olan *نَبَاتُهُ* kelimesine takdîm edilmiş ve fiilinden sonra getirilmiştir. *الْكَفَّارَ* kelimesi çiftçiler anlamındadır.⁷³⁵ Âyet, standart olan [فاعل + مفعول + فعل] sözdiziminde ve *أَعْجَبَ نَبَاتُهُ الْكُفَّارَ* şeklinde değil de devrik gelmiştir. Buna göre âyet, ‘1.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل]’ sözdizim modundadır.

Konuşan (Allah Teâlâ), fâili (*نَبَاتُهُ*) ikincil düzeyde önemsemiş ve cümlede tehîr etmiştir. Çünkü “fâil olan bitki, yağmurun bitirdiği herhangi türden bir şeydir.”⁷³⁶

Muhataplar için önemli olanın, hoş gitme eyleminin çiftçilerin üzerinde vuku bulması olduğu tasavvur edilir. Fiilin vukuunun onda gerçekleşmesini bekleme (tevakku) halinin gereği olarak, sözdizim de ‘1.Şekil: [فاعل + مفعول + فعل]’ tertibinde gelmiş ve *أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ* ifadesiyle onlardaki merak ve beklenti nihayet tahakkuk etmiştir.

Eğer mef’ûl, bu âyette tehîrli olarak ve asıl yerinde gelseydi *الْكَفَّارَ* kelimesinin tehîrinden dolayı tevakku anlamı oluşmayacaktı.

Hâkka Sûresi

Hâkka: 69/31	‘2.Şekil: [فاعل+مفعول+فعل]’/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“Sonra <u>ancak</u> Cahîm’e yaslayın onu!” ⁷³⁷ “Sonra onu o alevli ateşe atın!” ⁷³⁸
Âyet	(ثُمَّ الْجَحِيمِ صَلْوُهُ)
Sözdizim	[مفعول به + فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Ta’cîl, Tazîm, Korkutma
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Âyette geçen *ثُمَّ* kelimesi atıf harfidir; *الْجَحِيمِ* kelimesi *صَلْوُهُ* fiiline takdîm edilmiş mef’ûlü bihtir.⁷³⁹ Sözdizim [مفعول به + فعل] tertibinde devrik gelmiştir. Âyette, mef’ûlü bihin fiiline takdîmi ile hasr kast edilmiştir.⁷⁴⁰

“Yani, “Onu Cahîm’e atın, başka bir şeye değil!” anlamındadır. O da korkutucu bir ateştir. Böylece mef’ûlün takdîmi tahsîse delalet eder. Buna göre mana şöyle olur:

⁷³⁵ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 9: 469; el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 28: 506.

⁷³⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 29: 464.

⁷³⁷ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5310.

⁷³⁸ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 3: 1085.

⁷³⁹ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 30: 186.

⁷⁴⁰ el-Muzhirî, *et-Tefsîru’l-Muzhirî*, 1: 4009.

“Onu cehîm’den başka bir şeye atmayın! Onu, oradan başka bir yerde yakmayın!” O büyük bir ateştir ve bu karşılık, günahkarlığına tam bir ceza olsun diyedir.”⁷⁴¹

Görüldüğü üzere burada kasr-ı ifrâd türünden bir üslup vardır. Muhataplar (kâfirler) onların cehîm ateşine değil de daha hafif olan bir azaba dûçar olacaklarını zannetmektedirler. Ayrıca muhatapların, Allah’ın onu neye atacağını bilmedikleri de tasavvur edilir. Âyet ise mef’ûlün takdîmi üzere getirilerek onlardaki bu yanlış zannı tashih edip ihtimalleri teke indirmektedir. Âyet, takdîmle bu müphem durumu vuzuha kavuşturur. Dolayısıyla kasr-ı ifrâd türünden bir tahsîs yorumu vardır. Eğer âyet, *ثُمَّ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ* şeklinde getirilseydi, *cehîm* kelimesi cümlenin en önemli ögesi olmayacak ve tehîrinden dolayı da tahsîs anlamı açığa çıkmayacaktı.

Belâgatçiler, Kur’ân-ı Kerîm’deki *﴿ثُمَّ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ﴾* “*Tutun onu! Hemen bağlayın onu! Sonra ancak Cahîm’e yaslayın onu!*”⁷⁴² (Hâkka: 69/30-31) âyetindeki *الْجَحِيمَ* mef’ûlünün âmili olan *صَلُّ* fiiline takdîmini fâsıla uyumu ve ihtisas gayesi bağlamında tartışmışlardır.⁷⁴³ “Dilciler âyette mukaddem mef’ûlün tahsîs ifade ettiğini söylediler. Yani, “Onu sadece büyük ateş olan *Cahîm*’e atın!” anlamındadır.”⁷⁴⁴ Sözdizimdeki bu değişiklik, cümlenin anlamsal yorumunun mukaddem olan ikinci mef’ûlü (*الْجَحِيمَ*) üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

ez-Zemahşerî’ye göre takdîmle kast edilen vecih, şiddetli bir korkutma ve azab etme anlamı içeren tahsîstir. Çünkü *الْجَحِيمَ* kelimesi sadece âmiline değil birinci mef’ûle de takdîm edilmiştir. Eğer mütekellim tahsîsi kast etmeseydi onu en başa almazdı.⁷⁴⁵

Burada ayrıca Allah Teâlâ’nın inkârcı kişiyi cehennem azabından korkutmak, onu karşılaşacağı azapla tehdit etmek gibi bir gayesi de söz konusudur. Çünkü sözdizimin [مفعول به + فعل] şeklinde gelmesi; ikinci mef’ûlün birinci mef’ûle takdîmi ve fiilin emir fiil kalıbında gelmesiyle birlikte düşünüldüğünde, *الْجَحِيمَ/cehennem* mef’ûlüne yönelik yapılan vurgunun arttığı görülmektedir. Bu vurgu da, mücrim kâfirlerin kalbine salınmak istenen korku ve tehdit mesajlarını içermektedir.⁷⁴⁶

İbnu’l-Esîr’e göre ise *﴿ثُمَّ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ﴾* (Hâkka: 69/30-31) âyetindeki *الْجَحِيمَ* mef’ûlünün *صَلُّ* fiiline takdîmi tahsîs anlamı ifade etmemektedir. Burada sadece sec’i sanatı

⁷⁴¹ el-Alevî, *Tefsîru Hadâik*, 30: 166.

⁷⁴² Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5310.

⁷⁴³ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, 2: 37; el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1: 114; Matlûb, *Esâlib Belâğhiyye*, 174.

⁷⁴⁴ el-‘Urcâ, *Mute‘allakât*, 6.

⁷⁴⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 604.

⁷⁴⁶ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, 2: 37; el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1: 114; Matlûb, *Esâlib Belâğhiyye*, 174.

vardır. Dolayısıyla söz, ancak bu güzellikte dizilebilirdi. Eğer “خُدُوهُ فَعَلُوهُ، ثُمَّ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ” densesydi ve sözdizim standart bir tertip üzere getirilseydi burada fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzellik kaybolacaktı.⁷⁴⁷

İbnu'l-Esîr'in bu örnekte mef'ûlün takdîmini sadece sözdizimsel güzellik ve fâsıla uyumu ile açıklaması eksik bir tespittir. Çünkü burada hem fâsıla uyumu söz konusudur, hem de mef'ûlün takdîmi cümleye tahsîs anlamı katmıştır. Birinin olması diğerini nefyememektedir.⁷⁴⁸ Belirli sözdizimleri belirli anlamları gerektirirken fâsıla uyumu Kur'ân açısından bir zorunluluk değil, sadece anlatım güzelliği açısından bir olgu ve sonuçtur. Âyette tahsîs dışında, hem fâsıla uyumu hem de ta'cîl ve tazîm gibi bağlamsal anlamlar da vardır.⁷⁴⁹

Yazır'ın âyete vermiş olduğu meâl sözdizimsel anlamı yansıtmaktadır; çünkü meâlde geçen *ancak* kelimesi tahsîs anlamını doğrudan ifade etmektedir.

Müddessir Sûresi

Müddessir: 74/3-5	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’ الرَّجُزُ ثِيَابَكَ رَبِّكَ Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	“3-Ve Rabbini artık büyükle! 4-Ve elbiseni artık temizle! 5-Ve o pislikleri artık def eyle!” ⁷⁵⁰
Âyet	{وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (3) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجُزَ فَاهْجُرْ (5)}
Sözdizim	[مفعول به + فا+فعل أمر]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Tazîm, İğrâ, Tahzîr, Mübâlağa
Takdîm Hükmü	Câiz

Açıklama: “{وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ}” âyetinde رَبِّكَ kelimesi, {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ} âyetinde ثِيَابَكَ kelimesi ve {وَالرُّجُزَ فَاهْجُرْ} âyetinde الرَّجُزُ kelimesi emir fiillerine takdîm edilmiş, tahsîs anlamı ifade eden mef'ûllerdir.⁷⁵¹

⁷⁴⁷ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 275.

⁷⁴⁸ İzzeddîn, *el-Feleku'd-Dâir*, 4: 248. Ayrıca bu takdîm “sözün çoğul eril kipine yönelik emir kipiyle ve o etkili ritmiyle {صَلُّوهُ/ûuh} devam etmesini temin etmiştir. Ayrıca {صَلُّوهُ/ûuh} sesi ile fâsılanın medd-i ârıza imkân vermesiyle {بَاغْلَايْنِ...!}, {سَالَلَايْنِ...!} fiillerinin anlamlarında var olan ürperti ve korku anlamına ses de iştirak etmekte ve nefis bir lafız-anlam paralelliği sağlanmış olmaktadır.” Kaçar, *Arap Dilinde Devrik Cümleler*, 215. Böylece cümlede mef'ûlün takdîminde söz güzelliği nedenleri (fâsıla ve kâfiye uyumu) rol alabildiği gibi, aynı örnekte psikolojik ve anlamsal yönler de amaçlanabilmektedir. Daha fazla bilgi için bk. el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 1: 389.

⁷⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 29: 127.

⁷⁵⁰ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5448.

⁷⁵¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10: 275; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3: 398.

“Emir fiillerinin başındaki فاء harfi, makamın gerektirdiği bir şartın rabıtıdır. Tıpkı senin, فَاصْرِبْهُ/Özellikle/sadece Zeyd’e vur! cümlede olduğu gibi. Cümlenin standart sözdizimdeki takdiri زَيْدًا فَاصْرِبْهُ/Öyleyse Zeyd’e vur! şeklindedir.”⁷⁵² Cümleye öyleyse anlamını فاء harfi katmaktadır. Çünkü o, mahzûf bir şart cümlesinin cevabının başına gelen bir edattır.⁷⁵³

Âyetlerde emredilen hususlarda mübâlağa anlamı vardır. Sözdizimsel güzellik ve fâsıla uyumu da söz konusudur. Âyet içinde ve âyetler arası olan bu uyum ses açısından insanı etkilemekte ve sözdizime güzellik katmaktadır. Ayrıca bu takdîmler iştigâl yapılmadan ve zâhir isimler üzerinden tahsîs anlamına gelmektedir. Böylece her üç mef’ûl de âmillerine takdîm edildikleri için cümleye tahsîs anlamı kazandırmaktadır.⁷⁵⁴ İbarelerin sözdizimleri ise [مفعول به + فاعل أمر] şeklinde devrik olarak gelmiştir.

“(وَرَبِّكَ فَكْرًا)” ifadesi, “Ululamayı sadece Rabbine has kıl!” anlamındadır. Bu da kibriyâ vasfıdır.”⁷⁵⁵ Yazır’ın: “Ve Rabbini, ancak Rabbini büyükle...”⁷⁵⁶ açıklaması âyetin sözdizimsel anlamını yansıtan isabetli bir meâlidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ululamayı sadece Rabbe has kılmakla, elbiseyi necasetten temiz tutmakla ve azaba götürücü olan putlara tapınmaktan ve kötülüklerden uzak durmakla emrolundu.⁷⁵⁷

“Yani, “Eğer sen akıllıysan, sadece Allah’a kulluk et! (اللَّهُ أَعْبُدُ)” ve “Eğer bir şeye sevinirlerse, sevinci Allah’a has kılarak sevinirler!” demektir.”⁷⁵⁸ Burada mamûlün âmiline takdîmi, şart anlamını da taşıyan ihtisas anlamındadır.⁷⁵⁹ Açıklamalar tahsîs yorumunu ifade eder ve bu anlam, doğrudan sözdizim değişikliğinden çıkarılır.

Âyette, Allah’ı yüceltme ve tazîm anlamı da söz konusudur.⁷⁶⁰ Fakat bu anlamlar bağlamsal durumdan çıkarılır.

Bu takdîmler cümleye hakiki manada tahsîs anlamı katmıştır. Ayrıca mübâlağa anlamı da vardır.⁷⁶¹ Yani; “Özellikle ve kesinlikle pislikten uzak dur!” anlamındadır. Böylece sakındırma anlamı tekitli bir şekilde ve tahsîs vurgusuyla ifade edilmiştir.

⁷⁵² Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 10: 275.

⁷⁵³ De’âs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3: 398.

⁷⁵⁴ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 602-603.

⁷⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 465.

⁷⁵⁶ Yazır, *Hak Dîni*, 7: 5450.

⁷⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 645.

⁷⁵⁸ Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî, *Nevâhidü’l-Ebkâr ve Şevâhidü’l-Efkâr* (Mekke: Câmi’atu Ümmi’l-Kurâ, 1424/2005), 2:220.

⁷⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30: 369.

⁷⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30: 369.

⁷⁶¹ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, 29: 219.

Her üç âyette de eğer mef'ûleri âmillerinden sonra gelseydi bu durumda mef'ûlü bihlerin tehirinden dolayı tahsîs anlamı oluşmayacaktı. Dolayısıyla bu sözdizim değişikliği âyetin anlamsal yorumunda da bir değişikliği gerektirmiştir.

Fecr Sûresi

Fecr: 89/25-26	'1.Şekil: [فاعل+مفعول+فاعل] عَذَابُهُ وَتَأَقُّهُ - Mef'ûlünün Takdîmi
Meâl	"Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez(25) Onun vuracağı bağı kimse vuramaz.(26)" ⁷⁶²
Âyet	﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (25) وَلَا يُوثِقُ وَتَأَقُّهُ أَحَدٌ (26)﴾
Sözdizim	[فاعل + مفعول مطلق + فاعل]
Sözdizimsel Anlam	Tevakku
Bağlamsal Anlam	Nev, Tekit, Korkutma, Tahzîr
Takdîm Hükümü	Câiz

Açıklama: Her iki âyette عَذَابُهُ ve وَتَأَقُّهُ kelimeleri, fâillerine takdîm edilmiş, fiilinden sonra getirilmiş mef'ûlü bihtir. Bu kelimelerdeki zamirler Allah'a döner. Bunlar mef'ûlü mutlaktır ve أَحَدٌ fâillerine takdîm edilmiştir. Semantik açıdan asıl fâil Allah kabul edilir ve أَحَدٌ kelimesi, kinaye üslûbuyla nâib-i fâil olarak yorumlanır. Yani; "Hiç kimse Onun azap ettiği gibi azap edemez; hiç kimse Onun bağladığı gibi bağlayamaz." anlamındadır.⁷⁶³

Sözdizimin [فاعل + مفعول مطلق + فاعل] tertibinde devrik gelmesiyle [فاعل + مفعول مطلق] şeklinde standart dizimde gelmesi arasında anlamsal açıdan yorum farkı vardır. Sözdizim eğer standart gelseydi, âyet, لَا يُعَذِّبُ أَحَدٌ عَذَابَهُ şeklinde olurdu. Mef'ûlü mutlak ise muahhar olduğu için cümleye, kendi anlamı olan nev ya da tekit dışında ek bir anlam katmazdı. Böylece ihbâr anlamı öne çıkar ve mef'ûl, sadece fiilin hükümünü takyit ederdi.

Fakat âyetlerde عَذَابُهُ ve وَتَأَقُّهُ kelimeleri fâillerine husûsen takdîm edilmiştir. Böylece, muhataplar, azap etme ve bağlama fiillerinin özellikle mef'ûlü mutlaklarında amel etmesini bekler olarak tasavvur edilmiştir. Çünkü onlar için önemli olan, أَحَدٌ şeklinde gelen fâilleri değildir. Mühim olan azap etme fiilinin zaten bilinen mef'ûlde vuku bulmasıdır. Sözdizim devrik getirildiğinde muhataplardaki beklentinin karşılandığı ve Allah dışındakilerin O'nun gibi azap edip edemeyeceğine dair meraklarının giderildiği anlaşılır. Fiilin vukuuna dair beklenti tekitli bir nefiy üslûbuyla cevap bulmuştur.

⁷⁶² D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 593.

⁷⁶³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10: 476; De'âs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3: 446.

“Mef’ûlü mutlakın fâile takdîmindeki gaye, o günde kafirin karşılaşacağı azabın ve helakın şiddetini açıkça ortaya koymak içindir... Ayrıca onların karşılaşacağı bu azabın sadece Allah’ın eliyle olacağını da gösterir.”⁷⁶⁴ Çünkü bütün beklenti ve merak, hiçbir azabın ve bağlamanın ahirette Allah’ınki gibi tahakkuk etmeyeceği üzerinde yoğunlaşmıştır.⁷⁶⁵ Bu yorum tevakku anlamını ifade etmektedir.

Sözdizim, [فاعل + مفعول مطلق + فعل] tertibinde getirildiğinde fiilin mef’ûl üzerindeki vukuu beklentisi karşılanmış ve merak giderilmiş olur; çünkü muhatapların ilgilendikleri şey, “hiç kimsenin Allah’ın azabı gibi azap edememesinin; ya da hiç kimsenin Onun bağlayışı gibi bağlayamayacak olmasının”⁷⁶⁶ mef’ûl üzerinde vuku bulup bulmadığı hususudur. Bu da tevakku anlamını gerektirmektedir. Böylece mef’ûlün takdîmi ve naibi fâilin tehrîri, muhatapta, müessir olan hakiki fâilin Allah olduğunu iyice kavratmış olur.

Mef’ûlü mutlaklar, bu sebeple hemen fiillerinden sonra, fâillerden önce getirilmiş, tekit ve nev anlamıyla beraber takdîm cümleye tevakku anlamı katmıştır. Tevakku burada sözdizimsel bir anlam olarak ortaya çıkmaktadır.

Başka bir görüşe göre ise bu mef’ûlü mutlakların fâillerine takdîminde tahsîs anlamı vardır. Azap edilen kişi ise Übey b. Halef’tir. Yani âyet, “Hiçkimse onun azap gördüğü şekliyle azap görmeyecek!” anlamındadır.⁷⁶⁷ Âyetlerdeki bu vurucu üslup, azaba karşı korkutmaya ve sakındırmaya da matuftur.⁷⁶⁸ Bunlar da cümledeki lafızlar ve bağlamdan çıkarılan yorumlardır. Bu anlamlar sözdizimden elde edilmemiştir.

Duhâ Sûresi

Duhâ: 93/9-10	‘2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]’/مَفْعُولُ الْمَبْتُومِ/ Mef’ûlünün Takdîmi
Meâl	“9-O halde yetime gelince: (Ona sakın) kahretme! 10- Saile gelince: (Onu) da azarlayıp kovma!” ⁷⁶⁹
Âyet	{فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (9) وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (10)}
Sözdizim	[أَمَّا(شرطية)+مفعول +فا+فعل]
Sözdizimsel Anlam	Tahsîs
Bağlamsal Anlam	Sakındırma, Taktîr
Takdîm Hükmü	Vâcip

⁷⁶⁴ ‘Avn, *Belâğatu’t-Takdîm*, 2: 718.

⁷⁶⁵ eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 5: 506.

⁷⁶⁶ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 31: 160.

⁷⁶⁷ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 31: 161.

⁷⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30: 335.

⁷⁶⁹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, 3: 1192.

Açıklama: Âyetlerde, şart ve tafsîl harfi **أَمَّا**’dan sonra gelen **الْيَتِيمِ** kelimesi **فَلَا تَقْهَرْ** fiiline; **السَّائِلِ** kelimesi ise **فَلَا تَنْهَرْ** fiiline takdîm edilmiş mef’ûlü bihtir. Fiillere bitişen **فاء** harfi ise şartın cevabının başında gelen rabıt/edattır. Her iki cümle de **لا** harfi olumsuzluk ve yasaklama ifade eder.⁷⁷⁰ Ayrıca burada mef’ûllerin âmillerine takdîmi zorunludur. Çünkü **أَمَّا** ile cevabın başına gelen **فاء** rabıtının bitişmesi gramatik olarak câiz değildir. Yani şart edatı, cevabındaki fiili arasında bir fâsılaya ihtiyaç duyar. Örnek âyetlerde bu fâsılalı geçişi de mukaddem mef’ûller sağlamaktadır. Bu sebeplerden ötürü fiillerin mef’ûllerinden önce gelmesi imkânsızdır.⁷⁷¹ Dolayısıyla burada şart-cevap üslûbundaki nahiv kuralından dolayı, mef’ûlün takdîmi zorunludur. Diğer bir deyişle mef’ûlün hakkı tehîr olmasına rağmen âmiline takdîmi zorunluluk arz etmektedir.⁷⁷²

Burada araştırma konusu bağlamında temel soru şudur: “Acaba mef’ûl, âmiline zorunlu olarak takdîm edilmesine rağmen bu sözdizimde tahsîs türünden bir anlamsal yorum da ifade eder mi?” Bu soruya farklı cevaplar verilmiştir.

ez-Zemahşerî, **السَّائِلِ** ve **الْيَتِيمِ** mef’ûllerinin takdîminin cümleye tahsîs anlamı kattığını ifade eder. Ona göre sözdizimde mef’ûlün takdîmi “Özellikle yetime karşı çok hassas ol, çünkü sen de bir zamanlar yetimdin. Bu nedenle asla ona kötü davranma” gibi kasr-ı ta’yîn türünün anlamlarını vermektedir. İbnul Esîr bu görüşe katılmaz. Ona göre burada fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzellik (en-nizâmu’s-secî) vardır. İbnu’l-Esîr gibi düşünenler, bu âyetlerde mef’ûlün tahsîs anlamına yorumlanamayacağını ifade ederler.⁷⁷³

Tahir İbn Âşûr, **الْيَتِيمِ** mef’ûlü bihinin önemli olduğu için ve şanından dolayı **فَلَا تَقْهَرْ** fiiline takdîm edildiğini ifade eder. Ona göre nahivcilerin **أَمَّا** ile cevabının arasına ilgili herhangi bir ögeyi koymalarındaki yegâne amaç, mukaddem ögenin ne kadar önemli olduğunu göstermektir.⁷⁷⁴ Buna göre mef’ûlün takdîmi cümleye ihtimâm anlamı katar. Fakat Âşûr, bu ögenin niçin önemli olduğunu ve hangi anlamsal gerekçelerle takdîm edildiğini açıklamaz.

Diğer bir görüşe göre, takdîm, nehyi tekit ve hükmü takrîr için gelmiştir. Çünkü burada kahretmek fiilinden bir kasr yapılmasının anlamı yoktur. Yani “Başkasını değil, sadece yetime kahretme!” anlamında bir yorum yapılamaz. Ya da “İsteyeni, sadece onu azarlama!”

⁷⁷⁰ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 10: 511.

⁷⁷¹ el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye*, 1: 115; el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1: 418; el-Kınnevcî, *Fethu’l-Beyân*, 6: 146.

⁷⁷² el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1: 418.

⁷⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 768; Matlûb, *Esâlib Belâğiyye*, 174.

⁷⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30: 401.

anlamında da değildir. Burada kast edilen, sadece zikredilen durumdan kişiyi nehyetmek, hükmü güçlendirmek ve irşâd içindir.⁷⁷⁵

Tekit, tenbîh ve irşad görüşlerine katılmakla beraber tahsîsin olmadığı görüşü isabetli değildir. Çünkü burada kasr-ı ifrâd değil kasr-ı ta'yîn türünden bir tahsîs vardır. Yani, muhatap yetime muamele hususunda mütereddît ve yanlış bir tavır ya da zan içerisinde tasavvur edilerek mef'ûl âmiline takdîm edilmiş ve onu özellikle yetime kahretmekten sakındırmıştır. Dolayısıyla burada bir belirleme kasrı vardır ve bu anlamsal yorum doğrudan sözdizimden çıkarılır. Yoksa “Sadece yetime kahretme; ama başkasına kahredebilirsin!” anlamında bir tahsîs (kasr-ı ifrâd) kast edilmemiştir.

Eğer bu iki mef'ûl, fiilinden sonra, asıl yerinde gelseydi hem gramatik bir kural ihlali olur hem de sözdizimde hoş olmama durumu hâsıl olurdu. Aynı durum بِنِعْمَةِ رَبِّكَ câr-mecrûrunun tehîri için de geçerlidir. Kur'ân ise bu türden hoşnutsuzluk ve eksikliklerden münezzehtir. Çünkü o, nazmında ve üslûbunda mucizedir.⁷⁷⁶ Câr-mecrûrun âmiline takdîminde de tahsîs anlamı vardır.

Sonuç olarak, bu âyetlerde mef'ûlü bihlerin âmillerine takdîmleri sözdizimdeki nahiv kuralları gereği zorunludur. Bu gramatik zorunluluk olmakla birlikte mef'ûllerin âmillerine takdîmleri cümleye yine de tahsîs anlamı katmıştır. Tahsîs, kasr-ı ta'yîn olarak tezâhür eder ve ihtimâmın anlamsal gerekçesini ifade eder. İbnu'l-Esîr'in mef'ûllerin takdîminin fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzelliği ifade ettiği görüşü ise isabetlidir. Fakat bu görüş, takdîmden kaynaklı sözdizimsel anlamı nefyetmez.

Değerlendirme

Kur'ân'da mukaddem mef'ûllerin âyetin anlamsal yorumunu nasıl etkilediğinin incelendiği bu bölümde, '1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' ve '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' diziminde iki temel sözdizim moduyla karşılaşıldığı ifade edilmektedir. Birinci şekilde tevakku, ikinci şekilde ise tahsîs anlamının görüldüğü tespit edilmiştir. Tevakku ve tahsîs, devrik âyetlerin sözdiziminden çıkarılan temel sözdizimsel anlamlardır.

Bu incelemeler neticesinde de özetle şu sonuçlara ulaşıldı:

1. İncelenen âyetler içinde '1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]' sözdiziminde gelen her ifadedeki mukaddem mef'ûlün cümleye tevakku anlamı kattığı tespit edilmiştir. Tevakku anlamı, mef'ûlün takdîm edilmesi nedeniyle sözdizimden doğrudan çıkarılan bir anlamdır. Bu takdîmli sözdizimde, muhatapların fâille öncelikli olarak

⁷⁷⁵ 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1012; es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-Nahv*, 2: 91.

⁷⁷⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, 2: 175; 'Avn, *Belâğatu't-Takdîm*, 3: 1012; el-Mut'inî, *Hasâisu't-Ta'bir*, 2: 126.

ilgilenmedikleri, onların özellikle fiilin mef'ûl üzerinde vuku bulmasını bekledikleri tasavvur edilir. Eğer mef'ûlün fâiline takdîm edildiği bu âyetlerdeki mef'ûller, standart sözdizime göre yani [فعل+فاعل+مفعول] tertibinde gelseydi mef'ûl, asıl yerinde tehîrlî olarak gelmesinden ötürü cümleye tevakku anlamı katmazdı. Standart dizimde sadece ihbâr anlamı oluşurdu.

2. İncelenen âyetler içinde '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' tertibinde gelen her ifadedeki mukaddem mef'ûlün cümleye tahsîs anlamı da kattığı görülmektedir. Tahsîs anlamı, mef'ûlün fiil ve fâile birlikte takdîm edilmesi nedeniyle sözdizimden doğrudan çıkarılan bir ek anlamdır. Tespit edilen âyetlerde görülen takdîmlerin, kasr-ı ifrâd, kasr-ı ta'yîn ya da kasr-ı kalb türünden bir tahsîs anlamı ifade ettiği tespit edilip belirtilmiştir. Fakat tahsîsin hangi tür olacağını belirleyen etken bağlamsal durum ya da lafzî delaletler olmaktadır. Eğer, fiil ve fâile birlikte takdîm edildiği bu âyetlerdeki mef'ûller, standart sözdizime göre ve [فعل+فاعل+مفعول] tertibinde gelseydi mef'ûl, muahhar olarak gelmesinden ötürü cümleye tahsîs anlamı katmazdı. Bu durumda da sözdizim sadece ihbâr anlamını yansıtırdı.
3. Âyetlerde tespit edilen tekit, hükmü takviye, takrîr, yadırgama, telezzüz, ta'cîl, teberrük, tazîm, tahzîr, terhîb, tekit, teşvik, övgü ve yergi gibi çeşitli anlamsal yorumlar ise bağlamsal anlamlar olarak tespit edildi. Bağlamsal anlamlara, mef'ûlün takdîmiyle açığa çıkan sözdizimsel anlamlardan farklı olduğunu göstermek için değinildi. Çünkü sözdizimsel anlamlar, bağlamdan bağımsız olarak mahza sözdizimden çıkarılan anlamlardır. Bu şekilde, mukaddem mef'ûlün olduğu âyetlerde semantik düzeydeki anlam düzeyleri ayrıştırılarak tespit edilmiş oldu.
4. Kur'ân'da mansûb munfasıl zamir olan إِيَّا mef'ûlünün takdîminin görüldüğü her âyette, sözdizim '2.Şekil: [مفعول+فعل+فاعل]' tertibinde gelmektedir. Bu mukaddem zamirin cümleye tahsîs anlamı kattığı tespit edilmiştir.
5. İstifhâm edatı olan hemzedden (أ) ve هل'den sonra getirildiği âyetlerde, mef'ûl, sorunun temel konusu yapılmış, cümle başına alınarak takrîr, inkâr (yadırgama) ve haberi talep gibi istifhâmdan kaynaklı anlamların odağı kılınmıştır. Böylece soru cümlelerinde en başa alınan ve âyetlerde soru edatının yöneldiği esas öge olan mukaddem mef'ûlün cümleye yine tahsîs anlamı kattığı tespit edilmiştir. Soru edatına konu olan ögenin fiil olması durumunda sorulan öge fiil olacağından ilgili âyetin anlamsal yorumu da yine fiil üzerinde yoğunlaşmaktadır. Soru cümlelerinde

tahsîs dışındaki diğere anlamlar ise bağlamsal anlamlar olarak kısaca izah edilmiştir.

6. Bazı âyetlerde geçen nefiy cümlelerinde sözdizim ‘1.Şekil: [نافية+فعل+مفعول+فاعل]’ tertibinde geldiğinde⁷⁷⁷ olumsuzluk edatları olan ما ، لا harfleri her ne kadar doğrudan fiili nitelese de ilgili âyetlerde mef’ûl, fâiline takdîm edildiği ve hemen fiilinden sonra getirildiği için yine olumsuz içerikli bir tevakku anlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla olumsuz cümlelerde mukaddem mef’ûllerin sözdizimsel anlamlarını muhafaza ettikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte nefiy cümlelerinde edatlara yaklaştırıldıkları için mukaddem mef’ûller olumsuzluk anlamlarını da yüklenmişlerdir.
7. Mef’ûllerin, âyetteki iştigâlli örneklerinde -takdîmli ve takdîmsiz olmak üzere- iki türlü i’râb yapılabileceği gösterildi. Buna göre es-Sekkâkî’nin, mef’ûlün, mahzûf âmili olan fiiline takdîm edildiğinde bu takdîmin cümleye tahsîs anlamı kattığına dair olan görüşü önem arz etmektedir. Çünkü iştigâl örneklerinde dahi mukaddem mef’ûlün cümleye tahsîs anlamı katabiliyor oluşu sözdizim teorisinin tutarlılığını gösterir. Ayrıca teori, takdîm olgusunun ve iştigâl üslûbunun olduğu Kur’ân âyetlerinin bu yöntemle yorumlanabileceğini telmih eder.
8. Âyetlerde gramatik açıdan mef’ûllerin fiillerine takdîmin zorunlu olduğu kimi durumlar vardır. Bu durumlarda mef’ûlün takdîmi her ne kadar gramatik açıdan zorunlu olsa da tespit edilen âyetlerde bu takdîm cümleye tahsîs türünden bir anlam kattığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’de mef’ûlün zorunlu olarak fiiline ya da fâiline takdîm edildiği çoğu durumda bu takdîm özel bir anlam içermezken, yukarıda istisnâi durumlarda gelen âyetlerde mef’ûlün takdîmi cümleye tahsîs gibi bir anlam katmaktadır.
9. Mef’ûlün takdîm edildiği ilgili âyetlerde takdîmin sadece ifade güzelliği gerekçeleriyle yapıldığı ve bu takdîm nedeniyle semantik bazı açıklamaların izahından varestede olduğuna dair görüşlerin isabetsiz olduğu tespit edildi. Çünkü mef’ûlün takdîmi sonucu görülen fâsıla uyumu ve sözdizimsel güzellik gibi açıklamalar Kur’ân-ı Kerîm açısından bir zorunluluk değil sonuca dair bir olgudur. Ayrıca takdîm nedeniyle âyette görülen lugavî ve sözdizimsel güzellik izahı yine takdîm nedeniyle açığa çıkan özel anlamsal yorumları nefyretmemekte, her iki olgu da aynı âyette

⁷⁷⁷ Yûnus: 10/26: ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ﴾ ; Hac: 22/37: ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا﴾ ; Fecr: 89/25-26: ﴿فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (25) وَلَا يُوثِقُ وِثْقَاهُ أَحَدٌ (26)﴾

görülebilmektedir. Nitekim aynı âyetlerde hem fâsıla uyumu olgusunun hem de takdîm nedeniyle tevakku ve tahsîs türünden anlamsal yorumların olduğu gösterilmiştir.

10. Kur'ân-ı Kerîm'de açıklanan bu iki sözdizimde gelen her mef'ûlün her âyette aynı anlamsal yorumları ifade ettiği tespiti, sözdizimsel yöntemin, anlamın standartlaştırılması hususunda önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, Kur'ân'ın anlaşılması hususunda yöntemsel bir katkı sunmuştur; çünkü aynı sözdizimde gelen ve belirtilen gramer şartlarını taşıyan farklı âyetler, yine aynı sözdizimsel anlamları verebilmektedir. Diğer bir deyişle, belirtilen şartlar içerisinde gelen mef'ûlün takdîmi, âyete hep tevakku ve tahsîs anlamlarını katmaktadır. Dolayısıyla mef'ûlün takdîmi bağlamında gerçekleşen bir sözdizim değişikliği âyetlerin anlamsal yorumunda da standart bir anlama imkânı sunmaktadır.
11. Bu bölümde incelenen bütün âyetlerde, belirtilen şartlar içerisinde fâiline ya da fiiline takdîm edilen bütün mef'ûl ve çeşitlerinin cümlelerin anlamsal yorumlarını değiştirdiği, onlara ek anlamlar kazandırdığı tespit edilmiş oldu. Ayrıca bu anlamların, düzenli bir şekilde aynı sözdiziminde gelen devrik sözdizimlerinin yine aynı dilsel anlamları ifade ettiği tespit edildi. Bunlar, lugavî ve dil dışı bağlam olmaksızın doğrudan sözdizimden çıkarılan anlamlardır. Buna göre de Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasında sözdizimsel yöntemin son derece tutarlı ve uygulanabilir bir yöntem olduğu ifade edilmek istendi. Böylece Sözdizim Teorisi çerçevesinde Kur'ân'ın anlaşılmasına yöntemsel açıdan bir katkı sunulmuştur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve teklif edilen öneriler maddeler halinde aşağıda ifade edilmiştir:

1. Sözdizim Teorisi çerçevesinde anlamın, bağlam dikkate alınmaksızın sadece sözdizimden de çıkarıldığı gösterilmiştir. Buna göre bir sözdizim modunun belirli anlamsal yorumları verdiği ifade edilmiştir. “Belirli sözdizimler, standart anlamları verir” genellemesi ispat edilmiştir. Bu bağlamda sözdizimdeki bir öge yer değiştirdiğinde bunun cümlenin anlamsal yorumunu değiştirdiği ortaya koyulmuştur.
2. Gramatik ve anlamsal şartları hâiz bazı devrik sözdizimleri, her durumda ve cümlede standart anlamsal yorumları gerekli kılmaktadır. Bu iddianın doğruluğu, aynı sözdizime sahip farklı cümle örneklerinde gösterilmiştir. Dolayısıyla bu yöntem, aynı sözdizimlerinin bulunduğu âyetlerin ve sonsuz sayıdaki devrik cümle örneklerinin yorumlanması hususunda anlamın standartlaştırılması imkânı sunmaktadır.
3. Araştırmada sözdizimsel anlamın, lugavî, savtî, bağlamsal ve gramatik anlamlardan farklı olduğu ifade edilmiştir. Farklı kategorilerde bulunan anlam düzeyleri birbirinden tefrik edilerek sözdizimsel anlam düzeyi vurgulanmıştır. Böylece Arap dilinde anlama dair yapılacak herhangi bir dilsel çalışmanın belirlenmiş olan bu anlam düzeyleri ve farklarını dikkate alması gerektiği gösterilmiştir.
4. Sözdizimsel yöneme göre takdîm, bir sözdizim değişikliğidir ve bahsedilen şartları hâiz her sözdizimde mukaddem öge cümleye ihtimâmdan öte standart bir anlam katmaktadır. Yani takdîm, bir sözdizim değişikliği olarak cümleye ek anlamlar katmaktadır. Bu yorumlar, bağlam, fâsıla uyumu ve lugavî delaletler paranteze alındıktan sonra doğrudan sözdizim ve değişiminden çıkarılan anlamlardır. Nitekim mef’ûlün takdîminin ‘1.Şekil: [فعل+مفعول+فاعل]’ sözdizimde geldiği her cümlede tevakku anlamını vermesi; ‘2.Şekil: [فاعل+فعل]’ sözdizimde geldiği her cümlede ise tahsîs anlamını vermesi, anlamın standartlaştırılmasını sağladığı gibi cümlenin anlamını da genişletmektedir. Buna göre sözdizim teorisi, *standart anlam teorisi* olarak da isimlendirildi. Bu teori, her türden Arapça cümlenin semantik analizinde ölçü olarak kabul edilebilir. Tevakku ve tahsîs, sadece sözdizimden çıkarılır ve standart anlamsal yorumları ifade eder.

5. Nahiv kuralları, sözdizimsel bir değişikliğin işlevsel ölçütleri ve açıklamasını bize vermekte; sözdizime bağlı gerçekleşen anlam değişimlerinin tespiti hususuna katkı sağlamaktadır. Gramatik olarak bazı vâcip takdîmlerin cümleye artı anlamlar katmazken bazılarının cümlenin anlamını değiştirdiği ifade edilmiştir. Mukaddem mef'ûl örneğindeki tüm câiz takdîmlerin ise cümlenin anlamsal yorumunu belirlediği gösterilmiştir.
6. Hem nesirde hem de Kur'ân'daki mukaddem mef'ûllü âyetlerde zorunlu olmayan bir sec'î olgusu olduğu gösterilmiştir. Kur'ân açısından fâsıla uyumu ilzam edici edebî bir tenâsüp değil, ilahî sözün güzelliğini ve muciz ahengini yansıtması bakımından görülen bir olgudur. Ayrıca takdîm nedeniyle görülen fâsıla uyumları, bu takdîmin âyete ek anlamlar katmasına da engel değildir. Bu açıdan mef'ûlün takdîm edildiği sec'î örneklerinin ve âyetlerde görülen fâsıla uyumlarının, söz güzelliklerini gösterdiği gibi cümlenin anlamını etkileyen yorumları da hâiz olduğu ifade edilmiştir.
7. Standart anlam modelinin, Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması hususunda bize teorik, genellenebilir ve test edilebilir bir tefsir yöntemi katkısı sunduğu mukaddem mef'ûllü örnek âyetler üzerinden gösterilmiştir. Muciz-i kelâm olan Kur'ân'ın, dilin ve sözdizimsel yapının imkânları içerisinde sistematik olarak anlama ve yorumlamasının mümkün olduğu izah edilmiştir.
8. Çalışma, “isim cümlesinde takdîm, hazf-zikr, fasl-vasıl ve harf-i ta'rîf” gibi diğer me'âni olgularının gerektirdiği belirli sözdizim modları üzerinden devam ettirilebilir. Bu hem kapsamlı bir sözdizimsel modlar araştırmasına hem de sözdizimsel tefsir çalışmasına işaret etmektedir.
9. Anlamın belirli sözdizim modları üzerinden standartlaştırılabileceği gösterildiği için bunun âyet meâllerine de yansıtıldığı örnek uygulamalarla gösterilmiştir. Araştırmada sözdizimsel anlamlara uygun meâl önerileri kısmen yapılmıştır. Buna göre sözdizimsel yöntemin gerektirdiği standart anlamsal yorumlara uygun olarak yapılacak daha geniş bir meâl çalışmasına da işaret edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdul-Raof, Hussein. *Arabic Rhetoric*. New York: Routledge, 2006.
- Abduttevvâb, Ramazan. *el-Medhal ilâ 'İlmi'l-Luġa*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1417/1997.
- el-Afġânî, Saîd b. Muhammed b. Ahmed. *el-Mûcezz fî Kavâ'idi'l-Luġati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2003.
- el-Ahfeş, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mucâşi'î. *Me'âni'l-Kur'ân*. Thk. Hüdâ Mahmûd Kırâ'a. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1311/1990.
- el-Ahmar, Meyyelyân. *et-Takdîm ve't-Te'hîr Beyne'n-Nahvi ve'l-Belâġa*. Yüksek Lisans Tezi, el-Câmi'atu'l-Emrîkiyye, 2001.
- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu -Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam-*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Akerson, Fatma Erkman. *Dile Genel Bir Bakış*. 2. Bs. İstanbul: Multilingual, 2008.
- Aksan, Doġan. *Anlambilim*. 2. Bs. Ankara: Engin Yay., t.y.
- . *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yay., 2015.
- Aldyab, Ahmed. "Belâġatu Takdîmi Mute'allaki'l-Haber fi'l-Kur'ân". *EKEV Akademi Dergisi* 20/65 (2016): 41-56.
- el-Alevî, Muhammedu'l-Emîn el-Eremî. *Tefsîru Hadâiki'r-Rûhî ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 1. Bs, 33 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1421/2001.
- Ali, Fadlallah en-Nûr. "Zâhiratu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Luġati'l-'Arabiyye". *Mecelletiul-'Ulûm ve't-Tekâne Câmi'atu's-Sûdân* 1/12 (2012): 179-193.
- Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay., 2000.
- el-Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud b. Abdullah el-Huseynî. *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'îl-Mesânî*. Thk. Ali Abdulbârî el-'Atiyye. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1995.
- el-Ânî, Abdulkadir b. Molla Huveys Mahmud Âl-i Ğâzî. *Beyânu'l-Me'âni*. Dımeşk: Matba'atu't-Terakkî, 1382/1963.
- el-Antâkî, Muhammed. *el-Minhâc fî Kavâ'idi ve'l-İ'râb*. Karachi: Mektebetu'l-Büşrâ, 1432/2011.
- Asutay, M. Mücahit. *Arap Dilinin 100'ü*. Ankara: Otto, 2017.
- Bâkillâ, Muhammed Hasen - Muhyiddin Halil er-Rayh - George Ni'me Sa'd - Mahmud İsmail Sînî - Ali el-Kâsımî. *Mu'cemu Mustalahâtu 'İlmi'l-Luġati'l-Hadîs*. 1. Bs. Mektebetu Lubnan, 1983.

- el-Batlayevsî, Ebû Muhammed Abdullah b. es-Seyyid. *Resâil fi'l-Luğa*. Thk. Velid Muhammed es-Sirâkîbî. 1. Bs. Riyad: Merkezu'l-Melik Faysal lil'Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- el-Bedevî, Ahmed Abdullah. *Min Belâğati'l-Kur'ân*. Kahire: Nahda Mısır, 2005.
- el-Begâvî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-Tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğ. Dâru Taybe, 1417/1997.
- Besyûnî, Abdulfettah. *İlmu'l-Me'ânî: Dirâse Belâğîyye ve Nakdiyye li-Mesâili'l-Me'ânî*. Mektebetu Vehbe, 1406/1986.
- el-Beyâtî, Zahir Şevket. *Edevâtu'l-İ'râb*. Beyrut: el-Muessesetu'l-Câmi'iyye, 1425/2005.
- el-Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşelî. 1. Bs. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418/1998.
- el-Bikâ'î, Ebu'l-Hasen Burhânuddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'-İlmiyye, 1415/1995.
- Bolelli, Nusreddîn. *Belâgat Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.
- . *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Bor, İbrahim. *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*. Ankara: Elis, 2014.
- Boyalık, M. Taha. *Abdülkâhir Curcânî'nin Sözdizimi Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- . *Dil, Söz ve Fesâhat: Abdülkâhir el-Curcânî'nin Sözdizimi Nazariyesi*. İstanbul: Klasik Yay., 2017.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. 1. Bs. İstanbul: İFAV, 2015.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.
- Cevizci. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 2003.
- el-Cevziyye, Burhâneddin İbrahim b. Muhammed İbn Kayyım. *İrşâdu's-Sâlik ilâ Halli Elfiyeti İbn Malik*. Thk. Muhammed b. İvad b. Muhammed es-Sühelî. Riyad: Dâru Edvâu's-Selef, 1373/1954.
- el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Mektebetu'd-Dirâsât. Beyrut: Dâru Mektebeti Hilâl, 1410.
- Chomsky, Noam. *Syntactic Structures*. 2. Bs. Berlin: Mouton de Gruyter, 2002.

- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilu'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî (I)*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- *Delâilu'l-İ'câz (II)*. Trc. Osman Güman. İstanbul: Litera, 2016.
- *Kitâbu'l-Muktesid fî Şerhi'l-İdâh*. Thk. Kâzım Bahr el-Murcân. Bağdat: Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, 1982.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid. *et-Ta'rîfât*. Thk. Komisyon. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Cündioğlu, Düccane. "Vaz'-ı Cedîd mi, Keşf-i Kadîm mi? (Varlık/Nesne>Düşünce/Kavram>Dil/Sözcük Bağıntısına Dair)". *Kur'an ve Dil (Sempozyum)*. 2002. 461-467.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. 3 Cilt. İstanbul: İslam Mecmuası Yay., 1985.
- Çetin, Yusuf. *Arapça'da Takdim-Tehir ve Şiirde Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.
- Çörtü, M. Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: İFAV Yay., 1998.
- Dağ, Ahmet. *Arap Dili ve Belâgatında Mef'ûller*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- De'âs, Kasım Hamîdân. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dımeşk: Dâru'l-Munîr, 1425/2004.
- ed-Demmâmînî, Muhammed b. Bedruddîn Ebîbekr b. Ömer. *Ta'liku'l-Ferâid 'alâ Teshîli'l-Fevâid*. Thk. Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Müfdî. 1. Bs. 1403/1983.
- Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa. *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhû*. Humus: Dâru'l-İrşâd, 1415/1995.
- ed-Desûkî, Muhammed b. Arefe. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-Me'ânî*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. el-Mektebetu'l-Asrîyye, t.y.
- D.İ.B., Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 4. Bs. Ankara: Diyanet Yayınları, 2011.
- Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib İbn Ebü'l-Hasen Alî b. Atiyye. *el-Muharriru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Ebû Musa, Muhammed Hasaneyn. *el-Belâğatu'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'z-Zemahşerî*. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.

- . *Delâletu't-Terâkîb Dirâse Tahlîliyye li-Mesâili 'İlmi'l-Me'ânî*. Kahire, 1987.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Zehratu't-Tefâsîr*. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.
- Ebû Zeyd, Kerîme Mahmûd. *'İlmi'l-Me'ânî Dirâse ve Tahlîl*. 1. Bs. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1408/1988.
- Ebu'l-Fidâ, 'Îmâdüddin İsmail b. Ali b Mahmud b. Muhammed. *el-Kunnâş fî Fenneyi'n-Nahvi ve's-Sarf*. Thk. Riyâd b. Hasen el-Havvâm. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2000.
- Ebü's-Saâdât Ziyâuddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hamza İbnu'ş-Şecerî. *el-Emâlî*. Thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 1. Bs. 1413/1991.
- el-Ebyârî, İbrahim b. İsmail. *el-Mevsûatu'l-Kur'âniyye*. Muessesetu Sicilli'l-'Arab, 1405/1985.
- el-Endelûsî, Ebû Hayyân. *et-Tezyîl ve't-Tekmil fî Şerhi Kitâbi't-Tezyîl*. Thk. Hasan Hindâvî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, t.y.
- Enfâl Nâsır. "Cumletu'l-Mef'ûlu bih inde Sîbeveyhi fî Dav'i'l-Musteviyeyni's-Sâbiti ve'l-Muteharrîk". *Mecelletu Dirâsâti'l-Basra*. 15 (2013): 88-150.
- Ertuğrul, Osman. "Belâgatta Me'ânî İlmi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (2015): 155-180.
- el-Ezherî, Ebu'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd. *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, 1421/2000.
- el-Fâkihî, Abdullah b. Ahmed. *Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fî'n-Nahv*. Thk. Ramazan Ahmed ed-Dümeyrî. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1414/1993.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm. *el-Cumel fî'n-Nahv*. Thk. Fahreddîn Kabâve. 5. Bs. 1416/1995.
- el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-'Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî. 1. Bs. Kahire: Dâru'l-Mısriyye, t.y.
- el-Fîl, Tefvik. *Belâğatu't-Terâkîb: Dirâse fî 'İlmi'l-Me'ânî*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, t.y.
- Finegan, Edward. *Language: its structure and use*. 2. Bs. Florida: Harcourt Brace College Publishers, 1994.
- Görgün, Tahsin. *Anlam ve Yorum*. İstanbul: Külliyat Yay., 2018.
- Guiraud, Pierre. *Anlambilim*. Trc. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual, 1999.
- el-Ğalâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414/1993.

- el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd. *Sirru'l-Fesâha*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982.
- el-Halebî, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn - Ali Muhammed Fâhir ve diğ. *Temhîdu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*. 1. Bs. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.
- el-Handûd, İbrahim b. Sâlih. "ed-Darûratu's-Şi'riyye lede'n-Nahviyyîn". *el-Câmi'atu'l-İslâmiyye* 1/33 (1421/2001): 448.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvu'l-Vâfî*. 3. Bs. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, t.y.
- el-Hâşimî, Seyyid Ahmed el-Hâşimî. *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y.
- el-Hatîb, Abdulkerîm. *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.
- el-Hâzîmî, Ahmed b. Ömer b. Musâ'id. *Fethu Rabbi'l-Berîyye fî Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye*. Mekke: Mektebetu'l-Esedî, 1431/2010.
- el-Hâzîmî, Muhammed Ulyân b. "Arap Anlam Bilimi". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. Trc. Tahsin Yurttaş I/2 (2014): 89-112.
- 'Avn, Ali Ebu'l-Kasım. *Belâğatu't-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2006.
- 'Îd, Muhammed. *en-Nahvu'l-Musaffâ*. Kahire: Mektebetu's-Şebâb, t.y.
- 'Udeyme, Muhammed Abdulhâlik. *Dirâsât li-Uslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Thk. Mahmûd Muhammed Şakir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, t.y.
- Irmak, Mustafa. *Haber ve İnşa: Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*. İstanbul: İSAM Yay., 2017.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed Tâhir İbn Âşûr. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 1420/2000.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1403/1983.
- *el-Muhteseb*. Mısır: Vizâretu'l-Evkâf, 1420/1999.
- *Sirru Sina'ati'l-İ'râb*. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. *es-Sâhibî fî Fıkhî'l-Luğa*. Nşr. Muhammed Ali Beydûn. 1418/1997.
- İbn Hişâm, Cemâleddin Abdullah İbn el-Ensârî. *Muğni'l-Lebîb 'an-Kutubi'l-E'ârîb*. Thk. Mâzin el-Mubârek - ve Muhammed Ali Hamdallah. 6. Bs. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1985.

- . *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfîyeti İbn Mâlik*. Thk. Muhammed el-Bukâ'î. Dâru'l-Fikr, t.y.
- . *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. 11. Bs. Kahire, 1383/1964.
- . *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab(2)*. Thk. 'Abdulġanı ed-Dakr. Dimeşk: eş-Şeriketu'l-Muttehidetu li't-Tevzî', t.y.
- İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdurrahman. *el-Musâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâid*. Thk. Muhammed Kâmil Berekât. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1400/1980.
- . *Şerhu İbn-i 'Akîl 'alâ Elfîyeti İbn-i Mâlik*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dineverî. *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân*. Thk. İbrahim Şemsuddin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, t.y.
- İbn Malik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. Thk. Abdulmun'im Herîdî. Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1982.
- . *Şerhu't-Teshîl*. Thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn - ve Abdurrahman es-Seyyid. 1. Bs. Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1410/1990 .
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr. *Lisânul-'Arab*. 3. Bs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.
- İbn Ya'îş, Muveffikuddin Ebu'l-Bekâ b. Ali İbn Ya'îş. *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1422/2001.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed. *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. 1. Bs. el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1424/2003.
- . *Esrâru'l-'Arabiyye*. 1. Bs. Dâru'l-Erkâm, t.y.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâuddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed. *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1420/2000.
- . *el-Bedî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye*. Thk. Fethi Ahmet Aliyyuddîn. Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, 1420/2000.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû 'Amr Cemaleddin Osman b. Omer. *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*. Thk. es-Salih 'Abdulazîm eş-Şâir. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010.
- İbnu's-Serrâc, Ebu Bekr Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fî'n-Nahv*. Thk. Abdu'l-huseyn el-Fetelî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987.

- el-İbrahim, Muhammed et-Tayyib. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'n-Nefâes, 1428/2007.
- İnan, Gamze Doğan. *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Devrik Cümle Meselesi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2008.
- İzzeddîn, Abdulhamîd b. Hibetullah Ebû Hâmid. *el-Feleku'd-Dâir 'alâ Meseli's-Sâir*. Thk. Ahmed el-Hûfî el-Bedevî Tabâne. Mısır: Dâru Nahdati Mısır, t.y.
- Jean Gerard Rossi. *Analitik Felsefe*. Trc. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge, 2013.
- Kaçar, Halil İbrahim. *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu*. İstanbul: Ocak Yay., 2007.
- Karahan, Leylâ. *Türkçede Sözdizimi*. 15. Bs. Ankara: Akçağ, 2010.
- el-Kazvîni, 'Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed. *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*. Thk. 'Abdulmunim el-Hafâcî. 3. Bs. Beyrut: Dâru'l-Cîl, t.y.
----- *Telhîs ve Tercümesi*. İstanbul: Huzur, t.y.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-. *el-Kulliyât*. Thk. Adnan Derviş - ve Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1998 .
- Keleş, Ahmet. "Ayetlerdeki Takdim ve Tehirlerin Kur'ân Tercümelerinde Neden Olduğu Problemler -Sûre-i Bakara Örneği-". *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I* (2007): 232-250.
- Kılınçkaya, Abdullah. "Nahiv (Gramer) Açısından Takdîm-Tehîr ve Kullanım Amaçları". *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi IV/11* (2017): 791-818.
----- *Nahiv ve Belâgat Açısından Takdîm-Tehir ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanılışları*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü, 2015.
- Kınar, Kadir. "Abdulkâhîr el-Curcânî'nin Nazm Teorisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (2006): 65-101.
- el-Kınnevcî, Ebû Tayyib Muhammed Siddîk Hân b. Hasen b. Ali b. Lütfullah. *Fethu'l-Beyân fî Mekâsîdi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1412/1992.
- Kırkız, Mustafa. *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*. İstanbul: Beyan Yay., 2014.
- Koç, Turan. *Dilin Ötesi: Kur'ân'ın Dil ve Üslûbu Üzerine*. İstanbul: İz Yay., 2018.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. 4. Bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2010.
- Matlûb, Ahmed. *Esâlîb Belâğîyye*. Kuveyt: Vekâletu'l-Matbûât, 1980.
- el-Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr. *Tev'îlât-u Ehli's-Sünne*. Thk. Mecdî Bâslûm. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2205.

- el-Mehdî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî RaslânNşr. Hasan Abbas Zekî. Kahire, 1419/1999.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 1. Bs. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1365/1946.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*. 1. Bs. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996.
- el-Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Muktedab*. Thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, t.y.
- Museyrî, Munîr Mahmûd. *Delâletu't-Takdîm ve't-Te'hîr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Mektetebetü Vehbe, 1426/2005.
- Mustafa, İbrahim - Hâmid Abdulkadir - Muhammed Ali en-Neccâr. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. 5. Bs. Tahran: Muessesetu's-Sâdık, t.y.
- el-Mut'inî, Abdulazîm İbrahim Muhammed. *Hasâisu't-Ta'bîri'l-Kur'ânî ve Simâtühû'l-Belâğîyye*. 1. Bs. Mektebetü Vehbe, 1413/1992.
- el-Muzhirî, Muhammed Senâullah. *et-Tefsîru'l-Muzhirî*. Thk. Ğulâm Nebî et-Tûnusî. Pakistan: Mektebetü'r-Ruşdiyye, 1412/1992.
- en-Neccâr, Muhammed 'Abdulaziz. *Dıyâu's-Sâlik ilâ Evdahi'l-Mesâlik*. Muessesetu'r-Risâle, 1422/2001.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızzeddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- en-Nîsâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibü'l-Furkân*. Thk. Zekeriya Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 11416/1996.
- Nurdianto, Talqıs. "Mefhûmu't-Takdîm ve't-Te'hîr Beyne'l-Curcânî ve's-Sekkâkî". *The Malaysian Journal of İslamic Sciences*. 19 (2017): 163-177.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn. *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kutub, 1423/2002.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. "Anlam Değişimi". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. Trc. Abdullah Hacibekiroğlu - Tahsin Yurttaş IV/8 (2017): 457-468.
- . *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. 1. Bs. Âlemu'l-Kutub, 1429/2009.

- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi (Mantıkçı Paradigma)*. İstanbul: Sentez Yay., 2014.
- Özdoğan, Mehmet Akif. “Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Me’ûlü Mutlak”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/25 (2015): 1-25.
- Özmen, Mehmet. *Türkçenin Sözdizimi*. 2. Bs. Adana: Karahan, 2016.
- er-Râcihi, ‘Abduh. *et-Tatbîku’n-Nahvî*. Mektebetü’l-Me’ârif, 1420/1999.
- er-Rakkî, Rebîa’ İbn Sâbit el-Esedî. *Şi’ru Rebîa’ti’r-Rakkî*. Ed. Zeki Zâkir el-‘Ânî. Dimeşk: Vizâretu’s-Sekâfeti el-Kavmî, 1980.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu’l-Ğayb*. 3. Bs. Beyrut: Dâru İhyâ-i’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1420/2000.
- Rifâ’e, Muhammed el-Mehdî. “ed-Dersu’s-Siyâkî fi Nazariyyeti’n-Nazm inde Abdulkâhir el-Curcânî ve men Sebekahû mine’l-Bâhisîn fi İ’câzi’l-Kur’ân”. *Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)* 2/4 (2017): 27-40.
- er-Rummânî, Ali b. Abdullah Ebu’l-Hasen. *Risâletu Menâzili’l-Hurûf*. Thk. İbrahim es-Sâmerrâi. Ammân: Dâru’l-Fikr, t.y.
- es-Sabbân, Ebu’l-‘İrfân Muhammed b. Alî. *Hâşiyetu’s-Sabbân Şerhu’l-Eşmûnî li Elfiyeti İbni Mâlik*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1417/1997.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetu’t-Tefâsîr*. Kahire: Dâru’s-Sâbûnî, 1417/1997.
- Sâfî, Mahmud b. Abdurrahîm. *el-Cedvel fi İ’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. 4. Bs. Dimeşk: Dâru’r-Raşîd li’n-Neşr, 1418/1998.
- es-Sâmerrâi, Fâdıl Sâlih. *el-Cumletu’l-‘Arabiyye: Te’lifuhâ ve Aksâmuhâ*. 8. Bs. Ammân: Dâru’l-Fikr, 1427/2007.
- *Lemesât Beyâniyye fi Nusûsin mine’t-Tenzîl*. Beyrut: Dâru Ammâr, 1423/2003.
- *Me’âni’n-Nahv*. Ürdün: Dâru’l-Fikr, 1420/2000.
- Saraç, M.A.Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. 3. Bs. İstanbul: Gökkuş, 2004.
- es-Sa’rân, Mahmud. *‘İlmu’l-Luğâ*. 2. Bs. Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1997.
- es-Saydâvî, Yusuf. *el-Kifâf*. Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1999.
- es-Sâyîğ, Muhammed b. Hasen. *el-Lemha fi Şerhi’l-Mulihha*. Thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ’idî. Medine: ‘İmâdetu’l-Bahsi’l-‘İlmî bi’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye, 1424/2004.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftâhu’l-‘Ulûm*. Thk. Naim Zerzûr. 2. Bs. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1407/1987.
- *Miftâhu’l-‘Ulûm*. Trc. Zekeriye Çelik. İstanbul: Litera, 2017.

- Sevinç, Resul. *Arapçada Cümle Yapısı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman. *el-Kitâb*. Thk. ‘Abdusselam Muhammed Harun. 3. Bs. Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1408/1988.
- es-Sîrâfî, Ebû Sa‘îd el-Hasan b.. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. Thk. Ahmed Hasan Mehdelî - ve Ali Seyyid Ali. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2008.
- Soykan, Ömer. “Sözdizim ile Anlambilim Arasındaki Bağıntıya Türkçe Açısından Bir Bakış”. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 20 (15 Nisan 2013): 139-152.
- Subh, Haldûn Sa‘îd. *et-Takdîm ve’t-Te’hîr fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. 1. Bs. Dimeşk: Dâru’l-Yenâbî, 2002.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr. *Hem ‘u’l-Hevâmi ‘fi Şerhi Cem ‘i’l-Cevâmi ‘*. Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Mısır: el-Mektebetu’t-Tevkîfiyye, t.y.
- *Nevâhidu’l-Ebkâr ve Şevâhidu’l-Efkâr*. Mekke: Câmi‘atu Ümmi’l-Kurâ, 1424/2005.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Abdullah b. Ali. *Fethu’l-Kadîr*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/1994.
- Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasan. *Şerh-u Şevâhidi’s-Şi‘riyye fi Ummehâti’l-Kutubi’n-Nahviyye*. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1427/2007.
- Tantâvî. Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru’l-Vasît li’l-Kur’âni’l-Kerîm*. 1. Bs, 15 Cilt. Kahire: Dâru Nahda, 1998.
- et-Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdullâh. *Muhtasarü’l-Me‘ânî*. 1. Bs. Dâru’l-Fikr, 1411/1991.
- et-Tehânevî, Muhammed Hâmid. *Keşşâfu Istilâhâti’l-Funûn*. Thk. Ali Dehrûc. Lübnan: Mektebetu Lubnan, 1996.
- Tekin, Ahmet. *Kur’ân’da Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2013.
- Teo Grünberg. *Anlama, Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık*. Ankara: Gündoğan, 1999.
- el-‘Urcâ, Cihad Yûsuf İbrahim. *Mute‘allakâtu’l-F‘iliyyât fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Doktora Tezi, Câmi‘atu’d-Duveli’l-‘Arabî, 1421/2000.
- Üçok, Necip. *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual, 2004.
- Ülgen, Emrullah. “Nahivcilerle Belâgatçıların Me‘ânî Konularına Yaklaşımları ve Bunların Mukayesesi”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/9 (Ocak 2014): 9-29.
- Wittgensetin, Ludwig. *Felsefî Soruşturmalar*. İstanbul: Küreyel Yay., 2000.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur’ân Dili*. 8 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.

- el-Yemenî, Neşvân b. Sa'îd el-Hamîr. *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arabi mine'l-Kelûm*. Thk. Huseyn Abdullah el-'Amirî,. Beyrut: Dâru'l-Fikr el-Mu'âsır, 1420/1999.
- Yener, Fethullah. *Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2010.
- Yule, George. *The Study of Language*. 2. Bs. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Yurttaş, Tahsin. "Kur'ân'da, Fiil Cümlesinde Câr-Mecrûrun Takdimi ve Sözdizim Açısından Semantik Yorumları". *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (15 Haziran 2019): 56-70.
- ez-Za'belâvî, Salâhuddîn. "en-Nuhât ve'l-Kıyâs". *Mecelletu't-Turâsi'l-'Arabî*. 32 (Temmuz 1408/1988).
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Omer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*. 3. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru't-Turâs, 1376/1957.
- ez-Zubyânî, Ebû Umâme Câbir en-Nâbiga ez-. *Dîvânu'n-Nâbigati'z-Zubyânî*. Thk. Ebu'l-Fadl İbrahim. 2. Bs. Kahire: Dâru'l-Meârif, 2009.
- ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*. Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1418/1998.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tahsin YURTTAŞ
Doğum tarihi : 02.07.1984
Doğum yeri : Ankara
Uyruğu : T.C.
Adres : Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi C Blok
Dumlupınar Mahallesi
06760
Çubuk / ANKARA
Tel : 0 312 906 16 09
Faks : 0 312 906 29 54
E-mail : tyurttas@ybu.edu.tr

EĞİTİM

Lisans : Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(Samsun-2005)
Yüksek Lisans : Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler
Enstitüsü/Felsefe ve Din Bilimleri/İslam
Felsefesi Tarihi (Ankara-2009)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal
Bilimler Enstitüsü/Temel İslam Bilimleri/Arap
Dili ve Belâgatı (Ankara-2016)
Doktora : Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal
Bilimler Enstitüsü/Temel İslam Bilimleri/Arap
Dili ve Belâgatı (Ankara-2019)

İŞ TECRÜBESİ: Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami
İlimler Fakültesi (2013-2019)

YABANCI DİLLER: Arapça, İngilizce

YAYINLAR:

Makale:

Tahsin Yurttaş, “Kur’ân’da, Fiil Cümlesinde Câr-Mecrûrun Takdîmi ve Sözdizim Açısından Semantik Yorumları”. *Journal of Analytic Divinity* 3/1 (15 Haziran 2019): 56-70.

Tebliğ:

Tahsin Yurttaş, “İslam Düşüncesinde Dilin Ahlâkîliği ve ‘Mahremiyeti’”. *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu I* (Ordu-2016): 427-450.

Tahsin Yurttaş, “İnancın Nazmı ve Nizamı: Şiir ve Şehir İlişkisi”, *Troia’dan Çanakkale’ye İnsanın, İnancın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir Uluslararası Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Çanakkale-2018): 403-416.

Çeviri

İhvân-ı Safâ Risâleleri (5. Cilt), editör: Abdulllah Kahraman, Ayrıntı Yay., İstanbul 2016 (Kitap bölümü çev.: ss. 186-222).

Ahmed Muhtâr Ömer, “Anlam Değişimi” çev. Hacıbekiroğlu, Abdullah - Yurttaş, Tahsin. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*; IV/8 (2017): 457-468.

Ulyân b. Muhammed, el-Hâzimî, “Arap Anlam Bilimi”, çev. Yurttaş, Tahsin. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* I/2 (2014): 89-112.